ALPHONSE DAUDET

Fromont și Risler

Editura
Albatros

ALPHONSE DAUDET

Fromont și Risler

ALPHONSE DAUDET

Fromont Jeune et Risler aîné

Librairie de France — Paris, 1929

ALPHONSE DAUDET

Fromont și Risler

În românește de PAULA GĂZDARU

Editura Albatros • 1971

I

O NUNTĂ LA VÉFOUR

Doamnă Chèbe!

— Băiatule...

— Sînt mulţumit...

Pentru a douăzecea oară în ziua aceea, bunul Risler spunea că este mulţumit, mereu cu acelaşi aer înduioşat şi liniştit, cu aceeaşi voce şoptită, surdă, profundă, o voce gîtuită de emoţie, care nu îndrăzneşte să vorbească prea tare, de teamă să nu se sfărîme dintr-o dată în lacrimi.

Pentru nimic în lume, Risler n-ar fi vrut să plîngă tocmai acum — vă închipuiţi cum ar arăta un mire plîngînd în plin ospăţ de nuntă! Şi totuşi tare ar fi avut poftă s-o facă. Fericirea îl sufoca, îl strîngea de gît, împiedica cuvintele să iasă. Tot ce putea face era să şoptească din cînd în cînd, cu un mic tremur al buzelor: „Sînt mulţumit... Sînt mulţumit..."

Într-adevăr, avea de ce să fie.

Din dimineaţa aceea, bietul om se credea purtat de unul din acele vise măreţe din care ţi-e teamă să nu te trezeşti brusc cu ochii orbiţi; dar visul, visul lui, părea că nu se va sfîrşi niciodată. Începuse la cinci dimineaţa, iar la zece seara, exact ora zece după orologiul de la Véfour, mai dura încă...

Ce zi plină de evenimente şi cît de vii îi stăruiau în minte toate amănuntele!

Se vedea în zori, măsurînd cu paşi rari camera lui de holtei, într-o stare de bucurie amestecată cu nerăbdare, gata bărbierit, cu redingota îmbrăcată, cu două perechi de mănuşi albe în buzunar... Acum, iată trăsurile de gală, şi acolo, în prima — cea cu cai albi, hăţuri albe şi tapiserie de damasc galben — vălul miresei zărindu-se ca un nouraş... Apoi intrarea în biserică, doi cîte doi, mereu albul în faţă, plutitor, diafan, orbitor. Orga, maestrul de ceremonii, predica pastorului, sclipirile bijuteriilor în lumina lumînărilor, toalete de primăvară... şi îmbulzeala lumii către altar, micul nor alb, pierdut, înecat, înconjurat, îmbrăţişat, în timp ce mirele împarte strîngeri de mînă la toată marea negustorime pariziană, venită acolo în cinstea lui... Şi marele acord final al orgii, mai solemn datorită uşii larg deschise a bisericii, ceea ce face ca întreaga stradă să participe la ceremonie, sunetele trecînd dincolo de portal o dată cu cortegiul, exclamaţiile cartierului, o lustragioaică cu şorţ de lustrină strigînd în gura mare: „Mirele nu-i frumos, dar mireasa-i grozav de drăguţă!"... Asta-ţi trezeşte mîndria cînd mirele eşti tu însuţi...

Pe urmă, dejunul la fabrică, într-un atelier împodobit cu desene şi flori, plimbarea prin Bois, o concesie făcută soacrei, doamna Chèbe, care, ca o mic-burgheză pariziană ce era, nu şi-ar fi considerat fiica măritată fără o plimbare în jurul lacului şi o vizită la cascadă...

Apoi întoarcerea pentru dineu, la vremea cînd se aprindeau luminile pe bulevard şi oamenii se opreau în loc să vadă trecînd nunta, o adevărată nuntă de oameni înstăriţi, purtată în trapul cailor luaţi cu chirie, pînă la scara restaurantului Véfour.

Aici ajunsese cu visul său.

Acum, toropit de oboseală şi de mulţumire, bunul Risler privea vag masa imensă de optzeci de tacîmuri aşezată în formă de potcoavă şi înconjurată de figuri surîzătoare şi cunoscute, în ochii cărora parcă se oglindea propria-i fericire... Se apropia sfîrşitul dineului. Agitaţia conversaţiilor dintre grupuri plutea în jurul mesei. Vedeai capete întoarse unele spre altele, mîneci de haine negre în dosul coşurilor cu flori, un chip radios de copil deasupra unei îngheţate de fructe, şi desertul, foarte abundent, umplea faţa de masă de veselie, de culoare, de lumină.

Oh, da, Risler era mulţumit.

Cu excepţia fratelui său Frantz, toţi cei pe care-i iubea erau acolo. În primul rînd Sidonie, aşezată în faţa lui, ieri încă micuţa Sidonie, astăzi soţia sa. Pentru dineu îşi scosese vălul; ieşise din nouraşul ei. Acum, rochia de mătase albă însoţea un obraz de un alb mai mat şi mai dulce, iar cununa de păr — dedesubtul celeilalte cununi atît de corect împletite — avea aerul exuberant şi răzvrătit al unor pene mici care parcă abia aşteaptă să-şi ia zborul. Dar soţii nu văd astfel de lucruri.

După Sidonie şi Frantz, Risler ţinea cel mai mult la doamna Georges Fromont, pe care el o numea „doamna Şorş", soţia asociatului său şi fiica defunctului Fromont, fostul lui patron venerat. O aşezase alături de el şi, din felul în care îi vorbea, se simţea căldură şi respect. Era o femeie foarte tînără, cam de aceeaşi vîrstă cu Sidonie, dar de o frumuseţe mai clasică, mai liniştită. Vorbea puţin, simţindu-se stingheră în această lume pestriţă, străduindu-se totuşi să fie amabilă.

De cealaltă parte a lui Risler şedea doamna Chèbe, mama miresei, care strălucea în rochia ei de satin verde, sclipitoare ca un scut. Încă din zorii zilei, toate gîndurile bunei femei erau la fel de strălucitoare ca şi această rochie de culoarea speranţei. În fiecare clipă îşi spunea: „Fata mea se mărită cu Fromont-junior şi Risler-senior din strada Vieilles-Haudriettes!"... Căci, în mintea ei, fata nu se mărita numai cu Risler-senior, ci cu întreaga firmă a fabricii, o asociaţie renumită în comerţul parizian; şi de cîte ori constata acest eveniment glorios,

doamna Chèbe se ţinea şi mai ţanţoşă, întinzînd mătasea scutului, gata-gata s-o facă să plesnească.

Cîtă deosebire faţă de atitudinea domnului Chèbe, aşezat cu cîteva scaune mai departe. În general, în familie, aceleaşi cauze produc efecte cu totul diferite. Omul acesta mărunţel, cu fruntea înaltă de utopist, bombată şi goală ca un glob de grădină, avea aerul tot atît de furios, pe cît de radioasă era soţia lui. De altfel, nu era un lucru neobişnuit, căci domnul Chèbe turba de mînie în tot timpul anului. În seara asta însă nu mai avea expresia jalnică şi obosită dintotdeauna, nici paltonul acela larg, cu buzunarele veşnic umflate de mostre de ulei, de vin, de trufe, de oţet, după cum se ocupa cu plasarea uneia sau alteia dintre aceste mărfuri. Redingota lui neagră, măreaţă şi nouă, se potrivea cu rochia verde, dar, din nefericire, gîndurile sale erau de culoarea hainei... Pentru ce nu l-au aşezat alături de mireasă, cum ar fi avut dreptul?... De ce s-a dat locul său lui Fromont-junior?... Şi bătrînul Gardinois, bunicul soţilor Fromont, ce căuta lîngă Sidonie? Păi sigur! Totul pentru cei din familia Fromont şi nimic pentru Chèbe... Şi lumea asta se mai miră că se fac revoluţii!...

Ca să-şi verse nemulţumirea, omuleţul furios îl avea, din fericire, lîngă el, pe prietenul său Delobelle, bătrîn actor fără angajament, care-l asculta, cu înfăţişarea-i calmă şi maiestuoasă de zile mari. Poţi foarte bine să stai timp de cincisprezece ani departe de teatru, datorită unor directori răuvoitori, şi să găseşti totuşi, cînd este cazul, atitudini scenice potrivite evenimentelor. Aşa se explică de ce Delobelle avea în seara aceea expresia cuvenită pentru zilele de nunţi, pe jumătate serioasă, pe jumătate glumeaţă, condescendentă cu lumea mai măruntă, degajată şi totodată solemnă. S-ar fi spus că asistă, în văzul unei săli întregi de spectatori, la un ospăţ din actul întîi, în jurul unor bucate din carton; şi acest fantastic Delobelle avea cu atît mai mult aerul că interpretează un rol, cu cît, sperînd că se va apela la talentul lui în timpul serii, de cînd începuse masa, repeta în gînd cele mai frumoase bucăţi din repertoriul său, ceea ce îi dădea o expresie vagă, ireală, detaşată,

aerul aparent atent al actorului în scenă, care se preface că ascultă ce i se spune, dar se gîndeşte tot timpul numai la replică.

Lucru ciudat, mireasa avea şi ea ceva din această expresie. Pe faţa ei drăguţă şi tînără, pe care fericirea o însufleţea fără s-o lumineze, apăruse o preocupare tainică; şi pentru o clipă, ca şi cînd şi-ar fi vorbit ei înşişi, freamătul unui zîmbet îi flutură în colţul buzelor.

Cu acest zîmbet nedefinit răspundea glumelor cam deocheate ale bunicului Gardinois, aşezat la dreapta ei.

— Sidonie asta, zău aşa! spunea bătrînul, rîzînd. Cînd te gîndeşti că nu sînt nici două luni de cînd vorbea despre intrarea la mînăstire. Cunosc eu mînăstirile acestor fetiţe! ... Cum se zice pe la noi: *„Duce-m-aş la mînăstire, dar îs mulţi flăcăi pe lume!"* ...

Şi toată lumea rîdea din inimă la glumele piperate ale bătrînului ţăran din Berry, căruia o avere imensă îi ţinea în viaţă loc de inimă, de cultură, de bunătate, dar nu şi de minte. Minte avea vicleanul, ba chiar mai multă decît toţi orăşenii laolaltă. Printre foarte puţinii oameni care-i inspirau o oarecare simpatie, această micuţă Chèbe, pe care o cunoscuse puştoaică, îi plăcea în mod deosebit; iar ea, prea de curînd bogată ca să nu se încline în faţa averii, se adresa vecinului din dreapta cu o nuanţă foarte vădită de respect şi cochetărie.

Dimpotrivă, faţă de cel din stînga, Georges Fromont, asociatul soţului său, se arăta foarte rezervată. Conversaţia lor se limita la banalităţi, şi între ei exista chiar un fel de indiferenţă silită.

Deodată, printre comeseni se iscă freamătul acela uşor care anunţă sfîrşitul mesei, un zgomot de mătăsuri, de scaune, un ultim cuvînt al conversaţiilor, sfîrşitul unor rîsete, şi în această semităcere, doamna Chèbe, devenită comunicativă, îi spunea unui văr din provincie plin de admiraţie faţă de comportarea rezervată şi liniştită a tinerei căsătorite, care se afla acum în picioare, la braţul domnului Gardinois:

— Vezi dumneata, vere, copilul ăsta ... Nimeni n-a putut să ştie vreodată ce gîndeşte.

Toată lumea se ridică şi trecu în salonul cel mare.

În timp ce mulțimea invitaților la bal se amesteca cu invitații de la dineu, în timp ce orchestra își acorda instrumentele, iar dansatorii cu monoclu se roteau în jurul toaletelor albe ale micilor domnișoare nerăbdătoare, mirele, intimidat de atîta lume, se retrăsese cu prietenul său Planus — Sigismond Planus, de treizeci de ani casier la uzina Fromont — în mica galerie împodobită cu flori și tapet de hîrtie cu frunze agățătoare ce creau un fundal de verdeață saloanelor aurite de la Véfour. Cel puțin acolo erau singuri, puteau sta de vorbă.

— Sigismond, bătrîne... sînt mulțumit...

Și Sigismond era mulțumit, dar Risler nu-i dădea răgaz s-o spună. Acum, cînd nu-i mai era teamă că va plînge în fața lumii, lăsa frîu liber bucuriei care-i inunda sufletul.

— Gîndește-te, prietene!... Este așa de extraordinar ca o fată tînără ca ea să mă vrea pe mine. În definitiv, nu sînt frumos. Nici nu era nevoie să mi-o spună azi-dimineață nerușinata aceea. Pe urmă am patruzeci și doi de ani, iar ea este așa de mititică. Erau atîția alții pe care ar fi putut să-i aleagă, mai tineri, mai moțați, fără să mai vorbim de bietul Frantz, care o iubea așa de mult. Ei bine, nu, ea l-a vrut pe bătrînul Risler. Totul a fost atît de ciudat... De multă vreme o vedeam tristă și foarte schimbată. Îmi închipuiam eu că trebuie să fie la mijloc vreun necaz din dragoste... Împreună cu mama ei căutam, ne frămîntam mintea să descoperim ce-ar putea fi... Și iată că într-o dimineață intră doamna Chèbe la mine în cameră și-mi spune plîngînd: „Pe tine te iubește, sărmanul meu prieten!" Pe mine, chiar pe mine... Ce zici, cine și-ar fi închipuit vreodată așa ceva? Și cînd te gîndești că în același an am avut două mari realizări: asociat al firmei Fromont și soțul Sidoniei... Oh!...

În clipa aceea, într-un acord zglobiu de vals, o pereche de dansatori intră ca o vijelie în micul salon. Erau mireasa și Georges Fromont, asociatul lui Risler. Amîndoi,

la fel de tineri şi de eleganţi, discutau cu jumătate de glas, învăluindu-şi cuvintele în piruetele strînse ale valsului.
— Minţi!... spunea Sidonie, puţin cam palidă, dar cu acelaşi zîmbet în colţul buzelor.
Iar el, mai palid decît ea, îi răspundea:
— Nu mint de loc. Unchiul a dorit căsătoria asta. Era pe moarte... tu erai plecată... N-am îndrăznit să zic nu.
De la distanţă, Risler îi admira:
— Ce drăguţă este! Ce bine dansează amîndoi!...
Zărindu-l, dansatorii se despărţiră şi Sidonie veni grăbită spre el:
— În sfîrşit, iată-te! Ce faceţi aici?... Eşti căutat peste tot. De ce nu stai dincolo?...
În timp ce vorbea, îi refăcea nodul la cravată, cu un gest drăgălaş de femeie nerăbdătoare. Risler era încîntat şi trăgea cu ochiul la Sigismond, fericit peste măsură să simtă la gît atingerea acestei mînuţe înmănuşate, freamătul degetelor ei gingaşe.
— Ia-mă de braţ — îi spuse şi se întoarseră împreună în saloane.
Rochia lungă, cu trenă albă făcea ca redingota neagră, prost croită şi purtată fără eleganţă, să pară şi mai stîngace; dar o redingotă nu poate fi aranjată ca un nod de cravată; trebuia deci să-l ia aşa cum era... În timp ce salutau în trecere pe toată lumea care se grăbea să le zîmbească, Sidonie avu o clipă de mîndrie, de vanitate satisfăcută. Din nefericire, nu dură mult. Într-un colţ al salonului stătea o femeie tînără şi drăguţă pe care nimeni nu o invita la dans şi care urmărea perechile, cu o privire calmă, luminată de bucuria primei maternităţi. De îndată ce o zări, Risler se îndreptă spre ea şi o obligă pe Sidonie să ia loc alături. Nu mai trebuie să spunem că era „doamna Şorş". Cui altcuiva i-ar fi vorbit el cu atîta căldură respectuoasă? În care altă mînă ar fi putut el pune mîna micuţei sale Sidonie, spunînd: „O s-o iubiţi mult, nu-i aşa? Sînteţi atît de bună... Ea are atîta nevoie de sfaturile dumneavoastră, de cunoştinţele dumneavoastră privind relaţiile mondene..."

— Dar, bunul meu Risler, Sidonie şi cu mine sîntem vechi prietene. Avem toate motivele să ne iubim şi de-acum încolo... — răspunse doamna Georges.
Şi privirea ei liniştită şi deschisă căuta s-o întîlnească pe cea a vechii prietene, dar fără să reuşească.
Cu lipsa lui de experienţă în materie de femei şi cu obişnuinţa de a o trata pe Sidonie ca pe un copil, Risler continuă pe acelaşi ton:
— Să iei exemplu de la dînsa, micuţo... Doamna Şorş n-are pereche în lume... Este la fel de bună ca şi tatăl ei... O adevărată Fromont!...
Cu ochii plecaţi, Sidonie se înclină fără să scoată un cuvînt, în timp ce un fior imperceptibil o străbătea din vîrful pantofilor de satin pînă-n vîrful petalelor de portocal din coroniţă. Dar bunul Risler nu vedea nimic. Emoţia, balul, muzica, belşugul de flori, de lumini... Era parcă beat, era nebun. I se părea că atmosfera de fericire fără seamăn pe care o respira este împărtăşită de toată lumea. Nu simţea nici rivalităţile, nici micile duşmănii ce se încrucişau pe deasupra acestor frunţi împodobite.
Nu-l vedea nici pe Delobelle, care, obosit de poza pe care şi-o impusese, stătea sprijinit, de şemineu, cu o mînă în buzunarul hainei şi cu pălăria pe şold, în timp ce orele se scurgeau fără ca nimeni să se fi gîndit să-i folosească talentele. Nu-l vedea nici pe domnul Chèbe, bombănind morocănos între cele două uşi, mai furios decît oricînd pe familia Fromont. Oh, aceşti Fromont!... Ce loc de onoare li se rezervase la nuntă! Se aflau aici toţi în păr, cu soţiile, copiii, prietenii şi chiar cu prietenii prietenilor. Ai fi zis că e căsătoria unuia dintr-ai lor. Cine pomenea de Risler sau de Chèbe?... El, tatăl, nici măcar nu fusese prezentat. Şi ceea ce înteţea mînia mărunţelului era atitudinea doamnei Chèbe, care, în rochia ei cu reflexe de scarabeu, adresa tuturor zîmbete materne.
De altfel, şi aici, ca la mai toate nunţile, se formaseră două grupuri distincte, ce se atingeau în treacăt fără să se amestece. Unul dintre ele lăsă în curînd locul celuilalt. Cei din partea familiei Fromont, care îl iritau atît pe

domnul Chèbe şi care alcătuiau aristocraţia balului, preşedintele Camerei de comerţ, preşedintele Colegiului de avocaţi, un cunoscut fabricant de ciocolată, deputat în Corpul legislativ, bătrînul milionar Gardinois, toţi se retraseră imediat după miezul nopţii. În urma lor se urcă în cupeu şi Georges Fromont cu soţia. Nu mai rămăseseră decît cei din partea familiilor Risler şi Chèbe, şi imediat petrecerea îşi schimbă aspectul, devenind mai zgomotoasă.

Enervat că nimeni nu-i cere să-şi arate talentul, ilustrul Delobelle se hotărî să şi-o ceară el însuşi şi începu cu o voce răsunătoare ca de gong, monologul din *Ruy Blas:* „Poftă bună, domnilor!" ... în timp ce lumea se înghesuia la bufet în faţa ciocolatei şi a paharelor cu punci! Toalete de bal modeste se etalau acum pe canapele, fericite, în sfîrşit, că pot fi luate în seamă, iar ici-colo, tineri băieţi de prăvălie, ridicoli în ţinuta lor de dandy, se distrau încercînd un cadril. De multă vreme mireasa vroia să plece. În cele din urmă dispăru cu Risler şi cu doamna Chèbe. Cît despre domnul Chèbe, care între timp îşi recăpătase importanţa cuvenită, cu neputinţă să-l faci să plece. Trebuia să rămînă cineva să facă onorurile de gazdă, ce naiba! Şi vă asigur că mărunţelul îşi luase rolul în serios! Era congestionat, însufleţit, sprinten, zgomotos, aproape răzvrătit. Putea fi auzit de jos discutînd politică cu oberul de la Véfour şi ţinînd discursuri cu o îndrăzneală ...

... Pe străzile pustii, cupeul de nuntă, ale cărui hăţuri albe birjarul somnoros le lăsase în voie, pornise greoi spre cartierul Marais.

Doamna Chèbe vorbea mult, recapitulînd toate minunăţiile acestei zile de neuitat, extaziindu-se îndeosebi asupra dineului, al cărui meniu, destul de obişnuit, fusese pentru ea cea mai înaltă expresie a luxului. Sidonie visa, ghemuită într-un colţ al trăsurii, iar Risler, aşezat în faţa ei, chiar dacă nu mai spunea „Sînt mulţumit", o gîndea în sinea lui din toată inima. La un moment dat încercă să apuce mînuţa albă care se sprijinea pe geamul ridicat, dar aceasta se retrase numaidecît şi el rămase acolo nemişcat, pierdut într-o adoraţie mută.

Traversară Halele, strada Rambuteau, ticsită de căruciore de zarzavat; apoi, la capătul străzii Francs-Bourgeois, cotiră pe după Arhive, ca să intre în strada Braque. Se opriră mai întîi aici, unde doamna Chèbe coborî în faţa porţii sale, cam prea strîmtă pentru rochia ei splendidă de mătase verde, ce se pierdu pe alee cu un foşnet de revoltă, murmurînd din toate volanele... După cîteva minute, o poartă masivă din strada Vieilles-Haudriettes, purtînd pe blazonul de vechi palat, dedesubtul armoriilor aproape dispărute, o firmă cu litere albastre: *Hîrtie de tapetat,* îşi deschise ambele canaturi şi lăsă să intre trăsura de gală.

În aceste clipe, mireasa, nemişcată şi parcă adormită, se învioră dintr-o dată, şi dacă n-ar fi fost stinse toate luminile din clădirile mari aliniate în curte, ateliere sau magazii, Risler ar fi putut vedea un zîmbet de triumf luminînd chipul acela drăguţ şi enigmatic. Roţile îşi înăbuşiră zgomotul pe nisipul fin al grădinii şi se opriră imediat în faţa intrării unui mic palat cu două etaje. Acolo locuia tînăra familie Fromont, iar Risler-senior şi soţia sa urmau să se instaleze deasupra lor. Locuinţa era impunătoare. Bogăţia comerţului contrasta aici puternic cu strada întunecoasă, cu cartierul mărginaş. Un covor acoperea scara pînă la uşa lor, în anticameră flori, peste tot albul strălucitor al marmurei, reflexele oglinzilor şi ale alămurilor lustruite.

În timp ce Risler îşi purta bucuria prin toate încăperile noului apartament, Sidonie rămase singură în camera ei. La lumina lămpii albastre, suspendată de tavan, aruncă mai întîi o privire oglinzii care o reflecta din cap pînă-n picioare, precum şi luxul din jur, atît de nou pentru ea; pe urmă, în loc să se culce, deschise fereastra şi rămase nemişcată, sprijinită de balcon.

Noaptea era senină şi călduţă. Se vedea toată fabrica, nenumăratele ei ferestre fără perdele, geamurile strălucind la etajele de sus, coşul înalt pierzîndu-se în imensitatea cerului şi, mai aproape, grădiniţa aceea mică şi luxoasă, lipită de zidul fostului palat. De jur împrejur, acoperişuri triste şi sărăcăcioase, străzi negre, negre... Dintr-o dată tresări. Acolo, în cea mai posomorîtă şi mai

urîtă dintre toate mansardele care se înghesuiau, se sprijineau unele de altele, de parcă ar fi fost copleşite de atîta mizerie, răsări o fereastră mare, cufundată în întuneric. O recunoscu imediat. Era fereastra palierului pe care locuiau părinţii săi.
Fereastra careului! ...
Cîte lucruri îi reaminteau acest singur cuvînt! Cîte ore, cîte zile îşi petrecuse acolo, aplecată peste pervazul ei umed, fără balustradă sau balcon, privind spre fabrică. Chiar în clipa aceea avea impresia că vede sus chipul boţit al micuţei Chèbe, şi în cadrul sărăcăcioasei giurgiuvele i se desfăşură înaintea ochilor toată viaţa ei de copil, tinereţea ei tristă de fiică a Parisului.

II

POVESTEA MICUŢEI CHÈBE — TREI GOSPODĂRII PE UN PALIER

La Paris, pentru gospodăriile sărace, înghesuite în apartamentele lor prea mici, palierul comun este ca o încăpere în plus, un adaos al locuinţei. Pe acolo intră vara puţin aer de afară, acolo tăifăsuiesc femeile, se joacă copiii. Cînd micuţa Chèbe făcea prea multă larmă în casă, maică-sa îi spunea: „Haide! Mă plictiseşti ... du-te şi te joacă în careu". Şi copila alerga acolo la iuţeală. Situat la ultimul etaj al unei case vechi la care nu se făcuse economie de spaţiu, palierul acela forma un fel de coridor mare, cu tavanul înalt, mărginit înspre scară de balustrada din fier forjat, luminat de o fereastră largă prin care se vedeau acoperişuri, curţi, alte ferestre, iar mai departe, grădina uzinei Fromont se ivea ca un colţ verde în spaţiul dintre bătrînele ziduri uriaşe. Toate acestea nu aveau o înfăţişare prea veselă, dar copila se simţea acolo mult mai bine decît la ei. Interiorul lor era atît de trist, îndeosebi cînd ploua şi cînd Ferdinand nu ieşea în oraş.
Ferdinand Chèbe era unul dintr-acei burghezi leneşi, cum sînt atîţia la Paris, cu planuri măreţe şi mintea în-

fierbîntată de idei noi, dar care, din păcate, nu se realizau niciodată. Soţia lui, orbită la început, îşi dăduse repede seama cu ce nulitate are de-a face şi sfîrşise prin a îndura cu aceeaşi răbdare atît visele lui de bogăţie viitoare cît şi neajunsurile prezente.
Din optzeci de mii de franci aduşi de ea ca dotă, dar risipiţi de el în afaceri ridicole, nu le mai rămăsese decît o mică rentă care le mai menţinea încă prestigiul în faţa vecinilor, la fel ca şalul de caşmir al doamnei Chèbe, salvat din toate naufragiile, dantelele ei de nuntă şi doi butoni cu briliante, foarte mici, foarte modeşti, într-o cutie de catifea albă, unde numele bijutierului abia se mai zărea, în litere aurite, vechi de treizeci de ani, şi pe care Sidonie se ruga uneori de mama ei să i-i arate din fundul unui sertar al scrinului. Era unicul lux al acestei sărmane locuinţe de rentieri.
Multă vreme, chiar foarte multă, domnul Chèbe căutase o slujbă care i-ar fi permis să mai adauge ceva la mica lor rentă. Dar căuta această slujbă numai în comerţul *pe picior*, cum zicea el, întrucît sănătatea nu-i permitea o ocupaţie sedentară.
Într-adevăr, se pare că în primii ani de căsătorie, atunci cînd făcea parte din marele comerţ şi cînd avea o cabrioletă şi un cal al său pentru cursele casei, mărunţelul suferise un accident grav. Această căzătură, de care pomenea la tot pasul, îi servea drept scuză leneviei. Cum rămîneai cinci minute cu domnul Chèbe, cum îţi şi spunea pe un ton confidenţial:
— Aţi auzit de accidentul ducelui d'Orlèans[1]? ... şi, lovindu-şi cu degetul craniul pleşuv, adăuga: Ceva asemănător am păţit şi eu în tinereţe.
De cînd cu această faimoasă căzătură, orice muncă de birou îi provoca tulburări de vedere şi s-a văzut în mod fatal împins către comerţul pe picior. Astfel fusese, rînd pe rînd, agent în comerţul de vinuri, de librărie, trufe, ceasornicărie şi multe altele. Din nefericire, se plictisea repede, totdeauna găsea că situaţia pe care o are nu este la înălţimea unui fost negustor cu cabrioletă şi, în-

[1] Ducele d'Orlèans, fiul regelui Ludovic Filip (1810—1842), mort într-un accident. (n.t.)

cetul cu încetul, tot socotind orice ocupaţie mai prejos de el, ajunse bătrîn, incapabil, un adevărat leneş căruia îi plăcea să hoinărească, un neisprăvit.
Li s-au reproşat de multe ori artiştilor ciudăţeniile lor, firea lor capricioasă, sila faţă de tot ce este obişnuit, care-i aruncă pe drumuri lăturalnice; dar cine ar putea să descrie vreodată toate fanteziile ridicole, toate excentricităţile neroade cu care izbuteşte să-şi umple timpul un burghez fără slujbă? Domnul Chèbe îşi făcuse un anumit program al plecărilor, al plimbărilor. Tot timpul cît s-a construit bulevardul Sevastopol se ducea de două ori pe zi ca să vadă „dacă merge treaba".
Nimeni nu cunoştea mai bine decît el magazinele la modă, specialitatea lor; şi adesea, plictisită să-i tot vadă capul nerod în faţa ferestrei, în timp ce ea cîrpea de zor rufe, doamna Chèbe scăpa de el trimiţîndu-l de-acasă: „Ştii, acolo, în colţul străzii Cutare, unde se vînd cozonaci atît de gustoşi... Ar fi un desert bun la masă".
Şi soţul pleca, o lua pe bulevard, hoinărea prin prăvălii, aştepta omnibuzul, îşi petrecea jumătate din zi în oraş pentru doi cozonaci de cincisprezece centime, pe care-i aducea în chip de trofeu, ştergîndu-şi fruntea de sudoare.
Domnului Chèbe îi plăceau grozav duminicile de vară, plimbările lungi pe jos prin praful din Clamart sau din Romainville[1], zarva petrecerilor, a mulţimii. Era dintre cei care se duceau o săptămînă întreagă, înainte de 15 august, să admire lampioanele negre, suporturile lor, schelele. Soţia lui era bucuroasă că pleacă. Cel puţin se vedea scutită de prezenţa acestui veşnic plîngăreţ, care zile întregi da tîrcoale scaunului ei, urzind planuri de acţiune gigantice, combinaţii dinainte ratate, întoarceri în trecut, furios că nu poate cîştiga bani. Nici ea nu cîştiga, biata femeie; dar ştia atît de bine să economisească, iar minunata ei chibzuială ţinea într-atîta loc de cîştig, încît niciodată mizeria, foarte aproape de această cumplită strîmtorare, nu izbutise să intre în cele trei

[1] Clamart şi Romainville — localităţi pitoreşti la periferia Parisului, locuri de recreere pentru parizieni pe vremea lui Daudet. (n.t.)

camere, totdeauna curate, să distrugă rufele cîrpite cu grijă sau mobilele vechi ascunse sub huse.
Vizavi de uşa familiei Chèbe, al cărei mîner de alamă lucea a bunăstare, se deschideau, în careu, alte două uşi mai mici.
Pe prima, o carte de vizită fixată cu patru ţinte, după obiceiul artiştilor industriali, avea înscris numele de „Risler, desenator de fabrică". Cealaltă avea o plăcuţă din piele cu următoarea inscripţie în litere aurite:

Doamnele Delobelle
păsări şi muşte pentru mode

Uşa familiei Delobelle era adesea deschisă şi lăsa să se vadă o încăpere spaţioasă pardosită cu dale, în care două femei, mama şi fiica, aproape un copil, amîndouă la fel de palide şi de obosite, se îndeletniceau cu unul din miile de mici meşteşuguri fanteziste care alcătuiesc ceea ce numim moda pariziană.
Pe atunci se purtau pălării şi rochii de bal împodobite cu sălbătăciunile acelea drăguţe din America de Sud, care au culori de giuvaeruri şi scînteieri de nestemate. Aceasta era specialitatea doamnelor Delobelle.
O întreprindere cu ridicata primea transporturi direct din Antile şi expedia acestora, fără să le fi deschis, cutii lungi şi uşoare, care, odată desfăcute, răspîndeau un miros fad, o pulbere de arsenic din care ieşeau la iveală muştele îngrămădite, înţepate de vii, păsărelele înghesuite unele într-altele cu aripile strînse de o bentiţă subţire de hîrtie. Toate acestea trebuiau montate, muştele înşirate pe fire tremurătoare de alamă, penele colibriilor înfoiate şi lustruite, o lăbuţă spartă de coral — dreasă cu un fir de mătase, în locul ochilor stinşi — fixate două perle strălucitoare, în sfîrşit, trebuia redată insectei sau păsării înfăţişarea ei graţioasă şi plină de viaţă. Mama lucra sub îndrumarea fiicei sale, căci Dési-

rée, deşi foarte tînără, avea un gust desăvîrşit, o fantezie de zînă, şi nimeni nu se pricepea ca ea să prindă doi ochi de perle căpşoarelor de păsări, să le întindă aripile înţepenite.

Şchioapă din copilărie, în urma unui accident care nu-i afectase cu nimic graţia şi frumuseţea chipului, Désirée Delobelle datora o oarecare aristocraţie a tenului şi albeaţa deosebită a mîinilor imobilităţii ei aproape forţate, silei permanente de a ieşi din casă. Totdeauna cochet pieptănată, îşi petrecea zilele aşezată într-un fotoliu mare, în faţa mesei încărcate cu desene de modă, cu păsări de toate culorile, găsind în eleganţa capricioasă şi mondenă a meseriei sale uitarea propriei dureri, un fel de alinare pentru soarta ei vitregă.

Se gîndea că toate aripioarele acelea îşi vor lua zborul după masa ei neclintită, ca să facă o adevărată călătorie în jurul lumii pariziene, să strălucească la serbări, sub lumina candelabrelor; era de ajuns s-o vezi cum îşi aşază muştele şi păsările, pentru ca să-i poţi ghici firul gîndurilor. În zilele de descurajare, de tristeţe, ciocurile înşirate se avîntau înainte, aripile se deschideau larg, de parcă ar fi vrut să zboare departe, cît mai departe de mansarde, de sobele de tuci, de lipsuri, de mizerie. Alteori, cînd era mulţumită, sălbăticiunile ei păreau încîntate de viaţă, aveau aerul îndrăzneţ şi şăgalnic al unui mic capriciu de modă.

Fericită sau nefericită, Désirée muncea întotdeauna cu aceeaşi rîvnă. Din zori şi pînă-n noapte, masa ei gemea de lucru. La ultimele licăriri ale zilei, cînd clopotul fabricilor suna de jur împrejur prin curţile învecinate, doamna Delobelle aprindea lampa, şi, după o cină mai mult decît frugală, se aşezau din nou la treabă.

Aceste două fiinţe neobosite nu simţeau apăsarea zilelor lungi de muncă, prelungite pînă noaptea tîrziu, căci aveau un scop în viaţă, un fel de idee fixă, şi anume gloria teatrală a ilustrului Delobelle.

De cînd părăsise teatrele de provincie şi venise să-şi continue cariera la Paris, Delobelle aştepta să se ivească vreun director priceput, directorul acela providenţial descoperitor al geniilor, care să vină la el şi să-i ofere

un rol pe măsura talentului său. Poate că ar fi reușit mai demult să-și găsească un angajament mediocru într-un teatru de mîna a treia, dar Delobelle nu vroia să se înjosească.
Prefera să aștepte, să lupte, cum spunea el! ... Și iată cam în ce fel înțelegea lupta.
Dimineața, la el în cameră, de multe ori chiar în pat, își repeta rolurile vechiului său repertoriu, iar doamnele Delobelle se înfiorau cînd auzeau răsunînd de după peretele subțire tiradele din *Antony* sau din *Doctorul copiilor*, declamate cu voce sforăitoare, amestecată cu miile de zgomote ale diverselor îndeletniciri din acest imens stup parizian. După-prînz, actorul pleca în oraș, pînă la căderea nopții; se ducea să-și facă „turul pe bulevard", adică să se plimbe cu pași mărunți între Castelul de Apă și biserica Madelaine, cu scobitoarea în colțul gurii, cu pălăria nițel trasă pe-o sprînceană, totdeauna înmănușat, periat, strălucitor.
Ținuta avea pentru el o importanță deosebită. Era unul din cele mai sigure mijloace de reușită, momeala pentru director — acel faimos director priceput — căruia niciodată nu i-ar fi trecut prin minte să angajeze un om jerpelit, prost îmbrăcat.
De aceea doamnele Delobelle vegheau cu grijă să nu-i lipsească nimic și vă închipuiți cîte păsările și cîte muște trebuiau să pregătească ele, ca să cîștige bani pentru îmbrăcămintea unui zdrahon de statura lui. Însă actorul considera toate acestea foarte firești.
Era încredințat că truda și renunțările soției și fiicei sale nu-i sînt consacrate lui personal, ci geniului misterios și necunoscut care sălășluia în el.
Între familiile Chèbe și Delobelle exista o oarecare asemănare din punct de vedere material. Numai că la Delobelle situația era mai puțin tristă. Vecinii lor își simțeau viața de mici rentieri mărginită la ei înșiși, fără orizont, mereu aceeași; în timp ce în familia actorului speranța și iluzia deschideau peste tot cele mai frumoase perspective.
Cei din familia Chèbe erau asemenea locuitorilor dintr-o fundătură. Familia Delobelle părea că locuiește pe o

stradă mică şi murdară, fără lumină şi aer, dar pe unde urma să treacă în curînd un mare bulevard. Apoi, doamna Chèbe nu mai credea în soţul său, în timp ce, în virtutea unui singur cuvînt magic — arta — vecina sa nu se îndoise niciodată de el.

Cu toate acestea, de ani şi ani de zile, domnul Delobelle îşi lua zadarnic vermutul în tovărăşia agenţilor dramatici, absintul cu şefi de aplauze[1], biterul cu vodevilişti, dramaturgi, cu faimosul cutare, autorul unor piese monumentale. Şi totuşi, angajamentele nu veneau. Aşa încît, fără să fi urcat măcar o dată pe scenă, bietul om trecuse de la roluri de june-prim la roluri principale, pe urmă la cele de financiari, părinţi nobili, pînă la cele de nătărăi...

Se stabilise la acestea!

În două sau trei rînduri i se oferise posibilitatea să-şi cîştige existenţa ca administrator la un club sau la o cafenea, ca supraveghetor al unor mari magazine, la *Farurile Bastiliei*, la *Colosul din Rodhos*. Pentru aceasta era suficient să ai maniere elegante. Delobelle, slavă Domnului, nu ducea lipsă de aşa ceva!... Ceea ce nu-l împiedică totuşi să răspundă la asemenea propuneri cu un refuz eroic:

— Nu am dreptul să renunţ la teatru!...

În gura acestui sărman nebun, care nu mai pusese piciorul pe scenă de ani de zile, un astfel de răspuns era de-a dreptul caraghios. Dar îţi pierea pofta să rîzi cînd le vedeai pe soţia şi pe fiica lui înghiţind zi şi noapte praf de arsenic şi cînd le auzeai repetînd cu convingere, în timp ce-şi rupeau acele în firele de alamă ale păsărelelor:

— Nu! Nu! Domnul Delobelle n-are dreptul să renunţe la teatru.

Fericit om, ai cărui ochi holbaţi, veşnic surîzători, cu acel aer de superioritate — obiceiul său de a domina pe scenă — îi creaseră pentru toată viaţa situaţia privilegiată a unui rege-copil răsfăţat şi admirat! Cînd pleca de-acasă, patronii dughenelor de pe strada Francs-Bour-

[1] Pe vremea aceea se angajau oameni plătiţi ca să aplaude la premiere, determinînd astfel, uneori, succesul piesei. (n.t.)

geois îl salutau cu respect, dovedind astfel predilecţia parizienilor pentru tot ceea ce are vreo legătură cu teatrul.

Era întotdeauna aşa de dichisit! Şi-apoi era atît de bun, de îndatoritor... Cînd te gîndeşti că, în fiecare sîmbătă seara, el, Ruy Blas, Antony, Raphael din *Fetele din marmură*, Andrès din *Piraţii savanei*, pleca cu o cutie de carton la subsuoară, să ducă comenzile executate de soţia şi de fiica lui, la un magazin de mode din strada Saint-Denis.

Ei bine! Chiar atunci cînd îndeplinea un asemenea comision, diavolul acesta de om avea atîta noblеţe, atîta demnitate naturală, încît domnişoara însărcinată să verifice contul Delobelle era foarte stînjenită că trebuie să înmîneze acestui gentleman ireproşabil modesta sumă reprezentînd cîştigul pentru o săptămînă de lucru.

În aceste seri, actorul nu se întorcea acasă la cină. Doamnele ştiau. Se întîmpla întotdeauna să întîlnească pe bulevard un fost coleg, la fel de ghinionist ca şi el — sînt atîţia în această blestemată meserie — căruia îi plătea consumaţia la restaurant, la cafenea... Pe urmă, foarte corect, şi-i erau recunoscătoare pentru asta, aducea restul banilor acasă, uneori un buchet de flori soţiei, un mic dar pentru Désirée, o nimica toată. Ce vreţi? Aşa se obişnuieşte în teatru. Într-o melodramă se aruncă atît de uşor un pumn de ludovici pe fereastră:

— „Ţine, caraghiosule, ia punga asta şi du-te de-i spune stăpînei tale că o aştept".

De aceea, cu tot curajul de care dădeau dovadă, cu toate că meseria lor este destul de bănoasă, doamnele Delobelle se găseau adesea strîmtorate, mai ales în perioadele de sezon mort pentru moda pariziană. Bunul Risler era din fericire acolo, totdeauna gata să-şi ajute prietenii.

Guillaume Risler, al treilea locatar al careului, locuia împreună cu fratele său Frantz, mai tînăr cu cincisprezece ani decît el. Aceşti doi elveţieni, înalţi, blonzi, puternici, roşii în obraz, aduceau un aer de prospeţime şi de sănătate în atmosfera sufocantă a casei mohorîte de muncitori. Cel vîrstnic era desenator la fabrica Fromont

şi-l întreţinea pe fratele său, care urma cursurile colegiului Chaptal[1], aşteptînd să intre la Şcoala Centrală[2]. Sosind la Paris, foarte încurcat cu instalarea micii sale gospodării, Guillaume găsise în vecinătatea doamnelor Chèbe şi Delobelle sfaturi, indicaţii, un ajutor indispensabil oricărui băiat naiv, timid, puţin greoi, stînjenit de accentul şi de aerul lui străin. După cîtva timp de bună vecinătate şi de servicii reciproce, fraţii Risler făceau parte din amîndouă familiile.

În zilele de sărbătoare, tacîmurile lor se aflau pe masa uneia sau a celeilalte familii, şi pentru cei doi dezrădăcinaţi era o mare mulţumire să găsească la oamenii aceştia, oricît de modeşti şi de săraci ar fi fost, un pic de mîngîiere şi de viaţă de familie.

Salariul desenatorului, foarte priceput în meseria sa, îi îngăduia să-l împrumute pe Delobelle cu bani pentru chirie sau să se ducă la familia Chèbe în chip de Moş Crăciun, totdeauna încărcat cu surprize şi daruri, astfel încît micuţa, din clipa în care-l zărea, alerga la buzunarele lui, îi sărea pe genunchi.

Duminica, îi invita pe toţi la teatru; şi aproape în fiecare seară mergea cu domnii Chèbe şi Delobelle la o berărie din strada Blondel, unde le făcea cinste cu bere şi cu covrigi săraţi. Berea şi covrigii erau slăbiciunea lui.

Nu exista pentru el fericire mai mare decît să stea în faţa unei halbe între cei doi prieteni şi să-i asculte discutînd, îndeobşte o lungă revărsare de plîngeri împotriva societăţii, la care nu participa decît printr-un hohot de rîs sau o mişcare din cap.

O timiditate de copil, multe germanisme în vorbire, păstrate datorită faptului că era veşnic absorbit de munca sa, îl stînjeneau în exprimarea ideilor. Pe deasupra, prietenii săi îl şi intimidau. Aveau faţă de el nemărginita superioritate a omului care nu face nimic faţă de cel care munceşte; iar domnul Chèbe, mai puţin

[1] Colegiul Chaptal — şcoala medie care pregătea cadre pentru industrie, comerţ şi agricultură. (n.t.)

[2] Şcoala Centrală — instituţie de învăţămînt superior cu profil politehnic. (n.t.)

generos decît Delobelle, nu se sfia să-l facă s-o simtă. Îl trata foarte de sus dumnealui, domnul Chèbe. După el, un om care muncea aşa ca Risler, zece ore pe zi, era incapabil să mai exprime o părere inteligentă după ce lăsa lucrul.

Uneori, întorcîndu-se extenuat de la fabrică, desenatorul se pregătea să-şi consacre noaptea unor lucrări urgente. Să fi văzut atunci aerul scandalizat al domnului Chèbe.

— În orice caz, pe mine n-ar reuşi ei să mă silească la o asemenea muncă! spunea el, umflîndu-se în pene; apoi adăuga, privindu-l pe Risler, cu ochiul dezaprobator al unui medic în vizită la un bolnav: Dumneata, cînd o să ai un atac...

Delobelle nu era chiar atît de crud, dar îl lua şi mai de sus:

— *Cedrul nu vede trandafirul de la rădăcina sa.*

Delobelle nu-l vedea pe Risler la picioarele sale.

Cînd, din întîmplare, binevoia să-i observe prezenţa, marele bărbat avea un anumit fel de a se apleca spre el ca să-l asculte, de a zîmbi la cuvintele lui întocmai ca la cuvintele unui copil; sau se distra uluindu-l cu întîmplări din viaţa actriţelor, îi dădea lecţii de ţinută, adrese de furnizori şi nu înţelegea cum se poate ca un om care cîştiga atîţia bani să fie îmbrăcat ca un pedagog de şcoală primară. Bunul Risler, convins de inferioritatea lui, încerca să obţină iertarea prin tot felul de daruri, de mici atenţii, se simţea obligat la toate menajamentele — nu-i aşa? — de vreme ce el era veşnicul binefăcător.

Între cele trei familii care trăiau pe acelaşi palier, micuţa Chèbe era trăsura de unire, printr-un du-te-vino neîntrerupt.

La orice oră din zi se strecura în atelierul doamnelor Delobelle, le urmărea cum lucrează, privea micile sălbătăciuni, şi dacă vreo muscă îşi pierdea în timpul călătoriei una din aripioare sau vreun colibri colanul de puf, încă de pe atunci, mai mult cochetă decît pusă pe joacă, ea încerca să-şi facă o podoabă din aceste rămăşiţe şi să şi-o prindă ca pe o notă vie în părul mătăsos.

Désirée şi maică-sa rîdeau văzînd-o cum se înalţă pe vîrful picioarelor pînă la oglinda veche şi pătată, maimuţărindu-se în fel şi chip. După ce se sătura admirîndu-se, fetiţa deschidea uşa folosind toată puterea degeţelelor, apoi, foarte serioasă, cu capul drept, de teamă să nu i se strice pieptănătura, se ducea să bată la uşa fraţilor Risler.

În timpul zilei nu era acasă decît şcolarul Frantz, aplecat asupra cărţilor lui, făcîndu-şi cuminte lecţiile. Sidonie intra; adio învăţătură! El trebuia să întrerupă totul ca s-o primească pe frumoasa doamnă împodobită cu un colibri, închipuind o prinţesă care venea în vizită la colegiul Chaptal ca să-l ceară directorului în căsătorie.

Era, într-adevăr, ceva neobişnuit să-l vezi pe băiatul acesta, care crescuse prea repede, jucîndu-se cu fetiţa de opt ani, potrivindu-se capriciilor ei, adorînd-o în timp ce-i făcea pe plac, astfel încît mai tîrziu, cînd s-a îndrăgostit de-a binelea de ea, nimeni n-ar fi putut să spună exact cînd a început.

Dar oricît de răsfăţată ar fi fost în cele două familii, sosea întotdeauna clipa cînd micuţa Chèbe se retrăgea la fereastra palierului. Acolo îşi găsea ea distracţia preferată, o priveliştе mereu deschisă, ca o viziune a viitorului către care se apleca plină de curiozitate şi fără teamă, deoarece copiii nu ştiu ce-i ameţeala.

Între acoperişurile de ardezie înclinate unul peste altul, zidul înalt al fabricii şi vîrfurile platanilor din grădină, atelierele cu geamuri mari îi apăreau ca un pămînt al făgăduinţei, ţara visurilor sale.

Casa Fromont era pentru ea ultima expresie a bogăţiei. Locul pe care-l ocupa casa în acest colţ al cartierului Marais, învăluită la anumite ore în fum şi în forfota ei de uzină, entuziasmul lui Risler, povestirile lui fabuloase despre averea, bunătatea şi priceperea patronului său îi stîrniseră această curiozitate de copil; şi partea care se putea vedea din clădirile destinate locuinţei, storurile subţiri din vergele de lemn, peronul rotunjit în faţa căruia stăteau rînduite mobilele de grădină, o colivie

mare din alamă albă cu fire aurii ce străluceau în soare, cupeul albastru înhămat în curte erau tot atîtea obiecte ale admirației sale statornice.
Cunoștea toate obiceiurile casei: ora la care suna clopotul, plecarea muncitorilor, zilele de plată, cînd lampa mică a casierului rămînea aprinsă pînă seara tîrziu, și lungile după-amieze de duminică, atelierele închise, coșul stins, liniștea aceea desăvîrșită care parcă o apropia de jocurile domnișoarei Claire alergînd prin grădină cu vărul său Georges. Datorită lui Risler ajunsese să cunoască multe amănunte.
— Arată-mi ferestrele salonului — îi spunea ea. Dar camera Clairei?...
Risler, încîntat de această deosebită simpatie pentru scumpa lui fabrică, îi explica fetiței, de acolo de sus, destinația clădirilor, îi arăta atelierele de imprimat, de poleit, de vopsit, sala de desen unde lucra el, cea a mașinilor cu aburi, unde se ridica coșul uriaș care înnegrea toate zidurile înconjurătoare cu fumul său năvalnic, fără să știe că o mică viață, ascunsă sub un acoperiș vecin, își amesteca gîndurile cele mai intime cu răsuflarea-i uriașă de neobosit producător.
Într-o zi, Sidonie pătrunse, în sfîrșit, în acest paradis văzut de la distanță.
Doamna Fromont, căreia Risler îi vorbea adesea de drăgălășenia și inteligența micuței lui vecine, îl rugă să o aducă la balul copiilor pe care-l pregătea pentru Crăciun. La început, domnul Chèbe răspunse cu un refuz foarte categoric. Încă de pe atunci, acești Fromont, cărora Risler le rostea mereu numele, îl sîcîiau, îl umileau prin averea lor. De altfel, era vorba de un bal costumat, și domnul Chèbe — el care nu vindea hîrtii colorate! — nu avea mijloacele materiale să-și îmbrace fiica în saltimbancă. Dar Risler insistă, declară că se va ocupa el de toate și imediat se apucă să deseneze un costum.
A fost o seară de neuitat.
Se aflau în camera doamnei Chèbe, plină de stofe, ace și alte obiecte mărunte de toaletă. Désirée Delobelle prezida găteala Sidoniei. Fetița, care părea mai mare datorită fustei scurte din flanelă roșie cu dungi negre, stătea

în fața oglinzii, dreaptă, nemișcată, admirîndu-și podoabele. Era încîntătoare. Bluza de pînză albă cu garnitură din șiret de catifea, frumosul ei păr castaniu, pieptănat în cozi lungi, pălăria din pai împletit, toate amănuntele, puțin cam vulgare, ale portului de elvețiană erau puse în valore de chipul ei inteligent de copil și de grația-i afectată cu care se potriveau de minune culorilor vii ale acestei costumații de teatru.

Toți vecinii, sosiți să o vadă, scoteau strigăte de admirație. În timp ce-l așteptau pe Delobelle, mica infirmă potrivea cutele fustei, panglicile pantofilor, arunca o ultimă privire asupra operei sale, fără să lase acul din mînă, însuflețită și ea, sărmana copilă, de beția tulburătoare a acestei serbări la care nu lua parte. Marele bărbat sosi. O puse pe Sidonie să repete două sau trei reverențe frumoase pe care i le arătase, felul în care urma să meargă, să se așeze, să surîdă cu gura rotunjită, deschisă doar atît cît să încapă vîrful degetului mic. Era de-a dreptul comic să vezi precizia cu care executa copila.

— Are sînge de comediant în vine! ... spunea bătrînul actor, entuziasmat, și fără să știe de ce, nătărăului acela de Frantz îi venea să plîngă.

Într-atît de mult i-a plăcut, încît, și după un an de la această seară fericită, dacă ai fi întrebat-o, Sidonie ar fi putut să-ți spună întocmai ce fel de flori împodobeau anticamerele, culoarea mobilelor, melodia de dans care se cînta în clipa sosirii ei la bal. Nu uită nimic, nici costumele ce se învîrteau în jurul ei, nici rîsetele acelea de copii, nici pașii mărunți ce se grăbeau pe parchetul lunecos. La un moment dat, așezată pe marginea unei canapele mari, tapisată cu mătase roșie, în timp ce lua de pe o tavă prima băutură răcoritoare din viața ei, se gîndi dintr-o dată la scara întunecoasă, la micul apartament lipsit de aer al părinților, și i se păru că toate astea se află într-o țară îndepărtată pe care o părăsise pentru totdeauna.

De altfel, toți au găsit-o încîntătoare, au admirat-o și au răsfățat-o. Claire Fromont, o miniatură de fată din ținutul Caux, toată numai dantele, o prezentă vărului ei

Georges, un husar falnic, care se întorcea la tot pasul să vadă ce efect face teaşca sa.
— Auzi, Georges, ea este prietena mea... O să vină duminică să se joace cu noi... Mămica mi-a dat voie.
Şi, într-o explozie naivă de copil fericit, o îmbrăţişă pe mica Chèbe din toată inima.
Cu toate acestea trebui să plece... Multă vreme, în strada neagră unde se topea zăpada, pe scara întunecoasă, în camera adormită unde o aştepta mama ei, mai păstra în faţa ochilor lumina strălucitoare a saloanelor.
— A fost frumos?... Te-ai distrat bine? o întrebă în şoaptă doamna Chèbe, desfăcîndu-i una cîte una copcile costumului.
Şi Sidonie, frîntă de oboseală, dormea de-a-n picioarelea fără să răspundă, începînd astfel un vis frumos care avea să dureze toată tinereţea ei şi să o coste multe lacrimi. Claire Fromont îşi ţinu făgăduiala. Sidonie veni adesea să se joace în grădina frumoasă, presărată cu nisip, şi avu posibilitatea să privească de aproape storurile din vergele, colivia cu fire de aur. Cunoscu toate colţurile şi ungherele uriaşei fabrici, luă parte la partide grozave de-a v-aţi-ascunselea pe după mesele de imprimat, în singurătatea după-amiezelor de duminică. În zilele de sărbătoare îşi avea locul rezervat la masa copiilor.
Toată lumea o iubea, fără ca ea să manifeste vreodată dragostea deosebită pentru cineva. Cît timp se afla în mijlocul acestui lux, se simţea blîndă, fericită, parcă mai frumoasă; dar, odată întoarsă la părinţii săi, cînd vedea fabrica prin geamurile cenuşii ale ferestrei palierului, se năştea în ea un regret şi o mînie inexplicabilă.
Şi totuşi Claire Fromont era foarte prietenoasă.
Cîteodată o luau cu ei la Bois, la Tuileries, în faimosul cupeu albastru, sau la ţară, să petreacă o săptămînă la castelul bunicului Gardinois, la Savigny-sur-Orge. Mulţumită darurilor lui Risler, foarte mîndru de succesul micuţei sale, era totdeauna drăguţă, frumos îmbrăcată. Doamna Chèbe îşi făcea din asta un titlu de glorie, iar

drăgălașa infirmă era prezentă, gata să pună în slujba micii ei prietene comori de cochetărie nefolosite.
Domnul Chèbe, mereu dușmănos celor din familia Fromont, vedea cu ochi răi această prietenie crescîndă. Adevărata cauză era că nu-l invitau și pe el, numai că soției sale îi dădea alte explicații, spunîndu-i:
— Nu vezi oare că fiică-ta e tristă cînd se întoarce de-acolo, că-și petrece ore întregi visînd la fereastră?
Dar sărmana doamnă Chèbe, atît de nefericită de cînd se căsătorise, devenise neprevăzătoare. Pretindea că trebuie să te bucuri de prezent, fiindcă nu știi ce-ți rezervă viitorul, să apuci fericirea cînd trece pe lîngă tine, pentru că adesea nu ai altă consolare și alt sprijin în viață decît amintirea unei copilării fericite.
De data aceasta s-a întîmplat ca dreptatea să fie de partea domnului Chèbe.

III

POVESTEA MICUȚEI CHÈBE — PERLELE FALSE

După doi-trei ani de intimitate și de joacă petrecuți împreună, timp în care micuța Sidonie s-a obișnuit cu luxul și cu manierele delicate ale copiilor bogați, prietenia lor a încetat dintr-o dată.
Trecuse o bună bucată de vreme de cînd vărul Georges, căruia domnul Fromont îi era tutore, intrase la liceu. Claire, la rîndul său, fu trimisă la un pension de călugărițe, cu un trusou de mică regină; tot atunci, în familia Chèbe se plănuia intrarea Sidoniei ca ucenică într-un atelier. Copiii și-au făgăduit să rămînă veșnic prieteni, să se vadă de două ori pe lună, în zilele cînd veneau acasă de la internat.
Într-adevăr, micuța Chèbe mai cobora cîteodată să se joace cu prietenii săi; dar, pe măsură ce creștea, simțea tot mai mult distanța ce-i despărțea, iar rochiile ei începură să-i pară prea modeste pentru saloanele doamnei Fromont.

Cînd nu erau decît ei trei, prietenia din copilărie îi făcea să se simtă egali, nestînjeniţi; dar mai erau şi vizite, colege de pension, printre altele o fetişcană mai dezvoltată, totdeauna bine îmbrăcată, pe care camerista mamei sale o aducea duminica să se joace cu micuţii Fromont.
Cînd o vedea urcînd treptele, împopoţonată şi sfidătoare, Sidoniei îi venea s-o ia la fugă. Cealaltă o punea în încurcătură prin întrebări lipsite de tact... Unde locuieşte? Cu ce se ocupă părinţii ei? Are trăsură?...
Ascultîndu-le vorbind despre pension, despre prietenele lor, Sidonie îşi dădea seama că ele trăiau într-o lume diferită, foarte departe de a ei; o cuprindea o tristeţe de moarte, mai ales cînd, la întoarcerea acasă, mama începea să-i vorbească despre intrarea sa ca ucenică la o oarecare domnişoară Le Mire, prietenă a familiei Delobelle, proprietara unui mare magazin de perle false, din strada Roi-Doré.
Risler ţinea mult ca fetiţa să-şi facă ucenicia. „Să înveţe o meserie — spunea el... Mai tîrziu, mă angajez să-i deschid un atelier."
Pe atunci, domnişoara Le Mire îşi exprimase intenţia de a se retrage din afaceri peste cîţiva ani, ceea ce însemna un bun prilej.
Într-o dimineaţă, tristă dimineaţă de noiembrie, tatăl său o duse în strada Roi-Doré, la etajul patru al unei case vechi, mai veche şi mai mohorîtă decît cea în care locuiau.
Jos, la intrare, atîrnau o mulţime de firme cu litere de aur: *Fabrică de obiecte de toaletă, lanţuri de dublé, jucării pentru copii, instrumente de precizie din sticlă, buchete pentru mirese şi domnişoare de onoare, flori de cîmp,* iar sus de tot, o vitrină mică şi prăfuită în care coliere de perle îngălbenite, struguri şi cireşe de sticlă înconjurau pretenţiosul nume Angélina Le Mire.
Oribilă casă!
Nu avea nici măcar un palier mare ca al lor, înnegrit de vreme, dar înveselit de fereastra largă prin care se zărea privelişte a fabricii... O scară strîm-

tă, o uşă îngustă, o înşiruire de încăperi pardosite cu dale, mici şi friguroase, iar în ultima, o domnişoară bătrînă cu un coc de bucle, cu mănuşi fără degete din fileu negru, cufundată în lectura unui terfelog slinos din „Journal pour tous", care se arătă foarte nemulţumită că este tulburată. Domnişoara Le Mire îi primi pe tată şi pe fiică, fără să se ridice, vorbi despre situaţia ei de altădată, despre tatăl său, un bătrîn gentilom din Rouergue[1] — este de necrezut cîţi bătrîni gentilomi a dat pînă acum Rouergue-ul! — şi despre un administrator necinstit care le luase toată averea. Domnului Chèbe, care simţea o atracţie irezistibilă pentru orice declasat, îi deveni imediat simpatică şi plecă încîntat, făgăduind fiicei sale că va veni s-o ia la şapte seara, potrivit înţelegerii.

Ucenica fu condusă numaidecît în atelierul gol la ora aceea. Domnişoara Le Mire o instală în faţa unui sertar mare plin cu perle, ace, sule, amestecate alandala cu teancuri de romane ieftine.

Sidonie trebuia să aleagă perlele, să facă din ele şiraguri egale, pentru ca apoi să fie înnodate laolaltă şi vîndute micilor negustori. De altfel, amănunte cu privire la ceea ce avea de făcut urma să primească de la celelalte lucrătoare, deoarece domnişoara Le Mire nu se amesteca niciodată în treburile din atelier. Ea înţelegea să-şi conducă afacerile de la distanţă, din încăperea întunecoasă în care-şi petrecea viaţa citind romane în fascicole.

La ora nouă sosiră şi lucrătoarele, cinci fete înalte, palide, ofilite, prost îmbrăcate, dar cu o pieptănătură foarte îngrijită, cum sînt de obicei lucrătoarele sărace care umblă fără pălărie pe străzile Parisului.

Două sau trei dintre ele căscau şi se frecau la ochi, spunînd că pică de somn. Cine ştie cum îşi petrecuseră noaptea! ...

În sfîrşit, s-au aşezat la lucru în jurul unei mese lungi, unde fiecare îşi avea sertarul şi sculele ei. Se primise o comandă de bijuterii de doliu şi trebuiau să se grăbească.

---

[1] Localitate în nordul Franţei, aproape de Toulouse. (n.t.)

Sidonie, căreia şefa atelierului îi arătase, pe un ton de nespusă superioritate, ce are de făcut, începu să aleagă cu tristeţe o mulţime de perle negre, de sîmburi de afine, jeuri de doliu.
Celelalte, fără a se sinchisi de copilă, îşi vedeau de treabă, discutînd între ele. Se vorbea despre o cununie splendidă care urma să aibă loc în aceeaşi zi la biserica Saint-Gervais.
— Dacă ne-am duce şi noi — zise Malvina, o roşcată grasă. Este la ora 12... Am avea timp să mergem şi să ne întoarcem repede.
Într-adevăr, la ora prînzului, toată banda coborî în grabă scara, sărind cîte patru trepte deodată.
Sidonie îşi adusese gustarea într-un coşuleţ, ca o şcolăriţă; amărîtă, pe un colţ de masă, mîncă pentru prima dată singură ... Doamne, cît de nenorocită şi tristă i se părea viaţa, şi cum avea să se răzbune mai tirziu pentru toate acestea!...
La ora unu, lucrătoarele se întoarseră gălăgioase şi foarte însufleţite.
— Aţi văzut ce rochie din rips alb?... Şi vălul din dantelă englezească?... Uite una care are noroc!
În atelier au fost reluate apoi toate comentariile pe care le făcuseră în şoaptă la biserică, pe cînd stăteau sprijinite de balustradă în timpul slujbei. Toată după-amiaza vorbiră despre nunta somptuoasă, despre frumoasele podoabe, ceea ce nu le împiedica să lucreze, ba dimpotrivă.
Această mică industrie pariziană, care furnizează cele mai mici accesorii de toaletă, face ca lucrătoarele ei să fie totdeauna la curent cu moda, să se preocupe veşnic de lux şi de eleganţă. Bietele fete care lucrau în atelierul domnişoarei Le Mire nu vedeau nici încăperea cu pereţii înnegriţi, nici strada îngustă, pentru că visau mereu la alte lucruri, îşi treceau zilele întrebîndu-se:
— Ia spune, Malvina, dacă ai fi bogată, ce-ai face?...
Eu aş locui pe Champs-Elysées...
Şi copacii bătrîni de la răspîntie, trăsurile cochete care o înconjurau, mişcîndu-se alene, le dădeau pentru o clipă o viziune proaspătă, încîntătoare.

Din colţişorul ei, micuţa Chèbe asculta fără să zică nimic, potrivind cu grijă ciorchinii de struguri negri, cu o îndemînare precoce şi cu bunul gust pe care şi-l formase în vecinătatea blîndei Désirée. Seara, cînd venea s-o ia acasă, domnul Chèbe primea totdeauna laude pentru fiica lui.

De atunci, toate zilele ei se scurseră neschimbate. A doua zi, în loc de perle negre înşiră perle albe, boabe roşii de coral fals; căci la domnişoara Le Mire nu se lucra decît cu imitaţii, bijuterii false, şi tocmai într-un asemenea mediu micuţa Chèbe urma să-şi facă ucenicia pentru viaţă.

Cîtva timp, noua ucenică — mai tînără şi mai binecrescută decît celelalte — se simţi izolată în mijlocul lor. Mai tîrziu, pe măsură ce creştea, o admiseră ca prietenă, lua parte la destăinuirile lor, dar nu le împărtăşea niciodată plăcerile. Era prea mîndră ca să se ducă la ora prînzului să privească nunţile şi asculta totdeauna cu dispreţ cînd colegele ei vorbeau despre un bal la *Waux Hall* sau la *Délices du Marais*, de un supeu ales la *Bonvalet* sau la *Quatre Sergents de la Rochelle*.

Noi ţinteam mai sus decît toate astea, nu-i aşa, micuţă Chèbe?

De altfel, tatăl său venea s-o ia acasă în fiecare seară. De cîteva ori totuşi, în preajma Anului nou, fusese obligată să lucreze împreună cu celelalte pînă tîrziu, ca să termine comenzile urgente. La lumina lămpilor, aceste pariziene cu obrazul palid, alegînd perle albe ca şi ele, de un alb bolnăvicios şi mat, îţi făceau mai mare mila. Aveau aceeaşi strălucire ireală, aceeaşi fragilitate a bijuteriilor false. Nu vorbeau decît de baluri mascate, de teatre...

— Ai văzut-o pe Adèle Page în „Cei trei muşchetari"? ... Da' Melingue? Da' Marie Laurent?... Oh! Marie Laurent!...

În reflexele albe ale colierelor pe care le răsuceau între degete vedeau parcă mantiile actorilor, rochiile bogat împodobite cu broderii ale reginelor de melodramă.

Vara aveau mai puțin de lucru. Era sezon mort. Atunci, în ceasurile de arșiță, cînd îndărătul storurilor trase se auzeau din stradă strigătele vînzătorilor de fructe, lucrătoarele cădeau într-un somn greu, cu capul pe masă. Uneori, Malvina se ducea în fund, la domnișoara Le Mire, și-i cerea un teanc din „Journal pour tous", din care le citea cu voce tare.

Dar micuței Chèbe nu-i plăceau romanele. Avea în minte propriul său roman, mai pasionant decît oricare altul. Aceasta pentru că nimic pe lume n-ar fi putut s-o facă să uite de fabrică. Plecînd dimineața la brațul tatălui său, arunca de fiece dată cîte o privire într-acolo. Era ora cînd se trezea uzina și coșurile înalte zvîrleau primele coloane de fum negru. În trecere, Sidonie auzea strigătele muncitorilor, loviturile surde ale plăcilor de imprimat, suflul puternic și ritmat al mașinilor, și zgomotele acestea ale muncii, amestecate în mintea ei cu amintirea zilelor de sărbătoare, a trăsurilor albastre, o urmăreau necontenit.

Pentru ea erau mai puternice decît hodorogitul omnibuzelor, decît vacarmul străzii sau cascadele rîurilor; și chiar în atelier, în timp ce alegea perle false, sau seara acasă, după cină, cînd se ducea să ia aer la fereastra palierului și să privească în noapte fabrica întunecată și pustie, murmurul acela activ îi zumzăia neîncetat în urechi, îi însoțea într-una gîndurile.

— Micuța se plictisește, doamnă Chèbe... ar mai trebui distrată... Duminica viitoare vă duc pe toți la țară.

Plimbările acestea de duminica, pe care bunul Risler le organiza pentru plăcerea Sidoniei, nu făceau decît s-o întristeze și mai mult.

În astfel de zile trebuia să se scoale la patru dimineața, căci oamenii săraci își plătesc scump orice plăcere, și întotdeauna mai era ceva de călcat în ultima clipă sau de cusut o garnitură care să înnoiască puțin aceeași rochiță, veche, liliachie cu dungi albe, pe care doamna Chèbe o lungea cu conștiinciozitate în fiecare an.

Plecau toți împreună, familiile Chèbe, Risler și ilustrul domn Delobelle. Numai Désirée și mama sa nu mergeau cu ei. Sărmana infirmă, umilită de nenorocirea ei, nu se

mișca niciodată din fotoliu și doamna Delobelle rămînea să-i țină tovărășie. De altfel, nici una, nici cealaltă nu aveau o toaletă destul de arătoasă pentru a merge alături de mărețul lor soț și tată; ar fi însemnat să distrugă tot efectul ținutei sale pretențioase.
La plecare, Sidonie se înveselea puțin. Parisul acela învăluit în aburul trandafiriu al dimineților de iulie, gările cu oameni îmbrăcați în culori deschise, cîmpia ce se desfășura la fereastra vagonului, apoi mersul în aer liber, această baie de aer curat, umezit de apele Senei și răcorit de un colț de pădure, înmiresmat de pășunea în floare, de grîul în spic, toate laolaltă o amețeau pentru o clipă. Dar i se făcea repede silă de trivialitatea programului ei duminical...
Mereu același lucru.
Se opreau în fața unei cîrciumi cu grătar din apropierea unui iarmaroc zgomotos și aglomerat, căci lui Delobelle, care pleca legănat de iluzii, îmbrăcat în gri din cap pînă-n picioare, cu un pardesiu de culoare deschisă pe mînă și o pălărie mică pe-o ureche, închipuindu-și că decorul reprezintă un sat din împrejurimile Parisului, iar el joacă rolul parizianului în vilegiatură, îi trebuia neapărat un public.
Cît despre domnul Chèbe, care se lăuda că iubește natura tot atît cît răposatul J. J. Rousseau, nu și-o închipuia altfel decît cu trageri la țintă, călușei, curse în sac, mult praf și trompete. De altfel, și doamna Chèbe avea același ideal în privința vieții cîmpenești.
Sidonie ar fi dorit-o altfel; duminicile acelea zgomotoase petrecute pe ulițele satelor îi pricinuiau o adîncă tristețe. Singura ei plăcere în asemenea îmbulzeală era să se simtă privită. Chiar și admirația venită din partea vreunui necioplit, exprimată stîngaci, cu voce tare, alături de ea, avea darul să-i pună un zîmbet pe față toată ziua; căci se număra printre femeile care nu disprețuiesc nici un compliment.
Cîteodată, lăsîndu-i pe ceilalți la bîlci, Risler, însoțit de fratele său și de „micuță", o luau peste cîmp să caute flori, modele pentru tapetele lui. Frantz, cu brațele sale

lungi, apleca crengile înalte de trandafiri sălbatici sau se cățăra pe zidul vreunui parc să culeagă o rămurică zărită de partea cealaltă. Dar cele mai bogate recolte le dobîndeau pe malul apei.
Acolo se găseau plantele acelea mlădioase, cu tulpinile lungi și încovoiate care, reproduse pe hîrtie, au un efect atît de minunat, trestii înalte și drepte, și zorele a căror floare, deschizîndu-se dintr-o dată în capriciile unui desen, pare un chip viu ce te privește din mijlocul frunzișului încîntător. Risler le grupa în buchete, le aranja artistic, inspirîndu-se din însăși natura plantelor, căutînd să-și întipărească aspectul lor viu, care se pierde după ce a trecut o zi de cînd au fost culese.
Buchetul, odată dichisit, era înnodat cu un fir de iarbă mai lat, în chip de panglică, așezat în spinarea lui Frantz, și la drum! Totdeauna preocupat de arta sa, Risler căuta subiecte, combinații, în timp ce mergea.
— Ia privește, micuțo... firicelul acesta de lăcrămioară cu clopoțeii lui albi, în mijlocul măceșului... Ei, ce zici?... Pe un fond verde ca apa sau cenușiu ca lîna, ar fi tare drăguț.
Dar Sidoniei nu-i plăceau lăcrămioarele, cum nu-i plăcea nici măcieșul. Florile de cîmp îi dădeau senzația de sărăcie, la fel ca rochița ei de culoarea liliacului.
Își amintea că văzuse altele, la domnul Gardinois, în serele castelului Savigny, pe balustrade, de jur împrejurul curții presărate cu pietriș, mărginită de vase mari ornamentale. Iată ce fel de flori îi plăceau, iată cum înțelegea ea peisajul cîmpenesc.
Amintirea castelului Savigny îi revenea la fiecare pas. Cînd treceau prin fața grilajului vreunui parc, se oprea în loc, privea aleea dreaptă și netedă ce ducea la peron... Pajiștile umbrite de copaci mari, plantați simetric, terasele liniștite de pe malul apei îi aminteau alte terase, alte pajiști. Aceste imagini ale luxului, amestecate cu amintiri, îi întunecau și mai mult ziua. Dar ceea ce o mîhnea îndeosebi era întoarcerea.
Micile gări din împrejurimile Parisului sînt de-a dreptul înăbușitoare în astfel de seri! Numai veselie falsă, numai

rîsete prosteşti, cîntece obosite, intonate cu voci care nu mai pot decît să urle!... Tocmai de aceea domnul Chèbe se simţea în elementul lui...
Avea prilejul să se înghesuie la ghişeu, să-şi manifeste nemulţumirea pentru întîrzierea trenului, să critice pe şeful de gară, compania căilor ferate, guvernul, să-i spună lui Delobelle cu glas tare, în aşa fel încît să fie auzit şi de cei din jur:
— Ehei, dacă s-ar întîmpla aşa ceva în America!...
Ilustrul actor îi răspundea cu un aer de superioritate şi o mimică expresivă: „Cred şi eu!" ceea ce-i făcea pe cei din jur să-şi închipuie că domnii respectivi ştiau exact ce s-ar fi întîmplat în America într-un caz asemănător. Or, habar n-avea nici unul, nici celălalt; dar, în mulţime, dialogul lor făcea impresie.
Aşezată alături de Frantz, cu jumătate din buchetul lui pe genunchi, Sidonie stătea, copleşită parcă în mijlocul acestui tumult, în lunga aşteptare a trenului de seară. Din gara luminată de o singură lampă, privea întunericul de afară, străpuns ici-colo de ultimele lumini ale bîlciului, o uliţă a satului, lumea care sosea, braţul unui felinar întins peste un peron pustiu.
Din cînd în cînd, dincolo de uşile cu geamuri trecea un tren fără să se oprească, împroşcînd cărbuni aprinşi şi revărsînd aburi. Atunci în gară izbucnea o furtună de strigăte şi de tropăituri, peste care plutea vocea ascuţită de goeland a domnului Chèbe: „Forţaţi uşile! Forţaţi uşile!"... Ceea ce mărunţelul se păzea să facă el însuşi, căci tare îi mai era frică de jandarmi. După un minut, furtuna se potolea, femeile, obosite, ciufulite de vînt, adormeau pe bănci. Pretutindeni vedeai rochii mototolite, haine rupte, toalete albe decoltate, pline de praf.
Ceea ce respirai îndeosebi era praful!
Se scutura din toate hainele, se stîrnea la fiece pas, întuneca lampa, irita ochii, stăruia ca un nor pe feţele istovite. Vagoanele în care te urcai, în sfîrşit, după atîtea ore de aşteptare, erau, de asemenea, îmbîcsite...
Sidonie deschidea fereastra şi privea cîmpiile negre, o

linie sumbră fără sfîrşit. Apoi, ca o puzderie de stele, se înălţau primele felinare pe bulevardele din apropierea fortificaţiilor.
Din acea clipă, nemaipomenita zi de odihnă a tuturor acestor bieţi oameni lua sfîrşit. La vederea Parisului, fiecare se gîndea la munca de a doua zi. Oricît de tristă i s-ar fi părut duminica, Sidonie începea s-o regrete. Se gîndea la bogătaşii pentru care toate zilele vieţii sînt zile de odihnă şi, ca prin vis, revedea aleile lungi ale parcurilor întrezărite peste zi, pline de aceşti fericiţi ai lumii plimbîndu-se pe nisipul fin, în timp ce dincolo de grilaj, în praful drumului, gloata săracilor trecea cu paşi mari şi abia dacă avea vreme să se oprească un minut ca să privească şi să invidieze.
Aceasta a fost viaţa micuţei Chèbe de la treisprezece la şaptesprezece ani.
Anii se scurgeau unul după altul fără să aducă nici cea mai mică schimbare. Caşmirul doamnei Chèbe se mai uzase puţin, rochiţa liliachie suferise încă vreo cîteva modificări, atîta tot. Numai că, pe măsură ce Sidonie creştea, Frantz devenise un bărbat tînăr şi avea pentru ea priviri tăcute şi pline de căldură, atenţii de îndrăgostit, vădite pentru toată lumea, de care doar tînăra fată nu-şi dădea seama.
De altfel, nimic nu o interesa pe micuţa Chèbe. La atelier îşi îndeplinea cu conştiinciozitate şi linişte obligaţiile, fără a se gîndi cîtuşi de puţin la viitor sau la bogăţie. Orice ar fi făcut, s-ar fi zis că stă şi aşteaptă ceva.
Frantz însă, dimpotrivă, de la o vreme muncea cu şi mai multă rîvnă, cu avîntul celor ce urmăresc un ţel la capătul strădaniilor, aşa încît, la douăzeci şi patru de ani, promova al doilea Şcoala Centrală, cu titlul de inginer. În seara aceea, Risler invitase familia Chèbe la *Gymnase*[1] şi, în timpul spectacolului, el şi doamna Chèbe îşi făcuseră nenumărate semne, clipiseră cu tîlc din ochi. în spatele copiilor. Pe urmă, la plecare, doamna Chèbe

[1] Gymnase — teatru pe a cărui scenă se jucau vodeviluri şi piese într-un act. (n. t.)

pusese în mod solemn brațul Sidoniei sub cel al lui Frantz, avînd aerul că-i spune îndrăgostitului: „Acum descurcă-te... E treaba ta..."
Și bietul îndrăgostit încercă să se descurce.
Drumul de la *Gymnase* la Marais este lung. Abia făcură cîțiva pași, că splendoarea bulevardului se stinse, trotuarele deveniră din ce în ce mai mohorîte, trecătorii din ce în ce mai rari. Frantz începu să vorbească despre piesă. Lui îi plăceau nespus comediile în care era vorba de dragoste.
— Dar ție, Sidonie?
— Ah, mie... știi... Frantz, numai să fie și toalete.
De fapt, la teatru, pe ea nici n-o interesa altceva. Nu semăna cu sentimentalele acelea de felul doamnei Bovary, care se întorc de la spectacol cu fraze de dragoste gata făcute, cu un ideal de circumstanță. Nu! Teatrul îi stîrnea doar o poftă nebună de lux, de eleganță; nu-i rămîneau în minte decît modele de pieptănături și croieli de rochii. Toaletele noi, exagerate ale actrițelor, mersul lor, pînă și intonațiile fals mondene, care îi păreau de o distincție desăvîrșită, împreună cu strălucirea banală a stucului, a luminilor, afișul scînteietor de la intrare, trăsurile care staționau acolo, toată larma aceea cam nesănătoasă ce se isca în jurul unei piese la modă: iată ce-i plăcea ei, ce o prindea în mreje.
Îndrăgostitul continuă:
— Cît de bine au interpretat scena de dragoste!
Rostind cuvîntul dragoste, el se aplecă duios peste căpșorul drăgălaș acoperit cu o căciuliță de lînă albă, din care buclele scăpau șăgalnice.
Sidonie suspină:
— Ah, da, scena de dragoste... Actrița avea niște diamante tare frumoase!
Urmă un minut de tăcere. Bietului Frantz îi era tare greu să lămurească lucrurile. Își căuta cuvintele, dar nu le găsea, apoi îl cuprindea teama. Își stabilea în minte locul unde va începe să-i vorbească: „După ce vom trece de poarta Saint-Denis... Cînd vom ajunge la capătul bulevardului".

Dar acolo, Sidonie începea să sporovăiască despre lucruri atît de oarecari, încît declarația de dragoste îi îngheța pe buze sau era curmată de o trăsură care le dădea părinților răgazul să-i ajungă din urmă.
În sfîrșit, în cartierul Marais, se hotărî dintr-o dată:
— Ascultă-mă, Sidonie... te iubesc...

În noaptea aceea, familia Delobelle se culcase foarte tîrziu.
Femeile acestea curajoase aveau obiceiul să-și prelungească ziua de muncă pînă noaptea tîrziu, astfel încît lampa lor se stingea printre ultimele pe liniștita stradă Braque. Nu se culcau niciodată înainte de întoarcerea marelui bărbat, căruia îi păstrau la căldură, în cenușa sobei, o mică gustare reconfortantă.
Pe vremea cînd juca, lucrul acesta avea o justificare: obligați să cineze devreme și foarte frugal, cînd ies de la teatru, artiștii încearcă o foame cumplită, așa că iau masa cînd se întorc acasă. Delobelle nu mai juca de mult timp dar, neavînd dreptul, după cum spunea el, să renunțe la teatru, își întreținea ideea fixă, printr-o mulțime de tabieturi de cabotin, iar cina de la sosire făcea parte dintre acestea, ca și întoarcerea lui acasă, după ce se stingeau luminile pe scena ultimului teatru de pe bulevard. Să se culce fără a mînca, o dată cu toată lumea, ar fi însemnat să abdice, să renunțe la luptă. La naiba, el nu renunța!...
În noaptea despre care vorbim, actorul nu se întorsese încă și cele două femei îl așteptau discutînd și lucrînd foarte însuflețite, deși era tîrziu. Toată seara nu făcuseră decît să vorbească despre Frantz, de succesul lui, de viitorul care i se deschidea în față.
— Nu-i mai rămîne acum decît să-și găsească o nevestică bună — spunea maica Delobelle.
Aceasta era și părerea fetei. Doar atît îi mai lipsea fericirii lui Frantz, o nevestică harnică, bună, curajoasă, obișnuită cu munca, în stare să se uite pe sine pentru el. Și dacă Désirée vorbea cu atîta convingere, o făcea pentru că ea cunoștea foarte îndeaproape această femeie care i s-ar fi potrivit atît de bine, cu un an mai

mică decît el, tocmai atît cît îi trebuia ca să fie mai tînără decît soţul ei şi, în acelaşi timp, să-i ţină şi loc de mamă.

... Frumoasă? ...

Nu, nu chiar aşa, mai degrabă drăguţă decît urîtă, cu toată infirmitatea ei, căci şchiopăta, sărmana mititică! ... Şi, pe deasupra, delicată, deşteaptă şi atît de iubitoare! Numai Désirée ştia cît de mult îl iubea pe Frantz această tînără femeie şi cum se gîndea la el zi şi noapte de atîţia ani. Nici el nu-şi dădea seama şi părea că n-are ochi decît pentru Sidonie, o puştoaică. Dar nu-i păsa! Dragostea nemărturisită este atît de elocventă, ascunde o forţă atît de mare în sentimentele ei reţinute ... Cine ştie? Poate că într-o zi sau alta ...

Şi mica infirmă, aplecată asupra lucrului, pornea într-una din călătoriile acelea în ţara iluziilor, pe care le făcea adeseori în fotoliul său de nevolnică, stînd cu picioarele sprijinite pe scăunelul nemişcat: una din călătoriile acelea minunate din care se întorcea întotdeauna fericită şi zîmbitoare, rezemîndu-se cu toată încrederea unei soţii iubite de braţul lui Frantz. Degetele ei urmăreau visul inimii, iar mica pasăre pe care o ţinea în acea clipă în mînă şi căreia îi netezea aripile zbîrlite părea că participă şi ea la călătorie, că zboară acolo, departe, veselă şi uşoară ca şi ea.

Deodată se deschise uşa.

— Nu vă deranjez? zise o voce triumfătoare.

Mama, care aţipise, ridică brusc capul:

— Ah, e domnul Frantz... Intră, domnule Frantz... Ştiţi, îl aşteptăm pe tata... Briganzii ăştia de artişti se întorc întotdeauna aşa de tîrziu... Staţi jos, veţi lua masa cu el...

— Vai, nu, mulţumesc — răspunse Frantz, cu buzele încă palide de emoţia pe care o încercase. Mulţumesc, nu stau mult... Am văzut lumină şi am intrat doar să vă spun ... să vă împărtăşesc o veste mare care o să vă facă multă plăcere, fiindcă ştiu cît ţineţi la mine...

— Sfinte Dumnezeule, despre ce este vorba?

— S-a hotărît căsătoria dintre domnul Frantz Risler şi domnişoara Sidonie! ...

— Ia te uită! Nu-ţi spuneam eu că nu-i mai lipseşte decît o nevestică bună! zise maica Delobelle, ridicîndu-se ca să-l îmbrăţişeze.
Désirée nu avu puterea să rostească un cuvînt. Se aplecă şi mai mult peste lucrul său şi, cum Frantz nu avea ochi decît pentru fericirea lui, iar maica Delobelle nu privea decît la pendulă ca să vadă dacă soţul se va întoarce curînd, nimeni nu-şi dădu seama de emoţia infirmei, de paloarea ei, nici de tremurul convulsiv al micii păsări, nemişcată în mîinile sale, cu capul răsturnat de parcă ar fi fost rănită de moarte.

IV

POVESTEA MICUŢEI CHÈBE — LICURICII DE LA SAVIGNY

Savigny-sur-Orge

„Draga mea Sidonie,

Ieri stăteam la masă în sufrageria cea mare pe care o ştii şi tu, cu uşa larg deschisă spre peronul plin de flori. Mă cam plictiseam. Bunicuţul a fost morocănos toată dimineaţa şi sărmana mea mamă nu îndrăznea să spună un cuvînt, speriată de sprîncenele acelea încruntate, care i-au impus întotdeauna. Mă gîndeam că este într-adevăr păcat să fii singură în miez de vară, într-o regiune atît de frumoasă, şi că acum, cînd am părăsit mînăstirea şi va trebui să petrec anotimpuri întregi la ţară, aş fi tare fericită să am, ca odinioară, o tovarăşă cu care să alerg prin pădure şi prin parc.
Georges mai vine din cînd în cînd, dar totdeauna soseşte foarte tîrziu, abia la ora cinei, şi pleacă a doua zi cu tata, înainte ca eu să mă fi sculat. Apoi, domnul Georges a devenit în prezent un bărbat serios. Lucrează la fabrică, iar grija afacerilor a început să-i încreţească adesea şi lui fruntea.
... Aici ajunsesem cu gîndurile, cînd iată-l pe bunicuţul că se întoarce deodată spre mine:

— Oare ce mai e cu micuța ta Sidonie? Mi-ar face plăcere s-o văd aici cîtăva vreme.
Îți închipui cît am fost de fericită. Ce bucurie să ne regăsim, să reînnodăm prietenia noastră frumoasă, întreruptă mai degrabă din pricina vieții decît a noastră. Cîte lucruri avem să ne povestim! Tu, singura care te pricepi să-l zeflemisești pe acest teribil bunic, ai să aduci cu tine veselia și te-asigur că avem mare nevoie de așa ceva.
Tare e pustiu frumosul Savigny! Închipuie-ți că dimineața am uneori chef să mă gătesc. Mă îmbrac, mă fac frumoasă, mă pieptăn cu bucle și-mi pun o rochie drăguță; mă plimb pe toate aleile și deodată îmi dau seama că m-am ostenit doar pentru berze, rațe, pentru cîinele meu Kiss și pentru vacile care nici măcar nu-și ridică ochii din pășune cînd trec pe lîngă ele. Atunci, de necaz, mă întorc repede să-mi pun o rochie de pînză, îmi fac de lucru pe la fermă, pe la bucătărie, cam peste tot. Și, pe cinstea mea, încep să cred că plictiseala m-a perfecționat și că voi deveni o gospodină excelentă.
Din fericire, se apropie perioada de vînătoare și sper că asta mă va mai distra puțin. Mai întîi Georges și tatăl meu, amîndoi vînători pasionați, vor veni mai des. Pe urmă vei fi și tu aici... Fiindcă ai să-mi răspunzi imediat că vii la noi, nu-i așa? Domnul Risler spunea în ultima vreme că erai suferindă. Aerul de la Savigny îți va face foarte bine.
Aici toată lumea te-așteaptă, iar eu nu mai pot de nerăbdare,

CLAIRE"

După ce sfîrși scrisoarea, Claire Fromont își puse pălăria mare de pai, căci aceste prime zile ale lui august erau calde și foarte frumoase, și coborî ea însăși să o pună în cutia de unde poștașul lua în fiecare dimineață corespondența castelului.
Cutia se afla la capătul parcului, la o cotitură a drumului. Ea se opri o clipă să privească copacii de pe drum, pășunile înconjurătoare, adormite sub dogoarea soare-

lui. În vale, secerătorii strîngeau ultimii snopi. Ceva mai departe se ara. Dar toată melancolia muncii tăcute dispăruse pentru fată, copleşită de bucuria că-şi va revedea prietena.
De pe colinele înalte din zare, din vîrful arborilor nu se iscă nici o adiere şi nu răsună nici un glas ca să-i dea de veste, s-o împiedice să expedieze această scrisoare fatală. Odată întoarsă acasă, puse numaidecît să i se pregătească Sidoniei o cameră drăguţă alături de camera ei.
Scrisoarea îşi urmă drumul fără abatere. De la portiţa verde a castelului, îmbrăţişată de glicine şi caprifoi, se duse la Paris şi,în aceeaşi seară, cu timbrul ei din Savigny, răspîndind miresmele cîmpului, ajunse la etajul al cincilea din strada Braque.
Ce interes a mai stîrnit! A fost citită de trei ori; şi timp de opt zile, pînă la plecare, a stat pe cămin, alături de amintirile doamnei Chèbe, pendula cu glob şi cupele în stil *empire*. Pentru Sidonie, totul se petrecea ca într-un roman minunat, plin de încîntare şi făgăduinţe, pe care-l citea fără să-l deschidă, numai privind plicul alb cu pecetea dantelată a Clairei Fromont.
Acum nu-i mai ardea de căsătorie. Problema cea mai arzătoare era să se hotărască ce toalete îşi va lua cu ea la castel. Trebuia să se ocupe serios de toate, să croiască, să combine, să încerce rochii, pieptănături...
Nefericitul Frantz! Cît de mult îi împovărau inima aceste pregătiri! Plecarea la Savigny, la care încercase în zadar să se opună, întîrzia şi mai mult căsătoria lor, pe care, fără nici o explicaţie, Sidonie o amîna cîte puţin în fiecare zi. El nu se va putea duce s-o vadă; şi, odată ajunsă acolo, înconjurată de petreceri, de plăceri, cine ar fi putut să spună cît timp va rămîne?...
Deznădăjduit, îndrăgostitul se ducea tot la doamnele Delobelle să-şi verse focul, fără să observe măcar o singură dată cu cîtă grabă se ridica Désirée cînd intra el, ca să-i facă loc lîngă ea la masa de lucru, şi cum se aşeza apoi, îmbujorată, cu ochi strălucitori.
De cîteva zile nu se mai lucra la *păsări şi muşte pentru mode*. Mama şi fiica tiveau volane roz pentru rochia

Sidoniei și niciodată mica infirmă nu lucrase cu atîta tragere de inimă.
Nu degeaba era ea fiica lui Delobelle, această mică Désirée!
Moștenea de la tatăl său ușurința de a-și face iluzii, de a spera pînă la capăt, în pofida realității.
În timp ce Frantz îi povestea necazurile lui în dragoste, Désirée visa că, și după plecarea Sidoniei, el o să vină așa în fiecare zi, fie numai ca să vorbească despre cea care lipsea; că-l va avea lîngă ea și vor sta împreună pînă seara tîrziu, să-l aștepte pe „tata", și că poate într-o seară, privind-o, își va da seama de diferența care există între femeia care te iubește și cea care se lasă iubită.
Atunci, la gîndul că fiecare împunsătură în rochie grăbea această mult așteptată plecare, acul ei pornea cu o repeziciune nemaipomenită, iar sărmanul îndrăgostit privea cu groază la volanele și garniturile ce se înmulțeau în jurul ei văzînd cu ochii, mișcătoare ca niște unde line.
Cînd rochia roz fu gata, domnișoara Chèbe plecă la Savigny. Castelul domnului Gardinois era construit în valea Orgei, pe țărmul acestui rîu mic ce oferea priveliști atît de variate și plăcute, cu morile sale, cu insule, stăvilare și pajiști așternute de-a lungul ambelor maluri. Casa, o clădire veche stil Ludovic al XV-lea, nu prea înaltă dar cu acoperișul foarte semeț, avea o înfățișare melancolică, o patină deosebită de vechime aristocratică: scări mari la intrare, balcoane de fier ruginit, vase vechi, roase de ploaie, în care florile contrastau puternic cu piatra stacojie. Cît vedeai cu ochii, zidurile împrejmuitoare se întindeau, măcinate și strîmbe, coborînd într-o pantă lină pînă la rîu. Castelul le depășea în înălțime cu acoperișurile lui mari de ardezie, ferma — cu țiglele-i roșii, iar parcul minunat — cu teii, frasinii, plopii și castanii ce se amestecau într-o linie stufoasă și întunecată, întreruptă din loc în loc de arcada aleilor.
Farmecul bătrînei proprietăți era însă apa, apa care îi însuflețea tăcerea și dădea o înfățișare solemnă priveliș-

tilor. Fără să mai punem la socoteală rîul, la Savigny se găseau izvoare, fîntîni,iazuri, în care soarele la asfinţit se oglindea în toată măreţia lui; şi toate acestea se potriveau de minune cu clădirea străveche, acoperită cu muşchi, înverzită, puţin roasă, ca o piatră pe malul unui rîu.

Din nefericire, la Savigny, ca în majoritatea acestor reşedinţe de vară pariziene, intrate pe mîna parveniţilor de pe urma comerţului şi a speculei, castelanii nu erau la înălţimea castelului.

De cînd îşi cumpărase castelul, bătrînul Gardinois nu făcea decît să strice tot ce îi dăruise mai frumos întîmplarea: tăia copacii „ca să aibă perspectivă", împînzea parcul cu tot felul de garduri împotriva răufăcătorilor, în schimb se îngrijea cu precădere de o minunată grădină de zarzavat, care, producînd fructe şi legume din belşug, i se părea că este cu adevărat pămîntul lui, pămînt de ţăran.

Cît priveşte marile saloane, ale căror panouri cu scene de epocă păleau parcă într-o ceaţă de toamnă, sau iazurile năpădite de nuferi, grotele, podeţurile construite din piatră, le băga în seamă numai datorită admiraţiei manifestate de vizitatori şi datorită faptului că toate alcătuiau la un loc acel lucru care-i satisfăcea grozav vanitatea lui de fost negustor de vite: un castel!

Fiind în vîrstă, neputînd nici să vîneze, nici să pescuiască, îşi petrecea timpul supraveghind cele mai mici amănunte ale acestei imense proprietăţi. Grăunţele date la găini, preţul ultimului nutreţ vîndut, numărul baloturilor de fîn închise în măreţul hambar de formă rotundă, toate acestea îi dădeau prilejul să suduie cît era ziua de mare; şi cu siguranţă, cînd priveai de departe frumosul domeniu Savigny, castelul aşezat la mijloc, rîul curgînd în faţa lui, ca o oglindă, terasele înalte umbrite de iederă, zidurile de piatră ce împrejmuiau parcul în panta maiestuoasă a terenului, n-ai fi bănuit cîtuşi de puţin meschinăria, lipsa de sensibilitate a proprietarului.

Bogătaș fără nici o ocupație, domnul Gardinois se plictisea la Paris și prefera să trăiască la țară tot timpul anului, iar vara, familia Fromont venea să-i țină tovărășie.
Doamna Fromont era o femeie blîndă, mărginită, pe care despotismul brutal al tatălui său o deprinsese, încă din copilărie, la o supunere pasivă și permanentă. Păstra aceeași atitudine și în fața soțului său, a cărui bunătate și îngăduință nu reușiseră să îndrepte această fire umilă, tăcută, indiferentă la toate și parcă iresponsabilă. Cum nu o preocupaseră niciodată afacerile, devenise bogată fără să-și dea seama și n-avea nici cea mai mică dorință să profite de aceasta. Apartamentul frumos din Paris, castelul somptuos al tatălui său o stînjeneau. Căuta să ocupe un loc cît mai mic cu putință, umplîndu-și viața cu o singură pasiune — ordinea, o ordine monstruoasă, fantastică, constînd în a peria, a freca, a șterge de praf, a lustrui ea însăși fără răgaz oglinzile, alămurile, ornamentele ușilor.
Cînd nu-i mai rămînea nimic de curățat, femeia aceasta ciudată își lua la rînd inelele, lanțul de ceas, broșele, spăla cameele, perlele și, frecînd necontenit pe verighetă numele ei și al soțului, ajunsese să șteargă toate literele. Mania ei o urmărea și la Savigny. Strîngea crengile uscate de pe alei, răzuia mușchiul de pe bănci cu vîrful umbrelei, ba ar fi vrut să șteargă de praf și frunzele, să curețe copacii bătrîni. Adesea, cînd călătorea cu trenul, invidia vilișoarele aliniate de-a lungul căii ferate, albe și curățele, cu alămurile lor strălucitoare, cu sfera de metal din vîrful acoperișului și cu grădini mici, dreptunghiulare, ca niște sertare de scrin. Acele case de țară erau pe gustul ei.
Nici domnului Fromont, care venea doar în trecere, preocupat de afacerile sale, nu-i plăcea de loc la Savigny. Numai Claire se simțea la ea acasă în parcul acela frumos. Îi știa pînă și cele mai mici tufișuri. Obligată să se mulțumească cu ea însăși, ca toți copiii singuratici, îi făceau plăcere plimbările prin anumite locuri, urmărea florile deschizîndu-se, își avea aleea ei, copacul ei, banca ei preferată pentru citit. Clopotul de

masă o surprindea totdeauna pe la marginile proprietății. Ajungea în sufragerie cu sufletul la gură, mulțumită, scăldată în aerul curat.
Părea că umbra copacilor de pe alei, lunecînd mereu pe fruntea-i tînără, îi împrumutase o blîndețe melancolică, iar în ochii ei regăseai verdele adînc al micilor iazuri, străbătut de razele soarelui.
Frumusețea naturii de la țară era pentru ea ca o pavăză care o apăra de vulgaritatea, de josnicia mediului. Domnul Gardinois n-avea decît să se plîngă ceasuri în șir dinaintea ei de necinstea furnizorilor, de servitori, să socotească ceea ce i se fura pe lună, pe săptămînă, pe zi sau pe minut; doamna Fromont putea să-și îndruge supărările împotriva șoarecilor, moliilor, a prafului, a umezelii, toate înverșunate să-i nimicească lucrurile, aliate împotriva dulapurilor sale; nici o silabă din conversațiile acestea neroade nu pătrundea în mintea Clairei. O raită în jurul pajiștei, o lectură la marginea iazului aducea de îndată liniștea acestei ființe generoase și pline de viață.
Bunicul său o privea ca pe o făptură stranie, cu totul nelalocul ei în familie. Încă de pe vremea cînd era copil, îl stînjeneau ochii ei mari și limpezi, mintea ei ascuțită și, de asemenea, îl nedumerea faptul că nu regăsea în ea nimic din propria lui fiică, supusă și pasivă.
— Fata asta o să fie mîndră nevoie mare și încăpățînată ca taică-su — spunea el în zilele cînd era prost dispus.
În schimb, ce mult îi plăcea micuța Chèbe, care venea din cînd în cînd să se joace pe aleile de la Savigny! Bătrînul își dădea seama că ea are aceeași obîrșie din popor ca și a lui, cu un sîmbure de ambiție și invidie care-i punea, încă de pe atunci, un zîmbet ușor în colțul gurii. Pe deasupra, în fața bogăției lui, fetița mărturisea o admirație naivă care-i măgulea orgoliul de parvenit; și uneori, cînd o necăjea, ea îi trîntea cuvinte șugubețe de copil al Parisului, expresii tipice de mahala, îndulcite de mutrișoara ei slăbuță și palidă, care dădea trivialității o oarecare distincție. De aceea bătrînul nu putuse s-o uite.

Mai ales de astă dată, revenind la Savigny după o lungă absenţă, cu părul numai zulufi, cu silueta ei frumoasă, cu expresia vioaie a feţei, totul însoţit de eleganţa puţin cam ţeapănă a domnişoarelor de magazin, Sidonie se bucură de mare succes. Domnul Gardinois, foarte mirat că vede o tînără fată în locul copilei pe care o aştepta, o găsi mai drăguţă şi, îndeosebi, mai bine făcută decît Claire.

Într-adevăr, odată coborîtă din tren şi instalată în trăsura castelului, domnişoara Chèbe nu arăta de loc rău; dar îi lipsea tocmai ceea ce constituia frumuseţea şi farmecul prietenei sale: dezinvoltura, ţinuta, dispreţul pentru atitudinile studiate şi, mai ales, siguranţa de sine. Graţia ei semăna oarecum cu cea a rochilor pe care le purta, din stofe nu prea scumpe, dar croite după ultima modă, din pînză, dacă vreţi, dar o pînză căreia moda, această zeiţă absurdă şi încîntătoare, îi determinase nuanţa, desenul şi modelul. Pentru astfel de toalete, Parisul îşi are mutrişoarele lui, foarte uşor de pieptănat, de îmbrăcat, pentru că ele nu reprezintă un tip anume, şi domnişoara Chèbe era una dintre acestea. Ce încîntată se simţi cînd trăsura intră pe drumul lung, verde catifelat, străjuit de ulmi seculari, la capătul căruia o aştepta Savigny, cu poarta larg deschisă. Din ziua aceea începu pentru ea viaţa minunată pe care şi-o dorise de atîta vreme. Luxul i se dezvăluia sub toate formele sale, de la măreţia saloanelor, de la înălţimea imensă a încăperilor, de la bogăţia serei, a grajdurilor, pînă la nimicurile acelea, unde parcă îl găsim condensat ca un parfum suav din care o singură picătură ajunge pentru a îmbălsăma o cameră întreagă, ca de pildă coşuleţele cu flori de pe faţa de masă, tonul rece al servitorilor, leneşul şi plictisitul „Înhamă caii" al doamnei Fromont...

Cît de bine se simţea printre toate aceste rafinamente de oameni bogaţi. Cît de mult se potrivea viaţa de acolo cu aspiraţiile ei. I se părea că niciodată nu trăise altfel. În mijlocul acestei beţii, sosi pe neaşteptate o scrisoare de la Frantz, care o trezea la realitate, la situaţia ei umilă de viitoare soţie a unui funcţionar, o împingea

cu sila în apartamentul sărăcăcios pe care aveau să-l ocupe într-o zi la mansarda vreunei case mohorîte, şi i se părea că respiră de pe acum aerul apăsător, îngroşat de mizerie.
Să rupă logodna?
Desigur, putea s-o facă, deoarece nu dăduse altă garanţie decît cuvîntul ei. Dar dacă el va pleca, era oare sigură că n-o să-i pară rău?
În căpşorul acesta înnebunit de ambiţie se ciocneau cele mai nesăbuite gînduri. Uneori, în timp ce bunicul Gardinois, care, în cinstea ei, îşi părăsise tunicile de vînătoare şi halatele de molton, o contrazicea în glumă ca s-o silească să-i arunce vreun cuvînt mai pipărat, ea îl privea drept în ochi, cu răceală, fără să-i răspundă. Ah, dacă ar fi fost măcar cu zece ani mai tînăr... Dar gîndul de a deveni doamna Gardinois nu o ţinu mult. Un nou personaj, o nouă speranţă îşi făcuse loc în viaţa ei.
De la sosirea Sidoniei, Georges Fromont, care nu se arăta la Savigny decît duminicile, îşi luase obiceiul să vină la masă aproape în fiecare zi.
Era un băiat înalt, subţire, palid, cu o siluetă elegantă. Orfan de amîndoi părinţii, crescut de unchiul său, domnul Fromont, băiatul era menit să-i devină succesor în afaceri şi, după toate aparenţele, soţul Clairei. Acest viitor gata pregătit îl lăsa destul de indiferent. În primul rînd, comerţul îl plictisea. Cît despre vară-sa, între ei existau relaţii de camaraderie datorită educaţiei lor comune, o încredere instinctivă, dar nimic mai mult, cel puţin din partea lui.
Dimpotrivă, în prezenţa Sidoniei se simţea cu totul altfel, stînjenit, timid, dornic în acelaşi timp să producă impresie. Ea avea graţia prefăcută, puţin uşuratică, menită să placă unui astfel de filfizon, şi nu-i trebui multă vreme ca să-şi dea seama de efectul pe care-l producea asupra lui.
Cînd cele două fete se plimbau prin fundul parcului, cea care-şi aducea întotdeauna aminte de ora sosirii trenului de Paris era Sidonie.

Ajungeau împreună la poartă ca să-i întîmpine pe călători, şi cea dintîi privire a lui Georges era întotdeauna pentru domnişoara Chèbe, rămasă mai în spatele prietenei sale, dar cu nişte fasoane şi aere care-ţi săreau în ochi. Manevrele acestea durară cîtva timp. Nu-şi vorbeau de dragoste, dar toate cuvintele, toate zîmbetele pe care le schimbau erau pline de mărturisiri şi de gînduri nerostite.

Într-o seară de vară, înnourată şi apăsătoare, pe cînd cele două prietene, care ieşiseră din sufragerie îndată după-masă, se plimbau prin parc, Georges veni după ele. Discutau toţi trei lucruri fără importanţă, iar pietrişul scîrţîia sub paşii lor rari, cînd se auzi dinspre castel vocea doamnei Fromont strigînd-o pe Claire. Georges şi Sidonie rămaseră singuri. Îşi continuară plimbarea pe alee, orientîndu-se după albul şters al nisipului, fără să-şi vorbească sau să se apropie unul de celălalt.

Un vînt călduţ unduia frunzişul arbuştilor. Valurile stîrnite la suprafaţa heleşteului se izbeau uşor de arcada podeţului; flori scuturate de salcîmi şi de tei zburau în vîrtejuri, înmiresmînd aerul electrizat... Simţeau în jurul lor o atmosferă de furtună, vibrantă, pătrunzătoare. Privirile lor tulburate scăpărau fulgere arzătoare asemenea celor ce se aprindeau la orizont...

— Ah, ce frumoşi sînt licuricii!... spuse tînăra fată, pe care o stînjenea această tăcere străbătută de atîtea zgomote necunoscute.

La marginea pajiştei, sclipiri mici şi repezi luminau firele de iarbă. Se aplecă şi lăsă un licurici să i se urce pe mănuşă. El se aşeză în genunchi lîngă ea; stînd aşa aplecaţi deasupra ierbii, atingîndu-şi reciproc părul şi obrajii, se priviră o clipă la lumina licuricilor. Cît i se păru de frumoasă şi de ciudată în reflexele verzi ce-i mîngîiau chipul aplecat şi se pierdeau în fuiorul mătăsos al părului... Îi petrecuse un braţ pe după mijloc, şi deodată, simţind-o că nu se împotriveşte, o strînse la piept cu deznădejde.

— Ce căutaţi acolo? întrebă Claire, răsărind din umbră în spatele lor.

Emoţionat, cu vocea sugrumată, Georges tremura în aşa hal, că nici nu putu să răspundă. Dimpotrivă, Sidonie se ridică foarte calmă şi zise netezindu-şi fusta:
— Licurici... Ia te uită ce mulţi sînt în seara asta!... Şi cum mai strălucesc!
Dar şi ochii ei aveau o strălucire neobişnuită.
— Fără îndoială, din cauza furtunii... murmură Georges, care încă mai tremura.
Într-adevăr, furtuna era aproape. Din cînd în cînd, vîrtejuri mari de frunze şi nori de praf alergau de la un capăt la altul al aleii. Mai făcură cîţiva paşi, pe urmă se întoarseră toţi trei în salon. Fetele începură să brodeze, Georges încercă să citească un ziar, în timp ce doamna Fromont îşi lustruia inelele, iar domnul Gardinois cu ginerele său juca biliard în camera de alături. Ce lungă i se păru Sidoniei seara aceasta. Nu avea decît o singură dorinţă, să fie singură, să-şi poată da frîu liber gîndurilor.
Odată ajunsă în odăiţa ei, după ce stinse lampa care stînjeneşte visele pentru că luminează prea puternic realitatea, cîte planuri, cîte izbucniri de bucurie! Georges o iubea, Georges Fromont, moştenitorul fabricii!... Se vor căsători, va fi bogată... căci în sufletul acesta tînăr şi interesat, primul sărut de dragoste nu trezise decît ambiţii şi dorinţa de a parveni.
Ca să se convingă de sinceritatea adoratorului ei, căuta să reconstituie cele mai mici amănunte ale scenei din alee, expresia ochilor lui, elanul îmbrăţişării, jurămintele îngăimate la lumina eterică a licuricilor, pe care o clipă solemnă i-o fixase pentru totdeauna în inimă. Oh, licuricii de la Savigny!
Toată noaptea scînteiară ca stelele în faţa ochilor săi închişi. Parcul mişuna de licurici pînă în cele mai îndepărtate şi mai întunecoase unghere. Erau ca nişte sfeşnice cu mai multe braţe pe toată întinderea pajiştilor, pe copaci, în boschete... Nisipul fin al aleilor, valurile eleşteului rostogoleau scîntei verzi, şi toate luminiţele acestea dădeau o strălucire de sărbătoare cu care Sa-

vigny părea că se înveşmîntase în cinstea ei, ca să oficieze logodna lui Georges cu Sidonie...
A doua zi, cînd se sculă, planul său era întocmit. Georges o iubea; nu se îndoia cîtuşi de puţin. Se gîndea el oare s-o ia de soţie?... Bănuia că nu, şireata! Dar nu se speria de loc. Se simţea destul de tare ca să pună stăpînire pe sufletul acesta de copil, slab şi totodată pătimaş. Nu trebuia decît să-i reziste, şi asta şi făcu.
Timp de cîteva zile se purtă rece faţă de el, nu-l băgă în seamă, cu bună-ştiinţă fu oarbă şi fără memorie. El vroia să-i vorbească, să regăsească clipa fericită, dar ea se ferea, punînd întotdeauna pe cineva între ei. Atunci el îi scrise.
Se ducea el însuşi să pună scrisorile în scobitura unei stînci, în fundul parcului, aproape de izvorul limpede ascuns sub un acoperiş de paie, căruia i se spunea „Fantoma".
Sidonie era încîntată de jocul acesta. Seara, trebuia să spună o minciună, să născocească un motiv, ca să poată pleca singură la „Fantoma". Umbra copacilor proiectată pe alei, întunericul tulburător al nopţii, alergătura îi dădeau emoţii delicioase. Găsea scrisoarea umezită de rouă, de răcoarea izvorului, şi atît de albă în lumina lunii, încît o ascundea repede de teamă să nu o vadă cineva.
Apoi, cînd rămînea singură, cîtă bucurie s-o deschidă, să descifreze semnele magice, frazele acelea de dragoste ale căror cuvinte îi dănţuiau în faţa ochilor, înconjurate de cercuri albastre, galbene, orbitoare, de parcă ar fi citit-o în plină lumină a soarelui.
„Te iubesc... Iubeşte-mă"... scria Georges pe toate tonurile.
La început nu-i răspunse, dar cînd îl simţi că e cu desăvîrşire cucerit, al ei şi numai al ei, cînd îl văzu deznădăjduit de răceala pe care i-o arăta, îi spuse răspicat:
— Nu-l voi iubi decît pe cel care-mi va fi soţ.
Ehei, încă de pe atunci această micuţă Chèbe era o adevărată femeie.

V

CUM A LUAT SFÎRŞIT • POVESTEA MICUŢEI CHÈBE

Sosi şi luna septembrie.
Vînătoarea adunase lume multă la castel, o lume zgomotoasă, vulgară. Aveau loc mese pe care orăşenii aceia bogaţi le prelungeau mîncînd încet, leneş, moţăind ca nişte ţărani. La asfinţit plecau cu trăsurile în întîmpinarea vînătorilor, pe o vreme răcoroasă de început de toamnă. Ceaţa se ridica din mirişti; şi în timp ce vînatul speriat se furişa prin brazde cu chemări sfioase, noaptea părea că iese din pădurile acelea posomorîte ce creşteau profilîndu-se pe cîmpie.
Aprindeau felinarele caleştii şi, la adăpostul păturilor, se întorceau repede acasă, cu vîntul rece lovindu-le obrajii. Sufrageria, feeric luminată, se umplea de voie bună, de rîsete.
Claire Fromont, stînjenită de grosolănia celor ce o înconjurau, nu vorbea de loc. Sidonie era de-a dreptul strălucitoare. Drumul în aer liber îi însufleţise chipul palid şi privirea. Rîdea cu poftă, înţelegea poate cam prea multe şi, pentru bărbaţii care se aflau acolo, părea că este singura femeie prezentă. Succesul său desăvîrşi cucerirea lui Georges; dar pe măsură ce el se arăta mai subjugat, ea era mai rezervată. Se hotărî atunci s-o ia de soţie. Şi-o jură lui însuşi, cu siguranţa exagerată a caracterelor slabe care par să combată cu anticipaţie obiecţiile în faţa cărora ştiu că se vor pleca într-o zi...
Pentru micuţa Chèbe a fost perioada cea mai frumoasă din viaţa ei. Dincolo de orice calcule ambiţioase, firea ei cochetă şi prefăcută găsea un farmec neobişnuit în această intrigă amoroasă, urzită într-ascuns în mijlocul ospeţelor şi al petrecerilor.
În jurul lor nimeni nu bănuia nimic. Claire se afla în epoca senină şi încîntătoare a tinereţii, cînd mintea, pe jumătate deschisă, se apropie de lucrurile ieşite în

cale cu o încredere oarbă, necunoscînd trădarea şi minciuna. Domnul Fromont se gîndea numai la afacerile lui. Soţia îşi lustruia cu sîrg bijuteriile. Dintre toţi, numai bătrînul Gardinois, cu ochii lui sfredelitori, era de temut; dar Sidonie îl distra, şi chiar dacă ar fi descoperit ceva, nu era el omul care s-o facă să-şi rateze viitorul.

Era pe deplin triumfătoare cînd o catastrofă ivită dintr-o dată, pe neaşteptate, îi nărui toate speranţele.

Într-o duminică dimineaţa, pe cînd se întorceau de la vînătoare, domnul Fromont fu adus rănit mortal. O împuşcătură, destinată unui căprior, îl lovise lîngă tîmplă. Castelul fu zguduit.

Toţi vînătorii, printre care şi neîndemînaticul necunoscut, plecară în grabă la Paris.

Claire, înnebunită de durere, intră în camera tatălui său, care trăgea să moară, şi nu mai ieşi de acolo. Aflînd de catastrofă, Risler se grăbi să vină şi s-o ia pe Sidonie.

În ajunul plecării ea se întîlni pentru ultima oară cu Georges, la „Fantomă", întîlnire de adio, stînjenitoare şi furişă, solemnă prin vecinătatea morţii. Îşi jurară totuşi să se iubească veşnic; stabiliră un loc unde puteau să-şi scrie, apoi se despărţiră.

Întoarcere tristă şi întunecată.

Revenea dintr-o dată la viaţa ei de toate zilele, însoţită de disperarea lui Risler, pentru care moartea patronului iubit însemna o pierdere ireparabilă. Ajunsă acasă, trebui să povestească pînă în cele mai mici amănunte despre şederea ei la Savigny, să vorbească despre obiceiurile celor de la castel, despre invitaţi, să descrie petrecerile, mesele, nenorocirea de la sfîrşit. Ce chin pe ea, care, frămîntată veşnic de unul şi acelaşi gînd, ar fi avut atîta nevoie de linişte şi singurătate. Dar nu acesta era lucrul cel mai îngrozitor.

Încă din prima zi, Frantz îşi ocupase vechiul loc; şi privirile sale care o căutau, cuvintele adresate numai ei i se păreau din cale afară de insistente.

Cu toată timiditatea şi lipsa lui de curaj, sărmanul băiat socotea că este îndreptăţit să se poarte aşa, în calitate

de logodnic acceptat, şi mica Chèbe era obligată să-şi întrerupă mereu gîndurile ca să răspundă acestui creditor, să amîne mereu scadenţa.
Sosi totuşi ziua cînd fu nevoită să pună capăt nehotărîrii.
Îi făgăduise lui Frantz să se mărite cu el atunci cînd băiatul îşi va găsi o slujbă; şi iată că i se oferea un post de inginer în sudul ţării, la furnalele înalte de la Grand Combe. Pentru o gospodărie modestă era de ajuns.
Acum nu mai avea de ce să amîne.
Ce să facă? Să accepte sau să găsească vreun motiv pentru a-l refuza? Dar ce anume?...
În situaţia grea în care se afla, se gîndi la Désirée. Cu toate că mica infirmă nu-i mărturisise nimic niciodată, ea ştia ce dragoste adîncă nutreşte pentru Frantz. Cu ochii ei de cochetă, oglindă limpede în care se reflectau gîndurile altora, fără a lăsa să se vadă nici unul dintr-ale ei, ghicise de multă vreme cum stau lucrurile. Poate însuşi ideea că o altă femeie îl iubea pe logodnicul ei o ajutase la început să suporte mai uşor dragostea lui Frantz, şi după cum statuile aşezate pe morminte fac ca acestea să fie mai puţin triste, tot aşa chipul palid al micuţei Désirée îi pragul unui viitor atît de mohorît îl făcea să-i pară mai puţin înspăimîntător.
În împrejurarea de faţă, faptul acesta îi punea la îndemînă un motiv onorabil şi lesnicios ca să-şi retragă făgăduiala.
— Nu! Vezi tu, mămico — îi spuse ea într-o zi doamnei Chèbe — n-am să pot niciodată să pricinuiesc o nenorocire unei prietene ca ea! Aş avea prea multe remuşcări... Biata Désirée! Oare n-ai băgat de seamă cît de prost arată de cînd m-am întors, cu ce aer rugător mă priveşte?... Nu! N-am să-i pricinuiesc această suferinţă, n-am să i-l răpesc pe Frantz al ei.
Deşi admira mărinimia fiicei sale, doamna Chèbe găsea că sacrificiul este cam exagerat şi se împotrivea:
— Ia seama, fetiţa mea, noi nu sîntem bogaţi... Un soţ ca Frantz nu se iveşte în fiecare zi.

— Cu atît mai rău! N-am să mă mărit... — declară hotărîtă Sidonie şi, socotind că motivul este bun, se agăţă de el pînă la capăt.
Nimic nu reuşi s-o facă să-şi schimbe hotărîrea, nici lacrimile lui Frantz, exasperat de refuzul acesta datorat unor cauze nedefinite pe care nici măcar nu voiau să i le lămurească, nici rugăminţile lui Risler, căruia doamna Chèbe îi şoptise în mare taină scrupulele fiicei sale, şi care, în cele din urmă, nu se putu abţine să nu admire un asemenea sacrificiu.
— Nu o învinui! Este un *înger!*... îi spunea el fratelui său, încercînd să-l liniştească.
— O, da, e un înger — întărea doamna Chèbe suspinînd, astfel încît bietul îndrăgostit înşelat nu avea nici măcar dreptul să se plîngă.
Disperat, se hotărî să părăsească Parisul, şi în dorinţa lui nebună de a fugi, localitatea Grand Combe părîndu-i prea apropiată, ceru şi i se aprobă un post de supraveghetor la Ismailia, la lucrările Canalului de Suez. Plecă fără să fi aflat sau fără să fi vrut să afle ceva despre dragostea micuţei Désirée; şi totuşi, cînd veni să-şi ia rămas bun, mica infirmă înălţă spre el nişte ochi frumoşi şi blînzi în care se putea citi uşor: „Dacă nu te iubeşte ea, eu te iubesc..."
Dar Frantz Risler nu ştia să citească în ochii aceştia. Din fericire, sufletele obişnuite cu durerea au o răbdare nesfîrşită. După plecarea prietenului său, purtînd în inimă grăuntele de iluzie moştenit de la tatăl ei, înnobilat de sensibilitatea feminină, mica infirmă îşi reluă curajoasă munca, spunîndu-şi: „Am să-l aştept".
Şi de-atunci începu să deschidă larg aripile păsărelelor sale, de parcă le-ar fi pregătit să-şi ia zborul, una după alta, spre Ismailia Egiptului. Şi era atît de departe!
De la Marsilia, înainte de îmbarcare, tînărul Risler mai scrise Sidoniei o ultimă scrisoare, caraghioasă şi totodată emoţionantă, în care, amestecînd amănunte pur tehnice cu frazele cele mai sfîşietoare, nefericitul inginer arăta că pleacă, cu inima zdrobită, pe vasul *Sahib*, „corabie mixtă, cu o putere de o mie cinci sute cai" ca

şi cum ar fi sperat că un număr atît de mare de cai-putere o va impresiona pe ingrata lui şi-i va stîrni remuşcări veşnice. Dar Sidonie avea cu totul alte lucruri în minte.

Începea să se neliniştească de tăcerea lui Georges. De cînd plecase de la Savigny, nu primise decît o singură dată veşti, apoi nimic. Toate scrisorile ei rămîneau fără răspuns. Ce-i drept, ştia de la Risler că Georges este tare ocupat şi că, devenind conducătorul fabricii prin moartea unchiului său, fusese copleşit de o răspundere mai presus de puterea lui... Dar să nu-i scrie un cuvînt!

De la fereastra palierului, unde îşi reluase obiceiul de a sta ceasuri în şir tăcută, căci făcuse în aşa fel, încît să nu se mai întoarcă la domnişoara Le Mire, mica Chèbe căuta să-şi zărească iubitul, îi pîndea plecările şi sosirile prin curţi şi clădiri, iar seara, la ora trenului de Savigny, îl privea cum se urcă în trăsură să se ducă lîngă mătuşa şi verişoara lui, care-şi petreceau primele luni de doliu la ţară, la bunic.

Lucrul acesta o neliniştea, o înspăimînta chiar; îndeosebi apropierea fabricii o făcea să resimtă mai mult îndepărtarea lui Georges. Şi cînd te gîndeşti că, dacă ar fi strigat puţin mai tare, ar fi putut să-l facă să se întoarcă spre ea! Cînd te gîndeşti că nu-i despărţea decît un singur zid! Şi totuşi, în momentul acela erau foarte departe unul de celălalt.

Îţi aminteşti oare, micuţă Chèbe, de seara aceea tristă de iarnă, cînd bunul Risler intră la voi în casă, cu o expresie neobişnuită pe faţă, spunînd: „Veşti mari!" Veşti mari, într-adevăr.

Georges Fromont tocmai îl anunţase că, îndeplinind ultimele dorinţi ale unchiului său, se va căsători cu verişoara lui, Claire, şi, fiind încredinţat că nu va putea conduce singur fabrica, se hotărîse să-l ia ca asociat, dînd firmei numele de *Fromont-junior şi Risler-senior.* Cum ai izbutit oare, micuţă Chèbe, să-ţi păstrezi firea, aflînd că fabrica îţi va scăpa din mînă, că o altă femeie îţi luase locul? Ce seară îngrozitoare!... Doamna Chèbe

cîrpea lîngă masă, domnul Chèbe îşi usca lîngă foc hainele udate de ploaie. Ah, ce cameră sărăcăcioasă, plină de tristeţe şi plictiseală! Lampa lumina prost. Cina luată în grabă lăsase în încăpere un miros de bucătărie ordinară. Şi acest Risler, beat de bucurie, care vorbea, se însufleţea, făurea planuri!

Toate astea îţi strîngeau inima, făceau ca trădarea să-ţi pară şi mai înspăimîntătoare prin contrastul dintre bogăţia care-ţi ocolise mîna ta întinsă, şi mediocritatea ticăloasă în care erai osîndită să trăieşti...

În urma acestor veşti ea se îmbolnăvi grav şi zăcu multă vreme.

Din patul său, ori de cîte ori auzea zornăind geamurile în dosul perdelelor, nefericita credea că trec pe stradă trăsurile de nuntă ale lui Georges; şi avea crize de nervi, mute, inexplicabile, pricinuite de mînia arzătoare care o mistuia.

În sfîrşit, timpul, tinereţea, îngrijirile mamei sale şi, mai ales, ale micuţei Désirée, care cunoştea sacrificiul prietenei sale, învinseră boala. Dar Sidonie rămase multă vreme foarte slăbită, copleşită de o tristeţe de moarte, zguduită de crize însoţite de plîns.

Acum spunea că ar vrea să călătorească, să părăsească Parisul. Altă dată ar fi dorit să intre la mînăstire. În jurul ei toţi se necăjeau, căutau pricina acestei stări neobişnuite, mai îngrijorătoare chiar decît boala, cînd, deodată, îi mărturisi mamei sale secretul acestor tristeţi. Îl iubea pe Risler-senior... Niciodată nu îndrăznise s-o mărturisească, dar pe el l-a iubit dintotdeauna, şi nu pe Frantz.

Această veste îi surprinse pe toţi, şi cel mai mult pe Risler; dar mica Chèbe era atît de drăguţă şi-l privea cu ochi atît de blînzi, încît bietul Risler se îndrăgosti pe dată ca un prost. De altfel, poate că, fără să-şi fi dat seama, dragostea asta îi încolţise de multă vreme în adîncul inimii.

Iată de ce, în seara cununiei, tînăra doamnă Risler, îmbrăcată încă în rochia ei albă de mireasă, privea cu un

zîmbet triumfător fereastra palierului care-i ferecase zece ani din viaţă. Surîsul acesta mîndru, în care se citea mila şi dispreţul uşor pe care-l are o proaspăt îmbogăţită pentru începuturile ei modeste, se adresa fără îndoială copilei sărace şi palide, pe care îşi închipuia c-o vede acolo sus, în faţa ei, în adîncul trecutului şi al nopţii, şi părea că-i spune, arătînd fabrica:
— Ce zici de asta, micuţă Chèbe? ... Vezi, iată-mă, sînt aici ...

I

ZIUA DE PRIMIRE A SOȚIEI MELE

ra prînzului. Cartierul Marais stă la masă. Vibrațiile grave ale clopotelor de la Saint-Paul, Saint-Gervais, Saint-Denis-du-Saint, Sacrement se unesc cu sunetul subțire al clopotelor de fabrică ce se ridică de prin curți. Fiecare clopot își are sunetele lui. Unele sînt triste, altele vesele, vioaie sau adormite. Există clopote bogate, fericite, sunînd pentru sute de muncitori; sînt și clopote sărace, timide, care dau impresia că vor să se ascundă după celelalte, să se facă mici de tot, de parcă le-ar fi teamă să nu le audă falimentul. Pe urmă mai sînt și cele mincinoase, nerușinate, cele care sună pentru lumea dinafară, pentru stradă, ca să dea impresia că este vorba de o firmă serioasă, unde lucrează mulți oameni.

Slavă Domnului, clopotul uzinei Fromont nu se numără printre acestea. E un clopot vechi, nițel dogit, cunoscut în cartier de patruzeci de ani, care nu a tăcut decît duminicile sau în zilele de răzmeriță.

La glasul lui, un șir de lucrători defilează pe sub portalul vechiului palat și se scurge în cîrciumile din apro-

piere. Ucenicii se așază pe marginea trotuarelor, cu meșterii zidari. Ca să le rămînă o jumătate de oră de joc, ei prînzesc în cinci minute, mîncînd tot ceea ce se poate găsi la Paris pentru săraci: castane, nuci, cartofi; alături de ei, zidarii rup bucăți dintr-o pîine albă pudrată de făină și de ipsos. Femeile sînt grăbite și pleacă alergînd. Fiecare are, acasă sau la doică, un copil de supravegheat, o rudă bătrînă, gospodăria de întreținut. Înăbușite de aerul din atelier, cu pleoapele umflate, cu părul îmbîcsit de praful hîrtiei-catifea, praf ce te face să tușești, ele zoresc cu cîte un coș pe braț, pe strada aglomerată, unde omnibuzul își croiește anevoie drum prin șuvoiul de lume.

Lîngă ușă, așezat pe o piatră ce slujea odinioară cavalerilor să se urce în șa, Risler privește surîzînd plecarea lucrătorilor. Prețuirea sinceră a acestor oameni de treabă, pe care i-a cunoscut încă de pe vremea cînd era mic și și umil ca și ei, îl face întotdeauna să se simtă fericit. Acest „Bună ziua, domnule Risler" rostit de nenumărate voci respectuoase și prietenoase îi încălzesc inima. Copiii îl opresc fără teamă, desenatorii bărboși, jumătate artiști, jumătate lucrători, îi strîng mîna în tăcere și-i zic pe nume. Poate că există în toate astea cam prea multă familiaritate, fiindcă bunul om nu este încă pătruns de prestigiul și autoritatea noii sale situații, și cunosc pe cineva care găsește umilitoare această slăbiciune. Dar acel cineva nu poate să-l vadă în clipa asta și patronul profită ca să-l îmbrățișeze cu căldură pe bătrînul contabil Sigismond, care iese în urma tuturor, țeapăn, roșu la față, strîns într-un guler înalt, cu capul descoperit — pe orice vreme — de frica vreunei congestii.

Risler și el sînt compatrioți. Au unul pentru celălalt un adînc respect, care datează de la angajarea lor în fabrică, din epoca îndepărtată cînd prînzeau împreună la birtul din colț, unde Sigismond Planus acum intră singur și-și alege un fel de mîncare de pe tăblița atîrnată pe perete...

Dar, la o parte! Iată trăsura lui Fromont-junior, care intră pe sub portal. De azi-dimineaţă e tot pe drum; înaintînd spre locuinţa lor cochetă din fundul grădinii, cei doi asociaţi discută prieteneşte despre afaceri.

— Am fost la *Prochasson* — zice Fromont-junior. Mi-au arătat unele modele noi, foarte drăguţe, pe cinstea mea! ... Trebuie să fim atenţi. Avem în ei nişte concurenţi serioşi.

Risler nu se neliniştește. Se bizuie pe talentul său, pe experienţa sa; şi-apoi ... dar asta foarte confidenţial... este pe calea unei invenţii minunate, o maşină de imprimat perfecţionată, ceva ... în fine, vom vedea.

Tot discutînd, intrară în grădina îngrijită ca un spaţiu verde, cu salcîmii rotunjiţi, aproape la fel de bătrîni ca şi palatul cu iedera-i minunată care ascunde zidurile înalte şi înnegrite.

Alături de Fromont-junior, Risler-senior pare un funcţionar care dă socoteală patronului. La fiecare pas se opreşte ca să vorbească, întrucît gesturile-i sînt greoaie, ideile încete şi-şi găseşte anevoie cuvintele. Oh! Dacă ar vedea el chipul acela îmbujorat care urmăreşte totul cu atenţie de-acolo de sus, de la fereastra celui de-al doilea etaj ...

Doamna Risler îşi aşteaptă soţul la masă şi o enervează încetineala lui. Îi face semn cu mîna: „Hai odată!" Dar Risler nu observă. Este foarte ocupat cu micuţa Fromont, fiica lui Georges şi a Clairei, care stă la soare în braţele doicii, toată numai dantele. Ce drăguţă e!

— Vă seamănă leit, doamnă Şorş!

— Găseşti, bunul meu Risler? Toată lumea zice că seamănă cu tatăl ei.

— Da, puţin ... Cu toate astea ...

Stau toţi acolo, tatăl, mama, Risler şi doica, căutînd cu seriozitate vreo asemănare la bucăţica aceea de om, care-i priveşte cu ochii ei tulburi, orbiţi de viaţă şi de lumină. De la fereastra întredeschisă, Sidonie se apleacă să vadă ce fac şi de ce nu urcă soţul ei. Tocmai atunci, Risler a luat în braţe fetiţa, dulce povară de ţesături albe şi de panglici colorate, şi caută s-o facă să rîdă şi să gîngurească, cu drăgălăşenii şi gesturi de bunic. Cît de

bătrîn pare bietul om! Trupul lui mare, pe care şi-l înghebosează în faţa copilului, vocea-i groasă, care e înăbuşită cînd încearcă să se îndulcească, sînt pe cît de dizgraţioase pe atît de ridicole.
Sus, soţia lui bate din picior şi murmură printre dinţi:
— Imbecilul! ...
În cele din urmă, obosită de aşteptare, trimite să fie anunţat domnul că masa e servită; dar discuţia este aşa de antrenantă, încît domnul nu ştie cum să plece, cum să întrerupă explozia asta de veselie şi ciripitul de păsărică. Reuşeşte totuşi să înapoieze copilul doicii şi o ia la fugă pe scară, rîzînd din toată inima. Rîde chiar şi în clipa cînd intră în sufragerie, dar privirea soţiei sale îi curmă brusc voioşia.
Sidonie stă la masă, dinaintea plitei încărcate. Aerul de victimă pe care şi l-a luat dă limpede de înţeles că este prost dispusă:
— Iată-te, în sfîrşit! ... Ce fericire!
Risler se aşază, oarecum ruşinat:
— Ce vrei, micuţo? Copilul ăsta este atît de ...
— Te-am rugat să nu mă tutuieşti. Între noi nu se cade aşa ceva.
— Păi nici cînd sîntem singuri?
— Poftim! N-ai să ştii niciodată să te porţi cum se cuvine în noua noastră situaţie. Şi ce se întîmplă? Nimeni nu mă respectă aici. Bătrînul Achille abia mă salută cînd trec prin dreptul gheretei lui ... E adevărat că eu nu sînt o Fromont şi că nu am trăsură ...
— Stai, micuţo, tu ... vreau să zic ... dumneata ştii bine că tu ... că dumneata poţi să foloseşti cupeul doamnei Şorş. Ea ni-l pune oricînd la dispoziţie.
— De cîte ori trebuie să-ţi spun că nu vreau să am nici o obligaţie faţă de femeia asta?
— O, Sidonie ...
— Da, ştim, hotărît lucru ... doamna Fromont este însuşi bunul Dumnezeu. Interzis să fie atinsă. Iar eu, eu trebuie să mă resemnez să nu însemn nimic în casa asta, să mă las umilită, călcată în picioare ...
— Stai, stai puţin, micuţo ...

Săracul Risler încearcă să se aşeze la mijloc, să spună un cuvînt în favoarea scumpei sale „doamne Şorş". Dar e neîndemînatic. Asta e cea mai nepotrivită cale de împăcare; şi deodată Sidonie izbucneşte:
— Cu tot aerul ei paşnic, îţi spun eu, femeia asta e mîndră şi rea... În primul rînd mă urăşte, o ştiu... Cît timp am fost sărmana Sidonie, căreia i se azvîrleau jucăriile stricate şi rochiile vechi, totul era în ordine; dar acum cînd sînt stăpînă, ca şi ea, asta o jigneşte, o umileşte... Doamna îmi dă sfaturi de la înălţime, critică felul meu de a mă purta... Cică am făcut rău că mi-am luat o cameristă... Fireşte... n-am fost oare obişnuită să mă servesc singură?... Caută să mă jignească cu orice prilej. Cînd mă duc la ea miercurea, trebuie s-o auzi cu ce ton îmi cere faţă de lume veşti despre buna doamnă Chèbe... Ei bine, da! Eu sînt o Chèbe şi ea o Fromont. Una valorează cît cealaltă, sper. Bunicul meu era farmacist. Al ei ce este? Un ţăran îmbogăţit prin cămătărie... Ah, am să i-o spun într-o bună zi, dacă o să facă prea mult pe mîndra; cît despre fetiţa lor, nici nu-şi dau seama că seamănă cu bătrînul Gardinois, şi Dumnezeu mi-e martor că nu-i de loc frumos.
— Vai! zice Risler, care nu găseşte un cuvînt să-i răspundă.
— La naiba, da! Te sfătuiesc să le-admiri fetiţa. E mereu bolnavă. Miorlăie toată noaptea ca un pisoi. Asta mă împiedică să dorm... Ziua am pe cap pianul mămichii şi vocalizele ei... tra-la-la-la... Şi măcar de-ar fi o muzică distractivă!
Risler a găsit calea cea bună. Nu mai scoate un cuvînt; apoi, după cîtva timp, cînd o vede că începe să se mai liniştească, reuşeşte s-o împace făcîndu-i complimente:
— Ce drăguţă sîntem astăzi! Aşadar, plecăm imediat în vizită!...
Fiindcă îi venea greu să nu o tutuiască, folosea o exprimare vagă şi impersonală.
— Nu, nu plec — răspunde Sidonie, cu oarecare mîndrie. Dimpotrivă, primesc vizite. Astăzi e ziua mea de primire... Şi văzînd mutra mirată a soţului său, continuă:

Ei bine, da, este ziua mea de primire... Doamna Fromont are una; cred că pot foarte bine să am și eu.
— Fără îndoială, fără îndoială! spune Risler, privind în jurul lui, cam neliniștit... Va să zică din cauza asta sînt atîtea flori peste tot, pe palier, în salon.
— Da, azi-dimineață servitoarea a coborît în grădină și... Am greșit oare? Oh, nu-mi spui, dar sînt sigură că în sinea ta gîndești că am greșit... Doamne! Socoteam că florile din grădină sînt ale noastre tot atît cît și ale lor...
— Desigur... totuși tu... dumneata... poate ar fi fost mai bine să...
— Să cer voie? ... Asta este... să mă umilesc pentru cîteva crizanteme prăpădite și două-trei fire de verdeață. De altfel, nu m-am ascuns de loc cînd am luat florile; și în curînd, cînd o să urce ea...
— O să vină și ea? Ah, ce drăguț!
Sidonie sări, indignată:
— Cum adică drăguț?... Atît ar mai lipsi, să nu vină. Eu, care mă duc în fiecare miercuri să mă plictisesc cu toate prefăcutele și fandositele alea...
Nu spune că acele miercuri ale doamnei Fromont i-au folosit mult, că sînt pentru ea ca un jurnal săptămînal de modă, ca una din publicațiile acelea cu un cuprins foarte variat, în care găsești sfaturi despre felul cum trebuie să intri, să ieși, să saluți, să aranjezi florile în glastre și țigările într-un fumoar, fără a mai pune la socoteală croiala toaletelor la modă, cu adresa și numele croitoreselor de lux. Sidonie nu spune nici că a insistat pe lîngă aceste prietene ale Clairei, despre care vorbește cu atît dispreț, să vină în ziua ei de primire, și că această zi a fost aleasă chiar de ele.
Dar vor veni? Oare doamna Fromont-junior îi va aduce doamnei Risler-senior jignirea de a lipsi de la prima ei vinere? Asta o neliniștește la culme...
— Grăbește-te puțin! repetă Sidonie într-una... Doamne, cît timp îți trebuie să mănînci!
Adevărul este că unul din obiceiurile bunului Risler e să mănînce încet, să-și aprindă pipa la masă, savurîndu-și cafeaua cu sorbituri mici. Astăzi este obligat să renunțe

la tabietul lui, să-şi lase pipa în cutie, din cauza fumului, şi, după ultima înghiţitură, să meargă să se îmbrace repede, căci soţia lui ţine ca el să vină în după-amiaza asta să salute doamnele.
Ce eveniment în fabrică la apariţia lui Risler-senior, îmbrăcat cu redingotă neagră şi cravată de ceremonie în zi de lucru!
— Va să zică te duci la petrecere? îi strigă casierul Sigismond din spatele ghişeului.
Şi Risler răspunde, nu fără oarecare mîndrie:
— E ziua de primire a soţiei mele!
În curînd, toată lumea din casă află că este ziua de primire a Sidoniei; ştie chiar şi moş Achille, care îngrijeşte grădina şi care nu e prea mulţumit, pentru că au fost rupte nişte crăci din laurii de iarnă de la intrare.
Aşezat în faţa planşetei de desen, la lumina puternică a ferestrelor înalte, Risler şi-a scos redingota, care îl incomodează, şi-a răsucit manşetele scrobite; dar gîndul că soţia lui aşteaptă vizite îl preocupă, îl nelinişteşte, şi din cînd în cînd îşi aranjează ţinuta şi urcă în apartamentul lor.
— N-a venit nimeni? întreabă el cu sfială.
— Nu, domnule, nimeni.
În frumosul salon roşu — căci au un salon tapisat cu damasc roşu, cu o consolă între ferestre şi o masă frumoasă în mijlocul covorului cu flori în culori deschise — Sidonie se instalase în chip de gazdă, cu un cerc de fotolii şi de scaune în jurul ei. Ici-colo cărţi, reviste, un coşuleţ de lucru de formă alungită împodobit cu pompoane de mătase, un buchet de violete într-un vas de cristal şi plante verzi în ghivece. Toate erau aşezate întocmai ca la familia Fromont, la etajul de sub ei; numai bunul gust, această linie nevăzută care stă între distins şi vulgar, nu este îndeajuns de cizelat. S-ar zice doar o copie mediocră a unui tablou reuşit. Însăşi stăpîna casei are o rochie cam prea nouă, astfel că pare mai degrabă în vizită decît la ea acasă. În ochii lui Risler totul este foarte frumos, fără cusur; se grăbeşte să o spună intrînd în salon, dar în faţa privirii furioase a soţiei sale, sărmanul soţ se opreşte intimidat:

— Vezi dumneata, este ora patru — îi spune ea, arătînd pendula, cu un gest mînios. Nimeni n-o să vină... Dar mai ales pe Claire sînt supărată că nu vine... Este acasă... Sînt sigură de asta... o aud.
Într-adevăr, de la prînz, Sidonie pîndește cele mai mici zgomote de la etajul de jos, strigătele copilului, o ușă care se închide.
Risler ar vrea să coboare din nou, să evite repetarea conversației de la prînz; dar soția lui nu înțelege lucrurile așa. Cel puțin să-i țină el de urît dacă toată lumea o părăsește, și el rămîne acolo, prostit, țintuit locului, cum fac oamenii care nu îndrăznesc să se miște în timpul furtunii de teamă să nu atragă fulgerul. Sidonie umblă de colo-colo prin salon, mută un scaun, îl pune la loc, se privește în oglindă trecînd prin dreptul ei, sună servitoarea și o trimite să vadă la moș Achille dacă nu a întrebat nimeni de ea. E așa de urîcios acest moș Achille. Poate că atunci cînd vine cineva, el îi spune că este plecată.
Dar nu! Portarul n-a văzut pe nimeni.
Tăcere și consternare. Sidonie stă în picioare la fereastra din stînga. Risler la cea din dreapta. Privesc de-acolo grădina peste care a început să coboare noaptea, fumul negru trimis de coșul semeț spre cerul înnorat. Lumina de la fereastra lui Sigismond este prima care se aprinde la parter; casierul își aprinde el însuși lampa cu o grijă meticuloasă și umbra lui mare se plimbă în fața flăcării, se încovoaie lîngă grilaj.
Pentru o clipă, Sidonie își uită mînia, absorbită de aceste amănunte.
Deodată un cupeu intră în grădină și se oprește în fața ușii. În sfîrșit, iată că vine cineva. În acest vîrtej de mătase, flori, bijuterii și blănuri care urcă vioi peronul, Sidonie a recunoscut pe una dintre cele mai elegante vizitatoare ale salonului Fromont, soția unui bogat negustor de obiecte din bronz. Ce cinste să primească o asemenea vizită! Repede-repede, cei doi soți își ocupă locurile, domnul lîngă cămin, doamna într-un fotoliu,

frunzărind alene o revistă. Osteneală zadarnică. Frumoasa vizitatoare nu vine la Sidonie, s-a oprit la etajul de jos...
Ah, dacă ar auzi doamna Georges ce spune vecina sa despre ea şi prietenele ei...
În momentul acesta se deschide uşa şi se anunţă:
— Domnişoara Planus.
Este sora casierului, o biată fată bătrînă, umilă şi blîndă, care-şi face o datorie din această vizită la soţia patronului fratelui său, şi pare năucită de căldura cu care e primită. Se învîrtesc în jurul ei, ba chiar o răsfaţă.
— Ce drăguţ din partea dumneavoastră!... Veniţi mai aproape de foc.
Cîtă atenţie, cît interes acordat celor mai neînsemnate vorbe ale ei! Bunul Risler îi adresează zîmbete calde ca nişte mulţumiri. Sidonie îşi desfăşoară şi ea toate graţiile, fericită să-şi arate măreţia unei egale de altădată, gîndindu-se în acelaşi timp că cea de jos o să audă că i-au venit oaspeţi. De aceea face cît mai mult zgomot, tîrînd fotoliile, împingînd masa; şi cînd bătrîna domnişoară pleacă ameţită, emoţionată, copleşită, o însoţeşte pînă la scară, cu mult foşnet de volane şi, aplecîndu-se peste balustradă, îi strigă tare că sînt acasă în fiecare vineri ... Auziţi, în fiecare vineri...
Acum e întuneric. Cele două lămpi mari din salon sînt aprinse. În camera de alături se aude servitoarea punînd masa. S-a sfîrşit. Doamna Fromont-junior nu va veni.
Sidonie e lividă de furie:
— O vezi pe înţepata asta care nu poate să urce nici măcar optsprezece trepte... Doamna găseşte, fără îndoială, că sîntem prea neînsemnaţi pentru ea... Ah, dar am să mă răzbun...
Pe măsură ce-şi revarsă mînia în cuvinte nedrepte, vocea ei devine vulgară, capătă intonaţii de mahala, un accent care o trădează pe fosta ucenică de la magazinul Le Mire.
Risler are proasta inspiraţie să spună:
— Cine ştie? Poate era bolnav copilul.
Furioasă, se întoarce spre el de parcă ar vrea să-l muşte:

— Ai de gînd să mă slăbești odată cu copilul ăsta? În primul rînd, tot ce mi se întîmplă e din vina dumitale... Nu știi să mă faci respectată.
Și în timp ce ușa camerei, trîntită cu furie, face să tremure globurile lămpilor și bibelourile de pe etajere, Risler, rămas singur, nemișcat în mijlocul salonului, își privește cu un aer trist manșetele lui scrobite, pantofii mari și lustruiți, și murmură fără noimă:
— Ziua de primire a soției mele!

II

PERLA VERITABILĂ ȘI PERLA FALSĂ

„Ce-o fi avînd?... Oare ce i-am făcut?" se întreba adesea Claire Fromont, gîndindu-se la Sidonie.
Nu știa nimic din cele petrecute odinioară la Savigny între prietena sa și Georges. Cu viața ei atît de corectă, cu sufletul ei atît de liniștit, îi era imposibil să bănuiască ambiția josnică și invidia care crescuseră alături de ea vreme de cincisprezece ani. Totuși, privirile enigmatice și zîmbetul rece de pe obrăjorul acela drăguț o tulburau fără să-și dea seama. Politețea afectată, neobișnuită între prietene din copilărie, era urmată brusc de o mînie prost ascunsă, de o intonație seacă și biciuitoare, în fața căreia Claire rămînea surprinsă ca în fața unei probleme. Uneori, o presimțire ciudată, intuiția vagă a unei mari nenorociri, se adăuga acestei neliniști; căci femeile sînt și puțin *prezicătoare*, și chiar la cele mai neprihănite, desăvîrșita necunoaștere a răului este străfulgerată de previziuni bruște de o luciditate uimitoare. Din cînd în cînd, în urma unei discuții mai îndelungate sau după o întîlnire neprevăzută, dintre acelea în care expresia feței, luată pe nepregătite, lasă să se vadă din plin adevăratele sentimente, doamna Fromont se gîndea cu tot dinadinsul la această ciudată Sidonie; dar viața activă, grăbită, cu grijile și preocupările ei, nu-i dădea răgaz să se oprească prea mult asupra unor atari mărunțișuri.

În viaţa femeilor vine o vreme cînd existenţa face cotituri neaşteptate, încît le schimbă toate năzuinţele, felul de a gîndi pe de-a-ntregul.
De-ar mai fi fost tînără fată, destrămarea acestei prietenii, puţin cîte puţin, ca ruptă de o mînă răuvoitoare, ar fi întristat-o nespus. Însă de-atunci îşi pierduse tatăl, cea mai mare şi singura afecţiune a tinereţii ei, apoi se căsătorise. Venise copilul, cu plăcutele lui griji de fiecare clipă. Pe deasupra, o mai avea şi pe mama ei, care aproape dăduse în mintea copiilor, mai ales după moartea tragică a soţului său. Într-o viaţă atît de plină, capriciile Sidoniei ocupau un loc neînsemnat, şi abia dacă i-a trecut prin gînd să se mire de căsătoria acesteia cu Risler. De bună seamă, el era prea în vîrstă pentru ea; la urma urmelor, dacă se iubeau...
Nu se simţea nici pe departe jignită de faptul că mica Chèbe ajunsese la o poziţie socială atît de înaltă, aproape egală cu a ei, căci firea sa generoasă era incapabilă de asemenea micime. Dimpotrivă, ar fi dorit din toată inima să o vadă fericită şi respectată pe tînăra femeie care locuia lîngă ea, trăia, ca să zicem aşa, aceeaşi viaţă şi-i fusese tovarăşă de joacă din copilărie. Cu multă afecţiune, încerca să o înveţe, să o iniţieze în obiceiurile din lumea bună, cum faci cu o provincială isteaţă căreia îi lipseşte foarte puţin ca să devină încîntătoare.
Dar între două femei frumoase şi tinere, sfaturile nu sînt primite cu uşurinţă. Cînd în ziua unui mare dineu, doamna Fromont o lua pe doamna Risler în camera sa şi-i spunea surîzînd, ca să nu o supere: „Prea multe bijuterii, drăguţa mea... Şi-apoi, vezi tu, la rochiile închise pe gît nu merg flori în păr"... Sidonie se roşea, îi mulţumea prietenei sale, dar în adîncul inimii mai adăuga încă un strop la ura împotriva ei.
Fusese primită în societatea Clairei cu destulă răceală. Cartierul Saint-Germain[1] îşi are pretenţiile lui; dar să nu credeţi că cei din Marais se lasă mai prejos.
Aceste soţii şi fiice de negustori, de fabricanţi bogaţi cunoşteau povestea micuţei Chèbe şi ar fi putut s-o

[1] Cartierul Saint-Germain era locuit aproape în exclusivitate de nobilime. (n. t.)

ghicească numai din felul ei de a se prezenta, de a se purta în mijlocul lor.
Sidonie putea să-şi dea oricîtă osteneală. Rămînea în ea ceva de domnişoară de magazin. Amabilităţile ei oarecum silite, uneori prea umile, izbeau ca tonul fals al vînzătorilor, iar aerele ei dispreţuitoare aminteau de expresia mîndră a şefelor de raion din magazinele de noutăţi, care, gătite în rochii de mătase neagră, pe care le lăsau la vestiar cînd plecau seara, îi priveau cu un aer impunător, de la înălţimea pieptănăturii lor cu bucle, pe oamenii mărunţi ce-şi permiteau să se tocmească. Se simţea cercetată, criticată, şi timiditatea ei se înarma pentru luptă. Numele rostite în faţa ei, petrecerile, serbările, cărţile despre care se vorbea îi erau necunoscute. Claire făcea totul ca s-o pună la curent, să o menţină pe linia de plutire, întinzîndu-i totdeauna o mînă prietenească; dar printre doamnele acelea, multe o socoteau pe Sidonie drăguţă. Asta le era de ajuns ca să-i poarte pică fiindcă pătrunsese în lumea lor. Altele, mîndre de situaţia soţilor, de averea lor, se întreceau în tăceri ostentative, în gesturi de politeţe îngăduitoare, menite să o umilească pe mica parvenită.
Sidonie le cuprindea pe toate într-un singur cuvînt: „Prietenele Clairei, adică duşmancele mele!" ... Dar ea nu purta cu adevărat pică decît uneia singure.
Cei doi asociaţi nu bănuiau nici pe departe ce se petrecea între soţiile lor.
Risler-senior, mereu absorbit de invenţia maşinii lui de imprimat, rămînea uneori pînă la miezul nopţii dinaintea planşetei de desen. Fromont-junior îşi petrecea timpul în oraş, lua masa la club, nu era aproape niciodată la fabrică. Avea motivele lui.
Vecinătatea Sidoniei îl tulbura. Pornirea pasionată pe care o avusese pentru ea, iubirea aceasta sacrificată ultimelor dorinţi ale unchiului său îi tulburau adesea amintirile, cu tot regretul pentru ceva ireparabil, şi simţindu-se slab, fugea. Era o fire moale, fără voinţă, destul de inteligent ca să înţeleagă ce se petrece cu el, prea slab ca să se stăpînească.
În seara căsătoriei lui Risler, el însuşi căsătorit abia de

cîteva luni, regăsise lîngă femeia aceasta toată emoţia serilor furtunoase de la Savigny. De atunci, fără să-şi dea seama, se ferea s-o revadă sau să vorbească despre ea. Din nefericire, locuiau în aceeaşi casă, şi cum femeile veneau una la alta de zeci de ori pe zi, întîlniri întîmplătoare îi puneau deseori faţă-n faţă; se petrecu atunci un lucru neobişnuit, şi anume, soţul acesta care dorea să rămînă cinstit îşi părăsea căminul, căutîndu-şi distracţiile în afară.

Claire privea totul fără să se mire. Era obişnuită de la tatăl său cu deplasările permanente ale vieţii din comerţ; şi în timpul acestor absenţe, dăruindu-se cu sîrg îndatoririlor ei de soţie şi mamă, îşi găsea mereu alte treburi, activităţi de tot felul, plimbări cu copilul, şederi îndelungate şi tihnite la soare, de la care se întorcea încîntată de progresele fetiţei, cuprinsă de veselia şi rîsetele micuţilor în aer liber, păstrînd ceva din strălucirea lor în adîncul ochilor ei gravi.

Sidonie, de asemenea, lipsea şi ea mult de acasă. Adesea, cînd se întorcea pe înserate din cursele ei lungi prin Paris, elegant îmbrăcată, doamna Risler trebuia să se dea repede la o parte, făcînd loc trăsurii lui Georges, care intra pe poartă. Bulevardul, vitrinele, cumpărăturile alese pe îndelete, de parcă ar fi vrut să guste cît mai mult plăcerea aceasta nouă de a cumpăra, o reţineau pînă tîrziu în oraş. Schimbau un salut, o privire rece în capul scării; şi Georges intra repede în casă, ca într-un adăpost, ascunzîndu-şi tulburarea încercată cu o clipă înainte, sub un torent de mîngîieri dăruite copilului.

Cît despre Sidonie, ea părea că nu-şi mai aminteşte nimic şi că nu simte decît dispreţ pentru firea lui slabă şi blîndă. De altfel, ea avea cu totul alte preocupări.

În salonul roşu, între cele două ferestre, soţul ei îi adusese un pian.

După multe şovăieli, se hotărîse să ia lecţii de canto, socotind că era tîrziu să înceapă pianul; şi de două ori pe săptămînă, doamna Dobson, o blondă drăguţă şi sentimentală, venea să-i dea lecţii de la ora douăsprezece la unu. În tăcerea curţilor înconjurătoare, acele *a ... a... a ...* , acele *o ... o ... o ...* , prelungite cu

insistență, reluate de zeci de ori, cu ferestrele deschise, dădeau fabricii un aspect de pension.
Într-adevăr, acolo exersa o școlăriță, o mică făptură nestatornică și lipsită de experiență, clocotind de dorinți nemărturisite și avînd de învățat totul ca să poată deveni o adevărată femeie. Numai că ambiția ei se menținea la suprafața lucrurilor:
— Claire Fromont cîntă la pian; eu am să cînt din gură. Ea trece drept o femeie elegantă și distinsă, vreau să se spună la fel și despre mine.
Nu gîndea nici o clipă să se cultive și își irosea timpul colindînd prin prăvălii, pe la furnizori: „Ce se va purta în iarna asta?" Era întotdeauna atrasă de bogăția vitrinelor, de tot ceea ce sare în ochi trecătorilor.
De la perlele acelea false pe care le mînuise vreme atît de îndelungată, îi rămăsese ceva în vîrful degetelor, un dram din sideful lor artificial, din fragilitatea lor deșartă, din strălucirea lor de suprafață. Era ea însăși o perlă falsă, rotundă, strălucitoare, bine încrustată, de care se prindea parcă o nuanță de vulgaritate; în schimb, Claire Fromont era o perlă veritabilă, ce arunca focuri strălucitoare și în același timp discrete, și cînd erau împreună, diferența se simțea imediat. Ghiceai: că una fusese totdeauna perlă, o foarte mică perlă încă din copilărie, perfecționată mai tîrziu prin eleganță și distincție, care făcuseră din ea un suflet rar și neprețuit. Cealaltă, dimpotrivă, era cu adevărat produsul Parisului, acest bijutier de materiale false, care dispune de mii de artificii încîntătoare, strălucitoare, dar foarte puțin rezistente, prost împerecheate, prost îmbinate: un adevărat produs al micului comerț din care făcuse și ea parte.
Ceea ce invidia Sidonie la Claire era îndeosebi copilul, păpușa luxoasă, toată numai panglici, de la perdeluțele leagănului pînă la boneta doicii. Ea nu se gîndea la obligațiile pline de răbdare și abnegație, la veghea nopților cînd copilul nu avea somn, la deșteptările vesele, scînteietoare ca apa de izvor. Nu! Ea nu vedea în copil decît plimbarea ... E atît de drăguță găteala aceea de

panglici zburătoare şi de pene lungi care le însoţeşte pe tinerele mame în vălmăşagul străzilor.
Pe ea nu avea cine s-o însoţească în afară de părinţi sau de soţ. Prefera să iasă singură. Bunul Risler avea un fel caraghios de a-şi arăta dragostea, tratîndu-şi soţia ca pe o păpuşă, ciupind-o de bărbie şi de obraji, dînd tîrcoale în jurul ei şi strigînd: „Hu! Hu!" sau privind-o cu ochii lui mari şi înduioşaţi, ca un cîine credincios şi recunoscător. Sidoniei îi era ruşine de dragostea asta nătîngă care făcea din ea o jucărie, un bibelou de porţelan. Cît despre părinţi, ei o stînjeneau în noile sale relaţii mondene şi, imediat după căsătorie, aproape că a scăpat de ei, închiriindu-le o căsuţă la Montrouge. Asta a pus repede capăt deselor invazii ale domnului Chèbe, în redingota lui lungă, a vizitelor nesfîrşite ale doamnei Chèbe, căreia traiul bun îi redeştepta vechi obiceiuri de cleveteală şi trîndăvie.
Sidonie ar fi vrut să îndepărteze în acelaşi fel şi familia Delobelle, a cărei vecinătate o apăsa. Dar cartierul Marais însemna un centru pentru bătrînul actor, datorită apropierii de teatrele de pe bulevard; apoi, ca orice fiinţă imobilizată, Désirée ţinea la priveliştea cu care se obişnuise, iar curtea tristă, întunecîndu-se iarna de la ora patru, îi era ca o prietenă, un chip cunoscut pe care soarele îl lumina uneori de parcă i-ar fi trimis un zîmbet. Neputînd să scape de ei, Sidonie luase hotărîrea să nu-i mai vadă.
La urma urmei, viaţa ei ar fi fost singuratică şi destul de tristă fără cele cîteva distracţii pe care i le procura Claire Fromont. De fiecare dată se mînia. Ea cugeta: „Aşadar, totul îmi va veni numai prin ea!"
Şi atunci cînd, la ora cinci, i se trimitea de la etajul de jos un bilet de teatru sau o invitaţie pentru seara, în timp ce se îmbrăca încîntată să se arate în lume, nu visa decît să-şi zdrobească rivala. De altfel, asemenea ocazii erau tot mai rare, Claire fiind din ce în ce mai ocupată cu copilul său. Totuşi, cînd bunicul Gardinois făcea o călătorie la Paris, nu scăpa niciodată prilejul să reunească cele două familii. Ca veselia să-i fie deplină, bătrînul ţăran avea nevoie de această mică Sidonie, pe

care glumele lui nu o speriau. El îi invita pe toţi patru să ia masa la *Philippe*, restaurantul său preferat, unde-i cunoştea pe patroni, pe chelneri, pe pivniţer şi unde cheltuia cu nemiluita. De-acolo îi ducea la Opera Comică sau la Palais-Royal[1], într-o lojă închiriată dinainte. La teatru rîdea tare, vorbea familiar plasatoarelor, ca şi chelnerilor de la *Philippe*, cerea în gura mare scăunele pentru doamne, iar la ieşire vroia să ia înaintea tuturor paltoanele şi blănurile, de parcă el ar fi fost singurul parvenit de trei ori milionar din sală.

Pentru ieşirile acestea puţin cam vulgare, la care soţul ei evita de cele mai multe ori să participe, Claire, cu tactul său obişnuit, se îmbrăca simplu şi trecea neobservată. În schimb, Sidonie, cu toate pînzele întinse, proţăpită în loje, rîdea din toată inima la glumele bunicului, fericită că a reuşit să coboare din stalul trei sau stalul doi, locurile ei de altădată, la aceste minunate loji de avanscenă, împodobite cu oglinzi şi a căror margine de catifea îi părea făcută anume pentru mănuşile ei albe, pentru binoclul de fildeş şi evantaiul cu paiete. Banalitatea localurilor publice, roşul şi auriul zugrăvelilor însemnau pentru ea adevăratul lux. Se deschidea acolo ca o floare artificială şi frumoasă într-un ghiveci din metal filigranat.

Într-o seară, la o piesă la modă ce se juca la Palais-Royal, ţinuta Sidoniei, toaleta ei, felul ei de a rîde şi de a privi atraseră atenţia femeilor prezente — celebrităţi consacrate purtînd pe cap pălărioare microscopice, înarmate cu imense evantaie, şi ale căror chipuri fardate ieşeau din decolteul rochiilor, în umbra lojilor de la parter, ca nişte portrete abia însufleţite. Toate binoclurile din sală, călăuzite de acest curent magnetic, atît de puternic sub candelabrele aprinse, se îndreptau rînd pe rînd spre loja în care se afla ea.

Claire sfîrşi prin a se simţi stînjenită; şi, în mod discret, schimbă locul cu soţul său, care, din nefericire, îi însoţise în seara aceea.

---

[1] Teatru pe scena căruia se jucau vodeviluri. (n. t.)

Georges, tînăr, elegant, alături de Sidonie, părea foarte potrivit pentru ea, în timp ce Risler-senior, stînd în spatele lor, cu înfăţişarea lui atît de calmă şi de ştearsă, părea foarte la locul lui alături de Claire Fromont, a cărei îmbrăcăminte sobră părea o deghizare de femeie serioasă venită la balul Operei.
La plecare, fiecare din cei doi asociaţi luă braţul vecinei. O plasatoare îi spuse Sidoniei, referindu-se la Georges: „Soţul dumneavoastră"..., ceea ce-i pricinui o adevărată plăcere.
Soţul dumneavoastră!
Cuvîntul acesta simplu a fost de ajuns ca să-i răscolească şi să-i stîrnească în adîncul inimii o mulţime de porniri rele. În timp ce traversau coridoarele, foaierul, ea îi privea pe Risler şi pe „doamna Şorş" mergînd în faţa lor. Eleganţa Clairei îi părea zdrobită, vulgarizată de mersul greoi al lui Risler. Îşi spunea: „Ce mult trebuie să mă urîţească atunci cînd mergem împreună!"...
Şi inima se zbătea în piept, gîndindu-se ce pereche încîntătoare, fericită şi admirată ar fi putut să fie, ea şi acest Georges Fromont, al cărui braţ fremăta sub al său.
Iar cînd cupeul albastru al familiei Fromont trase la uşa teatrului, ea începu să se gîndească pentru prima dată că, la urma urmelor, femeia aceasta îi furase locul şi că ar avea tot dreptul să încerce să şi-l recucerească.

III

BRASERIA DIN STRADA BLONDEL

De cînd se căsătorise, Risler renunţase la braserie. Sidoniei i-ar fi plăcut să-l vadă ieşind seara pentru a se duce într-un cerc elegant, la o întîlnire de oameni bogaţi şi bine îmbrăcaţi; dar gîndul că el s-ar putea întoarce în fumul de tutun, la prietenii lui de odinioară, Sigismond, Delobelle, tatăl ei, gîndul acesta o umilea, o făcea să se simtă nenorocită. Astfel că el încetă să se

mai ducă acolo, dar nu fără părere de rău. Braseria aceasta, aşezată într-un colţ uitat al bătrînului Paris, îi amintea de meleagurile natale. Trăsurile rare, ferestrele înalte şi zăbrelite de la parterul caselor, mirosurile proaspete de drogherie, de produse farmaceutice făceau ca străduţa Blondel să semene oarecum cu unele străzi din Basel sau din Zürich. Patronul braseriei era un elveţian şi localul mişuna de compatrioţii săi. Cînd deschideai uşa, prin fumul gros al pipelor şi printre accentele greoaie ale celor din nord ţi se înfăţişa înaintea ochilor o sală imensă, joasă, cu şunci atîrnate de grinzi, cu butoaie de bere aşezate la rînd, cu rumeguş pînă mai sus de gleznă, iar pe tejghea, castroane mari cu cartofi de culoarea castanelor, coşuleţe pline cu *bretzels*[1], scoşi de curînd din cuptor şi pudraţi cu sare albă pe nodurile lor aurite.

Timp de douăzeci de ani, Risler îşi avusese acolo pipa lui, o pipă lungă, cu numele scris pe ea, pusă în rastelul clienţilor obişnuiţi ai locului, precum şi masa lui, unde veneau să se aşeze cîţiva compatrioţi discreţi, tăcuţi, care ascultau şi admirau, fără să le înţeleagă, discuţiile nesfîrşite dintre Chèbe şi Delobelle. După plecarea lui Risler, nici aceştia din urmă nu s-au mai dus acolo, din motive bine întemeiate. Mai întîi, domnul Chèbe locuia acum foarte departe. Datorită generozităţii copiilor săi, îşi realizase, în sfîrşit, visul de o viaţă.

— Cînd voi fi bogat — spunea mereu omuleţul în apartamentul lor trist din Marais — o să am o casă la marginea Parisului, aproape la ţară, cu o grădiniţă pe care o s-o sap şi o s-o ud eu cu mîna mea. Pentru sănătatea mea o să fie mai potrivit decît toată agitaţia capitalei. Ei bine, iată că acum îşi avea casa rîvnită, dar puteţi fi siguri că nu era de loc mulţumit în ea.

Se afla la Montrouge, pe linia de centură: „Căsuţă de ţară cu grădină", scria pe anunţul al cărui carton pătrat dădea o imagine aproape exactă a dimensiunilor proprietăţii. Tapetele erau noi şi cu desene cîmpeneşti, lem-

[1] Covrigi sărăţi (în limba germană în text). (n. t.)

năria proaspăt vopsită; un butoi pentru stropit, așezat lîngă un umbrar de viță sălbatică, juca rolul de eleșteu. Adăugați la toate avantajele enumerate faptul că un simplu gard despărțea paradisul acesta de o altă „casă de țară cu grădină" absolut la fel, în care locuiau casierul Sigismond Planus și sora lui. Pentru doamna Chèbe era o vecinătate prețioasă. Cînd buna femeie se plictisea, își lua o provizie de lînă pentru tricotat sau rufe de cîrpit și se ducea sub umbrarul bătrînei domnișoare, pe care o uluia cu poveștile despre bogățiile ei din trecut. Din nenorocire, soțul său nu avea aceleași distracții.

La început totul a mers bine. Era în miezul verii. Domnul Chèbe, cu mînecile veșnic suflecate, se ocupa de instalarea în noua locuință. Cel mai mic cui pe care trebuia să-l bată în casă era obiectul unor raționamente inutile, unor discuții nesfîrșite. În privința grădinii, același lucru. La început, hotărîse să facă o grădină în stil englezesc, cu pajiști verzi, cu poteci șerpuite, umbrite de boschete. La naiba, trebuie să treacă prea multă vreme pînă să crească boschetele!

— Pe cinstea mea! Mi-ar plăcea să am o livadă — spunea nerăbdătorul omuleț.

Și iată-l visînd doar straturi de legume, șiruri de fasole și piersici plantați în spalier. Săpa dimineți întregi, încruntîndu-și sprîncenele cu un aer preocupat, ștergîndu-și ostentativ fruntea în fața soției sale, ca s-o silească să-i spună:

— Da' mai odihnește-te puțin... ai să te prăpădești!

În cele din urmă, grădina rămase mixtă, flori și fructe, parc și grădină de zarzavat; și de fiecare dată cînd descindea la Paris, domnul Chèbe avea grijă să-și împodobească butoniera cu un trandafir din grădina sa.

Cît ținu vremea frumoasă, oamenii noștri nu conteniră să admire apusurile de soare în spatele fortificațiilor, zilele lungi, aerul curat de la țară. Uneori, seara, cu ferestrele deschise, cîntau pe două voci; și în fața stelelor care se aprindeau pe cer o dată cu felinarele liniei ferate de centură, Ferdinand devenea liric... Dar cînd începură ploile și cînd nu se mai putea ieși din casă,

cîtă tristeţe! Doamna Chèbe, pariziană înrăită, regreta străduţele din Marais, acel du-te-vino al ei în piaţa Blancs-Manteaux, la furnizorii din cartier.

Stînd la geam, postul său de observaţie şi de lucru, ea privea grădiniţa umedă, unde zorelele trecute şi colţunaşii scuturaţi se desprindeau singuri de pe garduri, cu un aer sfîşietor de trist, linia lungă şi dreaptă a taluzurilor încă verzi, iar ceva mai departe, la colţul unei străzi, staţia omnibuzului de Paris, cu toate punctele de oprire de pe traseu înscrise cu litere îmbietoare pe pereţii lucioşi. De fiecare dată cînd unul din omnibuze se pregătea de plecare, ea îl urmărea din ochi, de parcă ar fi fost un funcţionar din Cayenne[1] sau din Numea[2] contemplînd un vapor care se întoarce în Franţa, călătorea împreună cu el, ştia în ce loc se va opri, unde se va întoarce anevoie, aproape atingînd cu roţile vitrinele prăvăliilor...

Prizonier, domnul Chèbe deveni cumplit. Nu mai putea să grădinărească. Duminica, fortificaţiile rămîneau pustii, nu mai era chip să se plimbe printre familiile de muncitori care prînzeau la iarbă verde, să meargă de la un grup la altul, în calitate de localnic, cu picioarele vîrîte în papuci brodaţi, cu autoritatea unui proprietar bogat din împrejurimi. Îndeosebi asta îi lipsea, ros cum era de dorinţa ca lumea să se ocupe de el. De aceea, nemaiştiind cum să-şi omoare timpul, neavînd pe nimeni în faţă căruia să-şi dea aere, pe nimeni care să-i asculte proiectele, istorisirile, povestea cu accidentul întîmplat ducelui de Orlèans — acelaşi, ştiţi, i se întîmplase şi lui în tinereţe — nefericitul Ferdinand îşi copleşea soţia cu mustrări.

— Fiică-ta ne exilează... Fiică-ti îi este ruşine cu noi...

Nu auzeai decît asta: „Fiică-ta... fiică-ta... fiică-ta"... Căci, întărîtat împotriva Sidoniei, o renega, lăsînd soţiei sale răspunderea pentru acest copil monstruos şi denaturat. Era o adevărată uşurare pentru biata doamnă

---

[1] Capitala Guianei franceze şi port la Oceanul Atlantic. (n. t.)
[2] Port principal în colonia franceză Noua Caledonie. (n. t.)

Chèbe cînd soţul ei se urca într-unul din omnibuzele din staţie, ca să se ducă să-l agaţe pe Delobelle, totdeauna liber să hoinărească, şi să-şi descarce în faţa lui toate nemulţumirile pe care le avea împotriva ginerelui şi a fiicei.
Ilustrul Delobelle era şi el supărat pe Risler şi declara cu nepăsare: „Ăsta şi-a părăsit prietenii..."
Marele bărbat sperase să facă parte integrantă din noul menaj, să fie organizatorul serbărilor, arbitrul eleganţei. În loc de asta, Sidonie îl primea cu multă răceală, iar Risler nu-l mai invita nici măcar la braserie. Cu toate acestea, comediantul nu se plîngea cu glas prea ridicat, şi de fiecare dată cînd îşi întîlnea prietenul, îl copleşea cu amabilităţi şi laude; pentru că urma să aibă nevoie de el.
Obosit să mai aştepte acel director inteligent, văzînd că nu mai obţine rolul la care năzuise atîţia ani, lui Delobelle îi venise ideea să cumpere un teatru şi să-l exploateze el însuşi. Se bizuia pe Risler pentru capital. Pe bulevardul Temple tocmai se pusese în vînzare un teatru al cărui director dăduse faliment. Delobelle îi vorbi despre asta lui Risler, la început într-o doară, sub formă cu totul ipotetică: „Ar fi o afacere bună..." Risler ascultă cu nepăsarea lui obişnuită, spunînd: „Într-adevăr, ar fi foarte bine pentru dumneata..." Pe urmă, la un atac mai direct, neîndrăznind să răspundă „nu", se ascunse sub: „Am să văd mai tîrziu... nu zic nu"... şi, în cele din urmă, rostise fraza aceasta nenorocită: „Ar trebui să văd devizele".
Timp de opt zile, comediantul cercetase, făcuse planuri, aliniase cifre, aşezat între cele două femei, care-l priveau cu admiraţie şi se ameţeau cu visul acesta nou. În casă se spunea: „Domnul Delobelle îşi va deschide un teatru". Pe bulevard, în cafenelele actorilor nu se vorbea decît de această achiziţie. Delobelle nu ascundea că găsise pe cineva care să-i împrumute capitalul, datorită căruia fapt strîngea în jurul lui o mulţime de actori fără slujbă, vechi colegi care veneau să-l bată familiar pe umăr, silindu-l să-şi amintească de ei: „Ştii, bătrîne..." El făgăduia angajamente, lua prînzul la cafenea,

acolo scria scrisori, saluta din vîrful degetelor lumea care intra, ţinea consfătuiri foarte însufleţite prin colţuri; alţi doi amărîţi îi şi citiseră o dramă în şapte tablouri, care se potrivea ca o mănuşă pentru spectacolul de deschidere. El spunea „teatrul meu!" şi primea scrisori adresate: „Domnului director Delobelle".

După ce isprăvi cu toate planurile şi devizele, se duse după Risler la fabrică. Acesta, foarte ocupat, îi dădu întîlnire în strada Blondel; în aceeaşi seară, sosit primul la braserie, Delobelle se instală la vechea lor masă, ceru o stacană cu două pahare şi aşteptă. Cu ochii la uşă, fremătînd de nerăbdare, aşteptă aşa vreme îndelungată. Risler nu mai sosea. De fiecare dată cînd intra cineva, actorul întorcea capul. Îşi scosese hîrtiile pe masă şi le recitea gesticulînd, mişcînd din cap şi din buze.

Afacerea era unică, splendidă. Se şi vedea jucînd — căci acesta era punctul esenţial — jucînd la teatrul lui, în roluri scrise special pentru el, pe măsura lui, în care va obţine maximum de efect.

Deodată uşa se deschise, iar prin fumul pipelor se ivi domnul Chèbe. Fu tot atît de surprins şi de jignit că-l vede pe Delobelle acolo, pe cît era Delobelle însuşi. În dimineaţa aceea îi scrisese ginerelui său că vrea să aibă cu el o discuţie serioasă şi că-l va aştepta la braserie. Era vorba de o chestiune de onoare, pe care urmau s-o discute numai ei doi, de la bărbat la bărbat. Adevărul în legătură cu această chestiune de onoare era că domnul Chèbe renunţase la căsuţa de la Montrouge şi închiriase un magazin în strada Mail, în plin cartier comercial... Un magazin?... Doamne, da... Şi acum era oarecum înspăimîntat de isprava lui, neliniştit să vadă cum va reacţiona fiică-sa, cu atît mai mult cu cît magazinul costa mai scump decît casa de la Montrouge şi, pe deasupra, vor fi de făcut şi unele reparaţii serioase la mutare. Cunoscînd de multă vreme bunătatea ginerelui său, domnul Chèbe voise să i se adreseze mai întîi lui, sperînd să-l atragă de partea sa şi să-i lase răspunderea acestei casnice lovituri de stat. În locul lui Risler îl găsea pe Delobelle.

Se priviră cruciș, cu ochi dușmănoși, ca doi câini care se întâlnesc lîngă aceeași strachină. Fiecare înțelesese ce aștepta celălalt, așa că nu încercară să se mai prefacă.
— Ginerele meu n-a venit? întrebă domnul Chèbe, trăgînd cu ochiul la hîrtiile întinse pe masă și subliniind cuvintele „ginerele meu", ca să arate că Risler era al lui, și nu al altuia.
— Îl aștept — răspunse Delobelle, adunîndu-și hîrtiile. Subțiindu-și buzele, adăugă cu un aer demn, misterios și teatral: Am de discutat cu el ceva foarte important.
— Și eu la fel... — afirmă domnul Chèbe, căruia i se zburliseră cele trei fire de păr, ca niște țepi de arici. În același timp se așeză pe canapea alături de Delobelle, ceru, ca și el, o stacană și două pahare; apoi, cu mîinile în buzunare, cu spatele sprijinit de perete, stînd la largul lui, începu să aștepte. Cele două pahare goale, așezate unul lîngă celălalt, destinate aceleiași persoane care lipsea, aveau un aer sfidător.
Și Risler care nu mai sosea.
Cei doi băutori tăcuți se tot foiau nerăbdători pe canapea, sperînd mereu că unul dintre ei se va plictisi.
Proasta lor dispoziție se revărsă în cele din urmă și, după cum era firesc, bietul Risler încasă totul.
— Ce lipsă de bună-cuviință! Să faci să te-aștepte atîta vreme un om de vîrsta mea! începu domnul Chèbe, care nu aducea vorba despre vîrsta lui înaintată decît în asemenea ocazii.
Domnul Delobelle continuă:
— De fapt, cred că-și bate joc de noi.
Celălalt:
— Fără îndoială că domnul are oaspeți la masă.
— Și ce oaspeți!... rosti pe un ton disprețuitor ilustrul Delobelle, în care se deșteptau amintiri usturătoare.
— Fapt este că... urmă domnul Chèbe.
Se apropiară și începură să discute. Amîndoi aveau multe pe inimă în legătură cu Risler și Sidonie. Își dădură drumul. Acest Risler, cu aerele lui de băiat cumsecade, nu era în fond decît un egoist, un parvenit. Își

bătură joc de accentul, de statura lui, îi imitară unele gesturi. Pe urmă vorbiră despre căsnicia lui şi, coborînd vocea, îşi făcură confidenţe rîzînd cu familiaritate, din nou prieteni.
Domnul Chèbe merse foarte departe:
— Şi să ia seama! A făcut prostia să-i ţină pe părinţi departe de copilul lor; dacă i se va întîmpla ceva, nu o să ne poată reproşa nimic. O fată care nu mai are în faţa ochilor exemplul bun al părinţilor, înţelegi...
— Sigur că da... sigur că da... — spunea Delobelle. Mai ales că Sidonie a devenit foarte cochetă... În sfîrşit, ce vrei dumneata? N-o să aibă decît ceea ce merită. Oare un om de vîrsta lui ar fi trebuit să... Taci!... Iată-l!
Risler tocmai intrase şi se apropia împărţind strîngeri de mînă de-a lungul băncilor pe lîngă care trecea. Între cei doi prieteni fu un moment de stinghereală. Risler se scuză cît putu mai bine. Întîrziase acasă, Sidonie avea oaspeţi — Delobelle îi făcu semn domnului Chèbe, cu piciorul, pe sub masă — şi în timp ce vorbea, bietul om se simţea stînjenit de cele două pahare goale care-l aşteptau, neştiind în faţa căruia să se aşeze. Delobelle fu generos.
— Aveţi de discutat, domnilor, nu vă sfiiţi. Şi murmură, făcîndu-i lui Risler cu ochiul: Am hîrtiile.
— Hîrtiile?... întrebă celălalt, năucit.
— Devizele... — şopti comediantul.
După care, afectînd o mare discreţie, se retrase într-un colţ şi-şi reluă lectura hîrţoagelor, cu capul în pumni şi cu pumnii la urechi.
Lîngă el, ceilalţi doi discutau, la început încet, apoi mai tare, căci vocea ascuţită şi ţipătoare a domnului Chèbe nu putea să se stăpînească multă vreme... Nu era încă la vîrsta să se înmormînteze, ce dracu!... Ar fi murit de plictiseală la Montrouge... Strada Mail, strada Şantierului, mişcarea şi activitatea cartierelor comerciale, iată viaţa care-i trebuie lui!
— Da, dar un magazin?... Ce să faci cu el? îndrăzni să întrebe Risler, timid.

— Ce să faci cu un magazin?... Ce să faci cu un magazin? repetă domnul Chèbe, roşu ca un ou de Paşte, ridicînd glasul pînă la cel mai înalt registru. Eu sînt un comerciant, domnule Risler. Comerciant, fiu de comerciant... Oh! Văd unde vrei s-ajungi. N-am capital... Dar a cui e vina?... Dacă persoanele care m-au închis la Montrouge, la uşa spitalului Bicêtre[1], ca pe un ramolit, ar fi avut inspiraţia să-mi furnizeze capital pentru o afacere... Aici Risler reuşi să-l facă să coboare vocea, aşa că nu se mai auzeau decît frînturi de conversaţie:... magazin mai comod... cu tavanul înalt... respiri mai bine... planuri de viitor... afacere gigantică... vom vorbi la timpul potrivit... multă lume se va mira.

Prinzînd aceste fragmente de fraze, Delobelle se cufunda tot mai mult în devizele sale, făcea cu hotărîre pe omul care nu ascultă. Risler, încurcat, sorbea din cînd în cînd cîte o înghiţitură de bere, ca să facă şi el ceva. La sfîrşit, cînd domnul Chèbe se potoli, şi nu fără motiv, ginerele său se îndreptă zîmbind spre ilustrul Delobelle, căruia îi întîlni privirea aspră şi necruţătoare, ce părea să spună: „Ei bine! Dar eu?"...

„Ah, Dumnezeule!... Aşa-i"... — gîndi bietul om.

Schimbîndu-şi imediat locul şi paharul, se aşeză în faţa comediantului; dar domnul Chèbe nu era manierat ca domnul Delobelle. În loc să se îndepărteze cu discreţie, îşi apropie halba şi se alătură celor doi, astfel încît marele bărbat, care nu vroia să discute de faţă cu el, îşi vîrî solemn pentru a doua oară hîrtiile în buzunar, spunîndu-i lui Risler:

— Vom vedea asta mai tîrziu.

Foarte tîrziu, într-adevăr, căci domnul Chèbe îşi făcuse următorul raţionament: „Ginerele meu e tare bleg... Dacă îl las cu excrocul ăsta, cine ştie ce o să scoată de la el!"

Şi rămase să-l supravegheze. Actorul era furios. Să amîne lucrurile pe altă dată? Imposibil. Risler tocmai le

[1] Vechi ospiciu la Paris. (n.t.)

spusese că urma să plece a doua zi la Savigny, unde va rămîne o lună.
— O lună la Savigny!... zise domnul Chèbe, văzînd că ginerele său îi scapă... Şi afacerile?
— Ei, am să vin în fiecare zi la Paris, cu Georges... Domnul Gardinois a ţinut s-o revadă pe mica lui Sidonie.
Domnul Chèbe înălţă capul. Găsea că este foarte imprudent. Afacerile sînt afaceri. Trebuie să fii acolo, mereu acolo, în toiul luptei. Cine ştie? Fabrica ar putea să ia foc noaptea. Şi repeta, cu o privire sentenţioasă: „Ochiul stăpînului, dragul meu, ochiul stăpînului", în timp ce lîngă el, comediantul — căruia, de asemenea, nu-i convenea această plecare — îşi rotunjise ochii mari, căpătînd astfel o expresie subtilă şi totodată autoritară, adevărata expresie pe care o are ochiul stăpînului.
În fine, pe la miezul nopţii, ultimul omnibuz spre Montrouge luă cu el pe tiranicul socru, şi Delobelle putu să vorbească.
— Mai întîi prospectul — spuse el, nedorind să atace imediat chestiunea cifrelor, şi, cu lornionul pe nas, ţanţoş, mereu ca pe scenă, începu: Dacă am analiza la rece gradul de descompunere în care se află arta dramatică din Franţa, dacă am măsura distanţa care desparte teatrul lui Molière...
Avea acolo multe pagini din acestea. Risler asculta, trăgînd din pipă, neîndrăznind să se mişte, căci lectorul îl privea pe sub lornion în fiece clipă, ca să-şi dea seama de efectul frazelor sale. Din nefericire, tocmai în mijlocul prospectului, cafeneaua se închise. Luminile fură stinse, astfel că trebuiau să plece... Şi devizele?... Se înţeleseră să le citească pe drum. Se opreau la fiecare felinar. Actorul îşi înşira cifrele... Atît pentru sală, atît pentru iluminat, atît pentru ajutorul săracilor, atît pentru actori... asupra actorilor stărui mai mult.
— Partea bună este că nu vom avea de plătit rolul principal... În rolul nostru principal va juca Bibi... (Cînd vorbea despre el însuşi, se numea de bunăvoie Bibi...) Un prim rol se plăteşte douăzeci de mii de franci...

Nefiind nevoie să-i plătim, e ca şi cînd ai băga douăzeci de mii de franci în buzunar. Nu-i aşa?
Risler nu răspundea. Avea aerul stingherit, privirea rătăcită a omului căruia îi umblă gîndul în altă parte. Devizele fiind citite şi văzînd cu groază că se apropiau de colţul străzii Vieilles Haudriettes, Delobelle puse întrebarea direct. Voia să încheie afacerea, da sau nu?
— Ei bine,... nu — zise Risler, însufleţit de un curaj eroic, pe care i-l dădea mai ales vecinătatea fabricii şi gîndul că era în joc fericirea căminului său.
Delobelle rămase uluit. El credea că afacerea este ca şi făcută şi, foarte tulburat, cu hîrtiile în mînă, îl privea pe celălalt, cu ochii holbaţi.
— Nu — repetă Risler. Nu pot să fac ceea ce-mi ceri dumneata... şi iată de ce.
Încet, greoi ca de obicei, bietul băiat îi arătă că el nu este bogat. Cu toate că era asociat al unei firme importante, nu avea bani disponibili. Georges şi el primeau în fiecare lună o anumită sumă de la casierie; apoi, la bilanţul de sfîrşit de an, îşi împărţeau beneficiile. Instalarea casei îl silise să-şi cheltuiască toate economiile. Mai erau pînă la bilanţ patru luni. De unde să ia el 30.000 de franci pe care trebuia să-i dea imediat pentru cumpărarea teatrului? Şi-apoi, în sfîrşit, afacerea putea să dea greş.
— Asta e imposibil... Bibi va fi prezent!
Spunînd aceasta, bietul Bibi îşi umflă pieptul; dar Risler era foarte hotărît, şi toate argumentele lui Bibi se izbeau de aceeaşi rezistenţă: „Mai tîrziu, peste vreo doi-trei ani, nu zic nu..."
Actorul luptă multă vreme, apărîndu-şi terenul, bucată cu bucată. Propuse să refacă devizele. S-ar putea şi cu mai puţină cheltuială... „Oricum, pentru mine tot va fi prea scump, îi răspundea Risler... Numele meu nu-mi aparţine. Face parte din asociaţie. Nu am dreptul să acţionez în numele ei. Doamne fereşte de un faliment!"
Vocea îi tremura în clipa cînd rosti cuvîntul „faliment".
— Bine, dar totul va fi pe numele meu — replică Delobelle, care nu avea astfel de superstiţii.
Încercă totul, invocă interesele sacre ale artei, merse

pînă acolo încît aduse vorba despre micuţele actriţe ale căror ocheade îmbietoare... Risler rîse din inimă:
— Haide, farsorule!... Ce-mi tot îndrugi?... Uiţi că sîntem amîndoi însuraţi, că ora e foarte înaintată şi că soţiile noastre ne aşteaptă?... Fără supărare, nu-i aşa?... Nu e un refuz, mă înţelegi... Uite, vino să mă vezi după bilanţ. O să discutăm din nou problema... Ah, iată că moş Achille stinge luminile... Am plecat. Rămîi cu bine...
Era trecut de unu noaptea cînd actorul se întoarse acasă. Cele două femei îl aşteptau ca întotdeauna lucrînd, dar de data aceasta cu o nerăbdare şi o agitaţie cu totul neobişnuită. Clipă de clipă, foarfeca mare de care se servea maica Delobelle ca să taie firele metalice fremăta în chip deosebit, iar degetele subţiri ale palidei Désirée, pe cale să monteze o pălărie, te ameţeau privindu-le, într-atît de repede se mişcau. Înşirate pe masă în faţa ei, penele lungi ale păsărilor-muscă parcă erau mai strălucitoare, mai bogat colorate decît în celelalte zile. Pentru că în seara aceea trecuse pe-acolo frumoasa vizitatoare numită „Speranţa". Îşi dăduse osteneala să urce cinci etaje pe scara întunecoasă, să întredeschidă uşa micului apartament şi să-şi arunce înăuntru privirea ei luminoasă. Oricît de necăjită ţi-ar fi viaţa, această lumină te orbeşte întotdeauna.
— Ah, dacă ar reuşi tata... — spunea din cînd în cînd maica Delobelle, rezumînd astfel noianul de gînduri fericite ce-i treceau prin minte.
— Va reuşi, mămico, poţi fi sigură. Domnul Risler e atît de bun. Garantez pentru el. Sidonie ţine şi ea mult la noi, cu toate că de cînd s-a căsătorit şi-a cam dat uitării prietenii. Dar trebuie să ţinem seama de situaţie... De altfel, n-am să uit niciodată ce-a făcut ea pentru mine.
Şi, amintindu-şi ceea ce făcuse Sidonie pentru ea, mica infirmă lucra şi mai repede. Degetele sale electrizate se mişcau de două ori mai iute. S-ar fi zis că alergau după o nălucă, ceva de neatins, ca de pildă, fericirea, sau ca dragostea cuiva care nu te iubeşte.

„Oare ce-a făcut ea pentru tine?" ar fi trebuit s-o întrebe mama; dar pe dînsa n-o interesa de loc ce spunea fiică-sa în clipa aceasta. Nu se gîndea decît la marele ei bărbat.

— Zău?! Aşa crezi tu, fetiţo? ... Ei, dacă tata ar avea teatrul lui, dacă ar începe să joace iar ca altădată! Tu nu ţii minte, erai prea mică pe-atunci. Avea un succes nebun, aplauzele îl chemau de nenumărate ori în scenă. Într-o seară, la Alençon, abonaţii teatrului i-au dăruit o cunună de aur ... Ah, cum mai strălucea pe vremea aceea şi era atît de vesel, se bucura atît de viaţă! Cei care-l văd acum nu-l cunosc cu adevărat, bietul meu bărbat, într-atît l-au schimbat necazurile ... Ei bine! Sînt sigură că nu-i va trebui decît un dram de succes ca să ni-l facă din nou tînăr şi fericit ... Şi-apoi, directorii cîştigă bine. La Nantes, directorul avea o trăsură. Îţi imaginezi ce-ar fi să avem o trăsură? ... Spune drept, îţi imaginezi? ... Va fi foarte binevenită pentru tine. Ai să mai poţi ieşi, să te mai mişti puţin din fotoliu. Tata o să ne ducă la ţară. Ai să vezi apa, copacii, cărora atîta le duci dorul.

— Ah, copacii! ... şopti micuţa şi palida prizonieră.

În clipa aceea, uşa mare de la intrare se închise cu zgomot, şi pasul regulat al domnului Delobelle răsună în vestibul. Urmă un moment de nelinişte, cu respiraţia oprită, fără o vorbă. Cele două femei nici nu îndrăzneau să se privească, iar foarfeca mare a maicii Delobelle tremura atît de tare, încît tăia firele de-a-ndoaselea.

Sărmanul de el primise, cu siguranţă, o lovitură îngrozitoare. Iluziile lui la pămînt, umilinţa unui refuz, glumele prietenilor, notele de la cafenea, unde mîncase pe datorie în timpul cît se crezuse director şi pe care trebuia să le achite, toate i se înfăţişau acum în tăcerea şi întunericul celor cinci etaje pe care le avea de urcat. Sufletul îi era zdrobit ... Ei bine, spiritul de actor era atît de puternic în el, încît socoti nimerit ca la această durere atît de reală să adauge o mască tragică de circumstanţă.

Abia intrat, se opri, plimbă o privire fatală prin atelier, peste masa ticsită de lucru, peste gustarea ce-l aştepta

într-un colţ, peste cele două feţe îngrijorate care-şi ridicau spre el ochii strălucitori. Actorul rămase aşa un minut, fără să vorbească, şi ştiţi cît de lungă este pe scenă tăcerea unui minut; pe urmă făcu trei paşi, căzu pe un scăunel lîngă masă şi zise cu o voce şuierătoare:
— Ah, sînt blestemat!
În acelaşi timp lovi atît de puternic cu pumnul în masă, încît păsărelele şi muştele pentru mode se împrăştiară în cele patru colţuri ale camerei. Înspăimîntată, soţia sa se ridică şi se apropie sfioasă de el, în timp ce Désirée se ridică pe jumătate din fotoliu, cu o expresie de teamă nervoasă care-i contractă trăsăturile.
Prăbuşit pe scăunel, cu braţele zvîrlite în lături, învins, cu capul în piept, actorul vorbea de unul singur. Monolog întretăiat, străbătut de suspine şi de sughiţuri dramatice, plin de acuzaţii la adresa burghezilor cruzi, egoişti, aceşti monştri pe care artistul îi hrăneşte cu carnea şi sîngele lui.
Apoi trecu în revistă toată viaţa lui de teatru, triumfurile începutului, cununa de aur primită de la abonaţii din Alençon, căsătoria lui cu această „femeie sfîntă"; şi arăta spre biata fiinţă care stătea în picioare lîngă el, cu ochii în lacrimi, cu buzele tremurînde, dînd din cap ca bătrînii la fiecare cuvînt al soţului ei.
După monologul acesta lung, cineva care nu l-ar fi cunoscut pe ilustrul Delobelle ar fi putut, cu siguranţă, să-i povestească amănunţit toată viaţa. El amintea despre sosirea la Paris, despre decepţiile şi lipsurile care au urmat... Dar, vai! Nu el era acela care îndurase lipsuri. N-aveai decît să te uiţi la faţa lui mare şi înfloritoare alături de feţele trase şi slăbite ale celor două femei. Dar comediantul nu privea atît de aproape şi continua să se ameţească cu vorbe declamatorii:
— Ah! spunea el. Să lupţi atîta... zece ani, cincisprezece ani de cînd lupt, sprijinit de fiinţele acestea devotate, hrănit de ele...
— Tăticule, taci, tăticule!... îl imploră Désirée, cu mîinile împreunate.
— Da, da, hrănit de ele... şi nu roşesc pentru asta...

Căci numai pentru arta sacră accept tot devotamentul... Dar acum s-a umplut paharul. Prea crunt am fost lovit. Renunț!
— Oh, prietene, ce tot spui acolo? strigă maica Delobelle, aplecîndu-se spre el.
— Nu, lasă-mă... Sînt la capătul puterilor. Au ucis în mine artistul. Totul s-a sfîrșit... Renunț la teatru. Dacă le-ați fi văzut atunci pe cele două femei cuprinzîndu-l cu brațele, rugîndu-l să lupte mai departe, demonstrîndu-i că nu avea dreptul să renunțe, nu v-ați fi putut stăpîni lăcrimile. Totuși Delobelle rezista.
În cele din urmă se dădu bătut, făgăduind să mai încerce o bucată de vreme, numai pentru că ele o doreau; dar fuseseră nevoite să-l roage și să-l mîngîie îndelung ca să-l convingă.
După un sfert de oră, marele bărbat, istovit de atîta vorbă, ușurat după ce își dăduse frîu liber disperării, sta așezat la capătul mesei și mînca cu poftă, vădind doar puțină osteneală, întocmai ca un actor care a avut de susținut în seara aceea un rol foarte lung și foarte dramatic.
În asemenea cazuri, actorul care a emoționat o sală întreagă și a plîns cu lacrimi adevărate pe scenă, îndată ce a pășit pragul teatrului, nu se mai gîndește cîtuși de puțin la asta. Își lasă emoția în cabină o dată cu costumul și peruca, în timp ce spectatorii, mai naivi, mai impresionați, se întorc acasă cu ochii înroșiți și inima strînsă, iar nervii lor răscoliți nu-i lasă multă vreme să adoarmă.
Micuța Désirée și maica Delobelle nu dormiră mult în noaptea aceea!

IV

LA SAVIGNY

Șederea celor două familii la Savigny, timp de o lună, a însemnat o mare nenorocire.
După doi ani, Georges și Sidonie se regăseau unul lîngă

celălalt pe vechea proprietate, prea veche ca să-şi schimbe înfăţişarea într-un timp atît de scurt, şi unde pietrele, iazurile, copacii de neclintit păreau că-şi rîd de tot ce este nestabil şi trecător. Ar fi trebuit să aibă amîndoi mai multă tărie de caracter, să fie mult mai cinstiţi pentru ca apropierea aceasta să nu le fie fatală. Cît despre Claire, niciodată nu fusese mai fericită, niciodată nu i se păruse atît de frumos la Savigny. Cîtă bucurie să-şi plimbe fetiţa pe pajiştile pe care zburdase şi ea cînd era mică, să se aşeze în chip de tînără mamă pe băncile umbrite, de unde mama ei îi supraveghea odinioară joaca, să meargă la braţul lui Georges, în recunoaşterea celor mai mici ascunzişuri pe unde alergaseră împreună. Încerca o mulţumire tihnită, fericirea deplină pe care o poartă în suflet cei ce duc o viaţă neîntinată; şi ziua întreagă, rochiile ei lungi de casă erau văzute pe alei încetinindu-şi mersul, după paşii mărunţi ai copilei, la strigătele sau la cerinţele ei.

Sidonie se alătura rar acestor plimbări. Pretindea că larma copiilor o oboseşte, şi în privinţa asta se potrivea cu bătrînul Gardinois, care căuta în orice chip să-şi necăjească nepoata. Spera că va reuşi, acordînd atenţie doar Sidoniei, răsfăţînd-o mai mult decît la ultima ei vizită. Trăsurile închise de doi ani în magazie, dar şterse de praf în fiecare săptămînă, căci păianjenii îşi ţeseau pînza sub pernele lor de mătase, fură puse la dispoziţia ei. Erau înhămate de trei ori pe zi, iar poarta de la intrare se învîrtea în balamale aproape tot timpul. Întreaga casă ţinea pasul cu pornirea aceasta mondenă. Grădinarul îngrijea mai bine florile pentru că doamna Risler le alegea pe cele mai frumoase ca să şi le prindă în păr la ora prînzului; apoi mai soseau şi musafiri. Se organizau gustări, petreceri date în numele doamnei Fromont-junior, dar la care Sidonie, cu purtarea ei vioaie, strălucea fără egal. De altfel, Claire îi lăsa adesea locul liber. Copilul îşi avea orele lui de somn şi de plimbare, pe care nici o plăcere nu le-ar fi putut amîna. Mama se îndepărta cu greu de el şi de multe

ori nici seara nu se putea duce cu Sidonie în întîmpinarea celor doi asociaţi, care se întorceau de la Paris.
— Te rog să mă scuzi tu — spunea Claire, urcînd în camera ei.
Doamna Risler triumfa. Elegantă, nepăsătoare, pleca în galopul cailor, fără să-şi dea seama de iuţeala cursei, fără să se gîndească la nimic.
Abia dacă simţea vîntul răcoritor care-i sufla pe sub voal. Un han zărit la cotitura drumului printre genele pe jumătate coborîte, copiii prost îmbrăcaţi stînd în picioare pe iarbă în apropierea drumului îi aminteau plimbările de odinioară, duminica, în tovărăşia lui Risler şi a părinţilor săi, şi fiorul care o străbătea amintindu-şi toate astea o făcea să se simtă şi mai bine în rochia-i răcoroasă, cu falduri uşoare, în legănatul molcom al trăsurii, cînd gîndurile ei adormeau din nou, fericite şi calme.
La gară aşteptau şi alte trăsuri. Nenumărate priviri o aţinteau. De două sau de trei ori auzi şoptindu-se lîngă ea: „E doamna Fromont-junior..." şi adevărul este că te-ai fi putut foarte uşor înşela văzîndu-i cum se întorc toţi trei de la gară, Sidonie stînd în spate lîngă Georges, rîzînd şi discutînd cu el, Risler, în faţa lor, surîzînd liniştit, niţel stînjenit de trăsura asta frumoasă, cu palmele-i late sprijinite pe genunchi. Gîndul că era luată drept doamna Fromont o făcea să fie tare mîndră, şi zi de zi se obişnuia tot mai mult cu el.
La sosire, cele două familii se despărţeau pînă la ora mesei, dar, alături de soţia sa, aşezată lîngă fetiţa adormită, Georges Fromont, prea tînăr ca să poată fi învăluit de căldura unei asemenea fericiri, se gîndea într-una la această strălucitoare Sidonie, al cărei glas răsuna în triluri victorioase pe sub bolţile grădinii.
În timp ce tot castelul său se transforma după capriciile unei tinere femei, bătrînul Gardinois îşi continua viaţa lui mărginită de bogătaş plictisit, leneş şi neputincios. Cea mai nimerită distracţie pe care şi-o găsise era spionajul. Acel du-te-vino al servitorilor, vorbele spuse la bucătărie pe seama lui, coşul plin de legume şi fructe care era adus în fiecare dimineaţă din grădina de zar-

zavat la bucătărie formau obiectul unor veşnice investigaţii. Nu exista pentru el plăcere mai mare decît să prindă pe cineva cu mîţa-n sac. Cu asta îşi trecea timpul, asta îi dădea importanţă, şi multă vreme, la masă, în faţa oaspeţilor tăcuţi, povestea despre nelegiuirile petrecute, despre şiretlicurile folosite ca să le descopere, mutra pe care o făcuse vinovatul, spaimele, rugăminţile acestuia.

Pentru a-şi supraveghea neîntrerupt servitorii, urîciosul îşi alesese o bancă de piatră aşezată pe nisip, în spatele unui uriaş paulownia[1]. Fără să citească sau să se gîndească la ceva, şedea acolo zile întregi, spionîndu-i pe cei ce intrau sau ieşeau. Pentru noapte adoptase alt sistem. În vestibulul de la intrare, unde se ajungea traversînd peronul încărcat de flori, pusese să se facă un orificiu care răspundea în camera lui de la etaj. Un tub acustic perfecţionat îi transmitea sus toate zgomotele de la parter pînă şi discuţiile servitorilor care ieşeau seara la aer pe treptele de la intrare.

Din nefericire, instrumentul prea perfecţionat amplifica toate sunetele, le amesteca, le prelungea, astfel încît, atunci cînd îşi lipea urechea de tub, domnul Gardinois auzea doar tic-tacul regulat al unui orologiu mare, strigătele unui papagal aşezat jos, pe o prăjină, cotcodăcitul vreunei găini în căutarea grăunţelor pierdute. Cît despre voci, acestea îi ajungeau la ureche doar ca un zumzet neclar, ca murmurul unei mulţimi unde ţi-era cu neputinţă să deslueşti ceva. Cu atîta se alesese de pe urma cheltuielilor făcute cu instalaţia, drept care îşi ascundea minunatul aparat într-un fald al draperiei patului.

Într-o noapte, pe cînd omul nostru de-abia adormise, fu trezit brusc de scîrţîitul unei uşi. La asemenea oră, faptul era destul de neobişnuit. Toată casa dormea. Nu se auzeau decît labele cîinilor de pază pe nisip, sau cînd aceştia se opreau la poalele vreunui copac în vîrful căruia cînta o cucuvea. Bun prilej ca să folosească tu-

[1] Specie de arbore decorativ, cu frunze mari, în formă de inimă. (n.t.)

bul acustic. Apropiindu-l de ureche, domnul Gardinois fu sigur că nu se înşelase. Zgomotul continua. Se deschidea o uşă, apoi alta. Zăvorul dinspre peron aluneca împins de cineva. Dar nici Pyram, nici Thisbé, nici măcar Kiss, vajnicul cîine terra-nova nu se clintiseră. Se sculă încetişor, ca să vadă cine erau aceşti hoţi ciudaţi care ieşeau din casă în loc să intre, şi iată ce văzu printre vergelele obloanelor:

Un bărbat înalt şi subţire, care avea silueta lui Georges, oferea braţul unei femei care purta pe cap o bonetă de dantelă. Se opriră mai întîi pe banca de sub paulownia, ale cărei crengi erau pline de flori.

Era o noapte minunată, lăptoasă. Luna, mîngîind vîrfurile copacilor, aduna fuioare de lumină în frunzişul des. Terasele scăldate de raze, pe care dulăii terra-nova, cu blana lor creaţă, umblau în sus şi-n jos, pîndind fluturii de noapte, apele adînci, întinse şi liniştite, totul răspîndea o strălucire mută, reflectată parcă într-o oglindă de argint. Ici-colo, la marginea pajiştilor, scînteiau licurici.

Adăpostiţi de paulownia, pierduţi în întunericul adînc pe care luna plină îl face în jurul ei, cei doi plimbăreţi zăboviră o clipă pe bancă, fără să-şi vorbească. Deodată se iviră în plină lumină, iar siluetele lor înlănţuite străbătură încet peronul şi se pierdură pe alei.

„Eram sigur" — îşi spuse bătrînul Gardinois cînd îi recunoscu. Şi, de altfel, ce nevoie mai avea să-i recunoască? Tăcerea cîinilor, înfăţişarea casei adormite nu erau oare mai în măsură să-l lămurească de ce natură era crima, nerusinată, nepedepsită şi neştiută care bîntuia noaptea pe aleile parcului? Bătrînul ţăran fu încîntat de descoperirea lui. Fără să aprindă lumina, se duse înapoi la culcare, rîzînd de unul singur. În odăiţa plină cu arme de vînătoare, de unde îi pîndise crezînd la început că are de-a face cu nişte hoţi, în curînd raza lunii nu mai lumină decît puşti prinse pe perete şi cutii de cartuşe de toate calibrele.

Îşi regăsiseră dragostea la capătul aceleiaşi cărări. Anul care se scursese, plin de şovăieli, de luptă nelămurită, de rezistenţe, părea că nu făcuse decît să le

pregătească întîlnirea. Şi trebuie s-o spunem, greşeala odată săvîrşită, ei nu putură decît să se mire că au întîrziat atîta... Mai ales Georges Fromont era cuprins de o patimă nebună. Îşi înşela soţia, cea mai bună prietenă a lui, îl înşela pe Risler, asociatul său, tovarăşul credincios de fiecare clipă. Cu cît îşi dădea seama de imensitatea greşelii săvîrşite, cu cît îl asaltau mai mult remuşcările, cu atît dragostea lui se aprindea mai tare. Sidonie îi stăpînea toate gîndurile, şi tînărului i se păru că pînă atunci nici nu trăise. Cît despre ea, dragostea ei se zămislise din vanitate şi mînie. Ceea ce o satisfăcea mai presus de orice era umilirea Clairei în ochii ei. Ah, dacă ar fi putut să-i spună: „Soţul tău mă iubeşte... te înşală cu mine...", plăcerea i-ar fi fost şi mai mare. După părerea ei, Risler nu primise decît ceea ce merita. În vechiul ei limbaj de ucenică, pe care-l purta în gînd fără să-l rostească, bietul om nu era decît un „babalîc" pe care-l luase ca să ajungă bogată. Un astfel de „babalîc" este sortit să fie înşelat. În timpul zilei, Savigny aparţinea Clairei, copilului care creştea, care alerga pe nisip şi rîdea păsărelelor şi norilor. Mama şi fetiţa aveau pentru ele lumina aleilor însorite. Dar nopţile albastre erau rezervate adulterului, acestui păcat care se instalase în voie, care vorbea încet şi mergea fără zgomot pe sub obloanele trase, dinaintea căruia casa aţipită devenea mută, oarbă, regăsindu-şi neclintirea ei de piatră, de parcă i-ar fi fost ruşine să vadă sau să audă.

V

SIGISMOND PLANUS TREMURĂ PENTRU CASIERIA LUI

— O trăsură, prietene Şorş? ... O trăsură, eu? ... Şi ce să fac cu ea?

— Te-asigur, dragul meu Risler, că îţi este indispensabilă. Relaţiile noastre, afacerile noastre se extind pe zi ce trece; cupeul nu ne mai ajunge. De altfel, nici nu se

face ca unul din asociaţi să fie văzut mereu în trăsură, iar celălalt pe jos. Crede-mă, este o cheltuială necesară, care va fi inclusă, bineînţeles, în cheltuielile generale ale casei. Haide, resemnează-te!
Şi era, într-adevăr, o resemnare.
Lui Risler i se părea că săvîrşeşte un furt îngăduindu-şi luxul nemaipomenit de a avea o trăsură; în cele din urmă cedă insistenţelor lui Georges, gîndind în sinea lui: „Sidonie o să fie fericită!"
Bietul om nu bănuia că de o lună de zile Sidonie alesese ea însăşi, la *Binder*, cupeul pe care Georges Fromont vroia să i-l ofere şi pe care îl treceau, zice-se, în cheltuielile generale, ca să nu se sperie soţul.
Bunul Risler era parcă predestinat să fie înşelat toată viaţa. Cinstea lui înnăscută, această încredere în oameni şi în lucruri, care alcătuiau fondul sufletului său curat, erau însoţite în ultimul timp de neliniştile pe care i le pricinuiau cercetările în legătură cu acel *imprimator Risler*, menit să revoluţioneze industria hîrtiei de tapetat, şi care reprezenta în ochii lui aportul său în asociaţie. Cînd îşi întrerupea experienţele şi ieşea din micul său atelier de la etajul întîi, avea întotdeauna expresia gînditoare a oamenilor care-şi trăiesc viaţa într-o parte, dar sînt cu gîndul într-alta. Cînd se întorcea acasă, ce fericit era să regăsească atmosfera calmă, pe soţia lui bine dispusă, totdeauna gătită şi zîmbitoare. Fără să-şi explice cauza acestei schimbări, constată că de la o vreme „micuţa" nu mai era aceeaşi faţă de el. Acum îi îngăduia să-şi reia vechile lui tabieturi: pipa după desert, un pui de somn după-masă, întîlnirea de la cafenea cu domnii Chèbe şi Delobelle. Interiorul lor, de asemenea, era schimbat, înfrumuseţat. Din zi în zi confortul făcea loc luxului. De la simplele ghivece cu flori, de la salonul roşu, Sidonie ajunsese la rafinamente moderne, la mania de a colecţiona mobile antice şi piese rare de faianţă. Camera ei era tapetată în mătase albastră, capitonată ca o casetă de bijuterii. Un pian cu coadă, făurit de un constructor celebru, se afla aşezat în salon în locul celui vechi, iar acum, profesoara ei de canto, doamna Dobson, care

înainte venea doar de două ori pe săptămînă, sosea în fiecare zi cu partitura unei romanţe în mînă.
Era o figură deosebită această femeie tînără, de origine americană, cu părul blond-gălbui ca miezul de lămîie, căzut pe frunte, şi cu ochii de un albastru metalic. Pentru că soţul ei îi interzisese să se angajeze la teatru, ea dădea lecţii şi cînta prin saloanele burgheze. Trăind în lumea ireală a melodiilor pentru voce şi pian, dobîndise un fel de exasperare sentimentală.
Era romanţa însăşi. În gura ei, cuvintele „dragoste, pasiune" păreau să aibă optzeci de silabe, atît de expresiv le rostea. Ah, expresia! Iată ce punea mistress Dobson mai presus de orice şi încerca în zadar să o transmită elevei.
Pe vremea aceea era la modă „Ay Chiquita!", cu care Parisul s-a desfătat luni în şir. Sidonie o studia cu conştiinciozitate, şi toată dimineaţa o auzeai cîntînd:

Ah, se spune că te-nsori
Şi ştii că mă omori...

— Omooori! o întrerupea expresiva doamnă Dobson, sprijinită languros de pian; şi murea, într-adevăr, cu ochii ei limpezi ridicaţi spre tavan şi dîndu-şi, deznădăjduită, capul pe spate.
Sidonie nu reuşea niciodată s-o imite. Ochii ei vioi, buzele pline de viaţă nu erau făcute pentru astfel de sentimentalităţi de harfă eoliană. Ar fi preferat refrenele lui Offenbach sau Hervé, presărate cu note neaşteptate, la care te ajuţi cu gestul, cu o mişcare din cap sau din şolduri, dar nu îndrăznea s-o mărturisească sentimentalei dăscăliţe. De altfel, cu toate că fusese îndemnată deseori să cînte pe vremea cînd lucra la domnişoara Le Mire, vocea ei era încă tînără şi destul de plăcută.
Neavînd alte relaţii, încetul cu încetul ajunsese să-şi facă din profesoara de canto o prietenă. O oprea la masă, o lua cu ea în cursele pe care le făcea cu trăsura cea nouă, mergeau împreună după tîrguieli, la cumpărarea toaletelor şi a bijuteriilor. Tonul sentimental şi

compătimitor al doamnei Dobson îndemna la destăinuiri. Tînguirile ei nesfîrşite păreau că vor să atragă altele. Sidonie îi vorbi de Georges, de dragostea lor, scuzîndu-şi greşeala prin cruzimea părinţilor, care o căsătoriseră silit cu un om bogat şi mult mai în vîrstă decît ea. De la început, doamna Dobson se arătă dispusă s-o ajute; nu pentru că ar fi fost imorală, dar această femeie micuţă era dornică de pasiuni, îi plăceau intrigile romanţioase. Nefericită în viaţa de familie, căsătorită cu un dentist care o bătea, pentru ea toţi soţii erau nişte monştri şi, îndeosebi, bietul Risler îi făcea impresia unui tiran înspăimîntător, pe care soţia lui avea tot dreptul să-l urască şi să-l înşele.

Deveni o confidentă de nădejde şi foarte folositoare. De două-trei ori pe săptămînă aducea bilete la Operă, la Italieni[1], sau la unul din acele teatre mici de succes care, cît ţine stagiunea, atrag spre ele toată protipendada Parisului. Pentru Risler, biletele erau din partea doamnei Dobson, ea putea să obţină oricîte dorea la teatrele muzicale. Nenorocitul nu bănuia că cea mai neînsemnată lojă pentru o „premieră" la modă îl costase adesea zece sau cincisprezece ludovici pe asociatul său. Într-adevăr, era mult prea lesne să înşeli un soţ ca acesta. Nemărginita lui bună-credinţă accepta cu linişte toate minciunile; apoi, el nu cunoştea nimic din lumea aceea artificială, în rîndurile căreia soţia lui începuse să fie cunoscută. Nu o însoţea niciodată. De cele cîteva ori cînd o condusese la teatru, la începutul căsniciei lor, adormise în mod ruşinos, convenţionalismul lipsindu-i cu desăvîrşire ca să se preocupe de public şi fiind prea încet la minte ca să se intereseze de spectacol. Astfel că îi era nespus de recunoscător doamnei Dobson că-l înlocuia pe lîngă Sidonie. Dînsa o făcea cu atîta plăcere.

Seara, cînd soţia lui pleca, totdeauna foarte elegantă, o privea cu admiraţie, fără să-i treacă măcar prin minte cît costau toaletele ei, dar mai ales cine le plătea, şi, fără să bănuiască nimic, o aştepta desenînd la căldură,

[1] Teatrul de operă italian. (n. t.)

zicîndu-şi fericit: „Ce bine trebuie să se distreze!" La etajul de jos, la familia Fromont, se juca aceeaşi comedie, dar cu rolurile inversate. Aici, tînăra femeie era cea care stătea la gura sobei. În fiecare seară, la o jumătate de oră după plecarea Sidoniei, poarta cea mare se deschidea lăsînd să treacă cupeul care-l ducea pe domnul Fromont la club. Ce vreţi? Comerţul îşi are cerinţele lui. Marile afaceri se pun la cale în jurul mesei de joc de la club şi trebuie să fii mereu prezent acolo, altfel rişti să-ţi pierzi poziţia. Claire credea cu naivitate. După plecarea soţului se întrista puţin. Tare i-ar fi plăcut să-l aibă lîngă ea sau să iasă cu el la braţ, să se distreze împreună. Dar se însenina repede la vederea copilului, care gîngurea în faţa focului şi dădea din picioruşe în timp ce-l dezbrăca. \poi, cuvîntul magic „afacerile", această raţiune de stat a negustorilor, era mereu prezent ca să o ajute să se resemneze.

Georges şi Sidonie se întîlneau la teatru. Cînd se aflau împreună, simţeau mai întîi o satisfacţie a vanităţii. Erau priviţi de foarte multă lume. Ea devenise tare drăguţă şi se pricepea atît de bine să-şi însuşească excentricităţile modei, încît acestea păreau făcute anume pentru ea, pentru a-i pune în valoare chipul cu trăsături neregulate. După scurt timp plecau, şi doamna Dobson rămînea singură în lojă. Închiriaseră un mic apartament pe strada Gabriel, la răspîntia de la Champs-Elysées — visul domnişoarelor din atelierul Le Mire — două încăperi luxoase şi tihnite, unde liniştea cartierelor bogate, străbătută doar de zgomotul trăsurilor în trecere, le învăluia plăcut iubirea. Puţin cîte puţin, după ce se obişnuise cu ideea păcatului, începu să aibă dorinţe tot mai îndrăzneţe, mai fanteziste. De pe vremea cînd lucra, îi rămăseseră în minte numele unor saloane de bal, al unor restaurante renumite, unde i-ar fi plăcut acum să se ducă, la fel cum îi plăcea să i se deschidă larg uşile marilor croitorese, cărora toată viaţa nu le cunoscuse decît firma. Căci, în această dragoste, ea căuta

în primul rînd compensaţia pentru toate tristeţile şi umilinţele din tinereţe. Cînd se întorcea de la teatru sau de la o plimbare nocturnă prin Bois de Boulogne, nimic nu o distra mai mult decît un supeu la *Café Anglais*, înconjurată de zgomotul viciului luxos. Aceste dese escapade o ajutară să-şi însuşească un anumit fel de a vorbi, de a se purta, refrene îndrăzneţe, modele de îmbrăcăminte, care, în atmosfera burgheză a bătrînei case de comerţ, îi dădeau întocmai înfăţişarea extravagantă a cocotei pariziene din vremea aceea.

La fabrică lumea începuse să bănuiască ceva. Femeilor din popor, chiar şi celor mai sărace, nu le trebuie mult să înţeleagă semnificaţia unei toalete! ... Către ora trei, cînd pleca doamna Risler, cincizeci de perechi de ochi invidioşi se înghesuiau la ferestrele atelierului de lustruit ca s-o privească trecînd, pătrunzînd prin haina de catifea neagră şi platoşa de paiete scînteietoare pînă în conştiinţa ei de femeie vinovată.

Fără ca ea să bage de seamă, toate secretele acestei minţi înfierbîntate fluturau în juru-i ca şi panglicile pe care le purta pe cap; iar picioarele ei, încălţate în ghete fine, aurite, cu zece nasturi, parcă povesteau despre tot felul de drumuri neîngăduite, despre scările acoperite cu covoare pe care le urcau atunci cînd se duceau să ia masa prin localuri, despre blănurile călduroase în care se înfăşura în timp ce trăsura făcea înconjurul lacului în întunericul sfîşiat de lumina felinarelor.

Lucrătoarele rînjeau, şopteau între ele: „Ia priviţi-o pe fandosita asta! Ce-şi mai pune pe ea ca să iasă în oraş! ... De bună seamă că nu se împopoţonează aşa ca să se ducă la liturghie ... Şi cînd te gîndeşti că nu sînt nici trei ani de cînd pleca în fiecare dimineaţă la lucru, cu trenciul ei, cu castane coapte de doi gologani în buzunare ca să-şi încălzească mîinile ... Acum nu mai poate decît în trăsură ..." Şi în pulberea de talc, în duduitul sobelor încinse la roşu iarna ca şi vara, multe dintre sărmanele fete se gîndeau la capriciile norocului, care transformă dintr-o dată viaţa unei femei, şi începeau să viseze că, poate, le aştepta şi pe ele un viitor măreţ, nebănuit deocamdată.

Pentru toată lumea, Risler era un soţ încornorat. Doi lucrători de la imprimerie — spectatori asidui ai teatrului *Folies Dramatiques*, pretindeau că au văzut-o de mai multe ori acolo pe doamna Risler însoţită de un individ necunoscut care se ascundea în fundul lojii. Moş Achille povestea şi el lucruri uimitoare... Că Sidonie ar avea un amant, ba chiar mai mulţi, nimeni nu se mai îndoia. Numai că pînă acum nu se gîndiseră la Georges Fromont.

Totuşi ea nu era de loc prevăzătoare în relaţiile cu el. Dimpotrivă, părea că vrea cu tot dinadinsul să le dea pe faţă; poate tocmai asta îi salva. De cîte ori nu-l oprise ea fără ruşine, dinaintea intrării, ca să stabilească întîlnirea pentru seară. De cîte ori nu-şi luase libertatea de a-l face să tresară vorbindu-i la ureche, de faţă cu toţi. După ce-şi venea în fire, Georges îi era recunoscător pentru aceste îndrăzneli, punîndu-le pe seama pasiunii ei nemărginite. Dar se înşela.

Dorinţa ei nemărturisită era să-i vadă Claire pe fereastră şi să intre la bănuială. Îi mai lipsea neliniştea rivalei sale ca să fie pe deplin satisfăcută. Dar oricît s-ar fi străduit, Claire nu-şi dădea seama de nimic şi continua să trăiască, la fel ca şi Risler, într-o seninătate de nezdruncinat.

Numai bătrînul casier Sigismond era cu adevărat neliniştit. Dar nici el nu se gîndea la Sidonie atunci cînd, cu pana după ureche, se oprea o clipă din calcule, fixînd cu ochii, printre grilaj, pămîntul îmbibat cu apă al grădinii. Nu se gîndea decît la patron, la domnul Şorş, care lua în ultima vreme prea mulţi bani de la casierie pentru cheltuielile lui curente, încurcîndu-i astfel toate socotelile. De fiecare dată avea un alt pretext. Venea la ghişeu cu un aer degajat:

— Ai ceva bani, dragul meu Planus?... Am pierdut iar la cărţi aseară şi n-aş vrea să mai trimit la bancă pentru o sumă aşa de mică...

Sigismond Planus îşi deschidea cu părere de rău casa, scoţînd suma cerută, şi-şi amintea cu groază că într-o zi, pe cînd nu împlinise încă douăzeci de ani, domnul Georges venise la unchiul său şi-i mărturisise că are

cîteva mii de franci datorie la joc. Deodată omul nostru privi cu necaz clubul, iar pe membrii lui cu dispreţ. Într-o zi, cînd un negustor bogat, membru al clubului, a venit la fabrică, casierul i-a spus cu o naivitate brutală:
— Să ia naiba clubul dumneavoastră de la Chateau d'Eau!... În două luni, domnul Georges a lăsat acolo peste treizeci de mii de franci.
Celălalt a început să rîdă:
— Te-nşeli, taică Planus... sînt cel puţin trei luni de cînd nu l-am mai văzut pe patronul dumitale.
Casierul nu insistă; dar în mintea lui încolţi un gînd îngrozitor, care-l munci toată ziua.
Dacă Georges nu se ducea la club, atunci unde-şi petrecea serile? Unde cheltuia atîţia bani?
De bună seamă că la mijloc era o femeie.
Din clipa cînd această idee i se înfipse în minte, Sigismond Planus începu să tremure de-a binelea pentru casa lui de bani. Ursul acesta bătrîn din cantonul Bernei, rămas holtei toată viaţa, se temea grozav de femei şi, mai ales, de pariziene.
În primul rînd, ca să-şi liniştească conştiinţa, crezu de cuviinţă să-l prevină pe Risler. La început o făcu într-un chip destul de vag.
— Domnul Şorş cheltuieşte mulţi bani — îi spuse el într-o zi.
Risler nu se nelinişti:
— Şi ce vrei să fac eu, bătrîne Sigismond?... Doar e dreptul lui.
Şi, de fapt, bietul om spunea ceea ce gîndea. Pentru el, Fromont-junior era stăpînul absolut al întreprinderii. Frumos i-ar mai fi stat să-şi îngăduie a-i face observaţii, el, Risler, un fost desenator. Casierul nu mai îndrăzni să vorbească despre asta pînă în ziua cînd i se prezentă din partea unui mare magazin de şaluri o factură de şase mii de franci pentru un şal de caşmir.
Se duse în birou la Georges:
— Trebuie să plătesc, domnule?
Georges Fromont se simţi oarecum încurcat. Sidonie uitase să-l pună la curent cu această nouă cumpărătură; ea dispunea acum nestingherită în numele lui.

— Plătește, plătește, taică Planus... — răspunse el, cam stînjenit, apoi adăugă: Ai s-o treci în contul Fromont-junior... E vorba de un comision care mi s-a încredințat...

În seara aceea, pe cînd își aprindea lampa, casierul Sigismond îl văzu pe Risler traversînd grădina și-i bătu în geam ca să-l cheme.

— E o femeie la mijloc — îi zise el încet. Acum am dovada...

Și rostind aceste cuvinte teribile: „o femeie", glasul îi tremura de frică, pierdut în vacarmul fabricii. În acele clipe, nefericitului casier îi părea sinistru zgomotul activității din jurul său. Avea impresia că toate mașinile în mișcare, coșul uriaș ce-și zvîrlea aburii în văzduh, mulțimea lucrătorilor la locul lor de muncă, totul bubuia, se agita, se ostenea pentru o mică ființă necunoscută, înveșmîntată în catifea și împodobită cu giuvaeruri.

Risler rîse pe seama lui și nu-i dădu crezare. Cunoștea de mult mania compatriotului său de a vedea în toate lucrurile influența nefastă a femeii. Totuși, cuvintele lui Planus îi reveneau uneori în minte, mai ales seara, în clipele de singurătate, cînd, după o toaletă minuțioasă, Sidonie pleca la teatru cu doamna Dobson, lăsînd un mare gol în apartament o dată ce trena ei lungă trecea pragul. În fața oglinzilor ardeau lumînări; obiectele mărunte de toaletă împrăștiate peste tot erau mărturii ale unor capricii ieșite din comun, ale unor cheltuieli exagerate. Risler nu vedea nimic din toate astea; doar cînd auzea trăsura lui Georges ieșind din curte, încerca o senzație de slăbiciune și de frig, gîndindu-se că la etajul de jos doamna Fromont rămăsese singură. Biata femeie! Dacă o fi totuși adevărat ce spunea Planus... Dacă Georges avea o legătură în oraș... Oh, asta ar fi îngrozitor!

Atunci, în loc să se apuce de lucru, cobora încet să întrebe dacă doamna putea să-l primească, simțindu-se obligat să-i țină tovărășie.

Fetița era culcată la ora aceea, dar în fața căminului rămăseseră încă împrăștiate scufița, botoșeii albaștri,

împreună cu cîteva jucării. Claire citea sau lucra, avînd-o alături pe mama ei, care își lustruia în tăcere, cu multă rîvnă, capacele ceasului, repetînd aceleași gesturi de zeci de ori, cu o încăpățînare de maniac. Bunul Risler nu era nici el un tovarăș prea vesel; asta nu o împiedica pe tînăra gazdă să-l primească binevoitoare. Auzise ce se discuta în fabrică despre Sidonie; și cu toate că nu credea decît pe jumătate, la vederea bietului om pe care soția îl lăsa atît de des singur, i se strîngea inima. La baza acestor relații liniștite se afla o milă reciprocă, și nimic nu era mai impresionant decît să-i vezi pe acești doi părăsiți compătimindu-se unul pe celălalt și încercînd să-și abată gîndurile într-altă parte. Așezat la măsuța bine luminată din mijlocul salonului, Risler se simțea, puțin cîte puțin, cuprins de căldura căminului, de armonia lucrurilor din jur. Regăsea acolo mobile pe care le știa de douăzeci de ani, portretul fostului său patron, iar scumpa lui „doamnă Șorș", aplecată asupra unei broderii, i se părea mai tînără și mai bună printre toate aceste amintiri. Din cînd în cînd, ea se ducea în camera alăturată să se uite la copilul adormit, a cărei răsuflare ușoară răzbătea pînă la ei în clipele de tăcere. Fără să-și dea seama, Risler se simțea mult mai bine decît la el acasă; căci apartamentul lui frumos, a cărui ușă se deschidea într-una pentru intrări sau plecări grăbite, îi dădea uneori impresia unei hale fără uși și fără ferestre, lăsată în bătaia vîntului. La el se poposea; aici se locuia. O mînă grijulie răspîndea pretutindeni ordinea și eleganța. Scaunele așezate în cerc aveau aerul că discută în șoaptă între ele, focul ardea cu un zgomot plăcut, iar boneția domnișoarei Fromont păstrase parcă, în toate panglicuțele ei albastre, zîmbetul dulce și privirile de copil.

În timp ce Claire se gîndea că un om atît de bun ar fi meritat o altă tovarășă de viață, Risler, văzînd chipul acela liniștit și frumos întors spre el, ochii aceia blînzi și inteligenți, se întreba pentru care zănatică o fi neglijînd Georges Fromont o femeie atît de încîntătoare.

VI

BILANȚUL

Casa în care locuia bătrînul Planus la Montrouge se învecina cu cea în care trăise cîtva timp familia Chèbe. Avea tot un singur etaj deasupra parterului cu trei ferestre, aceeași grădiniță cu zăbrele, aceleași tufe de merișor verde. Bătrînul casier locuia acolo cu sora lui. Se urca în primul omnibuz care pleca din stație dimineața, se întorcea la ora cinei, iar duminica rămînea acasă și se ocupa de grădină și de găinile sale. Bătrîna domnișoară făcea toată gospodăria, gătea mîncare, cosea cele necesare casei. Nu exista pereche mai fericită.

Amîndoi celibatari, erau uniți prin ura comună împotriva căsătoriei. Sora detesta toți bărbații, fratele se temea de toate femeile; avînd astfel de concepții, ei se adorau, considerîndu-se fiecare o excepție în perversitatea generală a semenilor lor.

Cînd vorbea despre el, ea spunea întotdeauna: „Domnul Planus, fratele meu!" iar el, cu aceeași solemnitate afectuoasă, intercala în toate frazele sale: „Domnișoara Planus, sora mea!" Pentru aceste două ființe timide și naive, Parisul, pe care nu-l cunoșteau, deși îl străbăteau în fiecare zi, era o vizuină cu monștri de ambele sexe care se străduiau să-și facă tot răul cu putință; și cînd ajungea pînă la ei istoria vreunei drame conjugale sau clevetiri de prin mahala, fiecare, urmărit de ideea lui, stabilea alt vinovat.

— Este vina soțului — spunea „domnișoara Planus, sora mea".

— Este vina femeii — răspundea „domnul Planus, fratele meu".

— Oh, bărbații! ...

— Oh, femeile! ...

Acesta era veșnicul subiect de discuție în rarele ore de odihnă pe care și le rezerva bătrînul Sigismond în programul său zilnic, la fel de plin și de ordonat ca și registrele lui de casă. De cîtva timp, fratele și sora puneau

în dezbaterile lor o patimă deosebită. Îi preocupa din cale afară ceea ce se petrecea în fabrică. Sora se înduioșa de soarta doamnei Fromont-junior și socotea că soțul ei are o purtare nedemnă; la rîndul său, Sigismond nu găsea cuvinte destul de tari împotriva necunoscutei lipsită de rușine care trimitea să i se plătească la casierie șaluri de cașmir de șase mii de franci. Pentru el, era în joc gloria și onoarea acestei vechi case pe care o slujea din tinerețe.

— Unde o s-ajungem?... spunea el într-una. Ah, femeile!...

Într-o zi, domnișoara Planus tricota lîngă foc, așteptîndu-și fratele.

Masa era așezată de o jumătate de oră și bătrîna domnișoară începea să se neliniștească de această întîrziere, cînd intră Sigismond, cu o expresie răvășită, fără să rostească o vorbă, ceea ce era potrivnic obiceiului său. Închise bine ușa, apoi, în fața privirii întrebătoare și tulburate a sorei lui, zise încet:

— Am noutăți. Știu cine-i femeia care e pe cale să ne ruineze.

După ce aruncă o privire în jurul mobilelor din mica lor sufragerie, cu o voce și mai coborîtă, rosti un nume deosebit, atît de neașteptat, că domnișoara Planus îi ceru să-l repete de două ori:

— Oare-i cu putință?

— Așa este!...

Și, cu toată tristețea lui, avea un aer aproape triumfător.

Bătrînei domnișoare nu-i venea să creadă... O persoană atît de binecrescută; de politicoasă, care o primise cu atîta căldură!... Cum de s-a ajuns la o asemenea bănuială?

Sigismond Planus spuse: „Am dovezi..."

În legătură cu acestea, povesti că într-o seară la ora unsprezece, moș Achille îi întîlnise pe Georges și pe Sidonie în clipa cînd intrau într-un mic hotel din cartierul Montmartre; și omul nu mințea. Îi cunoștea el bine. De altfel, și alții i-au întîlnit. La fabrică nu se vorbea decît de asta. Numai Risler nu bănuia nimic.

— Păi e de datoria ta să-l previi — declară domnişoara Planus.
Casierul luă un aer grav.
— Este un lucru foarte delicat... Mai întîi, cine ştie dacă o să vrea să mă creadă? Există orbi atît de orbi... Apoi, băgîndu-mă între cei doi asociaţi, aş putea să-mi pierd slujba... Oh, femeile... femeile... Şi cînd te gîndeşti că Risler ar fi putut să fie atît de fericit. Cînd l-am chemat din Elveţia să vină cu fratele său, n-avea un ban; astăzi este în fruntea uneia dintre cele mai importante întreprinderi din Paris... Dar de ce să stea el liniştit!... Vezi bine, domnul trebuia să se-nsoare... Parcă mare nevoie avea de însurătoare... Ba, pe deasupra, şi cu o pariziană, una din păpuşile astea de cîrpă nepieptănate care înseamnă ruina unei case cinstite, cînd avea la îndemînă o fată cuminte din ţara lui, aproape de aceeaşi vîrstă, obişnuită cu munca şi zdravănă, ăsta-i adevărul!...
„Domnişoara Planus, sora mea" la care făcuse iluzie, avu un prilej minunat ca să strige: „Ah, bărbaţii... bărbaţii!"... dar tăcu. Era o chestiune foarte delicată şi poate că, dacă Risler ar fi dorit pe vremuri, el ar fi fost singurul...
Bătrînul Sigismond continuă:
— Şi iată unde am ajuns... De trei luni, prima fabrică de hîrtie pentru tapete din Paris este agăţată de fusta acestei nemernice. Trebuie să vezi cum se duc banii. Toată ziua nu fac decît să-mi deschid casa de bani la cererea domnului Georges. Mereu vine la mine pentru că, dacă s-ar duce la bancherul lui, ar bătea la ochi, în timp ce la casierie banii vin, se duc, intră ies... Dar, atenţie la bilanţ!... Frumoase or să mai fie socotelile lor la sfîrşit de an... Neplăcut e faptul că Risler-senior nu vrea s-audă nimic. L-am prevenit de mai multe ori: „Ia seama, domnul Georges face nebunii pentru femeia asta..."
Ori pleacă înălţînd din umeri, ori îmi răspunde că pe el nu-l priveşte şi că Fromont-junior este stîpînul... Într-adevăr, cine-ar fi crezut... cine-ar fi crezut...

Casierul nu-şi isprăvi fraza, dar tăcerea lui era plină de gînduri nerostite.
Bătrîna domnişoară era tare mîhnită; însă, ca majoritatea femeilor în asemenea cazuri, în loc să caute un mijloc pentru îndreptarea răului, se pierdea într-un noian de păreri de rău, de presupuneri, de văicăreli asupra trecutului... Ce nenorocire că n-au ştiut toate astea cînd mai erau vecini cu familia Chèbe! Doamna Chèbe era o persoană atît de onorabilă! Ar fi putut să se înţeleagă cu ea ca s-o supravegheze pe Sidonie, să-i vorbească serios.
— De fapt, ar fi o idee — o întrerupse Sigismond. Ar trebui să te duci în strada Mail, să-i anunţi pe părinţi. Mă gîndisem la început să-i scriu micului Frantz... A avut întotdeauna influenţă asupra fratelui său, şi numai el ar putea să-i spună anumite lucruri ... Dar Frantz este atît de departe... Pe urmă ar fi îngrozitor să se ajungă la aşa ceva... Mi-e totuşi milă de nenorocitul ăsta de Risler... Nu! Cel mai bine e s-o înştiinţăm pe doamna Chèbe ... Îţi iei tu, soră, obligaţia asta?
Sarcina era primejdioasă. Domnişoara Planus ridică unele obiecţiuni, dar niciodată nu putuse rezista voinţei fratelui său, iar dorinţa de a-l ajuta pe Risler izbuti s-o convingă.
Mulţumită bunătăţii ginerelui său, domnul Chèbe reuşise să-şi realizeze noua lui fantezie. De trei luni de zile locuia în faimosul magazin din strada Mail, şi cei din cartier erau tare miraţi cînd vedeau prăvălia aceasta fără mărfuri, cu obloanele ridicate de dimineaţă pînă seara, ca la magazinele en-gros. Instalase de jur împrejur rafturi, o tejghea nouă, o casă de bani cu cifru, cîntare mari. Pe scurt, domnul Chèbe avea toate accesoriile unui comerţ oarecare, dar nu ştia încă exact pe care-l va alege.
Se gîndea la asta toată ziua, plimbîndu-se în lung şi-n lat prin încăperea plină de mobile de dormitor care nu-şi găsiseră loc în cămăruţa din spatele prăvăliei; tot la asta se gîndea şi cînd stătea în pragul uşii, cu o pană după ureche, cufundat cu plăcere în zarva comerţului parizian.

Comisionarii care treceau cu carnetele de mostre la subsuoară, camioanele mesageriilor, omnibuzele, hamalii, cărucioarele, mormanele de mărfuri deşcărcate în faţa uşilor vecine, baloturile acelea de stofe, de fireturi care atingeau noroiul şanţului mai înainte de a intra în subsoluri, în găurile acelea întunecoase înţesate de bogăţii, unde încolţeşte averea negustorilor, toate astea îl încîntau pe domnul Chèbe.

Se distra încercînd să ghicească ce conţin baloturile, venea primul să se înghesuie cînd vreunui trecător îi cădea o greutate pe picior sau cînd, din pricina cailor nărăvaşi, vreun camion era aşezat de-a curmezişul străzii şi împiedica circulaţia. În plus, mai beneficia de alte numeroase distracţii ale micului negustor fără clienţi ca, de pildă, aversele de ploaie, accidentele, furturile, scandalurile...

La sfîrşitul zilei, aiurit, asurzit, obosit de munca altora, domnul Chèbe se lungea în fotoliu şi-i spunea soţiei, ştergîndu-şi fruntea:

— Iată viaţa care-mi trebuia... viaţa activă...

Doamna Chèbe zîmbea cu blîndeţe fără să-i răspundă. Deprinsă cu toanele soţului său, se aranjase cît putuse mai bine în cămăruţa din spate, a cărei fereastră dădea spre o curte întunecoasă, mîngîindu-se cu gîndul la bunăstarea din trecut a părinţilor ei, la averea fiicei sale. Totdeauna îngrijit îmbrăcată, reuşise să-şi cîştige respectul furnizorilor şi al vecinilor.

Ea nu cerea decît să nu fie confundată cu nevestele lucrătorilor, adesea mai puţin săraci decît ei, şi să păstreze cît de cît o aparenţă burgheză. Asta era preocuparea sa permanentă; de aceea, camera din fund, în care locuiau şi unde se întuneca de la ora trei, strălucea de ordine şi curăţenie. În timpul zilei, patul era strîns şi arăta ca o canapea, un şal vechi se preschimba în faţă de masă, căminul ascuns de un paravan servea drept bucătărie, şi pe o plită, mare cît un reşou, mîncarea fierbea discret. Liniştea, iată visul acestei femei sîcîite de toate trăsnăile unui tovarăş incomod.

Încă din primele zile, domnul Chèbe pusese să se scrie, cu litere de-o şchioapă, pe zugrăveala proaspătă a faţadei:

Comision-export

Nici o altă menţiune specială. Vecinii lui vindeau dantelă, postav, pînză; el era dispus să vîndă de toate, fără să se hotărască exact ce anume. Cîte explicaţii trebuia să mai îndure doamna Chèbe de dimineaţă pînă seara!
— Nu mă pricep la pînzeturi, dar pentru postav garantez. Numai că, dacă m-aş ocupa de postavuri, mi-ar trebui un voiajor; căci cele mai bune calităţi se fabrică la Sedan şi la Elbeuf. Despre pînzeturile imprimate nu mai vorbesc; ar trebui să fie vară. Pentru dantelă, imposibil; anotimpul este prea înaintat.
Cel mai adesea sfîrşea cu argumentaţiile, spunînd:
— Noaptea este un bun sfetnic... Să mergem la culcare.
Şi se ducea, spre marea uşurare a soţiei sale.
După trei sau patru luni de asemenea trai, domnul Chèbe începu să se plictisească. Puţin cîte puţin, îi reveniră durerile de cap, ameţelile. Cartierul era zgomotos, nesănătos. De altfel, afacerile nu mergeau. Nimic nu mergea, nici postavurile, nici ţesăturile, absolut nimic.
Tocmai în această perioadă de nouă criză îi vizită şi „domnişoara Planus, sora mea", în legătură cu Sidonie. Bătrîna domnişoară îşi spusese pe drum: „S-o luăm cu binişorul..."Dar, ca toţi oamenii timizi, îşi descărcă povara de cum intră, de la primele cuvinte.
La început a fost ca o lovitură de teatru. Auzind că fiica ei este învinovăţită, doamna Chèbe se ridică indignată. Niciodată n-au s-o facă să creadă asemenea lucruri. Biata ei Sidonie era victima unei calomnii odioase.
Domnul Chèbe o luă foarte de sus, cu fraze, cu gesturi, raportînd ca de obicei totul la propria sa persoană. Cum de îndrăzneau oare să afirme că fiica lui, o domnişoară Chèbe, fiica onorabilului comerciant cunoscut de treizeci de ani pe piaţă, ar fi capabilă de... Să fim serioşi!
Domnişoara Planus insistă. Îi venea greu să fie socotită

drept o bîrfitoare, o purtătoare de veşti rele. Dar existau dovezi sigure. Nu mai era un secret pentru nimeni.
— Şi chiar de-ar fi aşa — strigă domnul Chèbe, furios de atîta insistenţă — ce ne interesează pe noi? Fiica noastră e căsătorită. Locuieşte departe de părinţii ei... E treaba soţului său, mult mai vîrstnic ca ea, să o sfătuiască, să o îndrumeze... S-a gîndit el măcar la asta? Începu apoi să-şi învinuiască ginerele, acest elveţian greoi care-şi petrecea viaţa în birou, inventînd maşini, care refuza să iasă în lume cu tînăra lui soţie, punînd înainte de orice obiceiurile sale de flăcău tomnatic: pipa şi cafeneaua.
Trebuia să-l fi văzut cu ce dispreţ aristocratic rostea domnul Chèbe cuvîntul „cafeneaua!"... Şi totuşi, aproape în fiecare seară se ducea acolo să-l întîlnească pe Risler, iar dacă celălalt lipsea vreodată de la întîlnire, îl copleşea cu mustrări.
Negustorul din strada Mail — comision-export — ascundea un gînd foarte precis în spatele acestei vorbării. Vroia să-şi părăsească magazinul, să se retragă din afaceri, şi de cîtăva vreme îi încolţise în minte ideea să se ducă la Sidonie, să o facă părtaşă la noile lui combinaţii. Aşadar, nu era de loc momentul să-i facă scene neplăcute, să discute despre autoritatea părintească sau despre cinstea conjugală. Cît despre doamna Chèbe, mai puţin convinsă decît la început de nevinovăţia fiicei sale, se închidea în cea mai adîncă tăcere. Biata femeie ar fi preferat să fie surdă, oarbă, să n-o fi cunoscut niciodată pe domnişoara Planus.
Ca tuturor celor care au dus o viaţă foarte nefericită, îi plăcea să amorţească într-o linişte aparentă, şi a nu şti i se părea lucrul cel mai bun de pe lume. Parcă viaţa nu era destul de tristă, Dumnezeule! Şi, la urma urmelor, Sidonie fusese o fată cinstită; de ce n-ar fi la fel şi ca femeie?
Se înserase.
Grav, domnul Chèbe se duse să închidă obloanele prăvăliei şi să aprindă un bec cu gaz aerian care lumina tot interiorul acela neobişnuit, goliciunea pereţilor, luciul rafturilor pustii, de parcă ar fi trecut pe acolo fali-

mentul. Tăcut, cu buzele strînse dispreţuitor şi hotărît să nu mai scoată o vorbă, părea că-i spune bătrînei domnişoare: „Ziua s-a sfîrşit... este timpul să se ducă fiecare la casa lui"... În vremea asta, din cămăruţa din fund se auzea plînsul doamnei Chèbe, care se îndeletnicea cu pregătirea cinei.

Domnişoara Planus îşi încheie vizita.

— Ei bine? o întrebă bătrînul Sigismond care o aştepta nerăbdător.

— N-au vrut să mă creadă şi m-au dat politicos pe uşă afară.

Îi înotau ochii în lacrimi de atîta umilinţă.

Bătrînul se făcu roşu la faţă şi, luîndu-i mîna, plin de respect, îi spuse grav:

—„Domnişoară Planus, sora mea", îţi cer iertare că te-am îndemnat să faci demersul acesta; dar era în joc onoarea casei Fromont.

Începînd din această clipă, Sigismond se întrista cu fiece zi tot mai mult. Casa lui de bani nu i se părea nici sigură, nici solidă. Îi era teamă chiar şi atunci cînd Fromont-junior nu-i cerea bani, şi-şi rezuma toate îndoielile în trei cuvinte care-i reveneau într-una cînd discuta cu sora sa.

— *Eu nu ai ingrederi!*... spunea el, cu accentul său greoi.

Mereu preocupat de casa lui de bani, o visa uneori noaptea, desfăcută din toate încheieturile, cu uşa deschisă, deşi răsucise de nenumărate ori cheia în broască, sau că o rafală de vînt îi împrăştia hîrtiile, bancnotele, cecurile, valorile, iar el alerga prin toată fabrica, pierzîndu-şi răsuflarea ca să le adune.

În timpul zilei, în dosul grilajului său, în atmosfera liniştită a biroului, i se părea că un şoricel alb intrase în fundul casei de bani şi că ronţăie şi distruge tot, iar pe măsură ce creştea dezastrul, animalul se făcea mai gras şi mai frumos.

În cursul după-amiezelor, cînd Sidonie apărea pe peron, cu frumoasele-i găteli de cocotă, bătrînul Sigismond fremăta de mînie. Lui i se părea că trece însăşi ruina casei,

în ţinută de gală, cu trăsura la scară şi cu chipul odihnit de femeie uşuratică şi fericită.
Doamna Risler nu bănuia că la fereastra aceea de la parter avea un duşman permanent care-i spiona cele mai neînsemnate mişcări, cele mai mici amănunte din viaţa ei, sosirile şi plecările profesoarei de pian, pe croitoreasa renumită care venea dimineaţa, toate cutiile ce i se aduceau, şapca galonată a comisionarului de la marele magazin „Louvre", a cărui dubă încărcată se oprea la uşă, cu zvon de clopoţei, ca o diligenţă trasă de cai puternici ducînd în viteză ameţitoare casa Fromont spre faliment.
Sigismond număra pachetele, le cîntărea în trecere din ochi şi, prin ferestrele deschise, privea curios în apartamentul familiei Risler. Covoarele care erau scuturate cu mare zgomot, glastrele scoase la soare, pline de flori firave de seră, scumpe şi rare, zugrăvelile uimitoare, nimic nu-i scăpa. Orice nouă achiziţie a familiei îi bătea la ochi şi o punea în legătură cu vreo cerere mai însemnată de bani. Dar ceea ce îi atrăgea în primul rînd atenţia era fizionomia lui Risler.
Avea impresia că această femeie era pe cale să-i schimbe prietenul, pe omul cel mai bun şi mai cinstit, într-un nemernic fără ruşine. Nici o îndoială în privinţa asta. Risler cunoştea situaţia şi o accepta. Era plătit ca să tacă.
Desigur, o asemenea presupunere era de-a dreptul monstruoasă. Dar asta este caracteristica sufletelor curate, care învaţă ce este răul fără să-l fi cunoscut vreodată: se duc imediat cu gîndul mai departe decît ar trebui. Odată convins de trădarea Sidoniei şi a lui Georges, casierului i se părea foarte posibilă infamia lui Risler. De altfel, cum s-ar fi putut explica această nepăsare faţă de cheltuielile asociatului său?
Bietul Sigismond, cinstit şi meticulos cum era, nu reuşea să înţeleagă delicateţea sufletească a lui Risler. În acelaşi timp, formaţia lui de contabil şi clarviziunea în materie de comerţ erau foarte departe de firea aceasta distrată, jumătate artist, jumătate inventator. Judeca totul după propria-i persoană şi nu putea să bănuiască ce înseamnă

un om în febra unei invenţii, obsedat de o idee fixă. Astfel de oameni sînt ca somnambulii. Stau cu ochii deschişi, dar nu văd nimic.
Sigismond credea că Risler vede totul.
Gîndul acesta îl făcea să fie tare nefericit pe bătrînul casier. Începu prin a cerceta cu atenţie chipul prietenului său, de fiecare dată cînd acesta intra în casierie; apoi, descurajat de totala lui indiferenţă, pe care o socotea nesinceră, lipită de faţa lui ca o mască, sfîrşi prin a-l ocoli, căutîndu-şi de lucru prin hîrţoage, numai să evite privirile acelea prefăcute. Cînd vorbea cu Risler, îşi aţintea ochii spre aleile grădinii sau pe modelele grilajului. Înseşi cuvintele lui erau în doi peri, nedefinite ca şi privirile. Nu prea ştiai bine cui i se adresa. Se sfîrşise cu zîmbetele prieteneşti, cu amintirile pe care le depănau împreună, răsfoind registrul de casă al fabricii.
„Uite, aici, anul cînd a venit tu... prima ta mărire de salariu... Ţi-aduci aminte? În ziua aceea am luat masa la *Dioux*... Apoi, seara, la *Cafeneaua orbilor*... Nu-i aşa? Şi ce-am mai mîncat!"
Cu timpul, Risler îşi dădu seama de răceala ciudată survenită între Sigismond şi el. Îi vorbi despre asta soţiei.
De cîtăva vreme, ea simţea această antipatie dîndu-i tîrcoale. Uneori, pe cînd traversa curtea, era parcă stînjenită de priviri răuvoitoare care o făceau să se întoarcă nervoasă spre ghişeul bătrînului casier. Situaţia intervenită între cei doi prieteni o înfricoşa, astfel că se grăbi să-şi pregătească soţul împotriva învinuirilor lui Planus.
— Oare nu-ţi dai seama că este gelos pe tine, pe situaţia ta?... Cineva care a fost egal cu tine să-ţi devină superior! Asta te înăbuşe... Dacă ar trebui să te ocupi de toate răutăţile... Priveşte!... Eu sînt înconjurată din toate părţile.
Bunul Risler făcu ochii mari:
— Tu?
— De bună seamă, e limpede... toţi oamenii aceia mă urăsc. Le e necaz pe micuţa Chèbe că a devenit doamna

Risler-senior... Dumnezeu știe cîte infamii nu se scornesc pe socoteala mea... Și nici casierul tău nu-și ține gura, ți-o garantez... Ce om rău!
Cele cîteva cuvinte își făcură efectul. Risler, indignat, prea mîndru ca să se plîngă, răspunse la răceală cu răceală. Acești oameni cinstiți, între care se strecurase neîncrederea, nu mai puteau sta unul în fața celuilalt fără să se simtă stînjeniți, astfel că, după puțin timp, Risler-senior sfîrși prin a nu mai intra de loc în casierie. Îi era ușor s-o facă, deoarece de treburile bănești se ocupa Fromont-junior. La treizeci ale lunii i se aduceau de fiecare dată banii cuveniți. Lui Georges și Sidoniei le convenea acest lucru, deoarece li se creau noi posibilități pentru o mulțime de uneltiri infame.
Pe atunci, ea era preocupată să-și desăvîrșească viața mondenă. Îi lipsea o casă la țară. De fapt, ura copacii, cîmpia, drumurile care te umplu de praf: „E tot ce poate fi mai trist pe lume", spunea ea. Dar Claire Fromont își petrecea vara la Savigny. O dată cu sosirea primelor zile frumoase, la etajul de jos se pregăteau cuferele, erau scoase perdelele; și o trăsură mare, din cele folosite pentru mutări, în care leagănul fetiței se balansa ca o nacelă albastră, lua drumul spre castelul bunicului. Apoi, într-o dimineață, mama, bunica, copilul și doica, o întreagă avalanșă de stofe albe, de văluri ușoare pleca în trapul întins al celor doi cai spre soarele pajiștilor și umbra plăcută a boschetelor.
În perioada aceea, Parisul era urît, pustiu; și cu toate că Sidoniei îi plăcea chiar și în anotimpul acesta care-l încălzește ca pe un cuptor, se gîndea cu necaz că toate femeile bogate și elegante ale Parisului se plimbau de-a lungul plajelor, sub umbrelușele lor colorate, și găseau în această călătorie un prilej pentru nenumărate inovații, pentru o modă originală și foarte îndrăzneață, grație căreia poți să arăți că ai un picior frumos și un păr castaniu lung și inelat de la natură.
Băile de mare! La așa ceva nu trebuie să aspire; Risler nu putea să lipsească de la fabrică.
Să-și cumpere o căsuță la țară? Pentru asta nu aveau încă mijloace.

Ce-i drept, mai exista amantul, care nu aştepta decît să-i satisfacă noul capriciu, dar o casă la ţară nu se poate ascunde ca o brăţară sau ca un şal de caşmir. Trebuia să fie acceptată şi de soţ. Nu era de loc uşor, totuşi cu Risler puteai să încerci.
Ca să pregătească terenul, ea îi tot vorbea de un colţişor de ţară, nu prea scump, foarte aproape de Paris. Risler o asculta surîzînd. Se gîndea la iarba înaltă, la livada plină de fructe coapte, tulburat de pe acum de nevoia de a stăpîni care-ţi vine o dată cu averea; dar cum era prudent din fire, spunea:
— O să mai vedem... O să mai vedem... Să aşteptăm mai întîi sfîrşitul anului.
Sfîrşitul anului însemna de fapt bilanţul.
Bilanţul!
Iată cuvîntul magic. Tot anul te mişti încoace şi încolo, prins în vîrtejul afacerilor. Banii intră, ies, circulă, atrag alţi bani, se împrăştie; şi averea firmei, ca un şarpe strălucitor pe care nu-l poţi prinde, mereu în mişcare, se lungeşte, se strînge, scade sau creşte, fără să-ţi poţi da seama de starea ei decît într-un moment de odihnă. Numai la bilanţ se va şti care-i situaţia, dacă anul care pare bun este într-adevăr bun.
În general, bilanţul se face prin decembrie, în preajma Crăciunului sau a Anului nou. Întrucît necesită ore suplimentare de lucru, trebuie să se muncească pînă noaptea tîrziu. Toată casa e în picioare. Lămpile, care rămîn aprinse prin birouri mult după ora de închidere, par că iau şi ele parte la atmosfera de sărbătoare care însufleţeşte această ultimă săptămînă a anului, cînd atîtea ferestre sînt luminate de reuniunile de familie. Pînă şi cel mai mic angajat al fabricii se interesează de rezultatul bilanţului.
Majorările de salariu, gratificaţiile de Anul nou vor depinde de această preafericită cifră. Aşa stînd lucrurile, tot timpul cît se dezbat interesele uriaşe ale unei fabrici bogate, prin mansarde sau prin micile apartamente de la periferie, soţiile salariaţilor, copiii, bătrînii lor părinţi discută despre bilanţ, al cărui rezultat îl vor simţi fie prin restrîngerea cheltuielilor, fie prin cumpă-

rarea unui lucru, de mult rîvnit, cu banii obținuți drept gratificație.
La Fromont-junior și Risler-senior, Sigismond Planus este în asemenea momente Dumnezeul casei, iar biroul lui cu grilaj, sanctuarul unde veghează toți funcționarii. În tăcerea fabricii adormite, paginile grele ale cărții mari sînt întoarse cu zgomot; sume strigate cu voce tare determină cercetări în alte registre. Penele scîrțîie. Bătrînul casier, înconjurat de locotenenții săi, are aerul preocupat și fioros. Din timp în timp, Fromont-junior, înainte de a se urca în trăsură, soseşte cu țigara în colțul gurii, înmănușat, pus la punct. Merge încet, în vîrful picioarelor, se apleacă peste grilaj:
— Ei bine!... Merge treaba?...
Sigismond scoate un mormăit, iar tînărul stăpîn al fabricii pleacă fără a îndrăzni să întrebe mai mult. După figura casierului poate ghici ușor că veștile vor fi proaste.
Într-adevăr, din anii revoluțiilor, cînd se dădeau lupte pînă și în curtea fabricii, nu se mai pomenise la firma Fromont un bilanț atît de jalnic. Încasările și plățile erau egale. Cheltuielile generale înghițiseră totul; mai mult chiar, Fromont-junior era dator la casierie cu sume importante. Trebuia să vezi chipul consternat al bătrînului Planus cînd, la 31 decembrie, urcă la Georges ca să-i prezinte rezultatul operațiunilor.
Acesta luă lucrurile în glumă. Totul va merge mai bine în viitor. Și ca să-i redea casierului buna dispoziție, îi oferi o gratificație de o mie de franci, în loc de cinci sute cît îi dădea odinioară unchiul său. Toată lumea se bucură de această pornire generoasă și, în mulțumirea generală, rezultatul nefericit al sfîrșitului de an fu uitat repede. Georges se oferi să-l informeze personal pe Risler asupra situației.
Cînd intră în cămăruța de lucru a asociatului său, în care lumina zilei intra de sus, printr-un luminator, creînd o ambianță potrivită pentru meditația inventatorului, Fromont-junior șovăi o clipă, cuprins de rușine și de remușcări pentru ceea ce făcuse.
Celălalt, la zgomotul ușii, se întorsese vesel:

— Șorș, Șorș, prietene... O am în mînă, mașina noastră de imprimat!... Au rămas doar cîteva lucruri mărunte de pus la punct... Dar asta nu mai contează! Acum sînt sigur pe situație... Ai să vezi... ai să vezi... Ah, pot să se dea și peste cap cei de la *Prochasson*... Cu imprimatorul Risler vom înlătura orice concurență...
— Bravo, prietene! îi răspunse Fromont-junior. Asta pentru viitor; dar văd că prezentul nu te preocupă de loc. Și bilanțul?
— Așa e! Ai dreptate. La el nu mă gîndeam... Nu e prea strălucit, nu-i așa?
Ideea i-o sugerase fizionomia lui Georges, care părea puțin emoționat și stînjenit.
Acesta reluă:
— Ba... dimpotrivă, foarte strălucit. Avem toate motivele să fim satisfăcuți, mai ales că sîntem în primul an... Avem fiecare cîte patruzeci de mii de franci beneficiu; și gîndindu-mă că poate ai nevoie de bani ca să-i oferi soției daruri de Anul nou...
Neîndrăznind să privească în ochii omului cinstit pe care-l înșela, Fromont-junior puse pe masă un teanc de cecuri și bancnote.
O clipă, Risler-senior se simți emoționat. Dintr-o dată atîția bani numai pentru el! Se gîndi imediat la generozitatea celor din familia Fromont, care făcuseră din el ceea ce era, apoi la micuța lui Sidonie, la dorința pe care și-o exprimase adesea și pe care acum va putea să i-o îndeplinească.
Cu ochii umezi, cu surîsul lui blînd fluturîndu-i pe buze, întinse mîinile către asociatul său:
— Sînt mulțumit... sînt mulțumit...
Erau cuvintele lui de zile mari. Apoi, arătînd spre teancul de bancnote pe care le răsfirase în fața lui, cu foșnetul ușor al acestor hîrtii nestatornice, totdeauna gata să-și ia zborul, i se adresă lu Georges, cu un aer triumfător:
— Știi ce reprezintă astea?... Este casa de la țară a Sidoniei.
Fir-ar să fie!

VII

O SCRISOARE

DOMNULUI FRANTZ RISLER, INGINER LA COMPANIA FRANCEZĂ ISMAÏLIA (EGIPT)

„Frantz, băiete, îţi scrie bătrînul Sigismond. Dacă m-aş pricepe mai bine să-mi aştern ideile pe hîrtie, aş avea foarte multe de povestit. Dar franceza asta e al naibii de grea, şi, odată ieşit din cifrele lui, Sigismond Planus nu mai face doi bani. De aceea am să-ţi spun pe scurt despre ce este vorba.

În casa fratelui tău se petrec lucruri care nu sînt în regulă. Femeia asta îl înşală cu asociatul lui. Şi-a făcut bărbatul de rîs şi, dacă mai continuă aşa, îl va face să treacă drept un ticălos... Ascultă-mă, micul meu Frantz, trebuie să vii imediat. Numai tu poţi să-i vorbeşti lui Risler şi să-i deschizi ochii asupra acestei Sidonie. Pe noi, ceilalţi, nu ne va crede. Repede, cere-ţi un concediu şi vino.

Ştiu că îţi cîştigi acolo existenţa, că îţi pregăteşti viitorul! Dar un om de onoare trebuie să ţină mai presus de orice la numele pe care i l-au lăsat părinţii. Ei bine! Îţi spun că, dacă nu soseşti imediat, va veni clipa cînd numele tău de Risler va fi atît de acoperit de ruşine, încît n-ai să mai îndrăzneşti să-l porţi.

SIGISMOND PLANUS
casier"

I

ÎMPĂRȚITORUL DE DREPTATE

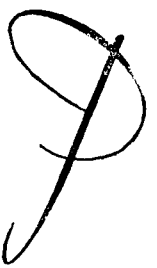

ersoanele care trtăiesc închise între patru pereți, țintuite lîngă un colț de fereastră, datorită meșteșugului sau unei infirmități, cu orizontul limitat la zidurile, acoperișurile și ferestrele vecine, capătă un viu interes pentru lumea ce li se perindă pe dinaintea lor.

Fără să se miște, ele se contopesc cu viața străzii, iar oamenii grăbiți pe care-i văd în fiecare zi și la aceleași ore nici nu bănuiesc că servesc ca îndreptar unor existențe umane, că priviri prietenoase îi așteaptă să treacă și că rămîn dezamăgite dacă se întîmplă ca ei să-și schimbe ruta.

Doamnele Delobelle, izolate tot timpul, erau și ele obișnuite cu astfel de observații tăcute. Deoarece fereastra era îngustă, mama, a cărei vedere începuse să slăbească din cauza lucrului, se așeza la lumină, lîngă perdeaua de muselină ridicată, avînd alături, ceva mai la o parte, fotoliul fetei. Ea îi anunța pe cei care treceau. Era și

asta un fel de distracţie, un subiect de discuţie; şi orele lungi de muncă li se păreau mai puţin obositoare, punctate de apariţiile unor oameni la fel de ocupaţi ca şi ele. Printre ei se numărau două surori micuţe, un domn cu palton gri, un copil pe care-l duceau şi-l aduceau de la şcoală, şi un bătrîn slujbaş cu piciorul de lemn, al cărui pas suna sinistru pe trotuar.

Pe acesta din urmă abia dacă-l zăreau: el trecea după căderea nopţii, dar îl auzeau, şi de fiece dată, zgomotul ajungea pînă la mica infirmă ca un ecou violent al celor mai triste gînduri ale ei. Toţi aceşti prieteni de pe stradă stîrneau interesul celor două femei fără ca ei s-o ştie. Dacă ploua, spuneau:

„Are să-i ude leoarcă... Oare copilul o s-ajungă acasă înaintea ploii?" La trecerea de la un anotimp la altul, fie că soarele de martie inunda trotuarele pline de apă, fie că zăpada de decembrie le acoperea cu valurile ei albe presărate cu pete negre, schimbarea îmbrăcămintei la unul din prietenii lor le făcea pe cele două captive să-şi zică: „A venit vara" sau: „Iată şi iarna". În ziua aceea, fiind pe la sfîrşitul unei zile de mai, o seară blîndă şi luminoasă cînd viaţa din case răzbeşte în stradă prin ferestrele deschise, Désirée şi mama sa se zoreau mişcîndu-şi cu sîrg degetele şi acele de cusut, folosind pînă la ultima licărire lumina zilei înainte de a aprinde lampa. Se auzeau strigătele copiilor care se jucau prin curţi, acorduri înăbuşite de pian şi glasul vreunui mic vînzător ambulant care-şi trăgea după el căruciorul pe jumătate gol. Simţeai primăvara în aer, cu miresmele ei suave de zambile şi liliac.

Maica Delobelle tocmai îşi lăsase lucrul şi, înainte de a închide fereastra, cu coatele sprijinite pe pervaz, asculta zvonurile marelui şi harnicului oraş, privind oamenii aceia bucuroşi că pot umbla pe străzi după terminarea lucrului. Din cînd în cînd se adresa fiicei sale:

— Poftim, iată-l pe domnul Sigismond. Ce devreme pleacă de la fabrică în seara asta... Poate mi se pare numai, fiindcă s-a mărit ziua, totuşi cred că nu e încă

şapte... Oare cu cine este bătrînul casier?... Ciudat!... S-ar zice... da, s-ar zice că e domnul Frantz... Totuşi nu-i cu putinţă... Domnul Frantz se află în clipa astă atît de departe; şi-apoi el n-avea barbă... Cu toate astea tare mai seamănă... Ia priveşte, fetiţo!

Dar fetiţa nu-şi părăseşte fotoliul; nici măcar nu se mişcă. Cu privirea pierdută, cu acul încremenit în aer, gîndul ei călătoreşte prin ţara albastră, ţinutul minunat unde umbli în voie, fără să-ţi pese de vreo infirmitate. Numele lui Frantz, rostit de mama sa într-o doară din cauza unei asemănări, îi redeşteaptă iluziile şi speranţele ei calde de odinioară, trecătoare ca şi bujorii ce-i apăreau în obraji cînd, întorcîndu-se seara acasă, el intra un minut să stea de vorbă cu ea. Cît de departe erau toate astea acum! Şi cînd te gîndeşti că locuia în cămăruţa de alături, că-i auzea paşii pe scară şi zgomotul pe care-l făcea cînd îşi trăgea masa la fereastră ca să deseneze. Ce dureros şi totuşi ce plăcut era să-l asculte vorbindu-i de Sidonie, aşezat pe scăunel la picioarele ei, în timp ce ea dichisea muştele şi păsărelele. Fără să-şi întrerupă lucrul, îl încuraja, îl consola, căci Sidonie îi pricinuise bietului Frantz tot felul de necazuri mărunte înainte de a-i da lovitura cea mare. Cu toate astea, sunetul glasului său cînd vorbea de cealaltă, strălucirea pe care o avea în privire cînd se gîndea la ea o fermecau într-atît, încît, după ce plecase disperat, lăsase în urma lui o dragoste mai mare decît cea pe care o ducea cu el, o dragoste pe care încăperea, mereu aceeaşi, viaţa imobilă şi sedentară o vor păstra neştirbită, cu tot parfumul ei amar, în timp ce a lui se va risipi, se va evapora încetul cu încetul sub cerul larg al drumurilor.

...Ziua se stinge de-a binelea. În întunericul blînd al înserării, biata fată este copleşită de o mare tristeţe. Lumina fericită a trecutului scădea încet ca şi lumina zilei din chenarul strîmt al ferestrei, unde mama ei mai sta sprijinită în coate.

Dintr-o dată se deschide uşa... A intrat cineva pe care nu-l recunosc la început... Cine ar putea fi? Doam-

nele Delobelle nu primesc niciodată vizite. Mama, care s-a întors, a crezut mai întîi că venise cineva de la magazin să ia lucrul din săptămîna aceea:
— Soţul meu tocmai a plecat spre dumneavoastră, domnule... Nu mai avem nimic. Domnul Delobelle a luat cu el totul.
Bărbatul înaintează fără să răspundă şi silueta lui prinde contur pe măsură ce se apropie de fereastră. Este un bărbat solid, bronzat, cu o barbă deasă blondă, cu vocea puternică şi cu un accent cam greoi:
— Dar bine, maică Delobelle, nu mă mai recunoşti?
— Oh! Eu v-am recunoscut imediat, domnule Frantz — spune Désirée, liniştită, cu un ton rece şi grav.
— Dumnezeule! E domnul Frantz!
La iuţeală, maica Delobelle aleargă spre lampă, o aprinde, închide fereastra.
— Poftim de vezi! Va să zică dumneata eşti, prietene Frantz!... Cu cîtă linişte a spus micuţa... „v-am recunoscut imediat... Ah, e ca un sloi de gheaţă... Nu se va schimba niciodată".
Într-adevăr, un mic sloi. Este tare palidă; şi în mîna lui Frantz, mînuţa ei e foarte albă şi foarte rece.
El o găseşte mai frumoasă, mai distinsă.
Ea îl găseşte superb ca totdeauna, cu o expresie de oboseală şi de tristeţe în adîncul privirii, care-l face mai bărbat decît era la plecare.
Oboseala i se trage de pe urma acestei călătorii făcută în pripă la primirea cumpliteï scrisori a lui Sigismond. Îmboldit de cuvîntul „dezonoare", a plecat numaidecît, fără să mai aştepte concediul, riscîndu-şi postul şi viitorul; şi din vapor în tren, nu s-a oprit decît la Paris. Ai de ce să fii obosit, mai ales cînd ai călătorit cu graba de a ajunge la destinaţie, iar gîndurile nerăbdătoare s-au agitat într-una, zbătîndu-se între îndoială, spaimă şi o veşnică nehotărîre.
Tristeţea o poartă în el mai de demult. Durează de pe vremea cînd cea pe care o iubea a refuzat să se căsătorească cu el, pentru ca, şase luni mai tîrziu, să devină soţia fratelui său; două lovituri teribile una după alta, cea de-a doua mai dureroasă chiar decît prima. Este

adevărat că, înainte de căsătorie, Risler-senior i-a scris pentru a-i cere îngăduința să fie fericit, și asta în cuvinte atît de mișcătoare, de calde, încît violența loviturii care i se dădea a fost oarecum îndulcită; în cele din urmă, înstrăinarea, munca, drumurile lungi i-au învins durerea. Din toate n-a mai rămas decît o adîncă melancolie. Numai dacă nu cumva ura și mînia pe care le resimte în clipa asta împotriva femeii care-i dezonora fratele nu este totuși vreo rămășiță din vechea lui dragoste.

Dar nu! Frantz Risler nu se gîndește decît să răzbune onoarea familiei Risler. El nu vine în chip de îndrăgostit, ci de împărțitor de dreptate; iar Sidonie n-avea decît să ia seama.

La început, coborînd din vagon, omul dreptății se dusese direct la fabrică, bizuindu-se pe surpriză, pe neprevăzutul sosirii sale, care să-i dezvăluie dintr-o singură privire ce se întîmplă.

Din nefericire nu găsise pe nimeni.

Obloanele micului palat din fundul grădinii erau închise de două săptămîni.

Moș Achille îl încunoștiință că doamnele locuiau fiecare în casele lor de la țară, unde cei doi asociați se duceau în fiecare seară să le vadă.

Fromont-junior părăsise fabrica foarte devreme, Risler-senior tocmai atunci plecase.

Frantz se hotărî să vorbească cu bătrînul Sigismond. Dar era sîmbătă, zi de plată, și trebui să aștepte să se scurgă șirul lung de lucrători, care începea de la ghereta lui Achille și sfîrșea la grilajul casierului.

Deși nerăbdător și foarte trist, băiatul acesta bun, care trăise din copilărie viața lucrătorilor Parisului, simțea o adevărată plăcere să se regăsească în mijlocul acestei animații, cu obiceiurile ei specifice. Pe toate chipurile, cinstite sau vicioase, se putea citi mulțumirea săptămînii încheiate. Era limpede că duminica începea pentru ei de sîmbătă seara, la ora șapte, în fața micii lămpi a casierului.

Trebuia să fi trăit printre ei ca să cunoști tot farmecul și solemnitatea acestei odihne de o zi. Mulți dintre

sărmanii oameni, încătușați de munci nesănătoase, așteptau binecuvîntata duminică, așa cum ai trage în piept o gură de aer proaspăt, necesară sănătății și vieții lor. Ce descătușare, ce nevoie de veselie zgomotoasă! Ai impresia că apăsarea muncii din timpul săptămînii se risipește o dată cu aburii mașinilor ce ies șuierînd și se împrăștie fumegînd deasupra rigolelor.

Toți lucrătorii se îndepărtau de ghișeu numărînd banii, care străluceau în mîinile lor negre. Vedeai dezamăgiri, răsunau murmure, proteste, erau ore lipsă, bani luați cu avans; și în clinchetul monedelor se auzea vocea lui Sigismond, calm și neînduplecat, apărînd cu sălbăticie interesele patronilor.

Frantz cunoștea toate dramele plăților, intonațiile false și pe cele sincere. Știa că unul protestează gîndindu-se la familie, la plata brutarului, a medicamentelor, a taxelor școlare. Altul pentru cîrciumă și chiar mai rău. Umbre triste, copleșite trec în sus și-n jos prin fața porților, scrutînd cu privirea în fundul curții; Frantz știa că fiecare din ele așteaptă un tată sau un soț pe care să-l ducă repede acasă, cu o voce certăreață și convingătoare.

Vai, copiii în picioarele goale, cei mici de tot înfășurați în șaluri vechi, femeile amărîte, ale căror fețe scăldate în lacrimi erau aproape la fel de albe ca și albul bonetelor care le încadrau...

Vai, viciul ascuns dînd tîrcoale plății, cocioabele care se luminează în fundul străzilor întunecoase, vitrinele afumate ale cîrciumilor unde miile de otrăvuri ale alcoolului își arată culorile false.

Frantz cunoaște toate aceste mizerii, dar niciodată ele nu i-au părut atît de lugubre, de sfîșietoare, ca în seara aceea.

Plata se sfîrșise. Sigismond tocmai ieșea din biroul lui. Cei doi prieteni se recunoscură și se îmbrățișară; iar în liniștea fabricii, oprită pentru douăzeci și patru de ore, cu toate încăperile goale și mute, casierul îl lămuri pe Frantz cum stau lucrurile. Îi înfățișă purtarea Sidoniei, cheltuielile nebunești, onoarea căsniciei nimicită

pentru totdeauna. Cumpăraseră o casă la țară, la Asnières, fosta locuință a unei actrițe, și se instalaseră acolo în mare lux. Aveau cai, trăsură, ce mai viață duceau! Ceea ce-l neliniștea îndeosebi pe bunul Sigismond era abținerea lui Fromont-junior. De cîtva timp, aproape nu mai lua nici un ban de la casierie, și totuși Sidonie cheltuia mai mult ca oricînd.

— *Eu nu ai ingrederi!...* spunea bătrînul casier, clătinînd din cap. *Nu ai ingrederi...* Apoi, coborînd vocea, adăuga: Dar fratele tău, micul meu Frantz, fratele tău?... Cine ar putea să-l înțeleagă? Umblă printre toate astea, cu privirea în vînt, cu mîinile în buzunare, cu gîndul la faimoasa lui invenție, care din nefericire nu se mai naște odată... Uite, vrei să ți-o spun?... Ori este un ticălos, ori un bou.

În timp ce vorbeau, se plimbau în lung și-n lat prin grădină, se opreau, porneau din nou. Frantz avea impresia că trăiește un vis urît. Călătoria rapidă, schimbarea bruscă a locului și a atmosferei, potopul de cuvinte al lui Sigismond, care nu se mai oprea, părerea nouă pe care trebuia să și-o facă despre Risler și Sidonie, această Sidonie pe care o iubise atît, toate astea laolaltă îl zăpăceau, aproape îl înnebuneau.

Era tîrziu. Se lăsa noaptea. Sigismond îi propuse să-l ia să se culce la Montrouge. Frantz refuză sub motiv că este obosit și rămase singur în Marais, la vremea tulbure și tristă cînd se sfîrșea ziua, iar luminile încă nu se aprinseseră; se îndreptă automat spre vechea lui locuință din strada Braque...

La intrarea în alee atîrna o inscripție: Cameră de închiriat.

Era aceeași cameră unde locuise atîta timp împreună cu fratele său. Recunoscu harta prinsă pe zid cu patru ținte, fereastra palierului și plăcuța doamnelor Delobelle: *Păsări și muște pentru mode.*

Ușa lor era întredeschisă; nu-i trebui decît s-o împingă ca să intre înăuntru.

De bună seamă că în tot Parisul nu exista pentru el un adăpost mai sigur, un colț mai potrivit care să-l primească și să-i aline sufletul zbuciumat decît interiorul

acesta unde sălăşluia hărnicia, mereu acelaşi. În zbuciumul şi nesiguranţa ce-i răscoleau sufletul, casa lor i se părea un port cu ape liniştite şi adînci, cu ţărmul scăldat în soare, unde femeile îşi aşteptau lucrînd soţii şi părinţii, în timp ce în larg marea clocoteşte, iar vîntul şuieră. Fără să-şi dea seama, încerca un simţămînt de afecţiune statornică şi o tandreţe blîndă care ne face să preţuim dragostea ce ni se dăruieşte, chiar dacă nu o împărtăşim.

Sloiul de gheaţă, cum fusese numită Désirée, îl iubea nespus de mult. În timp ce-i vorbea despre lucruri indiferente, ochii ei erau plini de strălucire. După cum obiectele muiate într-o baie de fosfor dobîndesc o aureolă jur împrejurul lor, tot aşa cele mai neînsemnate cuvinte pe care le rostea ea îi luminau ciipul zîmbitor. Cît era de odihnitoare, după brutalităţile lui Sigismond. Vorbeau amîndoi cu însufleţire în timp ce maica Delobelle punea masa:

— Mănînci cu noi, nu-i aşa, domnule Frantz?... Tata a plecat să ducă lucrul, dar va veni cu siguranţă la masă!

Minunata femeie rostea aceste cuvinte cu oarecare mîndrie. Într-adevăr, de cînd cu eşecul directoratului său, ilustrul Delobelle nu mai lua masa în oraş, nici chiar în serile cînd se ducea să încaseze banii. Nefericitul director mîncase de atîtea ori pe datorie la restaurantul lui obişnuit, încît nu mai îndrăznea să calce pe acolo. În schimb, nu trecea o sîmbătă în care să nu aducă cu el, pe nepusă masă, doi sau trei oaspeţi înfometaţi, nişte „vechi colegi", nişte „ghinionişti". Aşa se face că şi în seara aceea intră escortat de un interpret de roluri de bancher de la teatrul din Metz şi de un comic de la teatrul din Angers, amîndoi fără slujbă.

Comicul, ras, brăzdat de zbîrcituri, închircit la dogoarea luminilor rampei, avea aerul unui copil bătrîn; bancherul era încălţat cu sandale şi fără cămaşă sub haină. Delobelle îi prezentă cu emfază din uşă, dar la vederea lui Frantz Risler se întrerupse.

— Frantz!... Dragă Frantz!... strigă bătrînul cabotin, cu o voce melodramatică, agitîndu-şi mîinile; apoi, după

o lungă și spectaculoasă îmbrățișare, le făcu cunoștință oaspeților între ei.
— Domnul Robricart, de la teatrul din Metz.
— Domnul Chandezon, de la teatrul din Angers.
— Frantz Risler, inginer.
În gura lui Delobelle, cuvîntul inginer lua niște proporții.
Văzîndu-i pe prietenii tatălui său, Désirée strîmbă un pic din nas. Ar fi fost atît de frumos să fi rămas doar în familie într-o zi ca asta. Dar marelui bărbat puțin îi păsa. Era foarte preocupat să-și golească buzunarele. Mai întîi scoase un pateu superb. „Pentru doamne", spuse, uitînd că îi plăcea și lui la nebunie. Pe urmă apăru un homar, apoi un cîrnat de Arles, castane zaharisite, cireși, trufandale!
În timp ce bancherul, entuziasmat, își potrivea gulerul unei cămăși imaginare, iar comicul făcea „Ah!", Ah", cu un gest de mult uitat de parizieni, Désirée se gîndea cu groază la golul imens pe care această gustare improvizată îl va face în micul lor buget, iar maică Delobelle, foarte zorită, răscolea tot bufetul ca să găsească farfurii suficiente.
Masa fu tare veselă. Cei doi actori înfulecau pe rupte, spre marea bucurie a lui Delobelle, care depăna cu ei vechi amintiri din teatru. Nici nu se putea ceva mai lugubru. Imaginați-vă niște resturi de decor, lampioane stinse, o grămadă de accesorii vechi și mucegăite făcute ferfeniță.
Într-un limbaj familiar, vulgar, își aminteau nenumăratele succese din trecut; căci, după cum spuneau ei, toți trei fuseseră aclamați, încununați cu lauri, purtați pe brațe de orașe întregi.
În timp ce vorbeau, mîncau așa cum mănîncă actorii, întorși pe trei sferturi cu fața spre public, cu graba aceea falsă a mesenilor de pe scenă dinaintea bucatelor de carton, cu felul lor de a alterna cuvintele cu înghițiturile, de a căuta efecte prin felul cum își așază paharul pe masă, cum își apropie scaunul, sau de a-și exprima interesul, mirarea, bucuria, teama, surpriza, cu ajutorul unui cuțit și al unei furculițe mînuite cu mare artă.

Maica Delobelle îi asculta zîmbind. Cînd eşti de treizeci de ani soţia unui actor, nu se poate să nu te fi obişnuit cu această ciudată comportare.
Dar un colţişor al mesei era parcă despărţit de restul camerei printr-un nor care absorbea cuvintele prosteşti, rîsetele grosolane şi lăudăroşeniile. Frantz şi Désirée îşi vorbeau încet, fără să audă nimic din ceea ce se spunea în jurul lor. Fapte petrecute în copilărie, întîmplări pline de haz de prin vecini, un trecut îndepărtat care nu mai avea preţ decît prin amintirile comune pe care le evoca, prin scînteia pe care le-o aprindea în priviri, dînd farmec acestei convorbiri plăcute.
Deodată norul se sfîşie şi vocea sonoră a lui Delobelle îi întrerupse.
— Nu te-ai întîlnit cu fratele tău? îl întrebă pe Frantz, ca să nu lase impresia că nu se ocupă şi de el. N-ai văzut-o nici pe nevasta lui? ... Ah, ai să găseşti în ea o adevărată cucoană. Ce mai toalete, dragul meu, şi cît şic! Atît pot să-ţi spun. Au un adevărat castel la Asnières. Familia Chèbe se află şi ea acolo ... Ce să-i faci toate astea, bătrîne, ne depărtează. Cînd eşti bogat, îţi dispreţuieşti vechii prieteni ... Nici măcar un cuvînt ... o vizită ... Mie, mă-nţelegi, puţin îmi pasă, dar pentru aceste doamne e de-a dreptul jignitor ...
— Oh, tăticule — zise repede Désirée — ştii foarte bine că noi ţinem prea mult la Sidonie ca să-i purtăm pică.
Actorul lovi furios cu pumnul în masă:
— Aşa e, dar n-aveţi de loc dreptate ... Nu trebuie să trecem cu vederea celor care nu caută decît să ne jignească, să ne umilească. Îi stătea încă pe suflet refuzul banilor pentru proiectul cu teatrul şi, de altfel, nu-şi ascundea cîtuşi de puţin supărarea. Dacă ai şti — îi spuse el lui Frantz — dacă ai şti cîtă risipă fac. Te-apucă mila ... Şi nimic solid, nimic cu cap ... Eu, personal, i-am cerut fratelui tău o mică sumă să-mi fac un viitor, asigurîndu-i în acelaşi timp şi lui beneficii considerabile. M-a refuzat categoric ... Vezi bine, doamna e foarte pretenţioasă. Face călărie, umblă prin oraş în

trăsură și își duce bărbatul de nas cu aceeași ușurință cu care-și poartă coșulețul cînd merge prin Asnières. Între noi fie vorba, nu-l cred prea fericit pe acest biet Risler... Femeiușca asta știu că-i dă de furcă...
Fostul actor își isprăvi tirada, făcînd cu ochiul către ceilalți doi oaspeți, după care urmă între ei un schimb de semne, de schime, de exclamații, toată pantomima subînțelesurilor.
Frantz era înspăimîntat. Fără s-o dorească, cumplita certitudine îl înconjura din toate părțile. Sigismond îi vorbise în felul său, Delobelle într-altul. Rezultatul era același.
Din fericire, masa era pe sfîrșite. Cei trei oameni de teatru se ridicară și plecară la braseria din strada Blondel. Frantz rămase cu cele două femei.
Văzîndu-l acolo, atît de aproape de ea, afectuos și blînd, Désirée simți dintr-o dată o pornire de recunoștință pentru Sidonie. Își spuse că, la urma urmelor, această părelnică fericire se datora numai generozității ei, ceea ce o făcu să-și apere vechea prietenă:
— Vezi, domnule Frantz, nu trebuie să dai crezare la tot ce spune tata despre cumnata dumitale. Tăticu cam exagerează întotdeauna. Știu bine că Sidonie nu-i în stare de răul de care este învinuită. Sînt sigură că sufletul ei a rămas neschimbat și că-și mai iubește prietenii, cu toate că-i cam neglijează... Ce să-i faci, asta-i viața! Ne trezim despărțiți fără să vrem. Nu-i așa, domnule Frantz?
Oh, ce drăguță i se părea în timp ce vorbea astfel. Niciodată pînă atunci nu băgase de seamă trăsăturile ei delicate, obrazul aristocratic; și în seara aceea plecă mișcat de strădania ei de a o apăra pe Sidonie, de toate scuzele feminine pe care le găsea pentru tăcerea și lipsa de interes a prietenei sale. Cu un sentiment naiv de plăcere egoistă, Frantz Risler se gîndea că fata îl iubise, că-l mai iubea poate și că-i păstra în adîncul inimii un locșor cald, adăpostit, unde te poți întoarce ca într-un refugiu atunci cînd te lovește viața.
Toată noaptea, în fosta lui odăiță, legănat parcă de mișcarea vaporului, de zgomotul valurilor și de vîntul pu-

ternic care însoțește marile traversări, visă la vremea tinereții, la micuța Chèbe, la Désirée Delobelle, la jocurile și îndeletnicirile lor, la Școala Centrală a cărei clădire dormea posomorîtă în apropiere, pe o stradă întunecoasă din cartierul Marais.

O dată cu sosirea dimineții, se redeșteptă în el și sentimentul datoriei și al preocupărilor zilnice. În timp ce lumina care intra pe ferestrele fără perdele îl supăra la ochi, visă că era ora cînd pleca la școală și că fratele lui, înainte de a se duce la fabrică, întredeschidea ușa ca să-i strige:

— Hai, leneșule, scoală-te! ...

Vocea asta plină de căldură, prea puternică, prea reală ca să fie vis, îl făcu să deschidă ochii de-a binelea.

Risler era în picioare lîngă patul lui, așteptîndu-l să se trezească, pe buze cu un surîs încîntător, nițel emoționat; dovada că era chiar Risler este că, în bucuria lui de a-și revedea fratele, nu găsea altceva mai bun să zică decît:

— Sînt mulțumit ... Sînt mulțumit.

Cu toate că era duminică, potrivit obiceiului său, Risler venise la fabrică, unde putea să lucreze în liniște la *imprimatorul* lui. Sosit acolo, moș Achille îl înștiințase că fratele său se afla în strada Braque, și el alergase vesel, surprins, cam nemulțumit că nu fusese înștiințat mai devreme, dar mai ales pentru că Frantz a lipsit de lîngă el în prima seară. Își exprimă această părere de rău tot timpul cît vorbi, repezit, cu fraze neterminate, întrerupte de tot soiul de întrebări, de izbucniri de dragoste și bucurie. Frantz dădu totul pe seama oboselii și a plăcerii pe care o avusese de a se regăsi în vechea lor cameră.

— Bine, bine — spunea Risler — dar acum nu te mai las ... ai să vii imediat la Asnières ... Azi îmi iau zi liberă ... Înțelegi, nici nu mai poate fi vorba de muncă, de vreme ce ai venit tu ... Ce surprinsă are să fie micuța ... și ce mulțumită! ... Vorbeam atît de des despre tine ... Ce fericire! Ah, ce fericire! ...

Și bietul om, atît de tăcut de felul lui, înflorea de bucurie, devenea vorbăreț, îl admira pe Frantz, constata că

a mai crescut. Şi totuşi, absolventul Şcolii Centrale avea chiar cînd se despărţiseră o statură impunătoare; numai trăsăturile i se mai accentuaseră şi se lăţise în umeri; era o mare deosebire între băiatul voinic, cu înfăţişare de seminarist, plecat cu doi ani în urmă la Ismailia, şi chipul acesta frumos de corsar, ars de soare, grav şi blînd.

În timp ce Risler îl privea cu admiraţie, Frantz, la rîndul lui, îşi cerceta fratele cu luare-aminte, găsindu-l neschimbat, la fel de naiv, de tandru, de distrat în unele clipe, şi-şi spunea: „Nu! Nu e cu putinţă... el n-a încetat să fie un om cinstit".

Atunci, amintindu-şi de bănuielile care apăsau asupra lui, toată mînia i se îndrepta împotriva acestei femei, ipocrită şi vicioasă, care-şi înşela soţul cu atîta neruşinare, fără nici o teamă, încît ajunsese să-l facă să treacă drept complicele ei. O, ce explicaţie îngrozitoare urma să aibă cu ea; cît de aspru o să-i vorbească!

„Vă interzic, doamnă, mă înţelegeţi, vă interzic să-mi dezonoraţi fratele!"

Se gîndea la asta pe tot parcursul drumului, privind copacii încă golaşi ce se înşirau de-a lungul terasamentului de cale ferată spre Saint-Germain. Aşezat în faţa lui, Risler trăncănea, trăncănea într-una. Îi vorbea de fabrică, de afacerile lor. Anul trecut cîştigase fiecare cîte patruzeci de mii de franci; dar cînd va funcţiona *imprimatorul,* lucrurile vor sta cu totul altfel. „O maşină rotativă, micul meu Frantz, rotativă şi dodecagonă, putînd să imprime, dintr-o singură apăsare pe manivelă, un desen în douăsprezece pînă la cincisprezece culori, roşu pe roz, verde-închis pe verde-deschis, fără să se amestece, fără ca o nuanţă să o acopere sau să o absoarbă pe cealaltă... Pricepi tu asta, frăţioare?... Un utilaj care va fi la fel de talentat ca şi un om... Va fi o revoluţie în industria hîrtiilor de tapetat."

— Ai terminat maşina asta, sau mai lucrezi încă la ea? întrebă Frantz, oarecum neliniştit.

— Terminată!... Paraterminată!... Mîine am să-ţi arăt toate planurile mele. Cu ocazia asta am inventat chiar şi o gheară automată cu care se agaţă hîrtia pe barele

uscătorului... Săptămîna viitoare am să mă instalez sus în pod şi pun să se construiască în taină prima mea maşină, chiar sub ochii mei. În cel mult trei luni trebuie să obţinem brevetul, iar *imprimatorul* să intre în funcţiune ... Ai să vezi, micul meu Frantz, va fi norocul nostru, al tuturor... Îţi dai seama cît de mulţumit sînt că voi putea să înapoiez celor din familia Fromont puţin din binele pe care mi l-au făcut?... Uite, vezi, bunul Dumnezeu mi-a hărăzit numai bucurii...

Spunînd aceasta, începu să înşire toate fericirile lui. Sidonie era fiinţa cea mai bună, o mică femeie încîntătoare care-i făcea multă cinste. Aveau un cămin foarte îmbietor. Erau în relaţii cu lumea bună. Micuţa cîntă ca o privighetoare, graţie metodei excelente a doamnei Dobson... O fiinţă tare cumsecade această doamnă Dobson... Un singur lucru îl frămînta pe bietul Risler: ruptura de neînţeles cu Sigismond. Poate o să-l ajute Frantz să dezlege misterul ăsta.

— O, sigur, frate, am să te-ajut — îi răspunse Frantz, scrîşnind din dinţi.

Şi la gîndul că această sinceritate şi această cinste, care i se înfăţişau într-un fel atît de spontan şi de naiv, fuseseră puse la îndoială, îl cuprinse un val de mînie. Din fericire sosea el, împărţitorul de dreptate; şi avea să pună toate lucrurile la punct.

Între timp se apropiaseră de casa de la Asnières. Frantz o remarcase de departe datorită unei scăriţe ornamentale, în spirală, căptuşită cu ardezie albastră, nouă şi strălucitoare. I se păru anume făcută pentru Sidonie, o adevărată colivie pentru această pasăre cu pene schimbătoare şi viu colorate.

Era o vilă cu două etaje, ale cărei ferestre luminoase, cu perdele roz, puteau fi văzute din tren sclipind la marginea unei pajişti verzi, unde trona un glob uriaş din metal englezesc.

Rîul curgea foarte aproape, avînd încă aspectul lui parizian, plin de lanţuri, de barăci pentru cei ce veneau la baie, de vapoare mari mişcînd la cea mai mică unduire puzderia de ambarcaţiuni uşoare, priponite la mal, cu denumirile lor pretenţioase şi proaspăt vopsite, mînjite

cu praf de cărbune. De la ferestrele ei, Sidonie putea să vadă restaurantele de pe malul apei, liniştite în timpul săptămînii, din care se revărsa duminica o mulţime pestriţă şi zgomotoasă, a cărei veselie se amesteca cu plescăitul vîslelor şi pornea de pe ambele maluri ca să se unească deasupra rîului, în şuvoiul acela de larmă, de strigăte, de cîntece şi rîsete ce urcă şi coboară neîncetat cale de zece leghe de-a lungul Senei, în zilele de sărbătoare.

În celelalte zile vedeai rătăcind doar oameni şleampăţi, hoinari fără ocupaţie, bărbaţi cu pălării de pai mari şi ţuguiate, cu bluze marinăreşti de lînă, femei care se aşezau pe iarba pălită a taluzurilor, cu privirea visătoare a vacilor la păscut. Toţi obişnuiţii bîlciurilor, flaşnetarii, cîntăreţii la harpă, acrobaţii în turneu se opreau aici ca la o barieră de la intrarea oraşului. Malul era înţesat de ei, şi cînd se apropiau, căsuţele aşezate de-a lungul lui îşi deschideau întotdeauna ferestrele, lăsînd să se zărească în pervazul lor cămăşi albe de pînză, capete ciufulite, vreo pipă hoinară, care pîndeau aceste distracţii ieftine, jinduind totodată după Parisul atît de apropiat.

Priveliştea era tristă şi urîtă.

Iarba abia crescută se îngălbenea, călcată în picioare. Praful era negru; şi cu toate acestea, elita femeilor întreţinute trecea pe acolo în fiecare joi, în drum spre cazino, zburînd în goana roţilor fragile ale trăsurilor închiriate. Sidoniei, pariziană pînă în vîrful unghiilor, grozav îi mai plăceau toate acestea; să mai adăugăm că, în copilărie, micuţa Chèbe îl auzise de multe ori vorbind de Asnières pe ilustrul Delobelle, care, ca orice actor, şi-ar fi dorit să aibă acolo o căsuţă, un colţişor unde să te întorci cu trenul de douăsprezece şi jumătate noaptea, după ce ieşi de la teatru.

Toate visele micuţei Chèbe le realiza acum Sidonie Risler.

Cei doi fraţi ajunseseră lîngă poarta dinspre faleză, a cărei cheie era lăsată de obicei în broască. Intrară şi străbătură cîteva boschete încă tinere. Răspîndite ici şi colo, sala de biliard, casa grădinarului, o mică seră cu

pereţi de sticlă păreau componentele unei vile elveţiene în miniatură, dintr-acelea cu care se joacă copiii; totul foarte fragil, abia înfipt în pămînt, gata să-şi ia zborul la cel mai mic capriciu sau vînt de faliment: o vilă de femeie întreţinută sau de jucător la bursă.
Frantz privea în jurul lui, niţel zăpăcit. În fund, pe un peron înconjurat de vase cu flori, salonul îşi deschidea obloanele înalte. Un fotoliu american, scaune pliante, o măsuţă pe care micul dejun se afla neatins, toate erau aşezate în apropierea uşii. Din casă se auzeau acorduri de pian şi un murmur de voci înăbuşite.
— Ce-o să se mai mire Sidonie — spuse bunul Risler, mergînd agale pe nisip. Nu m-aşteaptă decît pe seară... Acum face muzică împreună cu doamna Dobson. Împingînd cu putere uşa, strigă din prag cu vocea lui prietenoasă: Ghiceşte pe cine am adus!
Doamna Dobson, singură în faţa pianului, zvîcni pe taburet, iar în fundul marelui salon, de după plantele exotice care se înălţau deasupra unei mese, părînd să-i continue linia elegantă şi avîntată, Georges Fromont şi Sidonie se ridicară iute în picioare.
— Ah, m-ai speriat!... zise ea, alergînd spre Risler.
Volanele rochiei albe de casă, împodobită cu panglicuţe bleu, ca nişte frînturi de cer senin amestecate cu nori, se învolburară pe covor şi Sidonie, venindu-şi repede în fire, foarte dreaptă, cu un aer prietenos şi cu veşnicu-i surîs pe buze, se apropie să-şi sărute soţul şi-i întinse lui Frantz fruntea, spunîndu-i:
— Bună ziua, frate!
Risler îi lăsă faţă-n faţă şi se apropie de Fromont-junior, foarte mirat că-l găseşte acolo.
— Ia te uită! Şorş, dumneata aici?... Te credeam la Savigny...
— Da, închipuie-ţi... Venisem... mă gîndeam că duminica rămîi la Asnières... Vroiam să-ţi vorbesc despre o afacere...
Repezit, încurcîndu-se în propriile-i fraze, începu să-i vorbească despre o comandă importantă. După cîteva

cuvinte neînsemnate schimbate cu Frantz, Sidonie dispăruse. Doamna Dobson își continua în surdină acordurile, asemănătoare muzicii care acompaniază la teatre situațiile critice.
De fapt, era și ea foarte încordată. Numai că buna dispoziție a lui Risler alunga orice stînjeneală. Acesta se scuză față de asociatul său că nu fusese acasă la venirea lui, vroia să-i arate lui Frantz casa. Merseră din salon în grajd, din grajd la bucătărie, la magazii, la seră. Totul era nou, sclipitor, strălucitor, prea mic și incomod.
— A costat o groază de bani — spunea Risler, cu oarecare mîndrie.
Ținea să pună în valoare achiziția Sidoniei pînă în cele mai mici amănunte, arătîndu-i lumina și apa care urcau la ambele etaje, soneriile perfecționate, mobila de grădină, biliardul englezesc, instalația de baie, manifestîndu-și totodată recunoștința pentru Fromont-junior, care, luîndu-l asociat în fabrica sa, i-a pus în mînă o avere.
La fiecare nouă efuziune a lui Risler, Georges Fromont se da la o parte rușinat și stînjenit sub privirea ciudată a lui Frantz.
Masa de prînz nu fu de loc veselă.
Doamna Dobson vorbea mai mult singură, fericită că înoată în plină intrigă romantică. Cunoscînd, sau mai bine zis crezînd că știe totul despre povestea prietenei sale, ea înțelegea mînia surdă a lui Frantz, un fost iubit furios că se vede înlocuit, neliniștea lui Georges, tulburat de apariția unui rival, îl încuraja pe unul cu o privire, îl consola pe celălalt cu un zîmbet, admira liniștea Sidoniei, rezervîndu-și tot disprețul pentru acest dezgustător Risler, tiranul grosolan și sălbatic. Se străduia îndeosebi să nu lase să se aștearnă în jurul mesei tăcerea aceea îngrozitoare, punctată doar de sunetele ridicole și neplăcute ale tacîmurilor ce se ciocnesc.
La sfîrșitul mesei, Fromont-junior anunță că se întoarce la Savigny. Risler nu îndrăzni să-l oprească, gîndindu-se că draga lui „doamnă Șorș" își va petrece singură duminica; și fără să-i poată adresa nici un cuvînt iubitei,

amantul plecă pe un soare arzător să prindă trenul de după-amiază, împreună cu soţul care se încăpăţînă să-l conducă la gară.
Doamna Dobson se aşeză o clipă cu Frantz şi cu Sidonie sub bolta pe care o viţă de vie agăţătoare o înstela cu mugurii ei trandafirii; apoi, înţelegînd că e de prisos, intră în salon şi începu să cînte încet şi expresiv, la fel cum făcuse mai înainte cînd se afla acolo Georges. În liniştea din grădină, muzica aceasta înăbuşită care aluneca printre crengi părea un uguit de pasăre înaintea furtunii.
În sfîrşit, erau singuri.
Sub spalierul bolţii, încă văduvit de frunze, soarele de mai ardea prea tare. Sidonie îşi dusese mîna streaşină la ochi şi privea trecătorii de pe faleză. Frantz privea şi el afară, dar în altă parte; şi amîndoi, încercînd să pară indiferenţi unul faţă de celălalt, se întoarseră deodată, îmboldiţi parcă de acelaşi gînd.
— Trebuie să-ţi vorbesc — rosti el chiar în clipa cînd ea deschidea gura.
— Şi eu la fel — răspunse ea, cu un aer grav — dar vino pe-aici ... ne vom simţi mai bine.
Intrară împreună într-un pavilion construit în fundul grădinii.

II

EXPLICAŢIA

Era, într-adevăr, timpul ca împărţitorul de dreptate să-şi facă intrarea.
Femeia aceasta se avînta nebuneşte în tumultul Parisului. Datorită chiar uşurinţei ei, se mai ţinea încă la suprafaţă; dar cheltuielile exagerate, luxul pe care-l afişa, dispreţul crescînd pentru orice convenienţă socială, totul vestea că în curînd se va duce la fund, trăgînd după sine onoarea soţului şi poate numele şi averea unei întreprinderi serioase, ruinată de pe urma nebuniilor ei.

Mediul în care se învîrtea acum îi grăbea şi mai mult pierzania. La Paris, în cartierele acelea de mici negustori, care sînt adevărate cuiburi răuvoitoare şi guralive, era obligată la mai multă prudenţă; dar în casa de la Asnières, înconjurată de locuinţe de cabotini, de familii dubioase, de comis-voiajori în concediu, nu se mai simţea stînjenită. În jurul ei stăruia o atmosferă de viciu care i se potrivea de minune, pe care o respira fără dezgust. Seara, în grădiniţa ei, se distra ascultînd muzica de pe la baluri.

O împuşcătură de revolver trasă într-o noapte în casa vecină, care stîrni interesul întregii localităţi pentru o intrigă banală şi prostească, o făcu să viseze la aventuri asemănătoare. Ar fi vrut să aibă şi ea „întîmplări". Nu mai păstra nici o măsură în expresii, în ţinută, iar în zilele cînd nu se plimba pe faleza din Asnières, cu fustă scurtă şi cu baston în mînă, imitîndu-le pe elegantele de la Trouville sau Houlgate, stătea acasă în capot, la fel ca vecinele ei, neavînd nici o ocupaţie, interesîndu-se prea puţin de mersul gospodăriei, în care se fura ca-n codru fără ca ea să bănuiască ceva. Aceeaşi femeie care era văzută în fiecare dimineaţă călărind clevetea ore întregi cu servitoarea pe seama vecinilor dubioşi din jurul său.

Încetul cu încetul, revenea la vechea ei stare, ba chiar mai jos. De la femeia bogată, respectată, unde o ridicase căsătoria, cobora vertiginos în rîndul femeilor întreţinute. Tot călătorind prin trenuri în tovărăşia femeilor uşoare, îmbrăcate deşucheat, cu părul în ochi ca la cîini sau fluturînd pe spate ca al Genovevei de Brabant, sfîrşi prin a le semăna. Se făcu blondă timp de două luni, spre marea uimire a lui Risler, foarte mirat că se schimbase păpuşa. Cît despre Georges, toate excentricităţile astea îi plăceau, datorită lor vedea în ea zece femei în loc de una. El era adevăratul soţ, stăpînul casei.

Ca s-o distreze pe Sidonie, îi alcătuise un fel de anturaj, prieteni de-ai lui necăsătoriţi, cîţiva negustori petrecăreţi, aproape niciodată femei: femeile au privirea prea ageră. Doamna Dobson era unica prietenă.

Se organizau dineuri, plimbări cu barca, focuri de artificii. Din zi în zi, situaţia bietului Risler devenea tot mai ridicolă, mai supărătoare. Cînd se întorcea seara, rupt de oboseală, prost îmbrăcat, trebuia să se urce repede în camera lui să-şi pună în ordine ţinuta.
— Avem musafiri la masă — îi spunea nevastă-sa — grăbeşte-te.
Se aşeza ultimul la masă, după ce strîngea pe rînd mîna invitaţilor săi, prieteni de-ai lui Fromont-junior, cărora abia dacă le cunoştea numele. Lucru ciudat, afacerile fabricii se încheiau adesea la această masă, unde Georges îşi aducea cunoştinţele de la Club, cu siguranţa liniştită a celui care plăteşte.
„Prînzuri şi dineuri de afaceri!" În ochii lui Risler cuvîntul acesta lămurea totul: prezenţa permanentă a asociatului, alegerea invitaţilor, toaletele minunate ale Sidoniei, care se făcea frumoasă şi cochetă în interesul fabricii. Pe tînărul Fromont îl aducea la disperare cochetăria amantei. Neliniştit, neîncrezător, temîndu-se s-o lase prea mult de capul ei pe fiinţa aceasta ascunsă şi pervertită, apărea la orice oră din zi ca s-o ia prin surprindere.
— Dar ce se întîmplă cu bărbatul tău?... îşi întreba domnul Gardinois nepoata, cu tonul lui zeflemitor. De ce nu vine mai des?
Claire îl scuza pe Georges, dar absenţa lui permanentă începea s-o neliniştească. Plîngea de fiecare dată cînd, la ora mesei, primea cîteva rînduri de la el: „Dragă prietenă, nu mă aştepta în seara asta. N-am să pot veni la Savigny decît mîine sau poimîine cu trenul de noapte".
Mînca tristă dinaintea unui loc gol şi, fără să ştie că este înşelată, îşi simţea soţul depărtîndu-se. Cînd rămînea totuşi cu ea, datorită vreunei sărbători de familie sau altei împrejurări, era tare absent şi nu-i împărtăşea preocupările lui. Întrucît Claire nu mai avea cu Sidonie decît relaţii foarte vagi, nu ştia nimic din ce se petrecea la Asnières. Dar cînd Georges pleca, vesel şi grăbit, bănuieli nemărturisite îi chinuiau singurătatea şi, asemenea celor care presimt o mare nenorocire,

în sufletul ei se căsca dintr-o dată un gol uriaș, un loc pregătit pentru o catastrofă.
Nici soțul său nu era mai fericit decît ea. Acestei crude Sidonie părea că-i face plăcere să-l chinuiască. Se lăsa curtată de toată lumea. În vremea aceea, un oarecare Cazabon, zis Cazaboni, tenor italian din Toulouse, prezentat de doamna Dobson, venea în fiecare zi să cînte cu ea dueturi, care-l neliniștea. Foarte gelos, Georges alerga după-amiezile la Asnières, neglija totul și găsea că Risler nu-și supraveghează îndeajuns soția. Ar fi dorit să fie orb numai în privința lui.
Ah, dacă ar fi fost el soțul, cum ar mai fi strunit-o. Dar așa nu avea nici un drept, și ea nu se sfia să i-o spună. Uneori, cu logica aceea de fier care se naște adesea în mintea proștilor, își zicea că, înșelînd el însuși, poate merita să fie înșelat la rîndul lui. În fond ducea o viață tristă. Își pierdea tot timpul umblînd pe la bijutieri, negustori de stofe, străduindu-se să-i facă mereu alte daruri, alte surprize. Cît de bine o cunoștea! Își dădea prea bine seama că o poate atrage cu astfel de lucruri, dar că nu o poate lega de el și că, în ziua cînd ea se va plictisi...
Sidonie nu se plictisise încă. Ducea viața care i se potrivea, avea fericirea pe care o așteptase. Dragostea ei pentru Georges nu era înflăcărată, nici romantică. El era pentru dînsa ca un al doilea soț, mai tînăr și, îndeosebi, mai bogat decît celălalt. Pentru a statornici legătura-i vinovată, își adusese părinții la Asnières, închiriindu-le o căsuță la capătul satului și, din acest tată vanitos care închidea ochii cu bună-știință, din această mamă iubitoare și naivă, își făcea o pavăză de onorabilitate, de care simțea nevoia pe măsură ce aluneca tot mai jos.
Totul era foarte bine orînduit în mintea ei perversă, care punea la cale cu sînge rece toate combinațiile; și părea că viața ei va continua astfel nestingherită, cînd iată că sosi Frantz Risler.

Din clipa cînd îl văzuse intrînd, înţelesese că liniştea îi era ameninţată, că între ei se va petrece ceva foarte grav.
Îşi întocmi pe loc planul de bătaie. Acum urma să-l pună în aplicare.

Pavilionul în care intraseră era o încăpere circulară, cu ferestre pe toate părţile, cu mobilier potrivit siestei în după-amiezile calde de vară, cînd cauţi un adăpost împotriva soarelui şi a zumzetului din grădină. De jur împrejur era instalată o canapea lată, foarte joasă. În mijloc se afla o măsuţă lăcuită, ticsită de numere desperecheate din ziarele la modă.
Tapetul era nou, imprimat cu desene persane — păsările zburînd printre trestii albăstrui — şi-ţi dădea iluzia unui vis de vară, o imagine fluidă care parcă unduia uşor în faţa ochilor întredeschişi. Storurile lăsate, rogojina întinsă pe parchet, iasomia ce se încolăcea pe spalierele de afară dădeau o răcoare plăcută, sporită de clipocitul apropiat al rîului, de susurul undelor ce se loveau de mal.
După ce intră, Sidonie se aşeză, înfoindu-şi rochia lungă şi albă, care căzu ca un morman de zăpadă la marginea canapelei; cu privirea limpede, cu buzele zîmbitoare, înclinîndu-şi puţin căpşorul, căruia panglica prinsă într-o parte îi sublinia aerul răzvrătit, aşteptă. Frantz, foarte palid, stătea în picioare privind în jurul lui. După un timp zise:
— Vă felicit, doamnă, vă pricepeţi de minune la confort. Apoi, imediat, temîndu-se că, dacă o va lua pe departe, n-o să ajungă destul de repede la miezul problemei, reluă cu brutalitate: Cui îi datoraţi tot luxul ăsta?... Soţului dumneavoastă sau amantului?...
Fără să se mişte de pe divan, fără să-şi ridice măcar privirea, ea răspunse:
— Amîndurora.
Atîta îndrăzneală îl descumpăni.
— Deci recunoşti că acest om îţi este amant?
— Ei, asta-i bună!...
Frantz o privi o clipă în tăcere. Cu tot calmul de care

dăduse dovadă, pălise și ea, iar surîsul obișnuit nu-i mai flutura în colțul gurii.
— Ascultă-mă bine, Sidonie. Numele fratelui meu, nume pe care el l-a dat soției sale, îl port și eu. Pentru că Risler este destul de nebun și de orb ca să se lase dezonorat de tine, eu voi fi acela care-l voi apăra împotriva faptelor tale... Așadar, te poftesc să-l anunți pe domnul Fromont că va trebui să-și schimbe imediat amanta, să-și caute ruina în altă parte... Dacă nu...
— Dacă nu?... întrebă Sidonie, care nu încetase să se joace cu inelele în timp ce el vorbea.
— Dacă nu, îl previn pe fratele meu de ceea ce se întîmplă în casa lui și ai să rămîi surprinsă de omul pe care-l vei descoperi atunci, la fel de violent și de temut pe cît este de inofensiv de obicei. Poate că dezvăluirile mele îl vor ucide, dar poți fi sigură că înainte te va ucide el pe tine.
Ea ridică din umeri:
— N-are decît să mă ucidă... Puțin îmi pasă!
Spuse aceasta cu o expresie atît de sfîșietoare, atît de pierdută, încît, fără voie, Frantz simți un pic de milă pentru ființa frumoasă, tînără, fericită, care vorbea de moarte cu atîta uitare de sine.
— Așadar, îl iubești mult? o întrebă, cu o voce mai îmblînzită. Îl iubești atît pe acest Fromont, încît preferi să mori decît să renunți la el?
Ea se îndreptă brusc:
— Eu? Să-l iubesc pe acest filfizon, pe această cîrpă, această muiere nătîngă îmbrăcată în pantaloni?... Haida de!... L-am luat pe el cum aș fi luat pe oricare altul...
— De ce?
— Pentru că trebuia, pentru că eram nebună, pentru că purtam în inimă, și mai port încă, o dragoste criminală pe care vreau să mi-o smulg cu orice preț.
Se ridicase în picioare și-i vorbea privindu-l țintă în ochi, cu gura apropiată de a lui, fremătînd din toată ființa ei.
O dragoste criminală!... Pe cine iubea oare?
Lui Frantz îi era teamă s-o întrebe.

Deşi nu bănuia încă nimic, înţelegea că privirea şi răsuflarea aceea, îndreptate asupra lui, îi vor dezvălui un lucru înfricoşător.
Dar rolul lui de judecător îl obliga să afle totul.
— Cine este? întrebă el.
Îi răspunse cu o voce înăbuşită:
— Ştii bine că tu.
Era soţia fratelui său. Vreme de doi ani nu se mai gîndise la ea decît ca la o soră. Pentru el, soţia fratelui nu mai avea nimic comun cu fosta lui logodnică, şi ar fi socotit o adevărată crimă dacă ar fi făcut cea mai mică legătură între chipul ei şi cel al fetei căreia îi spusese de atîtea ori: „Te iubesc".
Acum ea îi spunea că-l iubeşte.
Nefericitul judecător rămase înmărmurit, zăpăcit şi nu găsi nici un răspuns.
Pironită în faţa lui, ea aştepta...
Era una din zilele acelea de primăvară, tulburătoare şi însorite, căreia noroiul rămas de pe urma ploilor din ajun îi dădea o oarecare moliciune, o melancolie deosebită. Stăruia un aer călduţ, parfumat de florile de curînd deschise, care înmiresmau această primă zi frumoasă, ca un bucheţel de violete vîrît în manşon. Prin ferestrele întredeschise ale încăperii în care se aflau trăgeau în piept toată beţia aceasta de miresme. Afară se auzeau cîntecele flaşnetelor de duminică, chemări îndepărtate pe rîu, iar mai aproape, în grădină, vocea dulceagă şi leşinată a doamnei Dobson, care suspina:

Se spune că te însori
Să ştii c-ai să mă omoooori!...

— Da, Frantz, te-am iubit dintotdeauna — spuse Sidonie. Dragostea asta, la care am renunţat odinioară pentru că eram prea tînără şi pentru că fetele tinere nu-şi dau bine seama ce fac, dragostea asta, nimic n-a putut să mi-o şteargă din suflet, nici să o micşoreze. Cînd am aflat că te iubea şi Désirée, ea care era atît de nenorocită, de dezmoştenită de soartă, într-o por-

nire de generozitate am vrut să contribui la fericirea vieţii ei, sacrificînd-o pe a mea, şi te-am respins numaidecît ca să-ţi îndrepţi privirea către ea. Dar vai! de îndată ce ai plecat departe, am înţeles că sacrificiul era mai presus de puterile mele. Biata micuţă Désirée! Cît am blestemat-o în adîncul inimii mele. Oare ai să mă crezi? De atunci m-am ferit s-o mai văd, s-o întîlnesc. Prezenţa ei îmi făcea mult prea rău.

— Dar dacă mă iubeşti, dacă mă iubeşti cu adevărat — întrebă Frantz, cu vocea înăbuşită — de ce te-ai căsătorit cu fratele meu?

Ea nici nu clipi:

— Căsătorindu-mă cu Risler, însemna că mă apropii de tine. Îmi spuneam: „N-am putut să-i fiu soţie. Ei bine, am să-i fiu soră. Cel puţin în felul acesta îmi va fi îngăduit să-l mai iubesc şi nu vom trăi cu desăvîrşire străini unul de celălalt pînă la sfîrşitul vieţii". Ehei! Acestea sînt vise naive pe care le poţi avea doar la douăzeci de ani şi pe care viaţa ţi le spulberă îndată... N-am putut să te iubesc ca o soră, Frantz; n-am putut nici să te uit, însăşi căsătoria mea m-a împiedicat. Cu un alt bărbat aş fi reuşit poate, dar cu Risler era îngrozitor. Îmi vorbea într-una de tine, de succesele tale, de viitorul tău... „Frantz spunea aşa, Frantz făcea aşa"... Te iubeşte atît de mult, sărmanul de el. Apoi, ceea ce era şi mai crud pentru mine era asemănarea dintre voi. Există în ţinuta voastră, în trăsăturile voastre un fel de aer de familie, mai ales în voce, şi adesea am închis ochii atunci cînd mă mîngîia, spunîndu-mi: „Este el... Este Frantz..." Cînd mi-am dat seama că gîndul acesta criminal devenea o adevărată obsesie, am căutat să-mi găsesc ceva care să mi-l alunge. L-am acceptat pe acest Georges, care se ţinea de mult de capul meu, am început să trăiesc o viaţă zgomotoasă şi agitată. Dar îţi jur, Frantz, că în tot vîrtejul de plăceri în care intrasem, n-am încetat o clipă să mă gîndesc la tine, şi dacă ar avea cineva dreptul să-mi ceară socoteală de purtările mele, cu siguranţă că nu eşti tu acela, pentru că, fără să vrei, ai făcut din mine ceea ce sînt...

Ea tăcu.
Frantz nu mai îndrăznea să-şi ridice ochii. De cîteva clipe o găsea prea frumoasă, prea ispititoare. Era soţia fratelui său!
Nu îndrăznea nici să-i vorbească. Nefericitul simţea că vechea pasiune îi cuprinde tiranic inima şi că acum orice privire sau cuvînt, orice ar fi ţîşnit din el ar fi fost numai dragoste.
Şi era soţia fratelui său! ...
— Ah, nenorociţii, nenorociţii de noi! îngăimă bietul împărţitor de dreptate, căzînd fără vlagă lîngă ea pe divan.
Aceste cîteva cuvinte erau de pe acum o laşitate, un început de acceptare, de parcă soarta, atît de crudă, i-ar fi smuls puterea, lăsîndu-l fără apărare. Sidonie îşi pusese mîna peste a lui: „Frantz... Frantz!" şi rămaseră acolo, unul lîngă celălalt, tăcuţi şi tulburaţi, legănaţi de romanţa doamnei Dobson, care ajungea pînă la ei în frînturi, străbătînd tufişurile:

Iubirea pentru tine e nebunia mea,
De care niciodată nu mă voi vindecaaa!...

Deodată, statura masivă a lui Risler se arătă în cadrul uşii:
— Pe aici, Chèbe, pe aici. Sînt în pavilion.
În acelaşi timp, bietul om intră însoţit de socrul şi de soacra sa, pe care alergase să-i aducă.
Fu un moment de entuziasm şi de nenumărate îmbrăţişări. Merita să-l vezi pe domnul Chèbe, cu ce aer protector îl cerceta pe băiat, care-l întrecea cu mult în înălţime.
— Ei bine, puiule, eşti mulţumit cum merge treaba la Canalul acela de Suez?
Doamna Chèbe, pentru care Frantz rămăsese oarecum în postura de viitor ginere, îl îmbrăţişa de zor, în timp ce Risler, stîngaci ca totdeauna în manifestările lui de veselie, gesticula într-una la intrare, declara c-o

să taie viţeii cei graşi pentru întoarcerea fiului risipitor, şi cu o voce zgomotoasă, ce se auzea probabil în toate grădinile învecinate, striga profesoarei de canto:
— Doamnă Dobson, doamnă Dobson, nu te supăra, dar e prea trist ce cînţi dumneata acolo!... La naiba cu melancolia pe ziua de azi!... Cîntă-ne mai bine ceva foarte vesel, un dans, să pot valsa puţin cu doamna Chèbe...
— Risler, Risler, băiete, nu eşti în toate minţile?
— Haide, haide, măicuţă... trebuie... hopa!...
Într-un vals sacadat în şase timpi, un adevărat vals à la Vaucançon[1], Risler o trăgea greoi după el în jurul aleilor pe soacră-sa, care-şi pierdea răsuflarea şi se oprea la fiecare pas să-şi potrivească panglicile desfăcute ale pălăriei şi şalul de dantelă, frumosul ei şal de la nunta Sidoniei.
Bietul Risler era ameţit de bucurie.
Pentru Frantz a fost o zi lungă şi de neuitat, plină de nelinişti. Plimbare cu trăsura, plimbare cu barca, gustare la iarbă verde în insula Căutătorilor de epave, nu fu scutit de nici unul din farmecele de la Asnières; şi tot timpul, pe drumul scăldat de soare sau în sclipirea valurilor, trebuia să rîdă, să pălăvrăgească, să le spună cum a călătorit, să le vorbească despre Canalul de Suez, despre lucrările de-acolo, să asculte nemulţumirile tainice ale domnului Chèbe, mereu furios împotriva copiilor lui, amănuntele fratelui său cu privire la maşina de imprimat. „Rotativă, micul meu Frantz, rotativă dodecagonă!" Sidonie îi lăsa pe domni să discute între ei şi părea muncită de gînduri. Din cînd în cînd, arunca doamnei Dobson o vorbă sau un surîs trist, şi Frantz, neîndrăznind s-o privească direct, îi urmărea mişcările umbreluţei căptuşite cu albastru, fulguiala uşoară a rochiei...
Cît de mult se schimbase în aceşti doi ani! Cît de frumoasă se făcuse!
Apoi îl năpădiră gîndurile negre. Era zi de curse la Longchamps. Treceau pe lîngă ei trăsuri conduse de femei cu obrazul vopsit, în rochii strîmte de voal.

[1] Vaucançon — iscusit constructor de jucării mecanice. (n.t.).

Nemişcate pe capră, îşi ţineau biciul drept, cu gesturi de păpuşi, şi părea că nimic nu trăieşte în toată fiinţa lor în afară de ochii creionaţi, aţintiţi spre grumazul cailor. La trecerea acestora, oamenii întorceau capul. Toate privirile le urmăreau, parcă furate de goana lor avîntată.

Sidonie semăna cu aceste făpturi. Ar fi putut ea însăşi să conducă trăsura lui Georges; căci Frantz se afla acum în trăsura lui Georges. Băuse din vinul lui Georges. Tot acest lux de care se bucurau în familie se datora lui Georges.

Era ruşinos şi revoltător. Ar fi vrut să i-o strige fratelui său. Trebuia chiar s-o facă, de vreme ce venise anume pentru asta. Dar nu mai găsea în el curajul necesar.

Ah, nenorocitul împărţitor de dreptate! ...

Seara, după cină, în salonul cu ferestre deschise spre aerul răcoros al rîului, Risler o rugă pe soţia lui să cînte. Dorea ca ea să-i arate lui Frantz noile ei talente. Sprijinită de pian, Sidonie se împotrivea cu un aer trist, în timp ce doamna Dobson lovea uşor clapele, agitîndu-şi mînecile lungi.

— Dar nu ştiu nimic. Ce vreţi să vă cînt?

În cele din urmă se hotărî. Palidă, dezamăgită, plutind pe deasupra lucrurilor, la lumina tremurîndă a lumînărilor care ardeau parcă esenţe de parfum, într-atît liliacul şi zambilele din grădină îmbălsămau văzduhul, începu un cîntec creol, foarte popular în Louisiana, pe care doamna Dobson îl transcrisese ea însăşi pentru voce şi pian:

Sărmana, micuţă don'şoară Zizi,
Dragostea i-a sucit capul, şi ...

Cîntînd povestea nefericitei Zizi, pe care dragostea o făcuse să-şi piardă minţile, Sidonie avea şi ea aerul unei fiinţe care suferă din dragoste. Cu ce expresie sfîşietoare, cu ce strigăt de porumbiţă rănită repeta refrenul melancolic şi plăcut auzului, în dialectul copilăros din colonii:

Parcă făcea dinadins ca să-l înnebunească şi pe el, nefericitul împărţitor de dreptate. Dar nu, sirena îşi alesese prost romanţa. La numele de Zizi, gîndurile lui Frantz zburară deodată departe de salonul Sidoniei, spre o cămăruţă tristă din Marais, evocînd cu duioşie imaginea micuţei Désirée Delobelle, care îl iubea de atîta vreme. Pînă la vîrsta de cincisprezece ani nu i se spusese decît Zirée sau Zizi, aşa că ea era *sărmana, micuţă Zizi* din cîntecul creol, îndrăgostita neluată în seamă, veşnic credincioasă. Cealaltă putea să cînte acum cît poftea, Frantz n-o mai auzea şi n-o mai vedea. Era cu gîndul acolo, aşezat pe scăunel lîngă fotoliul cel mare, unde stătuseră de atîtea ori pînă seara tîrziu, aşteptîndu-l pe tata. Da, salvarea lui era acolo, numai acolo. Trebuia să-şi găsească un refugiu în dragostea acestei copile, şi din adîncul fiinţei lui să-i spună: „Ia-mă... salvează-mă..." Şi cine ştie? Ea-l iubea atît de mult. Poate că va reuşi să-l salveze, să-l vindece de dragostea lui vinovată.

— Unde te duci?... îşi întrebă Risler fratele, văzîndu-l că se scoală grăbit la ultimul acord al cîntecului.

— Plec... s-a făcut tîrziu.

— Cum? Nu te culci la noi? Doar ţi s-a pregătit camera.

— Chiar aşa, e pregătită — adăugă Sidonie, privindu-l semnificativ.

El se împotrivi din răsputeri. Trebuia să meargă negreşit la Paris pentru rezolvarea unor probleme foarte importante pe care i le încredinţase Compania la care lucra. Mai încercară să-l reţină, dar el şi ajunsese în hol; taversă grădina scăldată în lumina lunii şi, prin zarva din Asnières, alergă spre gară.

După plecarea lui şi după ce Risler urcă la el în cameră, Sidonie şi doamna Dobson rămaseră la fereastra salonului. Muzica de la cazinoul învecinat ajungea la ele însoţită de strigătele barcagiilor şi zgomotele dansatorilor, asemenea unui răpăit surd de tamburină.

— Ne-a stricat tot cheful cu plecarea lui... — zise doamna Dobson.
— Ah, l-am dat gatal răspunse Sidonie. Numai că trebuie să fiu atentă... acum o să fie numai cu ochii pe mine. E atît de gelos... Am să-i scriu lui Cazaboni să nu mai vină un timp, iar tu să-i spui mîine dimineaţă lui Georges să rămînă vreo două săptămîni la Savigny.

III

MICUŢA DON'ŞOARĂ ZIZI

Ah, ce fericită era Désirée.
Frantz venea în fiecare zi şi se aşeza pe scăunelul de la picioarele ei, ca pe vremuri, dar nu mai vorbeau despre Sidonie.
Dimineaţa, îndată ce se apuca de lucru, vedea uşa deschizîndu-se încet: „Bună dimineaţa, don'şoară Zizi". Acum i se adresa numai pe numele ei de fetiţă; să-l fi auzit cu cîtă drăgălăşenie rostea el: „Bună dimineaţa, don'şoară Zizi".
Seara, îl aşteptau împreună pe „tata" şi, în timp ce ea lucra, el îi istorisea întîmplări emoţionante din călătoriile pe care le făcuse.
— Ce-i cu tine? Eşti cu desăvîrşire schimbată — îi zicea doamna Delobelle, mirată că o vedea atît de veselă şi mai ales atît de vioaie.
Adevărul este că, în loc să rămînă tot timpul cuibărită în fotoliu, resemnată ca o bunicuţă, mica infirmă se ridica în fiecare clipă, se ducea sprintenă la fereastră, de parcă i-ar fi crescut aripi, făcea exerciţii ca să stea în picioare foarte dreaptă, întrebînd-o încet pe mama sa:
— Dacă stau pe loc, *se vede?*
De la pieptănătura căpşorului drăguţ, asupra căruia îşi îndreptase pînă atunci toată atenţia, cochetăria i se revărsase acum asupra întregii făpturi, asemenea părului ei ondulat şi mătăsos în clipele cînd şi-l desple-

tea. Devenise într-adevăr foarte, foarte cochetă; și toată lumea băgase de seamă. Păsările și muștele pentru mode căpătaseră și ele un aer cu totul deosebit. Ah, da! Désirée Delobelle era fericită. De cîteva zile domnul Frantz îi invitase să meargă împreună la țară și, avînd în vedere că tata, atît de bun și generos, binevoise să consimtă ca doamnele să-și ia o zi de vacanță, plecară toți patru într-o duminică dimineața.
În ziua aceea vremea era neasemuit de frumoasă. Cînd Désirée deschise fereastra, încă de la ora șase, și văzu un soare cald și luminos străpungînd ceața dimineții atît de devreme, i se umplură ochii de lacrimi, gîndindu-se la copaci, la cîmpie, la drumuri, la toată natura aceasta minunată pe care nu o mai văzuse de atîta timp și pe care avea s-o revadă la brațul lui Frantz. Gustă din plin tot farmecul dimineții, sunetul clopotelor, zgomotul Parisului, care începea să se înalțe de pe asfaltul străzilor, lumea în haine de duminică — această sărbătoare a săracilor — care albește pînă și obrajii micilor cărbunari.
Cu o seară înainte, Frantz îi adusese o umbrelă, o mică umbrelă cu mîner de fildeș; își asortase la ea o rochie foarte drăguță, dar foarte simplă, cum îi stă bine unei sărmane infirme care vrea să treacă neobservată. Și totuși mica infirmă era mai mult decît încîntătoare.
Exact la ora nouă, Frantz sosi într-o birjă închiriată cu ziua și urcă să-și cheme invitații. Don'șoara Zizi avu cochetăria să coboare neajutată, sprijinindu-se fără teamă de rampă. Doamna Delobelle mergea în spatele ei supraveghind-o, iar ilustrul actor, cu pardesiul pe mînă, se avîntă înainte împreună cu tînărul Risler ca să le deschidă portiera.
Ah, cît de plăcut a fost drumul în trăsură, cît de frumoasă regiunea, cît de frumoși copacii, rîul...
Să n-o întrebați pe unde erau toate astea; Désirée nu va ști niciodată. Vă va spune numai că soarele era mai strălucitor pe acolo decît în oricare altă parte, păsările mai vesele, pădurea mai umbroasă; și nu va minți de loc.

Cînd era mică, mai petrecuse uneori asemenea zile în aer liber, cu lungi plimbări pe cîmpie. Mai tîrziu însă, munca permanentă, sărăcia, viaţa sedentară atît de plăcută infirmilor parcă o ţintuiseră în vechiul cartier parizian în care locuia şi unde acoperişuri înalte, ferestre cu balcoane de fier, coşuri de fabrică brăzdînd cu roşul cărămizilor noi zidurile negre ale fostelor palate îi înfăţişau un orizont mărginit, mereu acelaşi. De multă vreme nu mai văzuse alte flori decît zorelele din fereastra ei şi nici alţi pomi decît salcîmii fabricii Fromont, întrezăriţi prin fum, de departe.

De aceea, cîtă bucurie îi umplu inima cînd ajunse la cîmp deschis. Plăcerea şi tinereţea ei însufleţită o făceau zglobie, fata rămînea uimită la fiece pas, bătînd din palme şi scoţînd strigăte scurte de păsărică; şi pornirile avîntate pricinuite de curiozitatea ei naivă îi ascundeau mersul şchiopătat. Într-adevăr, aproape că nici nu se băga de seamă. De altfel, Frantz era mereu lîngă ea, gata să o susţină, să-i dea mîna ca să treacă peste şanţuri, şi atît de grijuliu, învăluind-o cu atîta căldură.

Ziua aceasta minunată trecu ca un vis. Cerul albastru plutind vaporos printre ramuri la marginea pădurii, locurile de sub bolţile copacilor, adăpostite şi misterioase, unde florile cresc mai drepte şi mai înalte, unde muşchiul auriu de pe trunchiurile stejarilor seamănă cu razele de soare, apariţia neaşteptată a luminişurilor, totul, chiar şi oboseala unei zile de hoinăreală în aer liber o încînta şi o desfăta.

Spre seară, în lumina blîndă a asfinţitului, văzu din marginea pădurii drumurile albe răsfirate peste cîmpii, rîul ca o panglică de argint, iar acolo, la adăpostul dintre două coline, o înghesuială de acoperişuri cenuşii, de turnuri şi cupole despre care i se spuse că este Parisul; îşi mai roti o dată ochii ca să-şi întipărească bine în minte priveliştea aceea înflorită, înmiresmată de dragoste şi de trandafirii sălbatici de iunie, de parcă n-avea s-o mai vadă vreodată.

Buchetul pe care mica infirmă l-a adus cu ea din plimbarea-i minunată i-a îmbălsămat timp de opt zile odaia. Printre zambile şi violete se amestecau în mănunchiul

acela o mulţime de floricele fără nume, florile celor umili care răsar peste tot la marginea drumurilor, din sămînţa purtată de vînt.
În aceste opt zile, privind de nenumărate ori petalele gingaşe, albastru-deschis sau trandafirii, toate nuanţele acelea abia bănuite pe care florile le-au creat înaintea coloriştilor, Désirée îşi retrăia plimbarea. Violetele îi aminteau moviliţa căptuşită cu muşchi de unde le culesese, pitite cum erau după frunze, cînd degetele ei s-au întîlnit cu ale lui Frantz. Iar aceste flori mari de apă le luase de pe marginea unui şanţ, mustind încă de umezeala ploilor din iarnă, şi ca să ajungă la ele, se sprijinise cu nădejde de braţul lui Frantz. Toate aceste amintiri i se perindau prin minte în timp ce lucra. Soarele, pătrunzînd prin fereastra deschisă, poleia penele colibriilor. Primăvara, tinereţea, cîntecele, mirosul florilor schimbau înfăţişarea atelierului trist de la etajul cinci, şi Désirée, mirosind buchetul, îi spunea, gravă, mamei sale:
— Ai băgat de seamă, mămico, ce frumos miros florile anul acesta? ...
Vraja începea să-l cuprindă şi pe Frantz. Încetul cu încetul, don'şoara Zizi punea stăpînire pe inima lui, izgonind pînă şi amintirea Sidoniei. Ce-i drept, sărmanul împărţitor de dreptate făcea tot ce-i stătea în putere pentru asta. Era lîngă Désirée la orice oră din zi, se adăpostea în apropierea ei ca un copil. Nu mai îndrăznise să se întoarcă la Asnières. Tot se mai temea de cealaltă.
— Mai treci pe la noi... Sidonie vrea să te vadă — îi spunea din cînd în cînd bunul Risler, cînd Frantz se ducea să-l caute la fabrică. Dar tînărul se ţinea bine, născocea tot felul de treburi ca să-şi amîne mereu vizita pe a doua zi. Nici nu-i era greu cu Risler, mai absorbit ca oricînd de *imprimatorul* său, a cărui montare tocmai începuse.
De fiecare dată cînd Frantz cobora de la fratele său, bătrînul Sigismond îl aştepta şi-l însoţea cîţiva paşi în stradă, cu mînecuţele lui lungi de lustrin, cu pana şi briceagul în mînă. El îl ţinea pe tînăr la curent cu afa-

cerile fabricii. De cîtva timp, lucrurile păreau că merg mai bine. Domnul Georges venea cu regularitate la birou şi se înapoia în fiecare seară la Savigny. Nu-i mai erau prezentate note de plată la casierie. Parcă şi cucoana stătea la locul ei, mai potolită.
Casierul triumfa.
— Vezi, băiete, c-am făcut bine că ţi-am dat de veste... Sosirea ta a fost de ajuns pentru ca lucrurile să intre iar pe făgaşul lor firesc... Cu toate astea — adăuga omul nostru, ca de obicei — cu toate astea... *eu nu ai îngrederi...*
— Nu-ţi fie teamă, domnule Sigismond, sînt eu aici — îl liniştea împărţitorul de dreptate.
— Încă nu pleci, nu-i aşa, micul meu Frantz?
— Nu, încă nu... am de rezolvat mai întîi o problemă importantă!
— Ah! Cu atît mai bine.
Problema importantă pe care o avea Frantz de rezolvat era căsătoria lui cu Désirée Delobelle. Încă nu vorbise cu nimeni despre asta, nici chiar cu ea, dar don'şoara Zizi pesemne că bănuia ceva, căci din zi în zi era mai veselă, şi mai drăguţă, de parcă presimţea că va sosi în curînd clipa cînd va avea nevoie de toată bucuria şi frumuseţea ei.
Într-o după-amiază de duminică se aflau singuri în atelier. Maica Delobelle tocmai ieşise, foarte mîndră să se arate şi ea o dată la braţul marelui bărbat, lăsîndu-l pe prietenul Frantz să-i ţină tovărăşie fiicei sale. Într-o ţinută îngrijită, cu ceva sărbătoresc în întreaga-i făptură, Frantz avea în ziua aceea o înfăţişare deosebită, în acelaşi timp timidă şi hotărîtă, duioasă şi solemnă. Numai din felul în care scăunelul cel mic se aşează aproape de fotoliul cel mare, acesta din urmă înţelese că avea să i se facă o destăinuire foarte gravă, şi cam bănuia despre ce este vorba. Începură să vorbească despre lucruri indiferente, între ei aşternîndu-se mereu tăceri îndelungate, ca atunci cînd te opreşti din drum la fiecare etapă ca să-ţi tragi sufletul pentru a ajunge la capătul călătoriei.
— Azi e frumos afară.
— Da, foarte frumos.

— Buchetul nostru tot mai miroase frumos.
— Da, tare frumos...
Rostind doar cuvintele acestea atît de simple, în glasul lor se ghicea emoţia pentru cele ce urmau să-şi spună mai departe.
În sfîrşit, scăunelul cel mic se apropie ceva mai mult de fotoliul cel mare; şi încrucişîndu-şi privirile, cu mîinile împreunate, cei doi tineri îşi şoptiră unul altuia numele:
— Désirée!
— Frantz!
În clipa aceea bătu cineva la uşă.
Era ciocănitul discret al unei mîini delicate care se teme parcă să nu-şi murdărească mănuşa la cea mai mică atingere.
— Intră!... spuse Désirée, cu un gest uşor de nerăbdare.
Şi Sidonie apăru frumoasă, cochetă şi bună. Venise s-o vadă pe mica ei Zizi, s-o sărute în trecere. De atîta vreme dorea s-o facă.
Păru că o miră grozav prezenţa lui Frantz şi, foarte bucuroasă să stea de vorbă cu vechea ei prietenă, abia dacă-l privi. După multe manifestări de dragoste, mîngîieri, amintiri despre vremurile de altădată, ea îşi exprimă dorinţa de a revedea fereastra palierului şi locuinţa lui Risler. Îi făcea plăcere să-şi retrăiască astfel toată tinereţea.
— Îţi mai aminteşti, Frantz, cînd intra la tine în cameră prinţesa Colibri, cu căpşorul semeţ sub diadema de pene?
Frantz nu răspunse. Era prea mişcat ca să răspundă. Ceva îi spunea că femeia aceasta venise pentru el şi numai pentru el, că vroia să-l revadă, să-l împiedice să fie al alteia, şi nenorocitul îşi dădea cu groază seama că-i trebuia un efort prea mare pentru a i se împotrivi. Doar a văzut-o intrînd, şi inima i-a fost din nou subjugată.
Cît despre Désirée, ea nu bănuia nimic. Sidonie era atît de deschisă, de prietenoasă. Şi-apoi, acum erau frate şi soră, între ei nu mai putea fi vorba de dragoste.

Totuşi mica infirmă avu o vagă presimţire a nenorocirii sale, cînd, la plecare, Sidonie se întoarse din prag ca să-i spună într-o doară cumnatului:
— Apropo, Frantz, Risler mi-a încredinţat misiunea de a te aduce la noi la masă în seara asta... Trăsura este jos... În drum o să-l luăm şi pe el de la fabrică. Apoi, cu cel mai drăgălaş surîs din lume: Te-nvoieşti să ni-l laşi, nu-i aşa, Zirée? Fii liniştită, ţi-l vom înapoia.
Şi pe el îl lăsă inima să plece, ingratul!
Plecă fără să şovăie, fără să-şi întoarcă măcar o dată capul, mînat de patimă ca de o mare furtunoasă, şi nici în ziua aceea, nici în zilele următoare, vai, niciodată, fotoliul cel mare al don'şoarei Zizi n-a mai aflat ce lucru interesant voise să-i spună scăunelul cel mic.

IV

SALA DE AŞTEPTARE

Ei bine, da, te iubesc, te iubesc... mai mult ca oricînd şi pentru totdeauna... La ce bun să mai luptăm, să ne zbatem? Păcatul nostru e mai tare decît noi... La urma urmelor, este într-adevăr un păcat că ne iubim?... Eram sortiţi unul altuia. Oare nu avem dreptul să ne unim, chiar dacă viaţa ne-a despărţit? Hai, vino! S-a sfîrşit, plecăm... Mîine seară, la Gara Lyon, ora zece... Voi lua biletele şi te voi aştepta...

FRANTZ

De o lună de zile dorea Sidonie scrisoarea asta, o lună întreagă de cînd pusese în mişcare tot arsenalul ei de alintări şi viclenii ca să-l împingă pe cumnatul său să-şi aştearnă pe hîrtie această izbucnire pătimaşă. Îi fusese destul de greu să ajungă aici. Nu-i uşor să perverteşti pînă la crimă un suflet cinstit şi tînăr ca al lui Frantz; şi în această încleştare neobişnuită în care cel care iubea cu adevărat lupta împotriva propriei cauze, ade-

seori ea se simțise la capătul puterilor, aproape descurajată. Cînd credea că l-a mai îmblînzit, spiritul lui de dreptate se răzvrătea dintr-o dată, și tînărul era gata-gata s-o ia la fugă, să-i scape iar.
Așadar, ce triumf gustă ea cînd într-o dimineață îi fu adusă această scrisoare. Era și doamna Dobson de față. Tocmai sosise, încărcată de tînguirile lui Georges, care se plictisea departe de iubită și începuse să-l neliniștească acest cumnat mai stăruitor, mai gelos și mai pretențios decît un soț.
— Ah, dragul de el, dragul de el! spunea sentimentala americană. Dacă l-ai vedea ce nefericit e!
Și-n timp ce-și clătina zulufii, dezlega sulul de partituri, scoțînd de acolo scrisorile dragului nefericit pe care le ascundea cu grijă printre filele romanțelor, fericită că este amestecată în povestea asta de dragoste, că trăiește într-o atmosferă de intrigă și mister care-i însuflețea privirea rece și obrazul de blondă uscătivă.
Lucrul cel mai curios este că, deși se învoia cu plăcere să mijlocească acest du-te-vino de scrisori de dragoste, tînăra și drăguța doamnă Dobson nu scrisese și nu primise niciodată o asemenea scrisoare pentru ea.
Mereu pe drum între Asnières și Paris, cu un mesaj de dragoste sub aripă, acest ciudat porumbel călător rămînea credincios cuibului său și nu gungurea decît pentru perechea lui.
Cînd Sidonie îi arătă biletul de la Frantz, doamna Dobson întrebă:
— Ce-ai să-i răspunzi?
— I-am și răspuns că da.
— Cum?! Ai să pleci cu nebunul ăsta?
Sidonie începu să rîdă:
— Vai! Cum îți închipui așa ceva? Am spus da ca să se ducă și să m-aștepte la gară. Asta-i tot. Ba chiar e prea puțin sfertul de oră de neliniște pe care i-l ofer. El m-a făcut să sufăr o lună încheiată. Gîndește-te că a trebuit să-mi schimb tot felul de viață pentru acest domn. A trebuit să renunț să mai primesc, să le închid ușa prietenilor, tuturor acestor tineri plăcuți, începînd

cu Georges şi sfîrşind cu tine. Pentru că, ştii, scumpa mea, nici tu nu-i erai pe plac şi ar fi vrut să te îndepărtez şi pe tine, la fel ca pe ceilalţi.

Ceea ce nu mărturisea Sidonie, pricina adevăratei sale înverşunări împotriva lui Frantz, era că el o speriase, o speriase chiar foarte tare ameninţînd-o că o va spune soţului. Începînd din clipa aceea, se simţise stingherită, şi viaţa ei, viaţa pe care o îndrăgise atît, i se păruse serios periclitată. Oamenii aceştia prea blonzi şi reci în aparenţă, ca Risler, sînt năpădiţi de mînii îngrozitoare, mînii albe, ale căror efecte nu pot fi prevăzute, sînt la fel ca pulberea explozivă fără culoare şi fără miros, pe care ne temem s-o folosim pentru că nu-i cunoaştem puterea. Gîndul că într-o zi sau alta soţul ei ar fi putut să fie încunoştiinţat despre purtarea ei o înspăimînta pur şi simplu.

Din existenţa ei de odinioară, existenţă sărmană într-un cartier sărman, îşi amintea de căsnicii dezbinate, de soţi răzbunaţi, de sîngele vărsat peste ocara adulterului. O urmărea imaginea morţii. Şi moartea, odihna cea veşnică, marea tăcere erau anume făcute ca s-o înspăimînte pe fiinţa asta însetată de plăceri, lacomă de zgomot şi de agitaţie pînă la nebunie.

Această binecuvîntată scrisoare punea capăt tuturor spaimelor ei. Lui Frantz îi era acum cu neputinţă s-o mai denunţe, chiar dacă-şi va da seama că a fost înşelat, ştiind că ea are în mînă o asemenea armă; de altfel, dacă el o să vorbească, ea va arăta scrisoarea, şi toate acuzaţiile vor deveni, în faţa lui Risler, simple calomnii. Ah, domnule judecător, acum te am la mînă! Deodată fu cuprinsă de un acces de bucurie nebună.

— Simt că renasc... că renasc... — îi spunea doamnei Dobson.

Alergă pe aleile parcului, îşi culese buchete mari pentru salon, deschise larg ferestrele spre soare, dădu instrucţiuni bucătăresei, vizitiului, grădinarului. Locuinţa trebuia să fie frumoasă, Georges avea să vină din nou, şi, drept început, ea organiză un dineu pentru sfîrşitul săptămînii. Într-adevăr, s-ar fi zis că lipsise timp de o lună şi că se înapoia dintr-o călătorie de afaceri

plicticoasă şi obositoare, atît era de grăbită să readucă în jurul ei mişcarea şi viaţa.
A doua zi, pe seară, Sidonie, Risler şi doamna Dobson se aflau toţi trei în salon. În timp ce bunul Risler frunzărea un tratat de mecanică, doamna Dobson o acompania la pian pe Sidonie, care cînta. Deodată, aceasta se întrerupse în mijlocul romanţei şi izbucni într-un hohot nestăvilit de rîs. Tocmai sunase ora zece.
Risler ridică brusc capul:
— Ce te face să rîzi?
— Nimic... un gînd... — răspunse Sidonie, arătîndu-i doamnei Dobson pendula, cu un mic semn din ochi. Era ora stabilită pentru întîlnire, şi ea se gîndea la frămîntările îndrăgostitului care o aştepta.

De la întoarcerea mesagerului care-i adusese acel mult aşteptat „da" al Sidoniei, mintea tulburată a lui Frantz îşi recăpătase liniştea şi el încercase dintr-o dată un fel de destindere. Se sfîrşise cu nesiguranţa, cu lupta dintre pasiune şi datorie. Se simţi îndată uşurat, de parcă nu mai avea conştiinţă. Îşi făcu pregătirile cu cea mai mare linişte, împinse cuferele pe palier, goli scrinul şi dulapurile şi, mult înainte de ora la care hotărîse să vină să i se ia bagajele, se aşeză pe o ladă în mijlocul camerei, privind la harta ţintuită în perete dinaintea lui, ca un simbol al vieţii sale rătăcitoare, urmărind cu ochii linia dreaptă a drumurilor şi linia unduitoare ca un val care închipuie oceanele.
Nu-i trecu o clipă prin minte că de cealaltă parte a palierului cineva plînge şi suspină din pricina lui. Nu se gîndi nici o clipă la fratele său, la drama înspăimîntătoare pe care aveau s-o lase în urma lor. Era foarte departe de asemenea preocupări; o luase înainte, se şi vedea ajuns pe peronul gării, cu Sidonie, îmbrăcată sobru ca pentru călătorie şi evadare. Apoi, mai departe, pe ţărmul mării albastre, unde se vor opri o vreme ca să li se piardă urma. Şi mai departe, ajungînd cu ea într-o ţară necunoscută, unde nimeni nu putea să i-o ceară sau să i-o răpească. Alteori se gîndea la trenul ce mergea în noapte, străbătînd cîmpiile pustii. Vedea

un cap micuț și palid sprijinit pe perne alături de al lui, o gură fragedă lîngă gura lui și doi ochi adînci care-l priveau la lumina blîndă a lămpii, în legănatul roților și al aburilor.

Și-acum, încinge-te și pufăie, locomotivă! Cutremură pămîntul, înroșește cerul, scuipă fum și flăcări! Afundă-te în tuneluri, străbate munți și ape, sări, arzi, sfărîmă-te, numai du-ne cu tine, du-ne departe de lume, de legile ei, de sentimentele ei afectuoase, în afara vieții, în afară de noi înșine! ...

Cu două ore înainte de deschîderea ghișeului pentru trenul indicat, Frantz se afla la Gara Lyon, această gară tristă, care, așa cum e situată la periferia Parisului, pare un prim popas către provincie. Se așează în colțul cel mai întunecat și rămase acolo neclintit, amețit parcă. La ceasul acela mintea lui era la fel de frămîntată și de tumultuoasă ca însăși gara. Se simțea năpădit de o puzderie de gînduri fără șir, de amintiri vagi, de asocieri ciudate. Într-o clipă se cufunda atît de tare în trecutul îndepărtat, încît de două sau de trei ori se întrebă de ce se află acolo și ce anume așteaptă. Dar chipul Sidoniei țîșnea din vălmășagul gîndurilor fără noimă și le lumina din plin.

Ea trebuia să vină.

Și automat, cu toate că mai era mult pînă la ora întîlnirii, privea spre oamenii care se grăbeau și se strigau, căutînd să-i zărească silueta elegantă, ieșită brusc din mulțimea ce se trăgea în lături dinaintea frumuseții sale strălucitoare.

După multe plecări, sosiri, șuierături al căror strigăt, închis sub bolți, era asemenea unui vaiet, gara se goli deodată ca o biserică în zilele de lucru. Se apropia sosirea trenului de ora zece. Nu mai era altul înaintea lui. Frantz se ridică.

Acum nu mai era vorba de un vis, de o iluzie rătăcită prin timpul atît de mărginit, de nesigur.

Într-un sfert de oră, cel mult o jumătate de oră, ea va fi acolo.

Atunci începu pentru el chinul acela îngrozitor al așteptării, cînd viața parcă se oprește în loc, cînd îți simți

trupul şi spiritul într-o stare cu totul deosebită, cînd inima încetează să mai bată, respiraţia ţi-e anevoioasă la fel ca şi gîndirea, cînd gesturile, frazele rămîn neterminate, cînd totul este numai aşteptare. Poeţii au zugrăvit de sute de ori neliniştea dureroasă a îndrăgostitului care aşteaptă să audă uruitul roţilor unei trăsuri pe strada pustie, un pas furişat urcînd scara.

Dar să-ţi aştepţi iubita într-o gară, într-o sală de aşteptare, este cu mult mai cumplit. Lămpile cu lumină bolnăvicioasă, prin care abia se zăreşte duşumeaua prăfuită, plafonul de sticlă, zgomotul neîncetat al paşilor şi al uşilor care-ţi zgîrie auzul încordat, înălţimea pereţilor goi, afişele acelea recomandînd „trenul de plăcere pentru Monaco, turul Elveţiei", atmosfera de călătorie, de schimbare, de indiferenţă, de nestatornicie, totul e parcă făcut să-ţi strîngă inima şi să-ţi sporească neliniştea.

Frantz umbla de colo-colo, pîndind trăsurile care soseau. Acestea se opreau în faţa treptelor lungi de piatră. Portierele se deschideau şi se închideau cu zgomot, iar din întunericul de afară chipurile apăreau în lumină în prag, chipuri senine sau frămîntate, fericite sau disperate, pălării cu pene strînse în eşarfe vaporoase, bonete de ţărănci, copii adormiţi tîrîţi de mînă. De fiecare dată, el tresărea. Credea că o vede, şovăielnică, cu faţa ascunsă sub văl, puţin stînjenită. Ce repede se va duce lîngă ea s-o liniştească, s-o apere.

Pe măsură ce gara se umplea, pînda devenea tot mai anevoioasă. Trăsurile soseau într-una. Era silit să alerge de la o intrare la alta. Ieşi, gîndindu-se că de afară va vedea mai bine şi-apoi nici nu mai putea să îndure apăsarea care începuse să-l gîtuie în atmosfera banală şi înăbuşitoare a sălii de aşteptare.

Era o vreme călduţă de sfîrşit de septembrie. Se lăsase un văl subţire de ceaţă şi felinarele trăsurilor ce se iveau jos, în capătul şoselei înclinate, împrăştiau o lumină firavă. Pe măsură ce sosea, fiecare din ele părea că-i spune: „Eu sînt... iată-mă..." Dar din nici una nu cobora Sidonie, şi vedea trăsura pe care o privise venind din depărtare, cu inima plină de speranţă, de

parcă acolo înăuntru s-ar fi aflat mai mult decît propria-i viaţă, înapoindu-se invariabil spre Paris, uşoară şi goală.
Ora plecării se apropia. Se uită la ceas. Nu mai rămăsese decît un sfert de oră. I se păru înspăimîntător; dar clopoţelul care vestea deschiderea casei de bilete îl chema. Alergă într-acolo şi se aşeză la rînd.
— Două de clasa întîi pînă la Marsilia — ceru el.
Avea senzaţia că făcuse un prim pas înainte.
Se întoarse la postul său de observaţie, printre cărucioarele încărcate de bagaje şi călători întîrziaţi care se îmbulzeau. „Fereşte!" îi strigau birjarii. Dar el nu se clintea din loc, stînd acolo în calea trăsurilor, ameninţat de copitele cailor, cu urechea surdă, cu ochii larg deschişi. Numai cinci minute. Era aproape cu neputinţă ca ea să mai sosească la vreme. Lumea se grăbea să ajungă la peron. Coletele se revărsau spre locul de încărcarea bagajelor, şi pachete mari, învelite în pînză, cufere cu ţinte de aramă, traistele voiajorilor comerciali, coşuri de toate formele, de toate mărimile erau luate în primire la aceeaşi uşă, împinse, aruncate cu aceeaşi grabă.
În sfîrşit iat-o...
Da, iat-o, e chiar ea, o femeie în negru, subţire, zveltă, însoţită de alta mai mică, fără îndoială doamna Dobson. Dar o nouă privire îl lămuri. Era o femeie tînără care-i semăna, elegantă ca şi ea, cu înfăţişare de pariziană, cu o expresie de fericire în ochi. Un bărbat, tînăr şi el, o ajunse din urmă. De bună seamă că plecau în călătorie de nuntă; mama îi însoţea pînă la urcarea în vagon. Trecură prin faţa lui Frantz, învăluiţi în suflul de fericire care-i purta înainte. Cu un sentiment de mînie şi invidie, îi văzu trecînd pragul uşii, sprijiniţi unul de celălalt, strîns uniţi prin mulţime.
I se păru că oamenii aceia îl prădaseră, că aveau să ocupe în tren locul lui şi al Sidoniei...
Zarva plecării e în toi, ultimul semnal, zgomotul surd al locomotivei care se încălzeşte amestecat cu tropăitul întîrziaţilor, bubuitul uşilor şi al omnibuzelor greoaie.

Şi Sidonie nu vine. Şi Frantz tot aşteaptă. În clipa aceasta o mînă i se aşază pe umăr.
Doamne!
Se întoarce. În faţa lui se află chipul lătăreţ al domnului Gardinois, încadrat de o şapcă cu urechi.
— Nu mă înşel, e chiar domnul Risler. Aşadar, pleci cu expresul de Marsilia? Şi eu la fel, numai că nu merg departe.
Îi explică lui Frantz că a pierdut trenul de Orlèans şi că va încerca să ajungă la Savigny pe ruta Lyon; apoi vorbeşte despre Risler-senior, despre fabrică.
— Se pare că de la o vreme afacerile nu prea merg... Falimentul lui Bonnardel i-a cam picnit şi pe ei... Ah, tinerii noştri trebuie să bage de seamă. După felul cum îşi conduc barca, s-ar putea să păţească şi ei ca Bonnardel... Iartă-mă, te rog. Cred că au de gînd să închidă casa de bilete. La revedere!
Frantz abia dacă a auzit ce i se spusese. Ruina fratelui său, prăbuşirea lumii întregi, pentru el nimic nu mai are însemnătate. El aşteaptă, aşteaptă...
Dar iată că deodată casa se închide, ca o ultimă barieră în faţa speranţei lui îndărătnice. Gara s-a golit din nou. Vuietul s-a îndepărtat, dus pe şine; şi, deodată, un şuierat puternic ce se pierde în noapte ajunge la urechea îndrăgostitului, ca un ironic bun rămas. Trenul de ora zece a plecat. Încearcă să fie calm şi să chibzuiască. Cu siguranţă că ea a pierdut cursa de Asnières; ştiind însă că el o aşteaptă, va veni oricît de tîrziu. Să mai aşteptăm. Doar pentru asta există sală de aşteptare.
Nenorocitul se aşază pe o bancă. Ferestrele mari, cu geamurile întunecate acoperite cu bucăţi de hîrtie lucioasă au fost închise. Vînzătoarea de cărţi, pe jumătate adormită, îşi aranjează dugheana. El priveşte absent filele volumelor multicolore, întreaga bibliotecă specifică gărilor, ale cărei titluri le-a învăţat pe dinafară în cele patru ore de cînd stă acolo.
Sînt cărţi pe care le recunoaşte deoarece le-a citit în cortul lui din Ismailia sau pe cînd se întorcea cu vaporul de la Suez, astfel că romanele acelea ieftine, fără

valoare, îi evocă atmosfera exotică sau marină. Dar chioşcul cu cărţi se închide curînd, aşa că nu mai are nici această posibilitate să-şi înşele oboseala şi nerăbdarea. Taraba cu jucării este şi ea strînsă. Fluierele, roabele, stropitorile, lopeţile, greblele, toate ustensilele micilor parizieni în vilegiatură dispar într-o clipă. Vînzătoarea, o femeie bolnăvicioasă, cu faţa tristă, se înfăşoară într-un palton vechi şi pleacă, ducînd în mînă sobiţa cu care-şi încălzeşte picioarele.
Toţi oamenii aceia şi-au încheiat ziua de lucru, au folosit-o pînă la ultimul minut, cu tenacitatea caracteristică Parisului, care nu-şi stinge felinarele decît o dată cu ivirea zorilor.
Gîndindu-se la munca aceasta pînă seara tîrziu, îşi aminteşte de o odăiţă cunoscută unde lumina lămpii cade pe masa plină de colibri şi insecte; dar imaginea străbate repede vălmăşagul gîndurilor fără noimă care trezesc în el nebunia aşteptării.
Deodată îşi dă seama că e mort de sete. Cafeneaua gării mai este deschisă. Intră înăuntru. Chelnerii de noapte dorm pe bănci. Podeaua e umedă de la clătitul paharelor. Îl servesc foarte încet; apoi, în clipa cînd să ducă paharul la gură, gîndul că poate Sidonie a sosit în lipsa lui, că îl caută prin sală îl face să se ridice deodată şi să plece ca un nebun, lăsînd pe masă paharul neatins şi banii.
Ea n-o să vină.
Simte că-i aşa.
Sunetul paşilor lui răsunînd în sus şi-n jos, monoton şi regulat prin faţa gării, îl enervează ca o mărturie a singurătăţii şi a înfrîngerii sale.
Oare ce s-a întîmplat? Ce-a putut s-o împiedice? Să se fi îmbolnăvit sau, cine ştie, să fi avut remuşcări pentru greşeala ce urma s-o săvîrşească? Dar în cazul acesta i-ar fi dat de veste, ar fi trimis-o pe doamna Dobson. Oare să fi găsit Risler scrisoarea? Sidonie era atît de nesocotită, de imprudentă!
În timp ce se pierdea astfel în supoziţii, ceasul îşi vedea de treaba lui. Partea de sus a clădirilor Mazas, întunecată pînă atunci, începu să se albească şi, din ce

în ce, se deslușea tot mai bine. Ce să facă? Trebuia să se ducă imediat la Asnières să încerce să afle cum stau lucrurile. Ar fi vrut să fie acolo chiar în clipa aceea.
Odată luată hotărîrea, coborî în grabă scările, încrucișîndu-se pe drum cu soldați cu raniță în spinare, cu oameni nevoiași veniți pentru trenul de dimineață, trenul săracilor care se scoală cu noaptea-n cap.
Străbătu Parisul în zori, un Paris trist și rece, în care lămpile posturilor de poliție aruncau din loc în loc o lumină roșie, unde sergenții de noapte patrulau doi cîte doi, oprindu-se la colțul străzilor și scrutînd întunericul.
În fața unei secții polițienești văzu lume adunată, negustori de haine vechi, femei de la țară. Fără îndoială vreo dramă petrecută în timpul nopții care urma să se sfîrșească dinaintea comisarului-șef... Ah, dacă ar fi știut Frantz despre ce dramă era vorba; dar fiindcă nu putea să bănuiască, privi cu indiferență de la distanță. Numai că toate aspectele astea sordide, zorii revărsînd asupra Parisului o lumină palidă și obosită, felinarele licărind pe malul Senei ca lumînările la priveghi, oboseala nopții lui albe îl învăluiră într-o tristețe adîncă.
Sosirea la Asnières, după două sau trei ore de mers, fu ca o deșteptare. Soarele, înălțat în toată măreția lui, scălda cîmpia și rîul. Podul, casele, digul, totul avea prospețimea aceea a dimineții care vestește o nouă zi ieșind luminoasă și surîzătoare din ceața deasă a nopții. Zări de departe casa fratelui său, trezită încă de la ora aceea, cu obloanele deschise și cu flori pe prichiciul ferestrelor. Rătăci un timp prin împrejurimi înainte de a îndrăzni să intre.
Deodată, cineva îl strigă de pe malul rîului:
— Ia uite, domnul Frantz... Ce devreme v-ați sculat azi!
Era vizitiul Sidoniei, care se ducea cu caii la scăldat.
— Nimic nou pe-acasă?... îl întrebă Frantz, tremurînd.
— Nimic nou, domnule Frantz.
— Fratele meu este aici?

— Nu, domnul a rămas să doarmă la fabrică.
— Nu e nimeni bolnav?
— Nu, domnule Frantz, nimeni, după cîte știu.
Și caii intrară în rîu pînă la gît, înspumînd apa în jurul lor.
Frantz se hotărî să sune la portiță.
În grădină se greblau aleile. Casa era în fierbere; și, cu toate că era foarte devreme, auzi în boschetele de trandafiri sălbatici de la intrare vocea clară și vibrantă a Sidoniei, ca un tril de păsărică.
Vorbea cu însuflețire.
Frantz, foarte mișcat, se apropie să asculte.
— Nu, cremă nu... Înghețata va fi de ajuns... Numai să fie bine făcută, pentru ora șapte... Ah, și ca aperitiv... ia să vedem...
Era în mare conferință cu servitoarea pentru faimosul ei dineu de a doua zi. Sosirea neașteptată a cumnatului nu o stingheri de fel:
— Ah, bună ziua, Frantz — îi spuse ea, liniștită. Îndată voi fi liberă. Mîine avem invitați la dineu, clienți de-ai casei, un mare dineu de afaceri... Nu te superi, nu-i așa?
Proaspătă, surîzătoare, în volanele albe ale rochiei lungi de casă, cu boneta ei mică de dantelă, continuă să-și alcătuiască meniul, trăgînd în piept aerul răcoros al pășunii și al rîului. Pe fața aceasta odihnită nu zăreai nici cea mai mică urmă de suferință sau de neliniște. Fruntea ei netedă, mirarea încîntătoare din privire, care avea să-i dea multă vreme un aer de tinerețe, buzele întredeschise și trandafirii contrastau ciudat cu chipul îndrăgostitului, răvășit de o noapte de neliniște și oboseală.
Așezat într-un colț al salonului timp de un sfert de oră, care i se păru nesfîrșit, lui Frantz îi trecură pe dinainte, în ordinea lor obișnuită, toate felurile de bucate potrivite unui dineu burghez, de la micile pateuri calde, peștele normand și nenumăratele ingrediente cu care se prepară, pînă la piersicile de Montreuil și strugurii albi de masă de Fontainebleau. Nu-l scuti de nici unul din feluri.

În fine, rămaseră singuri și putu să-i vorbească.
— Oare n-ai primit scrisoarea mea?... întrebă el, cu o voce înăbușită.
— Cum să nu, am primit-o. Se ridicase ca să-și potrivească în fața oglinzii cîteva șuvițe rebele amestecate printre panglici și, în timp ce se privea, continuă: Sigur c-am primit scrisoarea. Chiar am fost încîntată de ea... Acum, dac-ai mai avea chef să-i dezvălui fratelui tău lucrurile acelea urîte cu care m-ai amenințat, voi putea să-i dovedesc ușor că toate aceste defăimări mincinoase se datoresc disprețului arătat față de o iubire vinovată, pe care eu am respins-o cum se cuvine. Consideră-te prevenit, scumpule... și la revedere!
Fericită, ca o actriță care tocmai și-a sfîrșit o tiradă de mare efect, trecu prin fața lui și ieși din salon, cu un zîmbet în colțul gurii, senină și triumfătoare.
Și el nu o ucise!

V

UN FAPT DIVERS

În ajunul acestei zile nefaste, la cîteva clipe după ce Frantz își părăsise pe furiș odaia din strada Braque, ilustrul Delobelle se întoarse acasă foarte tulburat, cu o înfățișare obosită și plină de dezgust pe care și-o lua de obicei în fața situațiilor supărătoare.
— Vai, Dumnezeule, dragă bărbate, ce ți s-a întîmplat?... întrebă numaidecît maica Delobelle, pe care douăzeci de ani de mimică exagerată și dramatică nu izbutiseră s-o facă mai nepăsătoare.
Înainte de a răspunde, fostul actor, care nu uita niciodată să-și anunțe cele mai neînsemnate cuvinte prin expresii ale fizionomiei învățate odinioară pentru scenă, făcu o schimă în semn de greață și dezgust, cu colțul buzelor lăsate în jos, de parcă ar fi înghițit chiar atunci ceva foarte amar.
— S-a întîmplat că acești Risleri sînt cu siguranță niște ingrați sau niște egoiști, în orice caz, oameni foarte prost crescuți. Știți voi ce-am aflat acum de la portă-

reasă, care mă privea de sus, sfidîndu-mă?... Ei bine, Frantz Risler a plecat. A părăsit nu demult casa, poate la ora asta și Parisul, fără măcar să-mi strîngă mîna, să-mi mulțumească pentru felul cum l-am primit aici... Ce părere aveți?... Căci nici de la voi nu și-a luat rămas bun, nu-i așa? Și, cu toate astea, n-a trecut nici o lună de cînd stătea toată ziua pe capul nostru.

Maica Delobelle scoase o exclamație sinceră de surpriză și durere. Dimpotrivă, Désirée nu rosti o vorbă, nu făcu un gest. Mereu același mic sloi de gheață. Firele de alamă se răsuceau într-una între degetele ei îndemînatice...

— Să mai ai prieteni! continuă ilustrul Delobelle. Oare ce i-am mai făcut și ăstuia?

Era una din maniile lui de a se crede urmărit de ura lumii întregi. Făcea parte din atitudinea lui în viață, a sacrificatului pe altarul artei.

Cu blîndețe, cu gesturi aproape materne — deoarece întotdeauna există ceva matern în afecțiunea pe care o inspiră acești copii mari — maica Delobelle își consolă soțul, îl mîngîie, adăugă cîteva dulciuri la masă. De fapt, bietul smintit era sincer amărît. După plecarea lui Frantz, postul de amfitrion permanent, deținut altădată de Risler-senior, rămînea din nou vacant și actorul regreta plăcerile de care va fi lipsit.

Și cînd te gîndești că alături de necazul acesta egoist și de suprafață exista o durere adevărată, nemărginită, durerea care ucide, dar de care această mamă oarbă nu-și dădea seama! Privește-ți fiica, femeie nenorocită! Privește-i paloarea transparentă, ochii lipsiți de lacrimi, cu strălucirea lor fixă, de parcă și-ar concentra atenția asupra unui obiect văzut numai de ei! Fă să ți se deschidă acest sufletel zăvorît care suferă! Întreabă-ți copila! Fă-o să vorbească, mai ales fă-o să plîngă, să lepede povara care o apasă, astfel ca ochii ei împăienjeniți de lacrimi să nu mai privească în gol acel lucru cumplit și necunoscut spre care se ațintesc cu deznădejde! Da' de unde!...

Există femei în care mama ucide soția. La ea, soția ucisese mama. Vestală a zeului Delobelle, absorbită de

contemplarea idolului său, își închipuia că fiica ei venise pe lume doar ca să se devoteze aceluiași cult, să îngenuncheze la același altar. Amîndouă nu trebuiau să aibă alt țel în viață decît acela de a munci pentru gloria marelui bărbat, de a consola geniul lui nerecunoscut. În afară de asta, nimic n-avea importanță. Niciodată maica Delobelle nu băgase de seamă roșeața bruscă a fetei în clipa cînd Frantz intra în atelier, toate viclesugurile ei de fată îndrăgostită ca să aducă vorba despre el, să-i pomenească mereu numele în convorbirile lor în timp ce lucrau, și asta de ani de zile, de pe vremea cînd Frantz pleca dimineața la Școala Centrală, la ceasul cînd ele aprindeau lampa ca să-și înceapă ziua de muncă. Niciodată nu cercetase tăcerile acelea lungi în care tinerețea, fericită și încrezătoare, își zăvorăște cu strășnicie visele ei de viitor; dacă uneori îi spunea fetei, a cărei muțenie o obosea: „Da' ce-i cu tine?", Désirée nu trebuia decît să-i răspundă: „N-am nimic", pentru ca gîndul mamei, abătut o clipă, să se întoarcă îndată la preocuparea-i favorită.

Astfel, femeia aceasta care citea în inima soțului, în cea mai mică cută a frunții lui olimpiene și goale, nu avusese pentru sărmana ei Zizi nici una din revelațiile acelea de dragoste prin care mamele, chiar cele mai vîrstnice și mai ofilite, întineresc și se apropie de sufletul fetelor pentru a le împărtăși tainele și a le sfătui. Acesta este cel mai mare păcat al egoiștilor inconștienți ca Delobelle. Zămislesc același egoism în jurul lor.

În unele familii obiceiul de a reduce totul la o singură persoană lasă în umbră bucuriile sau durerile care-i sînt indiferente sau inutile acesteia.

Și vă întreb, întrucît drama dureroasă ce făcea să plîngă cu lacrimi amare inima sărmanei îndrăgostite putea să aibă vreo legătură cu gloria marelui actor?

Totuși, ea suferea cumplit.

De aproape o lună, din ziua cînd Sidonie venise să-l ia pe Frantz în trăsura ei, Désirée știa că nu mai este iubită și cunoștea numele rivalei. Nu era supărată pe ei, mai degrabă îi compătimea. Dar atunci, de ce se întorsese el? De ce o amăgise cu atîta ușurință?

După ce lumina orbitoare care-i străbătuse dintr-o dată viaţa se stinsese, biata copilă îşi regăsea captivitatea şi mai posomorîtă, aşa cum nenorociţilor osîndiţi să trăiască în închisoare, unde se obişnuiesc cu spaţiul îngust şi cu întunericul, dacă-i scoţi pentru un timp la lumină, celula li se pare mai tristă şi mai întunecoasă cînd se întorc înapoi. De atunci, cîte lacrimi înghiţite în tăcere! Cîte necazuri povestite păsărelelor sale! Căci şi de data aceasta ea îşi găsise refugiul tot în muncă, munca înverşunată, fără răgaz, care, prin monotonia ei, prin succesiunea permanentă a aceloraşi griji, a aceloraşi gesturi, îi mai domolea gîndurile.

Şi după cum păsărelele moarte păreau că prind viaţă sub degetele ei, tot aşa iluziile şi speranţele sale moarte, îmbibate de o otravă mai subtilă şi mai pătrunzătoare decît cea care plutea în praful din jurul mesei de lucru, mai băteau uneori din aripi, cu o trudă în care se amesteca deznădejdea şi dorinţa de întoarcere la viaţă. Frantz nu era cu desăvîrşire pierdut pentru ea. Deşi acum venea rar s-o vadă, îl ştia acolo, îl auzea intrînd, ieşind, plimbîndu-se pe coridor cu pas neliniştit, şi uneori, prin uşa întredeschisă, zărea silueta celui drag traversînd palierul în fugă. Nu părea de loc fericit. De altfel, ce fericire putea să-l aştepte? O iubea pe soţia fratelui său. Şi la gîndul că Frantz nu era fericit, fiinţa asta bună îşi uita propria-i durere şi nu se mai gîndea decît la a lui.

Ştia că tînărul nu se mai poate întoarce cu dragoste la ea. Dar se gîndea că poate într-o zi îl va vedea intrînd, sfîrşit şi rănit, că se va aşeza pe scăunel şi, punîndu-şi capul în poala ei, îi va povesti cît a suferit şi, cu un hohot de plîns, îi va spune: „Vindecă-mă".

Speranţa aceasta firavă o susţinea de trei săptămîni. Se mulţumea doar cu atît.

Dar nu. Nici atît nu i-a fost hărăzit. Frantz plecase, plecase fără să-i arunce o privire, fără un bun rămas. După trădarea iubitului, urmase trădarea prietenului. Era înspăimîntător! . . .

La primele cuvinte ale tatălui său se simţi împinsă într-o prăpastie adîncă, îngheţată, cufundată în beznă, în care

cobora vertiginos fără să-şi dea seama, ştiind bine că nu se va mai întoarce spre lumină. Se sufoca. Ar fi vrut să reziste, să se zbată, să cheme în ajutor.
Dar pe cine?
Maică-sa n-ar fi înţeles-o.
Sidonie?... Ah!, acum o cunoştea! Mai degrabă s-ar fi adresat păsărelelor ei mute, cu pene lucitoare, ai căror ochişori o priveau cu o veselie atît de indiferentă.
Îşi dădea seama că de data aceasta munca nu o va mai putea salva, că-şi pierduse efectul binefăcător asupra ei, iată ce era cumplit. Îşi simţea braţele fără vlagă, mîinile-i obosite se depărtară una de cealaltă, cuprinse de amorţeala descurajării.
Aşadar, cine ar fi putut s-o sprijine în mijlocul acestui imens dezastru?
Dumnezeu? Ceea ce se cheamă Cerul?
Nici măcar nu se gîndi la el. La Paris, mai ales în cartierele de muncitori, casele sînt prea înalte, străzile prea înguste, atmosfera prea tulbure ca să poţi zări cerul. Se pierde în fumul fabricilor şi în ceaţa ce se ridică de pe acoperişurile umede; şi-apoi viaţa este atît de aspră pentru cei mai mulţi dintre aceşti oameni, încît, atunci cînd îşi aduc aminte de providenţă, o fac doar ca să-i arate pumnul sau să o blesteme. Iată de ce există atîtea cazuri de sinucidere la Paris. Oamenii aceştia, care nu ştiu să se roage, sînt gata oricînd să moară. În clipele de deznădejde li se arată moartea, moartea care îi eliberează şi-i linişteşte.
Către ea privea atît de fix mica infirmă. Hotărîrea ei fusese luată pe loc: trebuia să moară.
Dar cum?
Nemişcată în fotoliu, în timp ce viaţa continua fără sens în jurul ei, în timp ce maică-sa pregătea masa, iar marele bărbat debita un monolog împotriva ingratitudinii omeneşti, ea se gîndea ce fel de moarte să-şi aleagă. Cum nu rămînea niciodată singură, nici nu putea fi vorba să aprindă soba cu cărbuni, după ce mai întîi ar fi astupat toate crăpăturile. Cum nu ieşea de loc din casă, nu putea să se gîndească nici la otrava care se cumpără de la spiţer, un pachetel de praf alb pe

care-l ascunzi în fundul buzunarului, lîngă cutiuţa cu ace şi degetar. Mai era şi fosforul chibriturilor, cocleala banilor vechi de aramă, fereastra deschisă spre pavajul străzii; dar gîndul că le-ar oferi părinţilor spectacolul agoniei sale voite, că rămăşiţele ei, culese din mijlocul îmbulzelii, vor fi pentru ei atît de înfiorătoare la vedere, o făcu să respingă acest mijloc.
Mai avea şi rîul.
Cel puţin, apa te duce uneori atît de departe, încît nimeni nu te mai găseşte şi moartea rămîne învăluită în mister.
Rîul!
Gîndul acesta îi dădea fiori. Şi nu o înspăimînta imaginea apei negre şi adînci. Fetele Parisului nu-şi fac probleme din cauza asta. Îţi arunci şorţul în cap ca să nu vezi, şi pleosc! Dar va trebui să coboare, să meargă singură pe stradă, şi strada o intimida.
Or, în timp ce biata copilă, într-un suprem avînt, se îndrepta de pe acum către moarte şi uitare, privind din depărtare prăpastia, cu ochi rătăciţi în care se şi ghicea delirul sinuciderii, ilustrul Delobelle îşi venea în fire încetul cu încetul, vorbele lui sunau mai puţin dramatic; şi-apoi, cum aveau la masă varză, care lui îi plăcea tare mult, începu să se înduioşeze în timp ce mînca, să-şi amintească de succesele-i de odinioară, de cununa de aur, de abonaţii din Alençon. După ce isprăvi masa, spilcuit, dichisit, cu manşetele foarte albe şi cu o monedă nouă şi strălucitoare de cinci franci în buzunar, pe care i-o dăduse nevastă-sa ca s-o facă pe flăcăul, plecă la „Odeon" să vadă *Mizantropul*, în care debuta Robricart.
— Sînt tare mulţumită — spunea maica Delobelle în timp ce strîngea masa. Tata a mîncat bine şi asta l-a mai consolat puţin, bietul de el! Spectacolul o să-l distreze. Are atîta nevoie de distracţie...
...Da, lucrul cel mai greu era să meargă singură pe stradă. Trebuia să aştepte să se aprindă felinarele, să coboare încet scara după ce se va culca mama, să ceară cheia de la portăreasă şi să-şi înceapă drumul prin Paris, unde întîlneşti la tot pasul bărbaţi care te

privesc cu neruşinare drept în ochi, cafenele viu luminate. Pe Désirée frica aceasta o chinuia încă din copilărie. Cînd era mică şi cobora în stradă cu vreo treabă, copiii se ţineau după ea rîzînd, şi n-ar fi putut spune dacă o durea mai mult maimuţăreala acestor obraznici cînd îi imitau mersul strîmb, sau mila trecătorilor care-şi întorceau privirile, înduioşaţi. Şi-apoi se mai temea şi de trăsuri, de omnibuze. Rîul era departe. O să fie tare obosită. Totuşi nu avea alt mijloc.

— Eu mă duc la culcare, fetiţo, tu mai stai?

Cu ochii la lucrul ei, fetiţa răspunse că va mai sta. Vrea să isprăvească garnitura începută.

— Atunci, noapte bună! zise maica Delobelle, care, din cauza vederii slăbite, nu mai poate să îndure multă vreme lumina lămpii. Am pus gustarea pentru tata lîngă foc. Să te mai uiţi la ea înainte de culcare.

Désirée n-a mînţit. Vrea să termine garnitura pentru ca tata s-o poată duce mîine dimineaţă; şi, într-adevăr, văzînd căpşorul acesta aplecat liniştit sub lumina albă a lămpii, nu ţi-ai fi închipuit pentru nimic în lume ce gînduri sinistre deapănă.

În sfîrşit, iată şi ultima pasăre din garnitură, o minunată păsărică ale cărei aripi, foarte verzi, cu reflexe de safir, par înmuiate în apa mării.

Cu grijă, Désirée o fixează cochet pe un fir de alamă, cu înfăţişarea ei de pasăre speriată care-şi ia zborul. Ah, cît de departe îşi ia zborul mica pasăre albastră! Cu viteză deznădejde bate din aripi în văzduh! Cum se vede cît de colo că de data aceasta e vorba de călătoria cea mare, călătoria veşnică şi fără întoarcere...

Acum a isprăvit cu lucrul, pe masă e ordine, ultimele firişoare de mătase sînt adunate cu grijă, acele înfipte în perniţă.

Cînd tata se va întoarce, la lumina lămpii făcută mică, va găsi gustarea caldă în faţa focului stins; şi seara aceasta, înfiorătoare şi sinistră, i se va părea liniştită ca întotdeauna, locuinţa fiind în bună rînduială, iar tabieturile lui respectate cu sfinţenie. Désirée deschide încetişor dulapul şi scoate de-acolo un şal mic cu care se înfăşoară; pe urmă pleacă.

Dar cum? Nici o privire mamei sale, nici un rămas bun, nici o părere de rău?... Nu, nimic. Cu luciditatea înspăimîntătoare a celor care se duc la moarte, a înțeles deodată că toată copilăria și tinerețea ei au fost sacrificate unei iubiri egoiste. Își dă foarte bine seama că un cuvînt al marelui bărbat o va consola pe femeia aceasta adormită, căreia aproape că-i poartă pică pentru că nu se trezește, pentru că o lasă să plece așa, fără o tresărire a pleoapelor ei coborîte.

Moartea unui om tînăr, chiar cea voită, este totdeauna însoțită de revoltă, și biata Désirée pleacă din viață răzvrătită împotriva sorții ei.

Iat-o în stradă. Oare unde se duce? Pretutindeni e pustiu. Cartierele acestea, atît de însuflețite ziua, se liniștesc seara devreme. Aici se muncește prea mult și lumea adoarme repede. În timp ce Parisul bulevardelor, încă plin de viață, aruncă deasupra întregului oraș o lumină trandafirie ca a unui incendiu îndepărtat, aici toate ușile sînt închise, obloanele ferestrelor și ale prăvăliilor sînt coborîte. Din cînd în cînd, liniștea este tulburată de vreo lovitură de ciocan tîrzie, de pasul unui sergent de noapte, pe care-l auzi fără să-l vezi, de monologul vreunui bețiv întrerupt de mersul lui pe mai multe cărări, sau poate de o rafală de vînt venită de pe digul apropiat, care zgîlțîie geamul unui felinar, funia veche a unui scripete, se întoarce la un colț de stradă și se pierde cu un șuierat sub un prag tocit.

Désirée merge repede, înfășurată în șalul ei, cu fruntea sus, cu ochii uscați. Fără să cunoască drumul, merge drept, drept înainte.

Străzile din Marais, întunecoase, înguste, slab luminate ici-colo de cîte un felinar, se întretaie, fac ocoluri, și, în căutarea ei febrilă, fata se învîrtește pe loc. Între ea și rîu se ivește mereu o piedică. Totuși, vîntul aduce cu el o răcoare umedă care o lovește în obraz. Într-adevăr, s-ar zice că apa se retrage, că se înconjoară de bariere, că ziduri groase, case înalte se așază dinadins în fața morții; dar mica infirmă are mult curaj și străbate neobosită vechile străduțe desfundate.

Aţi văzut vreodată, la sfîrşitul unei zile de vînătoare, o potîrniche rănită ascunzîndu-se în scobitura unui şanţ? Cade, se tîrăşte, trăgîndu-şi aripile însîngerate, către un adăpost unde să poată muri în linişte. Mersul şovăielnic al acestei mici umbre de-a lungul trotuarelor atingînd zidurile îţi sugerează întocmai aceeaşi imagine. Şi cînd te gîndeşti că tot la ora asta, aproape în acelaşi cartier, cineva rătăceşte la fel pe străzi, aşteptînd, pîndind cu deznădejde. Ah, de-ar putea să se întîlnească! Dacă ea l-ar opri pe acest trecător neliniştit şi l-ar întreba:

— Nu vă supăraţi, domnule, cum pot ajunge la Sena?...

El ar recunoaşte-o îndată:

— Cum, eşti chiar dumneata, don'şoară Zizi? Ce cauţi pe stradă la ora asta?

— Am să mor, Frantz. Dumneata mi-ai nimicit dorinţa de a trăi.

Atunci el, foarte mişcat, ar lua-o, ar ţine-o strîns, ar purta-o în braţe spunîndu-i:

— Ah, nu, să nu mori. Am nevoie de tine ca să mă mîngîi, să mă vindeci de tot răul pe care mi l-a făcut cealaltă.

Dar acesta-i doar un vis de poet, viaţa nu se pricepe să pună la cale asemenea întîlniri. E mult prea haină, viaţa asta aspră! Uneori ar trebui atît de puţin ca să fie salvat un om; dar ea se fereşte să dea puţinul acela. Iată de ce romanele adevărate sînt totdeauna aşa de triste...

Străzi şi iar străzi, pe urmă o piaţă, un pod ale cărui felinare desenează în apa neagră un alt pod luminos. În sfîrşit, iată rîul. Din pricina ceţei din seara asta de toamnă, umedă şi călduţă, Parisul, pe care ea nu-l cunoaşte, i se înfăţişează într-o măreţie confuză, sporită de faptul că se află în locuri străine ei. Aici trebuie să-şi pună capăt zilelor.

Se simte atît de mică, de părăsită, atît de pierdută în imensitatea oraşului luminat şi pustiu. I se pare că a şi murit. Se apropie de chei şi, deodată, o mireasmă de flori şi verdeaţă, de pămînt reavăn o opreşte pentru o clipă din drum. La picioarele ei, pe trotuarul de la

marginea apei, grămezi de arbuşti înveliţi în paie, ghivece cu flori ambalate în hîrtie albă sînt gata pregătite pentru a fi vîndute a doua zi în piaţă. Înfăşurate în broboade, cu picioarele pe sobiţele cu mangal, vînzătoarele se sprijină de spătarul scaunelor, toropite de somn şi de răcoarea nopţii. Margarete bătute în toate culorile, rozete, trandafiri de toamnă îmbălsămează aerul sub lumina razelor de lună, aşternînd o umbră delicată în jur, smulşi din locul lor, aduşi de departe, aşteptînd bunul plac al Parisului adormit.

Biata micuţă Désirée! S-ar zice că toată tinereţea ei, puţinele-i zile de fericire şi iubirea ei dezamăgită i se redeşteaptă datorită miresmelor acestei grădini ambulante. Se plimbă încet printre flori. Uneori, o rafală de vînt face să foşnească arbuştii de parcă ar fi ramurile unui codru, iar jos, pe trotuar, coşurile pline cu plante smulse răspîndesc un miros de pămînt reavăn.

Îşi aminteşte de plimbarea ei cu Frantz, la ţară. Adierea aceea a naturii, pe care a respirat-o atunci pentru prima oară, o regăseşte în clipa dinaintea morţii. „Adu-ţi aminte", pare să-i spună, şi ea îi răspunde în gînd: „Oh, da, îmi aduc aminte".

Îşi aminteşte chiar prea bine. Ajungînd la capătul cheiului împodobit ca de sărbătoare, mica umbră furişă se opreşte la scara ce duce la mal...

Aproape imediat răsună strigăte, lumea se agită de-a lungul cheiului. „Repede o barcă, nişte cîrlige!" Marinari, sergenţi de noapte aleargă în toate părţile. O ambarcaţie se desprinde de mal, cu o lanternă la prova. Vînzătoarele de flori se trezesc, şi pentru că una dintre ele întreabă căscînd ce se întîmplă, vînzătoarea de cafea, aţipită la piciorul podului, îi răspunde liniştită:

— O femeie şi-a făcut vînt în apă.

Ei bine, nu. Rîul nu a vrut-o pe copilă. I-a fost milă de atîta gingăşie şi blîndeţe. Şi iată că în lumina lanternelor ce se agită jos pe mal se formează un grup care porneşte. A fost salvată! ...A pescuit-o un dragor. Sergenţi de noapte o duc pe braţe, înconjuraţi de marinari şi de hamali; în întuneric se aude o voce groasă şi răguşită mîrîind: „Uite o găinuşă de apă care mi-a

dat de furcă! S-o fi văzut cum îmi luneca printre degete!... Cred că tare ar mai fi vrut să mă facă să pierd recompensa..." Încetul cu încetul, zarva se potolește, curioșii se împrăștie și, în timp ce grupul se îndreaptă spre un post de poliție, vînzătoarele de flori se culcă din nou, iar pe cheiul pustiu, margaretele freamătă în adierea vîntului de noapte.

Vai, sărmană copilă, credeai poate că e ușor să pleci din viață, să dispari dintr-o dată? Nu bănuiai că, în loc să te ducă repede în neantul pe care-l căutai, rîul te va lăsa pradă rușinii, tuturor umilințelor unei sinucideri ratate. Mai întîi postul de poliție, postul respingător cu băncile lui murdare, cu podeaua pe care praful ud este la fel cu noroiul de pe străzi.

Acolo a fost nevoită să-și sfîrșească Désirée noaptea. O culcară pe un pat pliant în fața sobei, înfundată cu lemne anume pentru ea; din cauza căldurii nesănătoase, din hainele ei îmbibate de apă ieșeau aburi. Unde se afla oare? Nu-și dădea bine seama. Mica infirmă asculta și privea totul ca prin ceață, fără să priceapă nimic: oamenii culcați jur împrejur, în paturi asemănătoare cu al ei, tristețea goală a acestei încăperi, urletele celor doi bețivani care loveau în ușa din fund și înjurau cumplit.

Lîngă ea, o femeie în zdrențe, cu părul căzut pe umeri, stătea ghemuită la gura sobei, ale cărei reflexe roșii nu izbuteau să-i coloreze chipul rătăcit și livid. Era o nebună culeasă de pe străzi în noaptea aceea, o sărmană ființă care clătina din cap și repeta într-una, aproape fără să-și miște buzele: „Ah, da, o adevărată mizerie!... Ah, da, o adevărată mizerie!"... Și, tînguirea ei sinistră, printre sforăiturile celor care dormeau, o cutremura pe Désirée. Închidea ochii să nu mai vadă fața rătăcită, care o speria, de parcă ar fi fost întruchiparea propriei sale deznădejdi. Din timp în timp, ușa dinspre stradă se deschidea, glasul unui șef striga niște nume, și doi sergenți de noapte ieșeau, în timp ce alți doi intrau, se aruncau de-a curmezișul paturilor, istoviți ca niște marinari de veghe care și-au petrecut noaptea pe punte.

În sfîrşit, se iviră zorile, cu înfiorarea aceea albă, atît de dureroasă pentru bolnavi. Trezită dintr-o dată din toropeală, Désirée se ridică în capul oaselor, aruncă pătura cu care fusese învelită şi, cu toată oboseala şi febra, încercă să se ţină pe picioare, să fie din nou stăpînă pe sine şi pe voinţa sa. Avea un singur gînd: să scape de privirile acestor ochi ce se holbau în preajma ei, să plece din locul acesta îngrozitor unde somnul avea o răsuflare atît de grea şi chipuri atît de zbuciumate.

— Domnilor, vă rog lăsaţi-mă nă mă întorc la mama — zise ea, tremurînd.

Oricît de obişnuiţi ar fi fost oamenii aceia cu dramele Parisului, îşi dădeau seama că se află în faţa unei situaţii mai deosebite, mai emoţionante decît celelalte. Numai că nu o puteau trimite imediat acasă. Trebuia s-o ducă mai întîi la comisar. Era obligatoriu. De mila ei, aduseră o trăsură; şi ea fu nevoită să părăsească postul de poliţie şi să înfrunte privirile celor adunaţi la intrare ca s-o vadă pe mica infirmă, cu părul ei ud, lipit de tîmple, şi cu pătura cazonă pe umeri, ceea ce n-o împiedica să tremure de frig. La comisariat fu condusă pe o scară întunecoasă şi umedă, pe care urcau şi coborau indivizi cu mutre de borfaşi. O uşă mobilă, deschisă şi închisă în fiece clipă, ca în orice instituţie publică, încăperi reci, prost luminate, iar pe bănci, oameni tăcuţi, năuciţi, adormiţi, vagabonzi, hoţi, femei uşoare, o masă acoperită cu o veche cuvertură verde la care scria „Cîinele comisarului"[1], un bărbat voinic, cu chip de vătaf şi cu o redingotă jerpelită; ajunseseră. Cînd intră Désirée, un om se ivi din umbră şi veni în faţa ei, întinzîndu-i mîna. Era omul cu recompensa, hidosul ei salvator pentru douăzeci şi cinci de franci.

—Ei, micuţo, cum îţi mai merge de cînd cu băiţa? i se adresă, cu un rîs cinic, şi glasul lui te făcea să te gîndeşti la nopţi ceţoase pe apă.

Şi le povesti celor de faţă cum o pescuise, că o apucase aşa, pe urmă aşa, şi că, fără el, cu siguranţă că fata ar fi fost acum în drum spre Rouen, purtată de ape.

---

[1] Expresie populară care-l defineşte pe contopistul de poliţie. (n.t.)

Nefericita se aprinsese la față de rușine și din cauza febrei, și era atît de tulburată, încît i se părea că apa îi lăsase un văl pe ochi și un zumzet în urechi. În cele din urmă fu dusă într-o încăpere mai mică, în fața unui personaj solemn, decorat, a domnului comisar în persoană, care tocmai își bea cafeaua cu lapte și citea *Gazeta Tribunalelor*.

În timp ce muia o bucățică de pîine în cană, fără să-și ridice ochii de pe ziar, zise cu un aer morocănos:

— A, dumneata ești... — și numaidecît cel ce o adusese pe Désirée începu să-și citească raportul:

— „La ora douăzeci și trei și patruzeci și cinci de minute, pe cheiul Mégisserie, în dreptul numărului 17, numita Delobelle, douăzeci și patru de ani, modistă, locuind pe strada Braque, cu părinții săi, a încercat să se sinucidă aruncîndu-se în Sena, de unde a fost scoasă vie și nevătămată de către domnul Parcheminet, dragor, domiciliat în strada Butte-Chaumont."

Domnul comisar asculta, continuînd să mănînce, cu aerul liniștit și plictisit al omului pe care nimic nu-l mai miră; la sfîrșit ridică spre numita Delobelle o privire sentențioasă și mi-o certă aspru. Ceea ce făcuse ea era foarte urît, foarte laș. Oare ce a împins-o la asemenea faptă? De ce vroia să-și pună capăt zilelor? Ia spune, numită Delobelle, de ce?

Dar numita Delobelle se încăpățîna să nu răspundă. I se părea că, mărturisindu-și dragostea într-un asemenea loc, ar fi însemnat să o pîngărească. „Nu știu nici eu... Nu știu nici eu"... repeta ea în șoaptă, scuturată de fiori.

Descumpănit, nerăbdător, domnul comisar declară că va fi dusă la părinții ei, dar cu o singură condiție: să-i făgăduiască că n-o să mai facă niciodată.

— Ia spune, făgăduiești?

— Oh, da, domnule...

— N-ai să mai faci niciodată?...

— Nu! Bineînțeles, niciodată... niciodată...

Cu toate făgăduielile ei, domnul comisar de poliție clătina din cap, de parcă n-ar fi fost convins.

Iat-o afară, în drum spre casă, spre adăpost, dar chinurile ei nu se sfîrșiseră încă.

În trăsură, polițistul care o însoțea se arătă mult prea politicos, prea amabil. Ea se făcea că nu pricepe, se dădea mai la o parte, își retrăgea mîna. Ce chin!... Lucrul cel mai îngrozitor a fost însă cînd au ajuns în strada Braque, unde toată casa era în picioare și unde a trebuit să înfrunte curiozitatea vecinilor. Din primele ore ale dimineții tot cartierul aflase de dispariția ei. Se zvonise că plecase cu Frantz Risler! Dis-de-dimineață, ilustrul Delobelle fusese văzut ieșind înspăimîntat, cu pălăria strîmbă, cu manșetele boțite, ceea ce dovedea o preocupare neobișnuită; iar cînd portăreasa urcase cu proviziile, o găsise pe biata mamă pe jumătate nebună, alergînd dintr-o odaie într-alta, căutînd un rînd lăsat de copilă, o urmă oricît de neînsemnată, care să-i dea cel puțin un indiciu despre cele întîmplate. În mintea acestei mame nenorocite se făcuse dintr-o dată lumină privitor la purtarea fiicei sale din ultimele zile, la tăcerea ei în legătură cu plecarea lui Frantz. „Nu plînge, nevastă... am să ți-o aduc înapoi..." spusese tatăl, ieșind, și din clipa cînd el plecase, cu dorința s-o caute, dar și ca să scape de priveliștea acestei dureri nemărginite, ea nu făcea altceva decît să treacă din coridor la fereastră, de la fereastră pe coridor. Cînd auzea un pas pe scară, deschidea ușa cu emoție și se năpustea afară; iar cînd intra din nou înăuntru, mica lor locuință i se părea și mai pustie, cu fotoliul gol al fiicei sale, întors pe jumătate spre masa de lucru, și izbucnea în lacrimi.

Deodată, jos, la intrare, se opri o trăsură. Casa răsună de glasuri și de pași.

— Doamnă Delobelle, uite-o!... Fiica dumitale a fost găsită.

Cea care urca la brațul unui necunoscut era chiar Désirée, palidă, clătinîndu-se pe picioare, fără șal sau pălărie, înfășurată într-o manta neagră. Cînd dădu cu ochii de maică-sa, îi zîmbi cu un aer cam nătîng.

— Nu te speria, nu-i nimic... — încercă ea să-i spună, apoi se prăbuși pe scară.

Maica Delobelle nu și-ar fi închipuit vreodată că are atîta putere. Într-o clipă își ridică fata de jos, o duse în pat și o culcă, îi vorbi, o sărută.

— În sfîrşit, iată-te! De unde vii, copilă nefericită? Spune-mi, e adevărat că ai vrut să te omori?... Aşadar, sufereai atît de mult?... De ce nu mi-ai spus nimic? Văzîndu-şi mama în asemenea hal, cu faţa scăldată în lacrimi, îmbătrînită în cîteva ore, Désirée se simţi cuprinsă de remuşcări. Se gîndea că plecase fără să-şi ia rămas bun de la ea şi că în adîncul inimii o învinuise că nu o iubeşte.

N-o iubeşte!

— Dacă ai fi murit, n-aş mai fi trăit nici eu — spunea biata femeie. Ah, cînd m-am sculat în dimineaţa asta şi am văzut că patul tău e neatins şi că nu eşti nici în atelier, m-am răsucit pe călcîie şi am căzut ţeapănă... Te-ai mai încălzit?... Ţi-e mai bine?... Nu-i aşa că n-ai să mai faci, că n-ai să mai vrei să mori?...

Şi îi potrivea cuvertura, îi încălzea picioarele, o lua la pieptul ei, vrînd s-o legene.

Stînd cu ochii închişi în pat, Désirée vedea aievea toate amănuntele sinuciderii, toate grozăviile prin care trecuse ieşind din moarte. Febra creştea; începea să se cufunde într-un somn greu şi goana ei nebună prin Paris o chinuia, nu-i dădea pace. Mii de străzi întunecoase se înghesuiau în faţa ei, şi la capătul fiecăreia curgea Sena.

Rîul acesta monstruos, pe care nu-l putuse găsi în timpul nopţii, acum o urmărea.

Se simţea împroşcată din cap pînă-n picioare de nămolul lui, şi în coşmarul care o apăsa, neştiind cum să scape de obsesia amintirilor, biata copilă îi şoptea maică-si:

— Ascunde-mă... ascunde-mă... mi-e ruşine!

VI

A FĂGĂDUIT CĂ N-ARE SĂ MAI FACĂ

Ah, nu, n-are să mai facă. Domnul comisar poate să fie liniştit. Nu există nici un risc s-o ia de la început. De altfel, cum ar putea ajunge pînă la rîu, acum cînd

nici nu se mai mişcă din pat? Dacă ar vedea-o domnul comisar, nu s-ar mai îndoi de cuvîntul dat. Desigur, hotărîrea sa, această dorinţă de a muri, înscrisă de ieri dimineaţă pe chipul ei palid, sînt încă foarte vizibile; dar ceva mai molcomite, mai resemnate. Numita Delobelle ştie că, dacă mai aşteaptă puţin, doar foarte puţin, nu va mai avea ce să-şi dorească.

Doctorii pretind că se stinge din cauza unei congestii pulmonare, că s-ar fi îmbolnăvit din pricina hainelor ude. Doctorii se înşală: nu-i vorba de congestie pulmonară. O ucide oare dragostea?... Nu. Din noaptea aceea îngrozitoare nu se mai gîndeşte la Frantz, nu se mai simte demnă să iubească, nici să fie iubită. De acum înainte, în viaţa ei atît de neprihănită există o pată, şi iată de fapt de ce se stinge.

În mintea ei, fiecare din întîmplările cumplitei drame înseamnă o înjosire: ieşirea din apă în faţa tuturor acelor oameni, somnul ei dezgustător la postul de poliţie, cîntecele triviale auzite acolo, nebuna care se încălzea dinaintea sobei, tot ceea ce atinsese, nesănătos, plin de viciu, sfîşietor, pe scara comisariatului; pe urmă dispreţul zugrăvit în unele priviri, nerușinarea în altele, glumele salvatorului ei, gesturile îndrăzneţe ale agentului de poliţie, toată pudoarea ei de femeie zdrobită pentru totdeauna, numele pe care a trebuit să şi-l declare, pînă la ruşinea infirmităţii, care a urmărit-o în toate fazele nesfîrşitului martiriu, ca o ironie, o agravare ridicolă a sinuciderii ei din dragoste...

Vă asigur că moare din cauza ruşinii. Noaptea, cînd delirează, repetă fără încetare: „Mi-e ruşine!... Mi-e ruşine!"... iar în clipele cînd e liniştită, se înfundă în cuverturi, acoperindu-şi faţa, de parcă ar vrea să se ascundă sau să se îngroape.

Lîngă patul fiicei sale, la lumina ferestrei, maica Delobelle lucrează veghind-o. Din cînd în cînd îşi ridică ochii şi pîndeşte disperarea aceasta mută, boala aceasta de neînţeles, pe urmă repede se apucă din nou de lucru; căci una din cele mai mari dureri ale săracului este că nu poate să sufere în voie. Trebuie să muncească neîncetat, şi chiar cînd moartea rătăceşte prin

preajmă-i, e silit să se gîndească la nevoile imediate, la greutăţile vieţii.
Bogatul poate să se închidă în durerea lui, să se învăluie, să trăiască în ea, să nu facă decît două lucruri: să sufere şi să plîngă.
Săracul nu are nici putinţa, nici dreptul la toate astea. Am întîlnit în satul meu o femeie bătrînă care-şi pierduse în acelaşi an şi fata, şi bărbatul, două încercări cumplite venite una după alta, dar trebuia să-şi crească băieţii, să conducă o fermă. Trebuia să muncească din zori, să facă faţă la toate, să supravegheze diferite munci, răspîndite pe cîmp la depărtare de mai multe leghe. Văduva cea tristă îmi spunea: „În timpul săptămînii n-am nici o clipă liberă să pot plînge, dar duminica, oh, duminica îmi uşurez sufletul..." Şi, într-adevăr, în ziua aceea, în vreme ce copiii se jucau sau se plimbau pe afară, ea se închidea în casă şi-şi petrecea după-amiaza strigînd, hohotind, chemîndu-şi prin casa pustie bărbatul şi fata.
Maica Delobelle nu era liberă nici măcar duminica. Gîndiţi-vă că acum lucra singură şi că degetele ei n-aveau îndemînarea minunată a mîinilor micuţei Désirée, că medicamentele erau scumpe şi că, pentru nimic în lume, n-ar fi vrut să-l lipsească pe „tata" de vreuna din plăcerile lui. Astfel că, la orice oră ar fi deschis bolnava ochii, o zărea pe maică-sa în lumina cenuşie dinaintea zorilor sau la lampa de noapte, lucrînd, lucrînd fără răgaz.
Cînd perdelele patului erau trase, auzea zgomotul sec şi metalic al foarfecelor puse pe masă.
Truda maică-si, veghea-i neîntreruptă la căpătîiul său era una din suferinţele ei. Uneori chinul acesta le întrecea pe toate celelalte.
— Ştii ceva, dă-mi şi mie să lucrez niţel — spunea ea, încercînd să se ridice în capul oaselor.
Era ca o lumină în întunericul acela ce cobora din zi în zi mai adînc. Maica Delobelle, care vedea în dorinţa bolnavei o hotărîre de a se întoarce la viaţă, căuta s-o aşeze cît mai bine, apropia de pat masa de lucru. Dar acul era prea greu, ochii prea slăbiţi, şi cel mai mic

zgomot de trăsură pe caldarîm sau zvon de glasuri pătrunzînd pe fereastră îi aminteau fetei că strada, strada infamă, se afla acolo, foarte aproape de ea. Nu, hotărît, nu mai avea putere să trăiască. Ah, dacă ar fi fost cu putinţă ca mai întîi să moară şi-apoi să renască... Şi între timp ea se stingea, copleşită puţin cîte puţin de suprema renunţare. Între două împunsături de ac, mama privea chipul palid al copilei:
— Ţi-e bine?
— Foarte bine... — răspundea bolnava, cu un biet surîs ce-i lumina o clipă faţa îndurerată, scoţînd la iveală cît era de pustiită, la fel cum o rază de soare pătrunzînd într-o locuinţă sărmană, în loc să o înveselească, îi dă şi mai mult în vileag tristeţea şi sărăcia.
Tăceau apoi amîndouă: mama de teamă să nu izbucnească în lacrimi, fata amorţită de febră, cuprinsă de pe acum de slăbiciunea cu care moartea îşi învăluie aleşii, ca să le biruie dramul de putere ce le-a mai rămas şi să-i ducă binişor cu ea, fără împotrivire.
Ilustrul Delobelle nu sta niciodată acasă. Nu-şi schimbase cu nimic viaţa lui de cabotin fără slujbă. Totuşi ştia că fiică-sa e pe moarte; medicul îl prevenise. Fusese pentru el o lovitură cumplită, pentru că, de fapt, îşi iubea mult copilul; dar la fiinţa aceasta ciudată, sentimentele cele mai sincere, cele mai profunde căpătau un aspect fals, nefiresc, aşa cum orice obiect aşezat pe un plan înclinat nu pare să stea niciodată drept.
Înainte de orice, Delobelle ţinea să-şi plimbe, să-şi facă cunoscută durerea. Juca rolul tatălui nenorocit, de la un capăt la celălalt al bulevardului. Putea fi văzut pe la intrările teatrelor, prin cafenelele frecventate de actori, palid şi cu ochii înroşiţi. Îi plăcea să fie întrebat: „Ei, sărmane prieten! Cum mai stau lucrurile pe la tine?" Atunci, clătina nervos din cap, se schimonosea de parcă şi-ar fi înghiţit lacrimile, îşi înăbuşea blestemele, săgeta cerul cu o privire mută, mînios ca atunci cînd juca în *Doctorul copiilor;* ceea ce nu-l împiedica totuşi să fie iubitor şi plin de atenţii faţă de fiică-sa.
Astfel, de cînd se îmbolnăvise, îşi luase obiceiul să-i aducă flori de cîte ori se întorcea din oraş; şi nu se

mulțumesc cu flori ieftine, cu umilele violete care înfloresc la toate colțurile de stradă pentru punga celor săraci. În zilele acestea triste de toamnă, lui îi trebuiau trandafiri, garoafe, mai ales liliac alb de seră, cu tulpina, florile și frunzele în aceeași nuanță alb-verzuie, de parcă natura, în graba ei, ar fi folosit o singură culoare.
— Vai! E prea... e prea... o să mă supăr — spunea de fiece dată bolnava, văzîndu-l cum intră triumfător cu buchetul în mînă; dar el își lua un asemenea aer de mare senior cînd răspundea: „Lasă... lasă...", încît ea nu mai îndrăznea să insiste.
Totuși era o mare cheltuială și mama cîștiga atît de greu existența lor, a tuturor...
Departe de a se plînge, maica Delobelle găsea că gestul marelui bărbat este foarte frumos. Disprețul acesta al banului, nepăsarea lui supremă îi stîrneau admirația; mai mult ca oricînd, ea credea în geniul, în viitoarea carieră teatrală a soțului său.
La rîndul lui, își păstra și el neștirbită încrederea, în ciuda zbuciumului prin care treceau. Puțin a lipsit atunci ca ochii să nu-i fie deschiși asupra realității. Puțin a lipsit ca o mînuță fierbinte ce se așezase pe capul acela solemn și plin de iluzii să nu-i scoată gărgăunii adăpostiți acolo de atîta vreme. Iată cum s-au petrecut lucrurile:
Într-o noapte, Désirée se trezi brusc într-o stare deosebită. Trebuie să spunem că în ajun, cînd doctorul venise să o vadă, fusese foarte surprins să o găsească dintr-o dată mult mai bine, mai liniștită, cu febra scăzută. Fără să-și explice cauza acestei ameliorări nesperate, plecase spunînd: „Să așteptăm", încrezîndu-se în forțele tinereții, în această sevă care sădește uneori o nouă viață chiar și acolo unde moartea își arată colții. Dacă s-ar fi uitat sub perna micuței Désirée, ar fi găsit o scrisoare cu timbrul din Cairo, care era de fapt secretul acestei fericite schimbări. Patru pagini semnate de Frantz îi explicau scumpei Zizi purtarea lui.
Era întocmai scrisoarea pe care o visa bolnava. Chiar dacă ea însăși ar fi dictat-o, n-ar fi putut să cuprindă

cuvinte mai mişcătoare, scuze mai delicate, menite să-i tămăduiască rănile. Frantz avea remuşcări, îşi cerea iertare şi, fără să-i făgăduiască nimic, mai ales fără să-i ceară nimic, îi povestea prietenei credincioase toată lupta şi suferinţa lui. Era indignat de purtarea Sidoniei, o ruga pe Désirée să se ferească de ea, şi cu un resentiment, pe care vechea dragoste îl făcea clarvăzător, îi vorbea despre firea aceasta perversă şi superficială, despre vocea ei inexpresivă, făcută parcă anume pentru minciună şi care nu trădase niciodată vreo simţire, fiind întotdeauna dictată de raţiune, ca de altfel toate pornirile pasionate ale acestei păpuşi pariziene.

Ce păcat că scrisoarea nu sosise cu cîteva zile mai devreme! Toate cuvintele frumoase erau acum pentru Désirée ca bucatele alese oferite prea tîrziu muritorului de foame. El le adulmecă, le doreşte, dar nu mai are puterea să le guste. Toată ziua bolnava citi şi răsciti scrisoarea. O scotea din plic, apoi o împăturea cu dragoste, şi chiar închizînd ochii, o vedea în întregime, pînă şi culoarea timbrului. Frantz se gîndise la ea! Acest simplu fapt îi aduse o pace minunată, şi Désirée adormi cu senzaţia că un braţ prietenesc îi sprijină capul obosit.

Aşa cum am spus mai adineauri, ea se deşteptă deodată într-o stare neobişnuită. Simţea o slăbiciune, o nelinişte în toată fiinţa ei, cu neputinţă de descris. I se părea că n-o mai leagă de viaţă decît un fir, un fir întins gata să se rupă, ale cărui vibraţii nervoase îi ascuţiseră nefiresc de mult simţurile. Era noapte. Odaia în care sta culcată — o instalaseră în odaia părinţilor, mai spaţioasă şi mai aerisită decît a ei — era cufundată pe jumătate în întuneric. Lampa de noapte proiecta pe tavan rotocoale luminoase, zugrăvind un fel de Ursă Mare tristă, pe care bolnavii o urmăresc de atîtea ori cu privirea în nopţile lor de nesomn; şi flacăra mică lumina doar lucrul împrăştiat pe masă şi silueta maicii Delobelle, aţipită în fotoliu.

În capul sărmanei Désirée, pe care şi-l simţea mai uşor ca de obicei, gînduri şi amintiri se învălmăşiră deodată. Vedea ca aievea crîmpeie îndepărtate din viaţa ei. Îi

veneau în minte cele mai neînsemnate întîmplări din copilărie, scene al căror tîlc nu-l pricepuse atunci, cuvinte auzite ca prin vis.
Copila se mira fără să se sperie. Nu ştia că înaintea morţii există uneori asemenea clipe de surescitare stranie, de parcă întreaga fiinţă şi-ar aduna forţele într-o ultimă luptă inconştientă.
Din patul ei, îşi vedea părinţii, mama lîngă ea, tatăl în atelierul a cărui uşă fusese lăsată deschisă. Maica Delobelle adormise în fotoliu, răpusă, în sfîrşit, de oboseală; şi toate urmele, toate loviturile de sabie cu care vîrsta şi suferinţele brăzdează chipurile îmbătrînite apăreau sfîşietoare şi de neînlăturat pe faţa ei destinsă de somn. Voinţa, preocupările pun în timpul zilei un fel de mască pe adevărata expresie a feţelor; dar noaptea ele îşi capătă înfăţişarea reală. În clipa aceea, cutele adînci ale curajoasei femei, pleoapele înroşite, părul decolorat şi albit pe la tîmple, oboseala sărmanelor mîini chinuite de muncă, totul ieşea la iveală, şi Désirée văzu totul. Ar fi vrut să aibă destulă putere ca să se ridice din pat şi să sărute fruntea aceea frumoasă şi liniştită pe care zbîrciturile o brăzdaseră fără s-o urîţească.
În contrast cu această imagine, Désirée îl vedea prin deschizătura uşii pe tatăl ei, într-una din îndeletnicirile lui favorite. Aşezat dinaintea ştergarului alb pe care era aşternută masa, el mînca, citind în acelaşi timp dintr-o cărţulie sprijinită de carafă. Marele bărbat se întorsese de curînd — probabil că paşii lui o deşteptaseră pe bolnavă — şi încă emoţionat de ritmul, de desfăşurarea unei reprezentaţii reuşite, mînca de unul singur, grav, solemn, strîns în redingota-i nouă, cu şervetul la gît, cu părul înfoiat de o uşoară ondulaţie cu fierul.
Désirée constată atunci pentru prima dată diferenţa izbitoare dintre mama ei istovită, prost îmbrăcată în rochiile negre care o făceau să pară mai slabă şi mai palidă, şi tatăl ei fericit, bine hrănit, trîndav, calm, inconştient. Dintr-o dată înţelese deosebirea dintre aceste două fiinţe. Din ochii săi dispăruse îngrădirea aceea formată din obişnuinţe, care-i împiedică pe copii să vadă limpede, vederea lor fiind acomodată doar cu lumina ei

specifică. Își judeca acum părinții de la distanță, de parcă s-ar fi depărtat pe nesimțite de ei. Această clarviziune din ultimul ceas era pentru ea un chin mai mult. Oare ce-o să se întîmple cu dînșii cînd ea îi va părăsi? Fie că mama va munci pe brînci și va muri, doborîtă de oboseală; fie că biata femeie se va vedea silită să nu mai poată munci, iar egoistul ei tovarăș, veșnic preocupat de ambițiile lui, va accepta să alunece amîndoi, puțin cîte puțin, în mizerie, în această prăpastie întunecoasă ce se lărgește, se adîncește pe măsură ce te afunzi în ea. Și totuși nu era om rău, le-o dovedise de multe ori. Numai că era stăpînit de o himeră pe care nimic nu reușise să o înlăture. Dacă ar încerca ea? Dacă înainte de a pleca — ceva îi spunea că acea clipă va sosi curînd — dacă i-ar smulge legătura groasă pe care bietul om și-o ținea de bună voie pe ochi?

Numai o mînă ușoară, iubitoare ca a ei putea să încerce asemenea operație.

Numai ea avea dreptul să-i spună tatălui său:

— Cîștigă-ți existența... Renunță la teatru.

Atunci, pentru că timpul o zorea, Désirée Delobelle se înarmă cu tot curajul și-l chemă încet:

— Tăticule... Tăticule...

La prima chemare a fiicei sale, marele bărbat sosi repede. În seara aceea avusese loc o mare premieră la teatrul *Ambigu* și el se întorsese înflăcărat, electrizat. Candelabrele, aplauzele, conversațiile de pe culoare, toate mărunțișurile acestea aținătoare din care-și întreținea nebunia, îl lăsaseră mai plin ca oricînd de iluzii. Intră în camera fetei, strălucitor și mîndru, cu lampa în mînă, cu o camelie la butonieră.

— Bună seara, Zizi. Nu dormi?

Și cuvintele lui aveau o intonație veselă ce răsuna straniu în atmosfera tristă din jur.

Désirée îi făcu semn cu mîna să tacă, arătînd-o pe maica Delobelle, adormită.

— Pune lampa jos... Vreau să-ți vorbesc.

Îl izbi glasul ei întretăiat de emoție; îl izbiră și ochii ei larg deschiși, luminați de o privire pătrunzătoare, pe care nu o mai văzuse niciodată.

Se apropie cu oarecare sfială de ea, cu camelia în mînă ca să i-o ofere, cu buzele rotunjite, cu un scîrţîit al pantofilor noi, pe care-l socotea foarte aristocratic. Se vedea bine că era stînjenit; şi asta datorită contrastului prea mare dintre sala de teatru, luminată şi zgomotoasă, pe care o părăsise de curînd, şi odaia mică a bolnavei unde zgomotele înăbuşite şi lumina slabă se contopeau într-o atmosferă înfrigurată.

— Ce-i cu tine, căprioaro?... Te simţi mai rău?

Cu o mişcare a capului, Désirée răspunse că se simţea, într-adevăr, rău şi că voia să-i vorbească încet, foarte încet. Cînd ajunse lîngă pat, ea îşi puse mînuţa fierbinte pe braţul mareiui bărbat şi îi şopti la ureche. Îi era rău, foarte rău. Îşi dădea bine seama că nu mai avea mult de trăit.

— Vezi, tată, în curînd o să rămîneţi singuri, tu şi mama... Nu te frămînta aşa... Doar ştiai că lucrul acesta o să se întîmple, şi încă foarte curînd... Aş vrea doar să-ţi spun... După plecarea mea, mi-e tare teamă că mama n-o să mai aibă destulă putere să întreţină casa ... Uită-te la ea cît e de palidă şi de obosită.

Actorul se uită la „sfînta lui soţie" şi păru foarte mirat că o găseşte atît de pierită. Pe urmă se consolă cu o remarcă egoistă:

— De fapt, n-a fost niciodată prea voinică...

Observaţia şi tonul cu care o rostise o indignară pe Désirée, îi întăriră hotărîrea. Continuă deci fără milă pentru iluziile actorului:

— Ce-o să se întîmple cu voi amîndoi cînd eu n-am să mai fiu?... Ştiu, nutreşti mari speranţe, dar ele sînt atît de departe de a se realiza. Rezultatele pe care le aştepţi de atîta vreme pot să mai întîrzie, şi ce-ai să faci de aici înainte?... Uite, tată dragă, n-aş vrea să te supăr, dar mi se pare că, la vîrsta dumitale, inteligent cum eşti, ţi-ar fi uşor ... Domnul Risler-senior ar fi gata oricînd, sînt sigură de asta...

Vorbea încet, cu efort, căutîndu-şi cuvintele, făcînd mereu pauze pe care nădăjduia ca tatăl ei să le umple cu o vorbă sau cu un gest. Dar actorul nu pricepea nimic. O asculta, o privea cu ochii lui mari, simţind vag că

sufletul acesta de copil, neprihănit şi neînduplecat, îi aducea o acuzaţie, însă nu-şi dădea seama ce anume.
— Cred că ai face bine — reîncepu Désirée, sfioasă — cred că ai face bine dacă ai renunţa...
— Ce zici?... Cum adică?...
Ea se opri, văzînd efectul spuselor sale. Chipul atît de mobil al bătrînului actor se împietri deodată, din pricina unei deznădeji fără margini de care se simţi cuprins; era atît de îndurerat, încît lacrimi, lacrimi adevărate pe care nu se mai gîndea să şi le ascundă cu dosul palmei, cum se face pe scenă, îi umflau pleoapele fără să curgă, într-atît îl gîtuia neliniştea. Nenorocitul începea să înţeleagă... Iată că dintre cele două fiinţe, singurele care-i mai rămăseseră credincioase, una întorcea spatele gloriei sale. Fiica lui nu mai credea în el! Aşa ceva nu era cu putinţă. Înţelesese greşit, auzise greşit... La ce-ar fi trebuit să renunţe, hai să vedem, la ce?... Dar în faţa rugăminţii mute a acestei priviri care-i cerea îndurare, Désirée nu mai avu curajul să sfîrşească. De altfel, biata copilă ajunsese la capătul puterilor şi al vieţii.
Mai şopti de două-trei ori:
— Să renunţi... să renunţi...
Apoi, capul îi căzu pe pernă şi muri fără a fi îndrăznit să-i spună la ce ar fi trebuit să renunţe.

Numita Delobelle a murit, domnule comisar. Cînd vă spuneam eu că n-are să mai facă! De data asta, moartea a scutit-o de osteneala drumului şi de suferinţă; a venit ea însăşi s-o ia. Şi acum, om neîncrezător ce eşti, cele patru scînduri de brad, ţintuite cu nădejde, îţi garantează cuvîntul dat de copilă. Făgăduise că n-are să mai facă şi într-adevăr n-a mai făcut.
Mica infirmă a murit. Vestea aleargă prin tot cartierul Francs-Bourgeois, răscolit de întîmplarea aceasta lugubră. Şi nu pentru că Désirée ar fi fost foarte cunoscută, căci ea nu ieşea niciodată din casă şi rareori îşi arăta la fereastră chipul palid cu ochi încercănaţi de

munca neobosită. Dar la înmormîntarea fiicei ilustrului Delobelle nu se putea să nu fie de faţă numeroşi actori, pe care Parisul îi adoră. Îi place să-şi vadă idolii de noapte trecînd pe stradă în plină zi; să-şi dea seama de înfăţişarea lor reală, dincolo de irealul rampei. Astfel, în dimineaţa aceea, în timp ce la portiţa din strada Braque se băteau în cuie steagurile de doliu albe, o puzderie de curioşi invadase trotoarul şi caldarîmul.

Trebuie să recunoaştem că actorii ţin unul la altul sau, cel puţin, că sînt uniţi printr-o solidaritate, o legătură profesională care-i adună în toate împrejurările: baluri, concerte, parastase, înmormîntări.

Cu toate că ilustrul Delobelle părăsise de mult teatrul, că numele lui dispăruse cu desăvîrşire de mai bine de cincisprezece ani din cronici şi de pe afişe, a fost de ajuns o notiţă de două rînduri într-o măruntă gazetă teatrală: *Domnul Delobelle, fost interpret principal la teatrele din Metz şi Alençon, are durerea* etc.... *Adunarea va avea loc etc.* Imediat, din toate colţurile Parisului şi din suburbii, puzderie de actori alergă la această chemare.

Talentaţi sau netalentaţi, celebri sau necunoscuţi, erau acolo toţi în păr: cei care jucaseră cu Delobelle în provincie, cei care-l întîlneau prin cafenelele actorilor, unde era cunoscut ca una din figurile zărite adesea, dar căreia nu reuşeşti să-i dai un nume şi-ţi aminteşti de ea pentru că o întîlneşti mereu în acelaşi loc de unde pare să facă parte; mai erau şi actori de provincie, în trecere prin Paris, care veneau acolo cu gîndul să „agaţe" vreun director, să-şi găsească un angajament convenabil.

Şi toţi, obscuri sau iluştri, parizieni sau provinciali, nu aveau decît o singură preocupare: să-şi vadă numele citat de vreun ziar într-o cronică a înmormîntării. Căci acestor fiinţe vanitoase, orice mijloc de publicitate li se pare potrivit. Se tem atît de mult să nu fie uitaţi de public, încît, atunci cînd nu mai apar pe scenă, simt nevoia să facă să se vorbească despre ei, să fie prezenţi prin orice mijloc în amintirea modei pariziene, atît de nestabilă şi de trecătoare.

Încă de la ora nouă, tot cartierul Marais — această pro-

vincie bîrfitoare — aştepta la ferestre, la uşi, în stradă, trecerea cabotinilor. Lucrătoarele din ateliere pîndeau la ferestrele prăfuite, mic-burghezii prin deschizătura perdelelor, gospodinele, cu coşul pe braţ, comisionarii, cu pachete în creştetul capului.

În cele din urmă sosiră, pe jos sau cu trăsura, de unul singur sau în grup. Erau recunoscuţi după feţele lor rase, cu nuanţe albăstrii pe bărbie şi pe obraji, după aerele lor nefireşti, prea ţanţoşe sau prea modeste, după gesturile lor convenţionale, îndeosebi după risipa aceea de sentimentalism exagerat cu care s-au obişnuit datorită scenei. Era într-adevăr interesant să observi cum aceşti oameni cumsecade îşi manifestau în fel şi chip emoţia în împrejurarea aceea dureroasă. Fiecare intrare în curtea mică şi întunecoasă a casei mortuare era ca o intrare în scenă şi se deosebea potrivit specializării actorului. Marii interpreţi, cu un aer fatal, cu sprîncenele încruntate, începeau prin a-şi strivi cu mănuşa o lacrimă pe care nu şi-o mai puteau reţine în colţul ochiului, apoi suspinau, priveau cerul şi rămîneau în picioare în mijlocul scenei, adică al curţii, cu pălăria pe şold, mişcîndu-şi uşor piciorul stîng, ceea ce îi ajuta să-şi stăpînească durerea: „Taci, inima mea, taci!" Comicii, dimpotrivă, încercau să pară mai naturali. Îşi vorbeau cu un aer trist şi cumsecade, se adresau altuia cu „biata mea bătrînică", cu strîngeri de mînă vibrante şi convingătoare, cu tresăriri nervoase ale feţei, cu ochii în pămînt şi colţul gurii lăsat, ceea ce dădea înduioşării lor un aspect trivial de farsă.

Toţi erau foarte manieraţi şi toţi foarte sinceri ...

După ce intrau, domnii se despărţeau în două grupuri. Actorii celebri, ajunşi, priveau cu dispreţ pe cei de teapa lui Robricart, necunoscuţi şi jalnici, care, invidioşi, răspundeau dispreţului prin mii de observaţii necruţătoare: „Ai văzut cum a îmbătrînit cutare, ce ofilit este? ... În curînd n-o să-l mai angajeze nimeni".

Ilustrul Delobelle, îmbrăcat în negru, cu mănuşi negre, trecea de la un grup la celălalt, cu ochii înroşiţi, cu fălcile încleştate, împărţind în tăcere strîngeri de mînă. Amărîtul de el avea sufletul plin de lacrimi, ceea ce nu-l

împiedicase să-şi onduleze puţin părul cu fierul, în stil semi-Capoul[1], potrivit împrejurării. Ciudată fiinţă! Nimeni n-ar fi putut spune, dacă i-ar fi citit în suflet, unde se sfîrşea durerea şi unde începea poza, într-atît erau de amestecate una cu cealaltă... Printre actori se mai aflau şi cîteva figuri cunoscute nouă: domnul Chèbe, mai impunător ca oricînd, foindu-se cu un aer preocupat în jurul actorilor la modă, în timp ce doamna Chèbe stătea sus lîngă nefericita mamă. Sidonie nu putuse să vină, dar Risler-senior era prezent, aproape la fel de îndurerat ca şi tatăl, bunul Risler, prietenul din ultimul ceas, cel care plătise toate cheltuielile tristei ceremonii. Aşa se face că trăsurile de doliu erau măreţe, steagurile aveau ciucuri de argint, iar catafalcul era presărat cu trandafiri şi violete albe. În fundătura sărăcăcioasă şi mohotărîtă a străzii Praque, albul acela discret în lumina lumînărilor, florile firave, stropite cu apă sfinţită semănau foarte bine cu destinul bietei copile, căreia cele mai mici bucurii i-au fost întotdeauna scăldate în lacrimi.

Porniră la drum, la pas, încet, prin străzile întortocheate. În frunte mergea Delobelle, zguduit de suspine, înduioşat de propria-i soartă, sărman părinte care-şi îngroapă copilul, aproape tot atît cît de fiica lui moartă, şi păstrînd în adîncul acestei dureri sincere firea-i vanitoasă, rămasă acolo ca o piatră pe fundul unui rîu, neclintită de valurile mişcătoare. Fastul ceremoniei, şirul negru care, în drumul său, oprea circulaţia, trăsurile de doliu, cupeul mic al familiei Risler, trimis de Sidonie ca să facă impresie, toate acestea îl flatau, îl exaltau, oricare ar fi fost situaţia. La un moment dat, nu se mai putu abţine şi, aplecîndu-se spre Robricart, care mergea alături de el, zise:

— Ai văzut?

— Ce să văd?

Şi nenorocitul tată, ştergîndu-şi ochii, şopti cu o oarecare mîndrie:

— Sînt şi două trăsuri de casă...

---

[1] Victor Capoul — cîntăreţ francez celebru (1839—1924). (n.t.)

Draga micuţă Zizi, atît de bună şi atît de modestă! Durerile acestea teatrale, cortegiul de plîngăreţi solemni nu i se potriveau de loc.

Bine cel puţin că de sus, de la fereastra atelierului, maica Delobelle, pe care n-au putut s-o împiedice să-şi privească micuţa plecînd, stătea în picioare în spatele obloanelor trase.

— Adio! ... Adio! ... spunea mama în şoaptă, aproape ei înşişi, dînd din mînă, un gest necontrolat de bătrîn sau de nebună.

Oricît de încet ar fi fost rostit acest rămas bun, Désirée Delobelle cu siguranţă că l-a auzit.

I

LEGENDA FANTASTICĂ A SPIRIDUȘULUI ALBASTRU

Sînteți liberi să nu credeți în existența spiridușului albastru, dar eu, unul, cred cu tărie. Nu că l-aș fi văzut vreodată; însă un prieten de-al meu, poet, în care am toată încrederea, mi-a povestit că într-o noapte s-a aflat față-n față cu acest omuleț straniu, și iată în ce împrejurări.

Prietenul meu avusese slăbiciunea să iscălească o poliță croitorului său; și, ca orice om de spirit în asemenea situație, o dată ce-și dăduse semnătura, se considerase absolvit de datorie, iar polița îi ieșise cu desăvîrșire din minte. Or, într-o noapte, se întîmplă ca poetul nostru să fie trezit brusc de un zgomot ciudat venind dinspre coșul sobei. La început crezu că e o vrabie zgribulită în căutarea aburului călduț al focului stins, sau vreo sfîrlează mișcată de vîntul veșnic schimbător. Dar, după o clipă, zgomotul se înteți și omul nostru desluși foarte limpede zornăitul unui săculeț cu bani, amestecat cu un fel de scîrțîit de lanț. În același timp auzi o voce ascuțită ca un șuier îndepărtat de locomotivă, limpede ca un cîntat de cocoș strigîndu-i de pe acoperiș: „Scadența! Scadența!"

„Vai! Dumnezeule!... Polița mea!" își spuse bietul băiat, amintindu-și pe dată că în termen de opt zile trebuia să-și achite croitorul; și pînă la ziuă se perpeli în pat fără să-și mai afle somnul, cu gîndul la polița blestemată. A doua zi și a treia noapte, precum și în nopțile următoare fu trezit la aceeași oră și în același fel; mereu zornăitul banilor, scîrțîitul lanțului și glasul care-i striga rînjind: „Scadența! Scadența!" Cel mai îngrozitor era că, pe măsură ce se apropia ziua scadenței, strigătul devenea tot mai ascuțit și mai sălbatic, amenințînd din răsputeri cu sechestru și citații.

Nefericit poet! Nu-i era de ajuns oboseala zilei, alergătura prin tot orașul în căutarea banilor; îi mai trebuia și glasul acesta sălbatic venit să-i tulbure somnul și odihna. Oare a cui să fie vocea asta fantastică? Ce minte răutăcioasă se distra chinuindu-l astfel? Se hotărî să afle. Într-o noapte, în loc să se culce, stinse lumina, deschise fereastra și așteptă.

Nu trebuie să vă mai spun că, în calitatea lui de poet liric, prietenul meu locuia foarte sus, la nivelul acoperișurilor. Ceasuri în șir nu văzu altceva decît întinderea aceasta pitorească de acoperișuri îngrămădite, aplecate unul spre altul, străbătute în toate direcțiile de străzi ca de niște prăpăstii uriașe întrerupte ici-colo de coșurile și crestele zidurilor despicate la întîmplare de raza lunii. Deasupra Parisului adormit și întunecat, toate acestea dădeau impresia unui al doilea oraș, un oraș aerian, suspendat între hăul beznei și lumina orbitoare a lunii.

Prietenul meu aștepta multă, foarte multă vreme. În sfîrșit, pe la două sau trei dimineața, în timp ce clopotele deșteptate în noapte își treceau unul altuia ora, un pas ușor trecu în fugă pe lîngă el peste țigle și ardezii, iar o voce pițigăiată suflă pe gaura coșului său: „Scadența! Scadența!"... Atunci, aplecîndu-se puțin, poetul meu zări spiridușul infam care-i sîcîie pe oameni și care de opt zile nu-l lăsa să doarmă. N-a putut să-mi spună întocmai cît era de mare; luna îți joacă uneori feste datorită dimensiunilor fantastice pe care le împrumută lucrurilor și umbrelor. Băgă doar de seamă că drăcușorul acela ciudat era îmbrăcat ca un funcționar de bancă:

haină albastră cu nasturi argintii, pălărie înaltă, galoane de sergent, iar sub braţ avea o servietă de piele aproape cît el de mare, a cărei cheie, atîrnată de un lanţ, suna zgomotos la fiece pas, ca şi punga cu bani pe care o scutura cu cealaltă mînă. Astfel îl întrezări prietenul meu pe omuleţul albastru în timp ce acesta trecea repede prin lumina unei raze de lună; căci părea tare grăbit, tare ocupat, străbătea străzile dintr-un salt, alerga de la un coş la altul, strecurîndu-se pe crestele acoperişurilor.

Publicul acestui spiriduş blestemat este foarte numeros. Sînt atîţia negustori la Paris, atîta lume care trebuie să-şi plătească chiria, atîţia nenorociţi care au semnat o poliţă sau au scris cuvîntul „acceptat" pe o cambie. Tuturor acestora, omuleţul albastru le zvîrlea în trecere strigătul lui de alarmă. Îl zvîrlea deasupra fabricilor, pustii şi tăcute la ceasul acela; peste marile palate ale finanţei, adormite în liniştea grădinilor luxoase, peste casele cu cinci-şase etaje, peste acoperişurile inegale şi răzleţe îngrămădite la marginea cartierelor sărace. „Scadenţa!... Scadenţa!" De la un capăt la altul al oraşului, în atmosfera cristalină pe care gerul şi razele lunii o dau înălţimilor, glasul ascuţit răsuna nemilos. Pretutindeni pe unde trecea, el gonea somnul, trezea neliniştea, obosea mintea şi ochii, şi casele pariziene erau străbătute din creştet pînă în temelii de un vag fior de strîmtorare şi insomnie.

Credeţi ce vreţi despre legenda aceasta, dar în sprijinul povestirii prietenului meu, poetul, pot să vă mai spun că într-o noapte, spre sfîrşitul lui ianuarie, bătrînul casier Sigismond de la firma Fromont-junior şi Risler-senior fu trezit pe neaşteptate în locuinţa lui din Montrouge de aceeaşi voce sîcîitoare, de acelaşi scîrţîit de lanţ urmat de strigătul fatal:

— Scadenţa!

— Aşa-i — gîndi bietul om, sărind din aşternut — poimîine se sfîrşeşte luna... Şi uite că mie mai îmi arde de somn...

Într-adevăr, era vorba de o sumă importantă; trebuiau plătite două polite în valoare de o sută de mii de franci,

și asta într-un moment în care, pentru prima dată în treizeci de ani, firma Fromont era cu desăvîrșire lipsită de bani. Ce-or să facă? Sigismond încercase de mai multe ori să discute situația cu Fromont-junior; dar se părea că acesta fuge de greaua răspundere a afacerilor, trecînd totodată grăbit prin birouri, fără să vadă și fără să audă nimic în jurul lui. La întrebările neliniștite ale casierului, răspundea mușcîndu-și mustața:
— Bine, bine, bătrînul meu Planus... Nu te neliniști... Am să iau măsuri...
Și spunînd asta, vedeai bine că se gîndește la cu totul altceva, că se află la mii de leghe de cele ce se petreceau acolo. În fabrică, unde toată lumea cunoștea legătura lui cu doamna Risler, circula zvonul că Sidonie îl înșela, din care pricină ar fi tare nenorocit; și, într-adevăr, nebuniile amantei îl preocupau mult mai mult decît neliniștile casierului. Cît despre Risler, aproape că nu-l mai vedea nimeni; își petrecea tot timpul închis în mansardă, unde supraveghea misterioasa și nesfîrșita execuție a mașinii lui.
Indiferența patronilor față de bunul mers al fabricii, lipsa absolută de supraveghere a dus încetul cu încetul la dezorganizarea întregii activități. Muncitorii și funcționarii își făceau de cap, veneau tîrziu la lucru și plecau devreme, fără să le mai pese de bătrînul clopot care, după ce călăuzise munca atîta amar de vreme, acum părea că vestește alarma și deruta. Se mai încheiau unele afaceri, deoarece o fabrică, odată pusă pe picioare, merge de la sine ani întregi mînată de impulsul inițial; dar ce încîlceală, ce vraiște sub această prosperitate aparentă!
Sigismond o știa mai bine ca oricare altul, și iată de ce strigătul omulețului albastru îl smulsese atît de brusc din somn. Vrînd parcă să vadă mai limpede în noianul de gînduri dureroase ce se înghesuiau, se învolburau, se răsuceau în mintea lui, casierul aprinsese lumînarea și, așezat pe pat, cugeta... De unde să facă rost de cei o sută de mii de franci? Cu siguranță că fabrica avea de încasat mult mai mult decît atîta. Existau note de plată pe care clienții întîrziau să le achite, un rest de

datorie de la *Prochasson* şi alţii, dar cît de umilitor ar fi fost pentru el să umble să încaseze toate facturile acelea vechi. Asemenea lucruri nu se obişnuiesc în marele comerţ; dă impresia unei fabrici de mărfuri proaste. Şi totuşi asta ar fi fost mai puţin grav decît o poliţă protestată... Ah, gîndul că un funcţionar al băncii va sosi la ghişeul său, îi va pune încrezător pe masă poliţele şi că el, Planus, Sigismond Planus, va fi obligat să spună: — Luaţi-vă înapoi hîrtiile... N-am cu ce să le-achit... Nu, nu! Aşa ceva era de neînchipuit. Prefera orice altă umilinţă.

— Atunci, s-a făcut... Mîine am să dau o raită pe la debitori — suspină bietul casier.

Şi în timp ce el se agita, se frămînta fără să poată închide ochii pînă la ziuă, omuleţul albastru îşi vedea de drum, ducîndu-se să-şi scuture sacul cu bani şi lanţul deasupra unei mansarde de pe bulevardul Beaumarchais, unde se mutase, după moartea fetei, ilustrul Delobelle cu nevastă-sa.

„Scadenţa! scadenţa..."

Vai, mica infirmă nu se înşelase în prezicerile sale. După plecarea ei, maica Delobelle nu mai putuse lucra multă vreme la păsările şi muştele pentru mode. Ochii îi erau înceţoşaţi de lacrimi, iar bătrînele-i mîini tremurau prea tare ca să mai poată da păsărelelor un aer avîntat şi, cu toate strădaniile sale, acestea căpătau o înfăţişare jalnică, plîngăreaţă. Se văzuse silită să renunţe la ele. Curajoasa femeie se apucă atunci de cusut. Cîrpea dantele, broderii, cobora încetul cu încetul la nivelul de lucrătoare. Dar cîştigul ei, din ce în ce mai mic, abia dacă ajungea pentru strictul necesar al gospodăriei, iar Delobelle, pe care teribila profesie de actor *in partibus*[1] îl obliga la cheltuieli permanente, fusese nevoit să facă datorii. Era dator croitorului, cizmarului, cămătarului; dar ceea ce-l neliniştea mai mult erau mesele acelea de pomină pe care le luase pe bulevard în vremea cînd se crezuse director.

---

[1] Fără slujbă (în limba latină în text). (n. t.)

Nota de plată se ridica la două sute cincizeci de franci, plătibili la sfîrşitul lui ianuarie, şi de data asta fără nici o speranţă de amînare; de aceea, la strigătul omuleţului albastru, îl străbătu un fior de groază din creştet pînă-n tălpi.

Pînă la scadenţă mai era doar o zi! Numai o zi ca să facă rost de cele două sute cincizeci de franci! Dacă nu-i va găsi, i se vor scoate în vînzare lucrurile din casă. Vor fi vîndute mobilele sărăcăcioase, aceleaşi de la începutul căsătoriei; puţine, incomode, dar preţioase datorită amintirilor care se legau de fiecare zgîrietură, de tocirea anumitor părţi. Va fi vîndută masa lungă pe care au stat păsările şi muştele pentru mode, pe marginea căreia îşi luase cina vreme de douăzeci de ani, va fi vîndut şi fotoliul mare al micuţei Zizi, la care nu se puteau uita fără să li se umple ochii de lacrimi şi care părea că păstrase ceva din fiinţa dragă, din gesturile, din atitudinea ei, din descurajarea lungilor ei zile de muncă şi visare. Maica Delobelle ar muri cu siguranţă dacă ar vedea dispărînd amintirile acestea scumpe... Gîndindu-se la toate astea, nefericitul cabotin, pe care egoismul său adînc înrădăcinat nu-l cruţa totuşi de înţepătura remuşcărilor, se răsucea în pat, suspina amarnic; şi veşnic avea în faţa ochilor chipul palid al micuţei Désirée, privirea aceea drăgăstoasă şi rugătoare ce se înălţa spre el plină de nelinişte în clipa morţii, cînd îi cerea în şoaptă să renunţe... să renunţe... Oare la ce dorea ea să renunţe tatăl său? Murise fără să i-o poată spune; totuşi Delobelle înţelesese cît de cît, şi de atunci, în firea lui necruţătoare se cuibăriseră neliniştea şi îndoiala, care în noaptea aceasta se împleteau dureros cu încurcăturile sale băneşti...

„Scadenţa!... Scadenţa!"...

Iată-l acum pe omuleţul albastru zvîrlindu-şi în tăcere strigătu-i sinistru pe coşul domnului Chèbe.

Trebuie să ştiţi că domnul Chèbe se lansase de cîtva timp în afaceri mari, un negoţ „pe picior" foarte nedefinit, grozav de nedefinit, care-i înghiţea o groază de bani. În mai multe rînduri, Risler şi Sidonie se văzuseră siliţi să achite datoriile tatălui lor, cu condiţia expresă

că se va potoli, că nu se va mai ţine de afaceri; dar salturile acestea permanente îi deveniseră indispensabile vieţii. De fiece dată se arunca cu şi mai mult curaj, cu o ardoare sporită de a acţiona. Cînd nu avea bani, domnul Chèbe garanta cu semnătura; am putea spune că făcea chiar abuz de ea, contînd mereu că-şi va acoperi obligaţiile din beneficiile afacerii. La naiba, beneficiile nu se arătau niciodată, în timp ce poliţele semnate, după ce se plimbau luni întregi de la un capăt la altul al Parisului, se întorceau acasă cu o punctualitate exasperantă, înnegrite de hieroglifele adunate de-a lungul drumului.

Tocmai atunci, scadenţa din luna ianuarie era foarte grea, astfel că, auzindu-l pe omuleţul albastru, îşi aminti deodată că n-avea nici cinci parale ca să plătească. O, cerule! Iar va trebui să se umilească în faţa acestui Risler, să înfrunte riscul unui refuz, să recunoască încălcarea cuvîntului dat... Cugetînd la toate acestea, neliniştea bietului om era sporită de tăcerea nopţii, cînd privirea rătăceşte în voie, cînd nimic nu-ţi abate gîndurile, precum şi de poziţia orizontală care, imobilizînd trupul, lasă mintea fără apărare, pradă spaimelor şi frămîntărilor sale. În fiece clipă, domnul Chèbe aprindea lampa, îşi lua ziarul şi se străduia în zadar să citească, spre marea disperare a bunei doamne Chèbe, care gemea încetişor şi se întorcea cu faţa la perete ca să nu-i mai bată lumina în ochi.

Şi în vremea asta, infernalul omuleţ albastru, satisfăcut de răutăţile sale, pleca rînjind să-şi zornăie ceva mai departe sacul cu bani şi lanţul. Iată-l în strada Vieilles-Haudriettes, deasupra unei fabrici mari, cu toate ferestrele întunecate în afară de una de la etajul întîi, în fundul grădinii...

Cu toată ora înaintată, Georges Fromont nu se culcase încă. Aşezat la gura sobei, cu capul în mîini, în atitudinea plină de deznădejde oarbă şi mută, pricinuită de nenorocirile ireparabile, se gîndea la Sidonie, la îngrozitoarea Sidonie, care în clipa aceea dormea la etajul de deasupra. Ea îl înnebunea de-a binelea. Îl înşela, de asta era sigur, îl înşela cu tenorul din Toulouse, cu acel

Cazabon zis Cazaboni, pe care-l adusese în casă doamna Dobson. De multă vreme o ruga să nu-l mai primească pe omul acesta, dar Sidonie nu-l asculta, și chiar în ziua aceea îi declarase hotărîtă că nimic nu o va putea opri să-și poftească tenorul la marea serată pe care urma s-o dea.

— Deci e amantul tău! îi strigase Georges cu mînie, privind-o drept în ochi.

Ea nu tăgăduise; nici măcar nu-și plecase privirea. Foarte rece, cu surîsu-i răutăcios, îl făcuse să priceapă că nimeni n-avea dreptul s-o judece sau s-o stînjenească în acțiunile ei, că era liberă, că înțelegea să rămînă liberă și să nu fie tiranizată nici de el, nici de Risler. Petrecuseră în felul acesta o oră în trăsură, cu perdelele trase, insultîndu-se, gata-gata să se bată.

Și cînd se gîndea că sacrificase totul acestei femei, avere, onoare, pînă și pe încîntătoarea Claire, care dormea în camera de alături cu copilul, o adevărată fericire pe care o avusese la îndemînă, dar pe care o disprețuise pentru această netrebnică!... Și acum ea îi mărturisea că nu-l mai iubește, că iubește pe altul. Iar el, lașul, o mai dorea. Oare ce licoare vrăjită îi dăduse să bea?

Clocotind de indignarea ce-i năpădise întreaga ființă, Georges Fromont se smulsese din fotoliu și umbla de colo-colo prin cameră, iar în liniștea casei adormite pașul său răsuna ca însăși insomnia... Cealaltă dormea sus. Dormea, ocrotită de firea-i inconștientă și lipsită de scrupule. Sau poate se gîndea la Cazaboni al ei.

Cînd îi trecea prin minte gîndul acesta, pe Georges îl apuca o poftă nebună să urce, să-l trezească pe Risler și să-i dezvăluie totul, să se piardă și pe el o dată cu ea. Prea era prost acest soț încornorat! Cum de nu o supraveghea mai îndeaproape? Era destul de drăguță și, mai ales, destul de vicioasă și s-ar fi cuvenit să fie mai precaut.

În vreme ce se zbătea în mijlocul acestor preocupări crude și sterile, strigătul omulețului albastru răsună deodată printre rafalele vîntului:

„Scadența!... Scadența!"...

Nenorocitul! În mînia lui, nu se mai gîndise la asta. Şi totuşi îl obseda de multă vreme acest sfîrşit de ianuarie. De cîte ori, în intervalul dintre două întîlniri, cînd izbutea să-şi abată o clipă gîndurile de la Sidonie şi se întorcea la afaceri, la realităţile vieţii, de cîte ori nu-şi spusese: „În ziua aceea totul se va prăbuşi!" Dar, asemenea celor căzuţi în patima beţiei, laşitatea îl făcea să creadă că e prea tîrziu ca să mai poată repara ceva şi astfel se avînta mai departe pe drumul greşit, vrînd să uite, să se ameţească.

Acum însă nu mai avea cum să se ameţească. Îşi vedea limpede dezastrul pînă la capăt, şi chipul uscat şi grav al lui Sigismond Planus îi apărea dinainte, cu trăsăturile lui energice, a căror asprime nu le-o putea înlătura nici o expresie, cu ochii săi albaştri de elveţian-german, care, de cîtăva vreme, îl urmăreau cu o privire atît de greu de îndurat...

Ei bine, nu, nu avea aceşti o sută de mii de franci şi nici nu vedea unde ar fi putut să-i găsească. Ca să poată face faţă toanelor costisitoare ale amantei sale, de şase luni de zile jucase mult, foarte mult şi pierduse sume uriaşe. Pe deasupra, mai era şi falimentul unui bancher, un bilanţ jalnic... Nu-i mai rămînea altceva decît fabrica, şi în ce stare!

Unde să se ducă şi ce să facă?

Ceea ce cu cîteva ceasuri mai înainte i se părea un haos, un vîrtej în care nu desluşea nimic şi al cărui vălmăşag îi mai dădea oarecare speranţă, i se arăta acum înspăimîntător de limpede. Case de bani goale, uşi închise, poliţe protestate, într-un cuvînt, ruina. Iată ce zărea în orice parte ar fi privit. Şi pentru că la toate se mai adăuga şi trădarea Sidoniei, nenorocitul, distrus, neştiind de ce să se agaţe în acest groaznic naufragiu, scoase un strigăt de durere, un hohot de plîns, ca o rugă către providenţă.

— Georges, Georges, eu sînt... Ce-i cu tine?

Soţia lui era lîngă el, soţia care-l aştepta acum în fiecare noapte, pîndindu-i neliniştită întoarcerea de la club, fiindcă ea continua să creadă că acolo îşi petrece el serile. Văzînd că soţul ei se schimbă, că pe zi ce

trece e tot mai posomorît, Claire își închipuia că trebuie să aibă vreun mare necaz bănesc, fără îndoială datorat pierderilor la joc. I se spusese că juca mult și, cu toate că Georges o trata cu indiferență, ea era îngrijorată, ar fi vrut ca el să-i împărtășească necazurile, să-i dea prilej să se arate generoasă și iubitoare. În noaptea aceea îl auzise umblînd pînă tîrziu prin odaie. Pentru că fetița tușea tare și avea nevoie de îngrijirile ei în orice clipă, ea se împărțise între suferința copilului și cea a tatălui și rămăsese acolo, cu urechea ciulită la orice zgomot, într-una din acele așteptări dureroase și pline de duioșie cînd femeile își adună tot curajul ca să îndure povara grea a feluritelor îndatoriri pe care le au. În sfîrșit, copilul adormise și, auzindu-l pe tată plîngînd, Claire alergase la el.

Oh, cînd o văzu în fața lui, atît de drăgăstoasă, de tulburată și de frumoasă, ce remușcări cumplite și tîrzii îl năpădiră. Da, ea era adevărata lui prietenă și tovarășă de viață. Cum putuse oare s-o părăsească? Plînse îndelung cu capul pe umărul ei fără să poată vorbi. Și a fost bine că nu a vorbit pentru că altfel i-ar fi spus tot, tot. Nenorocitul simțea nevoia să-și descarce sufletul, să se învinuiască, să ceară iertare, să micșoreze apăsarea remușcării ce-i zdrobea inima.

Ea îl scuti de orice explicație:

— Ai jucat, nu-i așa? Ai pierdut... mult?

El încuviință printr-un semn; apoi, cînd putu să vorbească, îi mărturisi că peste două zile avea nevoie de o sută de mii de franci și că nu știa cum să-i procure.

Ea nu-l dojeni. Se numără printre acele femei care, puse în fața unei nenorociri, nu se gîndesc decît cum s-o repare fără a aduce cea mai mică învinuire; ba, în adîncul sufletului, binecuvînta acest dezastru care îl apropia de ea și devenea o punte între viețile lor, de atîta amar de vreme despărțite. Stătu o clipă pe gînduri, apoi, cu efortul unei hotărîri luate foarte greu, spuse:

— Încă nu-i totul pierdut. Am să mă duc mîine la Savigny să-i cer bunicului banii.

El n-ar fi îndrăznit niciodată să-i propună așa ceva. Nici măcar nu i-ar fi trecut prin minte. Era atît de mîndră

și bătrînul Gardinois atît de aspru! Claire făcea într-adevăr un mare sacrificiu și-n același timp îi dădea o strălucită dovadă de dragoste. Dintr-o dată fu năpădit de o căldură sufletească, de vioiciunea care urmează după trecerea primejdiei. Claire îi apărea ca o ființă supranaturală care avea darul de a liniști, după cum cealaltă, de sus, avea darul de a te înnebuni și de a te distruge. Căzu în genunchi dinaintea acestui chip frumos, pe care minunatul păr negru, strîns pentru noapte, îl încadra ca un nimb strălucitor cu reflexe albăstrui, și ale cărei trăsături regulate și întrucîtva severe se topeau într-o admirabilă expresie de dragoste.
— Claire, Claire... cît ești de bună!
Fără să răspundă, ea îl conduse spre leagănul copilului.
— Sărut-o!... îi spuse ea încet, și pentru că se aflau unul lîngă celălalt, pierduți printre perdelușele patului, cu capetele aplecate deasupra micii făpturi a cărei răsuflare era liniștită, dar încă puțin gîfîitoare din pricina acceselor de tuse, lui Georges îi fu teamă să-și trezească fiica și o sărută deznădăjduit pe mamă.
De bună seamă, niciodată sosirea omulețului albastru nu produsese asemenea efect într-o familie. De obicei, pretutindeni pe unde trece, fiorosul pitic desparte mîinile și inimile, alungă din minte cele mai calde sentimente, chinuind-o cu mii de neliniști trezite la zornăitul lanțului și la strigătul lui sinistru sus pe acoperișuri: „Scadența!... Scadența!"...

II

DESCOPERIRI

— A, iată-l pe Sigismond!... Ce mai faci, taică Sigismond? Merge, merge treaba pe la voi?...
Bătrînul casier zîmbea, cu un aer vesel, strîngea mîna patronului, a soției sale, a fratelui său, și-n timp ce vorbeau privea cu luare-aminte în jurul său. Se afla

într-o fabrică de hîrtie de tapetat din cartierul Saint-Antoine, la acei mărunți *Prochasson*, a căror concurență începuse să devină amenințătoare. Erau foști salariați ai casei Fromont, care-și deschiseseră o fabrică pe cont propriu, la început foarte mică, dar care între timp ajunsese să ocupe un loc important pe piață.
Unchiul Fromont îi sprijinise multă vreme, acordîndu-le credit și bani; așadar, între cele două firme existau relații prietenești și nu se pusese pînă acum problema acestei rămășițe de zece-cincisprezece mii de franci, știut fiind că cei de la *Prochasson* erau oricînd solvabili.
Aspectul fabricii era într-adevăr liniștitor. Coșurile zvîrleau cu mîndrie coloanele lor de fum. După zgomotul înăbușit al mașinilor, se simțea că atelierele sînt în plină activitate. Clădirile erau bine întreținute, geamurile curate; totul avea un aer de bună dispoziție, de disciplină, iar în dosul grilajului casieriei, soția unuia din frați, îmbrăcată modest, cu părul lins, cu o expresie autoritară pe fața ei tînără, stătea pe scaun, atentă și concentrată în fața unui lung șir de cifre.
În sinea lui, bătrînul Sigismond se gîndea cu amărăciune la diferența dintre casa Fromont, atît de înfloritoare odinioară, trăind acum doar din vechea ei reputație, și prosperitatea mereu crescîndă a fabricii pe care o avea dinaintea ochilor. Își furișa privirea prin cele mai ascunse unghere, doar-doar o zări ceva în neregulă; și cum nu găsea nimic, simțea că i se strînge inima, iar surîsul lui căpăta un aer fals și tulbure.
Era tare stînjenit, mai ales pentru că nu știa cum să aducă vorba despre datorie, fără a lăsa să se vadă că fabrica unde lucra se află la strîmtoare. Bietul om încerca să fie degajat, nepăsător, inspirînd de-a dreptul milă... Afacerile mergeau bine... foarte bine... Întîmplător a trecut prin cartier și s-a gîndit să intre o clipă... E foarte firesc, nu-i așa? Îți face plăcere să-ți revezi vechii prieteni...
Dar această introducere, aceste ocolișuri din ce în ce mai largi nu-l duceau la țintă; dimpotrivă, îl depărtau de ea. Crezînd că surprinde mirarea în privirile celor

care-l ascultau, începu să se bîlbîie, se pierdu cu totul şi, în cele din urmă, îşi luă pălăria prefăcîndu-se că pleacă. La uşă se răzgîndi brusc:
— Ah, fiindcă tot sînt aici ... — clipi din ochi, o clipire pe care ar fi dorit-o şireată, dar care nu izbuti să fie decît jalnică — ... fiindcă tot sînt aici, ce-ar fi să lichidăm şi socoteala aceea veche?!
Cei doi fraţi, tînăra femeie aşezată la casă se priviră o clipă fără să priceapă:
— Socoteala? Care socoteală?
Apoi se porniră toţi trei pe rîs, de parcă bătrînul casier ar fi făcut o glumă cam prea tare. Împielitatul de Planus! ... Cum mai rîdea şi el! Rîdea fără voie, numai aşa, ca să fie în ton cu ceilalţi.
În cele din urmă lucrurile se lămuriră. Fromont-junior venise el însuşi, acum şase luni, să încaseze banii datoraţi.
Sigismond simţi că-i vine rău. Reuşi totuşi să-şi adune puterile ca să răspundă:
— Da, domnule! Aşa este! Am uitat... Ah, fără doar şi poate că Sigismond Planus a început să îmbătrînească ... Merg în jos, copii, merg în jos ...
Şi bietul om plecă ştergîndu-şi ochii, care mai înotau în lacrimi datorită acestei straşnice partide de rîs. În urma lui tinerii se priveau înălţînd din umeri. Pricepuseră. Şocul loviturii primite fu atît de puternic, încît, ajuns afară, casierul se văzu silit să se aşeze pe o bancă. Aşadar, iată de ce nu mai lua Georges bani de la casierie. Făcea el însuşi încasările. Ceea ce se petrecuse la *Prochasson*, se petrecuse probabil şi în alte părţi. Era deci inutil să se mai expună unor noi umilinţe. Da, dar scadenţa, scadenţa! ... Gîndul acesta îi dădu noi puteri. Îşi şterse fruntea năduşită şi porni la drum să mai facă o încercare la un alt client din cartier. Numai că de data aceasta fu mai precaut; se opri în prag şi-i strigă casierului fără să intre:
— Bună ziua, nene Cutăriţă... O mică informaţie, te rog...
Ţinea uşa întredeschisă, cu mîna crispată pe clanţă.

Ţi-aduci cumva aminte data cînd ne-am socotit pentru ultima factură? Am uitat s-o înregistrez.
Oho! Trecuse multă, chiar foarte multă vreme de-atunci. Chitanţa semnată de Fromont-junior era datată din septembrie. Trecuseră cinci luni.
Uşa se închise cu zgomot.
La fel şi aici! Cu siguranţă că peste tot se va întîmpla acelaşi lucru.
— Ah, domnule Şorş, domnule Şorş... — murmura bătrînul Sigismond, şi-n timp ce el îşi continua pelerinajul, gîrbovit, cu pas nesigur, trăsura doamnei Fromont-junior trecu foarte aproape, îndreptîndu-se spre gara de unde pleca trenul de Orléans.
Dar Claire nu-l văzu pe bătrînul Planus, după cum mai înainte, ieşind din casă, nu văzuse nici redingota lungă a domnului Chèbe, nici pălăria înaltă a ilustrului Delobelle, alte două victime ale scadenţei care dădeau tîrcoale, fiecare la celălalt capăt al străzii Vieilles-Haudriettes, avînd drept ţintă fabrica şi portofelul lui Risler. Tînăra femeie era prea absorbită de demersul pe care urma să-l facă, pentru a mai privi la ce se întîmplă în stradă.
Gîndiţi-vă cît era de înspăimîntător! Să meargă să ceară o sută de mii de franci domnului Gardinois, omului care se lăuda că nu luase şi nu dăduse în viaţa lui un ban cu împrumut, care povestea mereu cum o singură dată, fiind obligat să ceară tatălui său patruzeci de franci ca să-şi cumpere o pereche de nădragi, îi înapoiase această sumă în rate. Unchiaşul era hotărît ca atîta timp cît trăieşte să nu dea familiei nimic din uriaşa-i avere.
— Or să-mi găsească ei agoniseala după ce-oi muri — spunea el adesea.
Plecînd de la acest principiu, îşi căsătorise fiica, pe doamna Fromont, mama, fără nici o dotă, iar mai tîrziu nu-i iertă ginerelui său că reuşise să facă avere fără sprijinul lui. Pentru că această fire, vanitoasă şi interesată în aceeaşi măsură, ar fi vrut ca toţi să aibă nevoie de el, să se plece în faţa bogăţiei lui. Cînd familia Fromont se bucura în prezenţa lui de întorsătura fericită pe care începuseră s-o ia afacerile, ochii săi albaştri,

şireţi şi pătrunzători licăreau cu ironie şi el trîntea cîte un: „O să vedem noi pînă la urmă..." rostit în aşa fel, că te treceau fiori. Alteori, pe înserate, la Savigny, cînd soarele asfinţind scălda în lumina aurie parcul, aleile, ardezia albastră a castelului, cărămizile noi ale grajdurilor, heleşteul, iazurile lucitoare, bătrînul îmbrăţişa cu privirea totul şi le spunea copiilor săi:
— Ceea ce mă împacă cu gîndul că într-o zi am să mor este că nimeni din familie nu va fi destul de bogat ca să-şi îngăduie să păstreze un castel a cărui întreţinere costă cincizeci de mii de franci pe an.
Totuşi, mînat de acea duioşie drăgăstoasă pe care toţi bunicii, chiar şi cei mai urîcioşi, o au în adîncul inimii, bătrînul Gardinois ar fi dorit să-şi răsfeţe nepoata. Dar Claire, încă de mică, simţise o antipatie de neînlăturat faţă de uscăciunea sufletească şi egoismul deplin al ţăranului de odinioară. Şi-apoi, cînd afecţiunea nu reuşeşte să creeze o punte între fiinţele pe care deosebirea de educaţie îi desparte, antipatia creşte îmbrăcînd mii de forme. În clipa căsătoriei lui Georges cu Claire, unchiaşul îi spusese doamnei Fromont:
— Dacă fiică-ta vrea, poate să capete de la mine un cadou princiar, dar trebuie să mi-l ceară ea.
Şi Claire nu căpăta nimic pentru că n-a vrut să-i ceară nimic.
Ce chin cumplit pentru ea, să vină după trei ani şi să se roage fierbinte pentru o sută de mii de franci, să apeleze la generozitatea pe care o dispreţuise altădată, să se umilească, să înfrunte piedici fără sfîrşit, rînjete prosteşti, totul împănat cu glume de prost gust, cu vorbe vulgare...
Sărmana Claire! Soţul ei, chiar şi tatăl ei aveau să fie umiliţi în persoana ei. Trebuia să mărturisească nereuşita unuia, prăbuşirea acestei întreprinderi pe care celălalt o întemeiase şi de care fusese atît de mîndru în timpul vieţii. Gîndul că va trebui să apere tot ce iubea mai mult pe lume îi dădea puteri şi, în acelaşi timp, o făcea să-şi piardă cumpătul...
Cînd ajunse la Savigny era ora unsprezece. Fiindcă nu-şi anunţase vizita, trăsura castelului nu o aştepta la gară şi fu nevoită să facă drumul pe jos.

Era un ger aspru, iar drumul înghețat. Vîntul sufla în voie peste cîmpiile uscate și pe rîu, năpustindu-se asupra lor fără a întîlni nici o piedică, printre arborii și tufișurile desfrunzite. Castelul se profila sub cerul plumburiu, desfășurîndu-și linia lungă a zidurilor joase și a gardurilor ce-l despărțeau de cîmpia înconjurătoare. Ardezia acoperișurilor avea culoarea mohorîtă a cerului pe care-l reflecta; și măreața reședință de vară, cu desăvîrșire schimbată de iarna aprigă, tăcută, fără o frunză în copaci, fără un porumbel pe acoperiș, părea că nu mai păstrase nimic viu în afară de freamătul umed al iazurilor și vaietul plopilor înalți ce se plecau unul spre altul, scuturînd cuiburile coțofanelor încîlcite în vîrful lor.

De departe, Claire simțea că meleagurile tinereții sale au un aer trist și neprimitor. I se părea că Savigny o privește sosind, cu înfățișarea rece, aristocratică pe care o oferea drumeților ce se opreau în fața lăncilor de fier ale grilajului.

Ah, fața dușmănoasă a lucrurilor!

Și totuși nu, nu chiar atît de dușmănoasă. Cu înfățișarea-i de casă părăsită, Savigny părea că-i spune: „Du-te de aici... nu cumva să intri!"... Și dacă i-ar fi dat ascultare, renunțînd să mai discute cu bunicul, Claire s-ar fi întors degrabă la Paris, păstrîndu-și astfel liniștea sufletească pentru tot restul vieții. Dar biata copilă nu înțelese, iar uriașul terra-nova, care o recunoscuse, alergă în salturi pe covorul de frunze uscate și-i ieși în întîmpinare la poartă, gîfîind.

— Bună ziua, Françoise... unde-i bunicuțul? o întrebă tînăra pe grădinăreasa care-i deschise, umilă, prefăcută și tremurînd, ca toate slugile de la castel atunci cînd simțeau ațintit asupra lor ochiul stăpînului.

Bunicuțul se afla în biroul său, instalat într-un mic pavilion separat de clădirea principală, unde-și petrecea zilele răsfoind, prin cutii și case de bani, registre mari cu scoarțe verzi, vădind o mare slăbiciune pentru scriptologie, care-și avea izvorul în lipsa lui de cultură elementară, precum și în impresia covîrșitoare lăsată odinioară de biroul notarului din satul său natal.

În clipa aceea se găsea în tovărășia paznicului său, un fel de spion sătesc, denunțător cu simbrie, care-l ținea la curent cu tot ce se întîmpla și se vorbea prin partea locului.
Acesta era favoritul stăpînului. Se numea moș Iscoadă și avea într-adevăr fața lată și vicleană așa cum arăta numele său.
Văzîndu-și nepoata intrînd, palidă și zgribulită în blănurile ei, bătrînul înțelese că se întîmplase ceva grav și neașteptat, și-i făcu un semn lui moș Iscoadă, care dispăru, strecurîndu-se pe ușa întredeschisă, de parcă ar fi intrat în zid.
— Ce-i cu tine, micuțo?... Te văd tare *spăimită*... — o întrebă bunicul, așezat la biroul masiv.
Spăimită, în limbajul din ținutul lui de baștină, înseamnă tulburată, înnebunită, întoarsă pe dos, ceea ce se potrivea întocmai Clairei. Mersul grăbit prin aerul rece al cîmpiei, efortul pe care-l făcuse ca să vină acolo îi dădeau chipului ei, mai puțin calm ca de obicei, o expresie neobișnuită. Fără s-o fi îmbiat cîtuși de puțin, ea se duse și-l sărută, apoi se așeză în fața căminului ,unde buștenii, înconjurați de mușchi uscat și de conuri de pin culese de pe aleile parcului, ardeau cu o flacără vie, însoțită de sfîrîitul sevei. Nu-și îngădui nici măcar să-și scuture chiciura de pe voaletă și vorbi imediat, hotărîtă să lămurească de la început motivul vizitei sale, mai înainte de a se lăsa intimidată de atmosfera de teamă și respect care-l înconjura pe bunic, făcînd din el un fel de zeu temut.
Îi trebui, într-adevăr, curaj ca să nu se tulbure, să nu se întrerupă dinaintea privirii pătrunzătoare care o ațintea, însuflețită încă de la primele cuvinte de o bucurie răutăcioasă, dinaintea acestei guri sălbatice ale cărei colțuri energice păreau pecetluite de un mutism voit, de încăpățînare, de tăgăduirea oricărei sensibilități. Îi povesti totul pe nerăsuflate, respectuoasă dar nu umilă, ascunzîndu-și emoția, cu glas ferm, încredințată fiind că spune adevărul. Văzîndu-i astfel, unul în fața celuilalt, el, rece, liniștit, răsturnat în fotoliu, cu mîinile în buzunarele halatului de casă din molton gri, ea,

atentă la cele mai neînsemnate cuvinte pe care le rostea, de parcă fiecare din ele ar fi putut s-o piardă sau s-o salveze, n-ai fi zis că sînt nepoata şi bunicul, ci o deţinută în faţa judecătorului de instrucţie.
Gîndul lui tresălta de bucurie, de orgoliul triumfului. În sfîrşit, iată-i învinşi pe îngîmfaţii ăştia de Fromont! Aşadar, mai aveau nevoie de bătrînul Gardinois! Vanitatea sa, patima de a stăpîni se vădeau involuntar în toată atitudinea lui. Cînd isprăvi ea, luă, la rîndul lui, cuvîntul şi, cum era de aşteptat, începu prin: „Eram sigur de asta ... am spus-o ... ştiam bine că pînă la urmă aşa o să fie ..." şi continuă cu acelaşi ton banal şi jignitor, ca să declare la sfîrşit că, avînd în vedere principiile sale, binecunoscute în familie, nu va da nici un ban cu împrumut.
Claire îi vorbi atunci de copil, de numele soţului care era în acelaşi timp şi numele tatălui ei şi pe care falimentul avea să-l dezonoreze. Bătrînul rămase de gheaţă, la fel de neînduplecat, şi profită de umilinţa ei ca s-o umilească şi mai vîrtos: căci făcea parte dintre fiinţele acelea înverşunate care nu-şi părăsesc niciodată duşmanul căzut pînă nu-şi lasă întipărite pe obrazul acestuia urmele ţintelor de la bocanci.
— Micuţo, tot ce pot să-ţi spun e că Savigny vă este oricînd deschis ... Să vină şi soţul tău aici. Tocmai am nevoie de un secretar. Ei bine, Georges îmi va ţine scriptele, cu două sute de franci pe an, băşca hrana pentru voi toţi ... Propune-i asta din partea mea şi veniţi ...
Ea se sculă, indignată. Venise în calitate de nepoată, iar el o primea ca pe o cerşetoare. Slavă Domnului! Nu ajunseseră chiar pînă acolo.
— Crezi? zise domnul Gardinois, clipind răutăcios din ochi.
Fremătînd, Claire se îndreptă spre uşă, fără să răspundă. Bătrînul o reţinu cu un gest:
— Ia aminte, nu-ţi dai seama ce refuzi ... Trebuie să pricepi că, dacă-ţi propun să-l aduci aici pe bărbat-tu, o fac numai în interesul tău ... Nu ştii ce viaţă duce el acolo ... Fără doar şi poate că habar n-ai, altfel n-ai veni la mine să-mi ceri bani, ca să se ducă şi ai mei

unde s-au dus ai tăi... Eh, eu, unul, sînt la curent cu afacerile bărbatului tău. Îmi am poliţia mea la Paris, ba chiar la Asnières, ca de altfel la Savigny... Ştiu eu cum îşi petrece nopţile şi zilele acest dreptcredincios; şi n-am poftă ca bănuţii mei să meargă prin locurile pe unde-mi umblă dumnealui. Nu-s destul de curate pentru nişte bani cîştigaţi cinstit.

Claire deschise ochii mari, uimită, cuprinsă de nelinişte, presimţind că în clipele acelea, prin uşa dosnică a denunţurilor, va pătrunde în viaţa ei o dramă cumplită. Bătrînul continuă rînjind:

— Grozavi colţişori mai are această mică Sidonie!

— Sidonie?!

— Pe cinstea mea! Na că i-am rostit numele!... De altfel, într-o zi sau alta tot l-ai fi aflat. Mă mir chiar că de atîta vreme... Dar voi, femeile, sînteţi atît de vanitoase... Gîndul că aţi putea fi înşelate este ultimul care vă trece prin minte... Ei bine, asta e! Sidonie i-a ronţăit totul, de altfel cu învoirea bărbatului ei.

Şi-i povesti fără milă tinerei femei de unde proveneau banii pentru casa de la Asnières, cai, trăsuri, cum era mobilat cuibuşorul lor din strada Gabriel. Îi descrise totul cu precizie şi lux de amănunte. Era limpede că folosise din plin acest nou prilej, ca să-şi exercite mania lui de a spiona; de asemenea, poate că la baza acestora sălăşluia, ascunsă, şi mînia surdă împotriva micuţei sale Chèbe, ciuda unei iubiri senile, nemărturisită vreodată. Claire îl asculta fără să spună nimic, cu un surîs neîncrezător. Surîsul acesta îl întărîta pe bătrîn, îi aţîţa răutatea... Aha, va să zică nu mă crezi!... Aha, poate vrei şi probe!... Şi i le dădea, le aduna, îi cresta inima cu lovituri de cuţit. N-avea decît să se ducă să verifice la Darches, bijutierul din strada Păcii. În urmă cu cincisprezece zile, Georges cumpărase de acolo un colier de diamante valorînd treizeci de mii de franci. Era darul lui de Anul nou pentru Sidonie. Diamante de treizeci de mii de franci, în ajunul falimentului!

Chiar dacă ar fi continuat să vorbească toată ziua, Claire nu l-ar fi întrerupt. Simţea că cel mai mic efort ar fi rupt zăgazul lacrimilor care-i împînzeau ochii, şi ea vroia

să surîdă, să surîdă cu vitejie pînă la capăt. Privea doar din cînd în cînd spre drum. Era grăbită să plece, să scape de sunetul acestui glas plin de răutate care o urmărea fără cruțare.
În cele din urmă el se opri: spusese totul. Ea se înclină și porni către ușă.
— Pleci ... Ce grăbită ești! ... spuse bunicul, urmînd-o afară. În sinea lui, se simțea puțin rușinat de propria-i cruzime. Nu vrei să iei masa cu mine?
Ea clătină din cap în semn că nu, neavînd putere să rostească o vorbă.
— Așteaptă cel puțin să pună caii la trăsură ... să te conducă la gară ...
Nu, nici asta nu.
Și își continuă drumul, cu bătrînul în spatele ei.
Dreaptă, mîndră, străbătu astfel curtea plină de amintiri din copilărie, fără să întoarcă o singură dată capul. Și totuși, cîte ecouri ale viselor fericite, cîte raze din soarele zilelor ei din tinerețe rămîneau în cele mai mici grăunțe de nisip din curtea aceasta!
Copacul ei, banca ei preferată se aflau la locul lor. Nu le aruncă nici o privire, și nici fazanilor din curtea păsărilor, nici chiar dulăului Kiss, care o urma cuminte, așteptînd o mîngîiere pe care nu o primi. Intrase ca unul de-ai casei și pleca acum ca o străină, năpădită de griji înspăimîntătoare, pe care orice amintire a trecutului ei fericit și liniștit n-ar fi putut decît să le agraveze.
— Rămas bun, bunicule!
— Rămas bun!
Și ușa se închise cu zgomot în urma ei. Rămasă singură, începu să meargă repede-repede, aproape alergînd. De fapt, fugea, nu mergea. Deodată, ajungînd acolo unde se sfîrșea zidul proprietății, se pomeni în fața portiței verzi, năpădită de glicine și caprifoi, unde se afla cutia de scrisori a castelului. Se opri instinctiv, izbită de acea trezire bruscă a memoriei care se petrece în noi în clipele hotărîtoare și ne pune dinaintea ochilor, cu o mare limpezime, cele mai neînsemnate fapte din viața noastră ce au vreo legătură cu catastrofele sau cu bucuriile prezente. Să fi fost din cauza soarelui pieziș și

trandafiriu, care se ivise deodată, luminînd cîmpia nesfîrşită în această după-amiază de iarnă la fel ca în luna august la vremea asfinţitului? Să fi fost oare liniştea ce o înconjura, străbătută doar de murmurul armonios al naturii, aproape acelaşi în toate anotimpurile?

Neîndoielnic este faptul că ea se revăzu aşa cum era, cu trei ani în urmă, în acelaşi loc, în ziua cînd pusese la cutie o scrisoare prin care o invita pe Sidonie să vină să petreacă împreună o lună la ţară. Ceva îi spunea că nenorocirea ei începea din clipa aceea. „Ah, dacă aş fi ştiut..." Şi avea impresia că mai simte în vîrful degetelor plicul satinat gata să cadă în cutie. Şi, gîndindu-se la copila neştiutoare, fericită şi plină de speranţe, cum era ea pe atunci, fu cuprinsă de revoltă împotriva soartei nedrepte, ea cea atît de blîndă. Se tot întreba: „De ce? Oare ce rău am făcut?" Apoi, deodată: „Nu! Nu-i adevărat! Nu e cu putinţă!... M-a minţit!"... Şi în timp ce-şi continua drumul spre gară, nefericita încerca să se convingă, să creadă că nu e aşa. Dar nu izbutea.

Adevărul întrezărit este ca soarele ascuns în nori, care oboseşte ochii mult mai mult decît razele cele mai arzătoare. În semiobscuritatea ce-i învăluia încă nenorocirea, biata femeie vedea mai limpede decît ar fi dorit-o. Acum înţelegea, îşi explica ciudăţeniile vieţii pe care o ducea soţul său, absenţele, frămîntările lui, expresia-i stînjenită din anumite zile, acea risipă de amănunte pe care i le dădea uneori cînd se întorcea acasă în legătură cu drumurile făcute, referindu-se la nume de persoane, drept dovezi pe care dînsa nu i le cerea. Toate aceste împrejurări dădeau în vileag greşeala. Totuşi, ea încă refuza să creadă şi aştepta să ajungă la Paris ca să pună capăt îndoielii.

Gara mică, izolată şi tristă, în care iarna nu se arată nici un călător, era pustie. Stînd acolo în aşteptarea trenului, cu privirea îndreptată spre grădina melancolică a şefului de gară şi a rămăşiţelor de plante agăţătoare întinse de-a lungul barierelor, Claire simţi prin mănuşă un suflu cald şi umed. Prietenul Kiss venise cu ea, amintindu-i, cu zbenguielile şi săriturile lui zilele frumoase de odinioară, arătîndu-şi bucuria plină de umi-

linţă, căreia îi puse capăt lungindu-şi frumoasa-i blană albă la picioarele stăpînii, pe pardoseala rece a sălii de aşteptare. Mîngîierile acestea umile, vădind o simpatie sfioasă şi devotată, o făcură să izbucnească în hohote de plîns, pe care şi le stăpînise atîta vreme. Dar numai-decît se ruşină de slăbiciunea ei. Se ridică, goni cîinele, îl goni fără milă, cu mîna, cu vocea, arătîndu-i în depărtare casa, cu o înfăţişare severă, aşa cum bietul Kiss nu o cunoştea. Îşi şterse în grabă ochii şi mîna umedă: sosea trenul de Paris şi ştia că în curînd va avea nevoie de tot curajul.

După ce coborî din vagon, prima ei grijă fu să se ducă la bijutierul acela din strada Păcii, care, după spusele bunicului, îi vînduse lui Georges un colier de diamante. Dacă se dovedea că este adevărat, însemna că şi celelalte lucruri sînt adevărate. Într-atît se temea să afle adevărul, încît, ajungînd acolo, se opri în faţa vitrinei luxoase, neîndrăznind să intre. Ca să-şi adune puterile, se prefăcea că priveşte cu atenţie bijuteriile răspîndite pe catifea în cutiuţele lor; văzînd-o astfel, în ţinuta ei elegantă şi discretă, aplecată asupra scînteierilor scurte şi ispititoare, ai fi putut s-o iei mai degrabă drept o femeie fericită pe cale de a-şi alege o podoabă, decît un suflet îndurerat şi răscolit, venit să descopere taina vieţii lui. Era trei după-amiază. La această oră, în timpul iernii, strada Păcii are o înfăţişare ameţitoare. În intervalul dintre ziua scurtă şi noaptea ce coboară repede, viaţa se desfăşoară grăbită în aceste cartiere luxoase. E un du-te-vino de trăsuri iuţi, un uruit de roţi neîntrerupt, iar pe trotuare, o îmbulzeală de femei cochete, foşnet de mătăsuri şi de blănuri. Iarna este adevăratul anotimp al Parisului. Ca să-l vezi frumos, fericit, bogat, trebuie să priveşti acest Paris îndrăcit sub un cer plumburiu, încărcat de zăpadă. Cum s-ar spune, natura lipseşte din tablou. Nici vînt, nici soare. Doar atîta lumină cît trebuie pentru a pune în valoare culorile cele mai discrete, cele mai neînsemnate reflexe, de la nuanţele de gri-roşiatic ale monumentelor pînă la mărgelele negre care împodobesc o rochie de femeie. Afişele teatrelor, ale concertelor strălucesc de parcă ar fi luminate de splendorile

rampei. Magazinele nu se mai golesc. S-ar zice că toți oamenii aceia se pregătesc pentru o sărbătoare fără sfîrșit. Și dacă vreo suferință se amestecă în zgomotul, în tumultul acesta, ea se înfățișează cu atît mai cumplită. Timp de cinci minute, Claire îndură un chin mai rău decît însăși moartea. Acolo, pe drumul de la Savigny, în mijlocul cîmpiilor pustii și nesfîrșite, durerea ei se risipea în văzduhul înghețat și părea că ocupă mai puțin loc. Aici o sufoca. Glasurile ce răsunau lîngă ea, pașii, atingerea inconștientă a trecătorilor, totul îi sporea suferința.

În cele din urmă intră...

— O, da, doamnă, perfect... Domnul Fromont... Un colier de diamante și rubine. Vă putem face unul asemănător pentru douăzeci și cinci de mii de franci.

Costa cu cinci mii de franci mai puțin decît dăduse el.

— Mulțumesc, domnule — spuse Claire. Am să mă mai gîndesc.

O cuprinse teama cînd își văzu într-o oglindă ochii încercănați și paloarea-i ca de mort. Ieși repede, adunîndu-și toate puterile ca să nu cadă.

Nu avea decît un singur gînd: să scape de stradă, de zgomot, să fie singură, numai ea singură, ca să se poată afunda în prăpastia de gînduri sfîșietoare, de lucruri întunecate ce i se învolburau în adîncul sufletului. Ah, lașul, infamul... Și ea care-l consola, îl cuprindea cu brațele, chiar în noaptea din ajun!

Deodată, fără să-și dea seama cum, se pomeni în curtea fabricii. Pe ce drum o luase? Venise pe jos sau cu trăsura? Nu-și amintea nimic. Totul se petrecuse inconștient, ca în vis. Ajungînd la intrarea micului său palat, se trezi la realitate, o realitate crudă și sfîșietoare. Risler tocmai dădea indicații să fie urcate în apartament niște lăzi cu plante ornamentale pentru serbarea fastuoasă pe care soția lui o dădea chiar în seara aceea. Cu calmul său obișnuit, îi îndruma pe muncitori, susținea crăcile pe care aceștia ar fi putut să le rupă: „Nu așa... Dă-te la o parte... Fii atent la covor..."

Atmosfera aceasta de bucurie și de sărbătoare, care o scîrbise adineauri, o urmărea pînă și în casa ei. La

urma urmelor, era prea de tot! Se revoltă; și în timp ce Risler o salută cu căldură și plin de respect ca totdeauna, pe obrazul ei se zugrăvi o silă desăvîrșită, și Claire trecu dreaptă, fără să-i răspundă, fără să vadă uimirea din pricina căreia ochii lui mari și blînzi se holbară.
Din clipa aceea, hotărîrea ei era luată.
Mînia, o mînie cinstită și dreaptă, urma s-o împingă la acțiune.
Intră o clipă să sărute obrajii proaspeți ai fetiței, apoi alergă în camera mamei sale:
— Repede, mămico, îmbracă-te... Plecăm... Plecăm...
Bătrîna doamnă se ridică încet din fotoliul în care sta, foarte ocupată să-și curețe lanțul de la ceas, introducînd cu deosebită grijă un ac în fiecare verigă. Claire își stăpîni un gest de nerăbdare:
— Haide, hai repede... pregătește-ți lucrurile.
Glasul îi tremura, și camera bietei maniace, strălucind de curățenie, care încetul cu încetul se preschimbase în nebunie, i se păru înspăimîntătoare. Și asta, din pricină că se afla într-una din clipele acelea îngrozitoare cînd o iluzie pierdută te face să le pierzi pe toate și astfel să vezi pînă la fund mizeria omenească. Cu o mamă pe jumătate nebună, cu un soț necredincios și un copil prea mic, Claire simți pentru prima oară cît este de singură; dar asta nu făcu decît să-i întărească hotărîrea. Într-o clipă, toată casa fu pusă în picioare de pregătirile acestei plecări pripite și neprevăzute. Claire îi zorea pe oamenii zăpăciți, o îmbrăca pe mama ei și pe fetiță, singura ființă senină în toată învălmășeala aceea. Voia să plece înainte de sosirea lui Georges, pentru ca el să găsească la înapoiere leagănul gol și casa pustie. Unde se va duce? Încă nu știa. Poate la o mătușă la Orlèans, poate la Savigny, n-avea importanță. Mai presus de orice trebuia să plece, să fugă de acest loc al trădărilor și al minciunii.
Se afla în odaia ei, unde-și înghesuia lucrurile într-o valiză. Sfîșietoare ocupație. Fiecare obiect pe care punea mîna trezea în ea o întreagă lume de gînduri, de amintiri. Există atît de mult din noi înșine în tot ce folosim. Uneori parfumul unui săculeț, modelul unei dantele erau

de ajuns ca să-i umple ochii de lacrimi. Deodată, prin ușa întredeschisă a salonului, se auzi un pas greoi, apoi o tuse ușoară, un semn prin care cel care intrase dorea să-și anunțe prezența. Crezu că este Risler; căci numai el avea dreptul să intre la dînsa cu această familiaritate. Gîndul că ar putea să se afle în fața acelui chip prefăcut, cu zîmbetul mincinos, îi pricinui atîta silă, că se grăbi să închidă ușa:

— Nu sînt acasă pentru nimeni.

Ușa opuse rezistență și, în deschizătură, se ivi capul pătrat al lui Sigismond.

— Eu sînt, doamnă — spuse el încet. Am venit să iau banii.

— Ce bani? întrebă Claire, care nu-și mai amintea de ce se dusese la Savigny.

— Ssst! .... Banii pentru scadența de mîine. La plecare, domnul Georges mi-a spus că o să mi-i dați dumneavoastră.

— Ah, da... e adevărat... Cei o sută de mii de franci... Nu-i am, domnule Planus, n-am nici un ban.

— Atunci — vorbi casierul, cu o voce stranie, de parcă și-ar fi vorbit lui însuși — atunci dăm faliment.

Și zicînd aceasta, se întoarse încet spre ușă.

Faliment! ...

Ea se așeză, înspăimîntată, zdrobită.

De cîteva ore, ruina propriei fericiri o făcuse să uite de cea a firmei; dar acum își amintea.

Va să zică soțul său era ruinat.

În curînd, cînd se va înapoia acasă, va afla de prăbușirea lui, va constata în același timp că au plecat și soția, și fiica sa, că rămînea singur în mijlocul dezastrului. Cu desăvîrșire singur, el, această ființă atît de moale, atît de slabă, care nu știa decît să plîngă, să se văicărească, să dea vina pe soartă, ca un copil. Ce-o să facă, nenorocitul?

Îi era milă de el, cu toată purtarea lui ticăloasă.

Pe urmă se gîndi că, dacă pleacă, va lăsa impresia că a fugit de faliment, de mizerie.

Georges ar putea să spună: „Dacă aș fi fost bogat, m-ar fi iertat!"

Trebuia oare să-l lase cu această îndoială în inimă? Pentru o ființă generoasă și mîndră ca Claire, atîta fu de ajuns ca să-i schimbe hotărîrea. Tot dezgustul, toată revolta se molcomiră pe dată în sufletul ei și parcă o lumină neașteptată îi arătă limpede ce are de făcut.
Cînd veniră să-i spună că fetița este îmbrăcată și bagajele gata pregătite, hotărîrea ei era luată:
— De prisos... — răspunse ea încet — ... nu mai plecăm.

III

SCADENȚA

Orologiul mare de la Saint-Gervais bătea ora unu după miezul nopții. Era atît de frig, încît fulgii mici de zăpadă, împrăștiați în văzduh, înghețau în cădere, așternînd pe pavaj o mantie albă și scîrțîitoare.
Încotoșmănat în palton, Risler se întorcea grăbit de la braseria din cartierul pustiu. Bunul Risler era mulțumit. Sărbătorise, în tovărășia credincioșilor săi datornici, Chèbe și Delobelle, prima lui ieșire, sfîrșitul acestei îndelungate izolări, cînd supraveghease executarea mașinii de imprimat, cu toate căutările, bucuriile și eșecurile inventatorului. Durase mult, foarte mult. În ultima clipă fusese observată o defecțiune. Agățătoarea nu funcționa bine; și totul trebuise luat de la capăt: planuri, devize. În sfîrșit, chiar în ziua aceea, noua mașină fusese pusă la probă, și reușise după dorință. Bunul om triumfa. I se părea că-și plătise o datorie, oferind casei Fromont beneficiul unei invenții care urma să reducă munca și timpul de lucru, sporind profitul și renumele fabricii. Frumoase vise își făcea în timp ce mergea, v-o jur. Pasul lui răsuna mîndru, însoțit de zborul fericit și hotărît al gîndurilor sale.
Cîte planuri, cîte speranțe!
Va avea posibilitatea să înlocuiască vila de la Asnières — pe care Sidonie începuse s-o numească magherniță —

cu alta într-o localitate frumoasă de la țară, la zece sau la cincisprezece leghe distanță de Paris, să-i facă domnului Chèbe o pensie mai consistentă, să-l ajute mai des pe Delobelle, a cărui nefericită soție se prăpădea muncind; în fine, va putea să-l readucă pe Frantz. Era cea mai scumpă dorință a lui. Se gîndea fără încetare la bietul copil exilat într-o țară cu o climă nesănătoasă, la bunul plac al unei administrații despotice, care-și trimitea angajații în concediu pentru a-i rechema imediat fără nici o explicație; căci lui Risler îi stătea pe suflet felul atît de grăbit, de neașteptat, în care plecase Frantz ultima dată. Această scurtă apariție a fratelui său, care nu-i dăduse posibilitatea să-l aibă prea mult lîngă el, îi trezise toată afecțiunea și amintirile de pe vremea cînd erau împreună. Își făcea socoteala că, atunci cînd mașina va fi lansată, va găsi în fabrică un locșor potrivit pentru Frantz, unde băiatul ar putea să-și pregătească un adevărat viitor. Ca de obicei, Risler se gîndea numai la fericirea altora. Singura lui mulțumire era să-i vadă fericiți pe toți cei din jur.

Zorind pasul, ajunse în colțul străzii Vieilles-Haudriettes. Un șir lung de trăsuri staționa în fața casei, iar felinarele lor, siluetele vizitiilor adăpostindu-se de ninsoare prin unghere, prin intrîndurile pe care vechiul palat le mai păstrase chiar și după construirea trotuarelor, însufleteau acest cartier pustiu și liniștit.

„Ia te uită! Așa-i — își zise în sinea lui omul nostru — în seara asta avem petrecere mare". Își aminti că Sidonie dădea o serată muzicală și dansantă de la care îl scutise să participe, „știind bine cît era de ocupat". Cu gîndul la planurile și la visele lui de bunăstare generală, această petrecere, al cărei ecou ajungea pînă la el, îl făcu să se simtă bucuros și mîndru. Împinse cu oarecare solemnitate poarta grea, întredeschisă pentru intrarea și ieșirea invitaților, și acolo, în fundul grădinii, zări tot etajul al doilea al palatului feeric luminat.

Dincolo de vălul unduitor al perdelelor apăreau și dispăreau umbre; orchestra, pe care o ghiceai după fluxul și refluxul sunetelor înăbușite, părea că urmează mișcarea acestor năluci fugare. Se dansa. Risler se opri o clipă

să privească această fantasmagorie a balului, apoi zări silueta Sidoniei într-o mică încăpere alături de salon. Stătea dreaptă în rochia ei bogată, într-o atitudine de femeie frumoasă care se admiră în oglindă. În spatele ei, o umbră mai mică, fără îndoială doamna Dobson, îi potrivea probabil vreun fald al rochiei sau nodul unei panglici prinsă la gît, ale cărei capete atîrnau libere pînă la trenă. Toate astea se zăreau foarte vag, dar graţia femeii se vădea limpede în acele linii abia schiţate, şi Risler zăbovi îndelung să admire.

Etajul întîi făcea un contrast izbitor. Toate luminile erau stinse, cu excepţia unei singure lămpi din dormitorul tapetat cu hîrtie de culoarea liliacului. Risler observă acest amănunt şi se nelinişti aducîndu-şi aminte că micuţa Fromont fusese bolnavă cu cîteva zile înainte, iar doamna Georges era ciudat de agitată cînd trecuse grăbită pe lîngă el în după-amiaza aceea. Se întoarse la cabina lui moş Achille ca să-i ceară veşti.

Cabina era ticsită. O mulţime de vizitii se încălzeau în jurul sobei, trăncăneau şi rîdeau în fumul gros al pipelor. Cînd apăru Risler, se făcu linişte, o linişte ciudată, plină de subînţelesuri, inchizitorială. Pesemne că vorbeau despre el.

— Copilul familiei Fromont mai e bolnav? ... întrebă el.

— Nu. Nu-i vorba de copil, ci de domnul.

— Domnul Georges este bolnav?

— Da, în seara asta, cînd s-a întors, s-a simţit rău. M-am dus imediat după doctor ... Doctorul a spus că nu-i nimic grav, că domnul are nevoie doar de linişte.

Şi în timp ce Risler închidea uşa în urma lui, moş Achille adăuga, cu jumătate de glas, cu obrăznicia inferiorului, nici fricos, nici îndrăzneţ, care ar fi vrut să fie în acelaşi timp auzit, dar abia înţeles.

— Zău, pe cinstea mea, ălor de la etajul întîi nu le arde de distracţie ca ălor de la doi!

Iată ce se întîmplase:

Întorcîndu-se seara, Fromont-junior îşi găsise soţia atît de mîhnită şi de schimbată, încît presimţi îndată o catastrofă. Numai că, în ultimii doi ani, se obişnuise întratît cu trădarea lui nepedepsită, încît nu-i trecu nici o

clipă prin minte că soţia lui ar fi putut să descopere ceva. Ca să nu-l împovăreze şi mai mult, Claire, la rîndul său, avu generozitatea să nu-i vorbească decît de cele petrecute la Savigny:
— Bunicul n-a vrut — îi spuse ea.
Nenorocitul păli înspăimîntător.
— Sînt pierdut... Sînt pierdut... — repetă de cîteva ori, rătăcit, şi nopţile lui de nesomn, o îngrozitoare şi ultimă discuţie pe care o avusese cu Sidonie ca s-o împiedice să dea serata aceea în ajunul falimentului, refuzul domnului Gardinois, tot vălmăşagul de gînduri ce-l frămîntase rînd pe rînd se sfîrşi într-o adevărată criză de nervi. Sărmanei Claire îi fu milă de el, îl culcă şi se aşeză lîngă patul lui. Încercă să-i vorbească, să-l încurajeze, dar glasul ei nu mai avea sunetul acela drăgăstos care linişteşte şi convinge. În gesturile ei, felul cum potrivea perna sub capul bolnavului sau îi pregătea o băutură calmantă, se ghicea o nepăsare, o răceală neobişnuită.
— Te-am ruinat! Te-am ruinat! îi spunea Georges din cînd în cînd, ca pentru a alunga răceala aceea care-l stînjenea.
Ea schiţă un gest dispreţuitor... Ah, dacă n-ar fi fost decît asta!
În cele din urmă, nervii i se liniştiră, febra scăzu şi Georges adormi.
Ea rămase lîngă el să-l păzească.
„E de datoria mea" — îşi spunea.
Datoria ei!
Era tot ce mai simţea pentru fiinţa pe care o iubise orbeşte, sperînd că vor duce împreună o viaţă lungă şi fericită.
Între timp, balul Sidoniei începuse să se însufleţească. Tavanul se cutremura în ritmul paşilor, fiindcă doamna Risler, dorind să înlesnească dansul, pusese să se strîngă toate covoarele. Uneori se auzea chiar şi zgomot de voci, apoi aplauze vii, repetate, după care puteai ghici numărul mare de invitaţi, apartamentul plin pînă la refuz.

Claire se gîndea. Nu se istovea în regrete și văicăreli fără rost. Știa că viața este neîndurătoare și că orice ai face, nimic nu oprește logica tristă a inevitabilului ei curs. Nu se întreba cum de o înșelase acest bărbat atîta timp și cum de putuse, pentru un capriciu, să distrugă onoarea și fericirea casei sale. Aceasta era realitatea; și toate reflecțiile ei nu puteau s-o șteargă, nu puteau să repare ireparabilul. Ceea ce o preocupa acum era viitorul. O nouă viață i se desfășura înaintea ochilor, întunecată, aspră, plină de lipsuri și de munci grele; și, lucru ciudat, în loc să o sperie, ruina îi dădea curaj. Gîndul că vor trebui să se mute pentru a face economii, că Georges va fi obligat să muncească din greu, poate chiar și ea, aducea un dram de însuflețire în calmul monoton al disperării ei. Ce grea sarcină morală o aștepta de-acum încolo, cu cei trei copii: mama ei, fetița și soțul! Sentimentul răspunderii o împiedica să se înduioșeze prea mult de propria-i nenorocire, de dragostea sa înfrîntă; și, pe măsură ce uita de ea însăși, cu gîndul la cele trei ființe slabe pe care trebuia să le ocrotească, înțelegea mai bine valoarea cuvîntului „sacrificiu", atît de vag cînd ești în afara cauzei, dar atît de grav cînd devine însuși sensul vieții tale.

Iată la ce se gîndea biata femeie în timp ce-și veghea soțul, veghe dureroasă, în timpul căreia se pregătea pentru lupta cea mare. Iată ce lumina lampa discretă pe care Risler o văzuse de jos, ca o stea căzută din candelabrele strălucitoare ale balului.

Liniștit în urma celor aflate de la moș Achille, se gîndea să se urce în camera lui, evitînd serbarea și invitații, pe care n-avea de loc chef să-i întîlnească.

În asemenea împrejurări, o lua pe o scară mică de serviciu ce cădea în birourile casieriei. Trecu astfel prin atelierele cu multe geamuri, pe care luna, reflectată de omăt, le lumina ca în plină zi. Se mai simțea acolo atmosfera activității din timpul zilei, căldura înăbușitoare amestecată cu miros de talc și de vopsea. Hîrtiile întinse pe uscătoare închipuiau un fel de alei lungi și fosnitoare. Pretutindeni zăceau împrăștiate unelte, ici și colo atîrnau haine de lucru, gata pregătite pentru a doua zi. Lui

Risler îi făcea totdeauna plăcere cînd trecea pe acolo. Deodată, la capătul acestui lung șir de încăperi goale, zări lumină în biroul lui Planus. Bătrînul casier mai lucra. La ora unu noaptea, era într-adevăr ceva neobișnuit.

Primul gînd al lui Risler fu să se întoarcă. De fapt, de la ruptura de neînțeles cu Sigismond, de cînd acesta adoptase față de el o comportare rece și tăcută, se ferea să-l mai întîlnească. Prietenia lui rănită îl împiedicase să ceară o explicație; un fel de mîndrie îl oprea să-l întrebe pe Planus de ce îi purta pică. Totuși, în seara aceea, Risler simțea nevoia de a avea lîngă el un om apropiat, de încredere, și-apoi era un bun prilej să stea de vorbă între patru ochi cu vechiul său prieten, încît nu mai încercă să-l ocolească și intră curajos în birou.

Casierul stătea acolo, nemișcat printre vrafurile de hîrtoage, registre mari răvășite, dintre care unele căzuseră pe jos. Nici nu-și ridică ochii la zgomotul făcut de intrarea patronului său. Recunoscuse pasul lui Risler. Acesta, oarecum intimidat, șovăi o clipă; apoi, mînat de unul din îndemnurile ascunse pe care le avem în noi și care ne împing oricum în calea destinului, se îndreptă glonț spre grilajul casieriei.

— Sigismond... — zise el, cu o voce gravă.

Bătrînul ridică fruntea și-i arătă un obraz crispat pe care se prelingeau lacrimi mari, poate primele lacrimi pe care le vărsase în viața lui acest om-cifră.

— Plîngi, bătrîne?... Ce-i cu tine?

Și bunul Risler, foarte înduioșat, îi întinse prietenului mîna, dar acesta și-o retrase brusc pe a sa. Gestul fu atît de instinctiv, de violent, încît tulburarea lui Risler se preschimbă în revoltă.

Se îndreptă și zise cu asprime:

— Îți întind mîna, Sigismond Planus!

— Iar eu nu ți-o dau... — zise Planus, ridicîndu-se.

Urmă o tăcere cumplită, în timpul căreia, de sus, se auzeau sunetele înăbușite ale orchestrei și zgomotul balului, zgomotul acela greu și prostesc al dușumelelor clătinate de ritmul dansului.

— De ce nu vrei să-mi dai mîna? întrebă simplu Risler, în timp de grilajul de care se sprijinea tremura cu un geamăt metalic.
Sigismond se afla în faţa lui, cu amîndouă mîinile pe birou, de parcă ar fi vrut să dea cît mai multă greutate spuselor sale.
— De ce? ... Pentru că ai ruinat firma, pentru că, foarte curînd, pe locul pe care stai tu, va veni cineva de la Bancă să încaseze o sută de mii de franci şi că, datorită ţie, nu am un ban în casă ... asta e!
Risler rămase înmărmurit:
— Eu am ruinat firma? Eu? ... Eu? ...
— Mai mult decît atît, domnule ... Ai făcut-o prin intermediul soţiei dumitale, v-aţi înţeles amîndoi să beneficiaţi de ruina noastră şi de propria-ţi dezonoare ... Ah, pricep eu cum stau lucrurile, ce mai încolo! Banii pe care soţia dumitale i-a stors nenorocitului de Fromont, casa de la Asnières, diamantele şi restul, toate astea trebuie că sînt plasate pe numele ei, la adăpost de catastrofă; şi fără îndoială că acum te vei putea retrage din afaceri.
— Ah! ... Oh! ... gemu Risler, cu o voce stinsă, sugrumată, neîndestulătoare pentru noianul de gînduri pe care ar fi vrut să le exprime, şi în timp ce bolborosea astfel, zgîlţîia cu atîta violenţă grilajul, încît smulse o bucată din el.
În cele din urmă se clătină, se prăbuşi pe podea şi rămase nemişcat, fără o vorbă, cu puţinul suflu de viaţă ce-l mai avea aţintit asupra unui singur gînd: să nu moară înainte de a se justifica.
Trebuie să fi fost foarte puternică această dorinţă, căci în timp ce tîmplele i se zbăteau sub năvala sîngelui care-i învineţise obrajii, în timp ce urechile îi vuiau, iar ochii împăienjeniţi păreau întorşi către lumea cealaltă, nenorocitul îşi spunea lui însuşi cu un glas abia înţeles, aidoma naufragiaţilor care, cu gura plină de apă, strigă pe vreme de furtună: „Trebuie să trăiesc ... Trebuie să trăiesc ..." Cînd îşi veni în simţiri, era aşezat pe canapeaua pe care se înghesuiau lucrătorii în zilele de plată, cu haina căzută pe jos, cu cravata desfăcută şi cămaşa

sfîşiată de briceagul lui Sigismond. Din fericire pentru el, se rănise la mînă smulgînd grilajul. Aşa că sîngele cursese din belşug, întîmplare ce-l salvase de un atac de apoplexie. Deschizînd ochii, zări lîngă el pe bătrînul Sigismond şi pe doamna Georges, pe care casierul, în disperarea lui, o chemase. Îndată ce putu să vorbească, Risler i se adresă ei, abia trăgîndu-şi sufletul:
— E adevărat, doamnă Şorş, e adevărat ce mi s-a spus? Ea nu avu curajul să-l amăgească şi-şi feri privirea în lături.
— Aşadar... — continuă nenorocitul — ... aşadar, fabrica este pierdută, şi eu sînt cel care...
— Nu, prietene Risler... Nu dumneata...
— Soţia mea, nu-i aşa? Oh, e îngrozitor... Iată, aşadar, cum mi-am arătat recunoştinţa... Dar dumneavoastră, doamnă Şorş, dumneavoastră n-aţi putut să mă socotiţi complice la această infamie?...
— Nu, prietene, nu, linişteşte-te... Ştiu că dumneata eşti omul cel mai cinstit din lume.
O privi o clipă cu buzele tremurînde, cu mîinile împreunate, căci toate manifestările acestui om naiv aveau ceva copilăros în ele.
— Oh, doamnă Şorş, doamnă Şorş... murmură el. Cînd mă gîndesc că eu sînt cel care v-a ruinat...
Din toată nenorocirea care-l lovise şi care îi rănea îndeosebi sufletul plin de dragoste pentru Sidonie, nu vroia să vadă decît dezastrul financiar al casei Fromont, pricinuit de încrederea oarbă pe care o avusese în soţia lui. Deodată se ridică.
— În sfîrşit — spuse el — să nu ne înduioşăm... Trebuie să ne facem socotelile...
Doamnei Fromont îi fu teamă:
— Risler, Risler... unde te duci?
Credea că se urcă la Georges.
Risler o înţelese şi schiţă un gest de dispreţ covîrşitor:
— Liniştiţi-vă, doamnă... Domnul Georges poate dormi în pace... Am de făcut ceva mai important decît să-mi răzbun onoarea de soţ. Aşteptaţi-mă aici... mă întorc.
Se avîntă pe scara îngustă şi, încrezătoare în cuvîntul lui, Claire rămase faţă-n faţă cu Planus, trăind una din

clipele acelea supreme și nesigure, care par lungi tocmai pentru că sînt străbătute de nenumărate presupuneri.
După cîteva minute, un zgomot de pași, un foșnet de stofe umplu scara strîmtă și întunecoasă.
Apăru întîi Sidonie, în toaletă de bal, splendidă și atît de palidă, încît bijuteriile care-i străluceau din belșug pe pielea-i mată păreau mai vii decît ea însăși, de parcă ar fi fost risipite pe marmura rece a unei statui. Zbănțuiala dansului, emoția și mersul grăbit o făceau să tremure din tot trupul, și fundele ușoare, volanele, florile, toată bogăția aceea de podoabe se prăbușise tragic în jurul său. Risler o urma, încărcat de cutiuțe, de casete, de hîrtii. Odată ajuns sus, se năpustise asupra scrinului soției sale, luase de acolo tot ce era de valoare, bijuterii, titluri de rentă, actul de cumpărare a casei de la Asnières, apoi, din pragul camerei, strigase cu glas tare spre salon:
— Doamnă Risler!...
Ea alergase în grabă, iar invitații, aflați în toiul petrecerii, nu observaseră nimic din această scenă fulgerătoare. Văzîndu-și soțul în picioare dinaintea scrinului, sertarele deschise, forțate, cu numeroase mărunțișuri pe care le conținea împrăștiate pe covor, înțelese că se întîmplă ceva cumplit.
— Vino repede — îi spuse Risler — știu tot.
Sidonie încercă să-și ia mutra-i nevinovată și plină de dispreț, dar el o înhăță de braț cu atîta violență, încît ea își aduse aminte de cuvintele lui Frantz: „Poate că va muri din cauza asta, dar mai întîi te va ucide..." Și pentru că-i era teamă de moarte, se lăsă dusă fără împotrivire, neavînd nici măcar putere să mintă.
— Unde mergem? întrebă în șoaptă.
Risler nu-i răspunse. Ea avu doar răgazul să-și arunce pe umerii goi un șal ușor de dantelă, cu acea grijă de sine care nu o părăsea niciodată. Apoi fu împinsă pe scara casieriei, pe care el o coborî în pas cu ea, de teamă să nu-și vadă prada scăpîndu-i.
— Iată — zise el cînd intră — am furat, acum dăm înapoi... Ține, Planus, din toate astea se poate face rost de bani... Și așează pe biroul casierului toată prada

aceea elegantă pe care o ţinea în braţe, rafinamente femeieşti, mărunţişuri de cochetărie, hîrtii timbrate. Apoi, întorcîndu-se către soţia sa: Acum, bijuteriile tale... Haide, repede...
Ea se mişca încet, desfăcea cu părere de rău închizătoarea brăţării şi a cerceilor, dar mai ales agrafa minunată a colierului de diamante, pe cara iniţiala numelui său — un S scînteietor — părea un şarpe adormit, prizonier într-un cerc de aur. Risler, găsind că durează prea mult, rupse cu brutalitate legăturile gingaşe. Luxul gemea sub degetele lui, ca pedepsit.
— La rîndul meu — spuse el apoi — trebuie să dau şi eu totul... Iată portofelul... Oare ce mai am?... Ce mai am? ... Căuta, se scotocea grăbit: Ah, ceasul! ... Împreună cu lanţul face o mie de franci... Inelele, verigheta... Totul la casierie, totul. Avem de plătit în dimineaţa asta o sută de mii de franci... Cum s-o lumina de ziuă, trebuie să pornim la treabă, să vindem, să lichidăm. Cunosc pe cineva căruia îi place casa de la Asnières. Asta se va aranja imediat.
Vorbea, acţiona singur. Sigismond şi doamna Georges îl priveau fără să rostească un cuvînt. Cît despre Sidonie, ea părea inertă, dusă de pe lume. Aerul rece care venea din grădină pe uşa întredeschisă din clipa cînd leşinase Risler, o făcea să se înfioare şi, automat, îşi strîngea şalul în jurul trupului, cu privirea fixă, cu mintea rătăcită. Oare mai auzea sunetul viorilor de la bal ce-i ajungea la ureche în clipele de tăcere, ca o ironie sălbatică, laolaltă cu zgomotul înfundat al dansatorilor cutremurînd duşumelele?... O mînă de fier se abătu asupra ei şi o smulse brusc din amorţeală. Risler o apucase de braţ şi, ducînd-o în faţa soţiei asociatului său, îi porunci:
— În genunchi!
Doamna Fromont se trase îndărăt, se apără:
— Nu, Risler, asta nu!
— Trebuie — rosti Risler, neînduplecat... Restituire, umilinţă... Acum, în genunchi, ticăloaso!... Şi, cu un gest nestăpînit, o îmbrînci pe Sidonie la picioarele doam-

nei Fromont; pe urmă, fără a slăbi strînsoarea braţului, îi zise: Ai să repeţi după mine, cuvînt cu cuvînt, ceea ce am să spun eu: Doamnă...
Sidonie, pe jumătate moartă de frică, repetă încet:
— Doamnă...
— ... O întreagă viaţă de supunere şi umilinţă...
— ... o întreagă viaţă de supun... Ei bine, nu pot!... strigă ea, ridicîndu-se dintr-un salt ca o fiară sălbatică; şi, scăpată din strînsoarea lui Risler, ieşi în goană pe uşa deschisă care o ispitea de la începutul acestei scene îngrozitoare, o atrăgea către bezna nopţii şi libertatea dobîndită prin fugă, în vîrtejul fulgilor ce cădeau de sus şi-n suflarea vîntului care-i biciuia umerii goi.
— Opriţi-o, opriţi-o!... Risler, Planus, vă rog... Fie-vă milă, n-o lăsaţi să plece aşa!...
Planus făcu un pas spre uşă. Risler îl opri:
— Îţi interzic să mişti vreun deget... Vă cer iertare, doamnă, dar avem de rezolvat treburi mult mai importante decît asta. Aici nu mai e vorba de doamna Risler... Trebuie să salvăm onoarea casei Fromont, singura care contează, singura care mă preocupă în clipa asta... Haide, Planus, treci la birou şi să ne facem socotelile.
Sigismond îi întinse mîna:
— Eşti un om cinstit, Risler. Iartă-mă că te-am bănuit!
Risler se prefăcu că nu-l aude:
— Spuneai că sînt de plătit o sută de mii de franci? Cît mai ai în casă?...
Se aşeză grav în spatele grilajului, răsfoind registrele, titlurile de rentă, deschizînd cutioarele, estimînd împreună cu Planus, al cărui tată fusese bijutier, toate diamantele acelea pe care odinioară le admira la soţia lui, fără a le bănui valoarea.
În timpul acesta, Claire, tremurînd toată, privea pe fereastră grădina albită de zăpadă, unde urmele paşilor Sidoniei se ştergeau acoperite de fulgii care cădeau din cer, prevestind că plecarea aceasta într-ascuns era fără speranţă de întoarcere.
Sus se mai dansa încă. Musafirii credeau că stăpîna casei este ocupată cu pregătirile pentru masă, în timp ce

ea fugea în capul gol, înăbuşindu-şi strigăte de mînie şi suspine.
Unde se ducea?
Plecase ca o nebună, străbătînd grădina, curtea fabricii, bolţile întunecoase sub care se înfunda vîntul îngheţat. Moş Achille nu o recunoscuse; văzuse în seara aceea atîtea siluete înveşmîntate în alb!
Primul gînd al tinerei femei fu să-l caute pe tenorul Cazaboni, pe care, pînă la urmă, nu îndrăznise să-l invite la bal; dar el locuia în Montmartre, şi era tare departe, în ţinuta în care se afla ea; şi-apoi, o fi oare acasă? Fără îndoială că părinţii săi ar fi primit-o bucuroşi, însă auzea de pe acum văicărelile doamnei Chèbe şi discursurile cu punctele unu, doi, trei ale mărunţelului. Se gîndi atunci la Delobelle, la bătrînul ei Delobelle. O dată cu pierderea tuturor splendorilor, îşi aminti de cel care fusese primul ei iniţiator în viaţa mondenă, cel care-i dădea lecţii de dans şi de bună purtare cînd era mică, şi rîdea de mutrişoarele ei drăguţe, şi o învăţa să descopere că e frumoasă mai înainte ca să i-o fi spus cineva. În sinea ei nu se îndoia că acest declasat îi va da dreptate împotriva tuturor. Se urcă deci într-o trăsură ce staţiona la poartă şi ceru să fie condusă în bulevardul Beaumarchais la actor.
De cîtva timp, maica Delobelle confecţiona pălării de pai pentru export; meserie tristă, dacă poate fi socotită o meserie, de pe urma căreia abia dacă agonisea doi franci şi jumătate în douăsprezece ore de muncă.
Şi Delobelle se îngrăşa văzînd cu ochii, în vreme ce „sfînta lui soţie" slăbea din zi în zi. Tocmai se pregătea să ridice capacul de pe o delicioasă supă cu brînză, păstrată la căldură în cenuşa focului, cînd cineva bătu cu putere în uşă. Comediantul, care chiar atunci văzuse la *Beaumarchais* nu ştiu ce dramă sinistră, mînjită de sînge pînă şi pe reclama cu poze de pe afiş, tresări la auzul bătăilor, neobişnuite la asemenea oră.
— Cine-i acolo? întrebă el, puţin emoţionat.
— Eu sînt ... Sidonie ... deschide repede!
Intră dîrdîind şi, aruncîndu-şi şalul, se apropie de focul aproape stins. Începu îndată să vorbească, să-şi descarce

furia care o gîtuia de un ceas; şi în timp ce povestea scena de la fabrică, înăbuşindu-şi glasul ca să n-o deştepte pe maica Delobelle, care dormea alături, toaleta ei luxoasă în mansarda aceea goală şi umilă, strălucirea albă a rochiei boţite printre vrafurile de pălării grosolane şi resturi de pai împrăştiate prin cameră, totul îţi dădea impresia unei drame, una din acele drame zguduitoare ale vieţii în care rangul, sentimentele şi averea se găsesc dintr-o dată amestecate.

— Ah, nu mă mai întorc acasă, niciodată... S-a sfîrşit... Liberă, iată-mă liberă!

— Bine, dar cine a putut să te pîrască soţului? întrebă actorul.

— Frantz, sînt sigură că el. Pe oricare altul nu l-ar fi crezut... Chiar aseară a sosit o scrisoare din Egipt... Ah, cum m-a umilit în faţa acelei femei!... Să mă silească să îngenunchez... Dar am să mă răzbun. Din fericire, înainte de a pleca, am luat cu mine arma răzbunării.

Şi zîmbetul ei de odinioară undui ca un şarpe în colţul buzelor sale palide.

Bătrînul cabotin asculta cu mult interes. Şi, cu toate că îl compătimea pe amărîtul acela de Risler, ba chiar şi pe Sidonie, care, din punct de vedere teatral, i se înfăţişa ca „o frumoasă vinovată", el nu se putea abţine să nu privească lucrurile ca pe scenă, astfel că, în cele din urmă, stăpînit de mania lui, strigă:

— Totuşi, ce grozavă situaţie pentru un act final!... Ea nu-l auzi. Frămîntată de un gînd diabolic, care o făcea să surîdă dinainte, îşi apropia de foc ciorapii ajuraţi, pantofii gingaşi, muiaţi de zăpadă.

— Şi-acum ce-ai de gînd să faci? întrebă Delobelle după un timp.

— Să rămîn aici pînă la ziuă... Să mă odihnesc puţin... pe urmă am să văd eu.

— Numai că nu-ţi pot oferi un pat, biata mea copilă. Maica Delobelle doarme...

— Nu te necăji, bunul meu Delobelle... Am să dorm în fotoliul ăsta. Lasă, nu sînt pretenţioasă!

Actorul suspină:
— Ah, da, fotoliul ăsta... Era al sărmanei noastre Zizi. Și-a petrecut în el atîtea nopți cînd avea mult de lucru... Ce mai vorbă! Cu siguranță că cei ce se duc sînt mai fericiți.
El avea totdeauna la îndemînă astfel de maxime egoiste și liniștitoare. Abia o rostise pe aceasta, cînd își dădu seama cu groază că i se răcește supa de tot. Sidonie îi observă neliniștea:
— Mi se pare că erai la masă?... Continuă, te rog.
— Doamne! Da, ce să fac?... Neajunsurile meseriei, ale vieții aspre pe care o ducem noi, știa... Căci vezi, fetițo, mă țin bine. N-am renunțat. N-am să renunț niciodată...
Dacă mai rămăsese ceva din sufletul micuței Désirée printre lucrurile acestea sordide, în mijlocul căreia trăise timp de douăzeci de ani, cu siguranță că s-a înfiorat auzind cumplita declarație. Nu va renunța niciodată!
Delobelle urmă:
— Vezi tu, orice s-ar spune, tot asta-i cea mai frumoasă meserie din lume. Ești liber, nu depinzi de nimeni. Totul pentru glorie și public!... Ah, eu știu ce-aș face dacă aș fi în locul tău. Tu nu erai făcută să trăiești printre burghezii aceia, ce naiba!... Trebuie să duci o viață de artist, îți trebuie febra succesului, neprevăzutul, emoțiile... Tot vorbind, se așezase; își înnodă șervetul la gît și își umplu o farfurie mare cu supă... Fără să mai punem la socoteală că succesul tău de femeie frumoasă nu va dăuna de loc succesului de actriță... Știi ce? Ar trebui să iei cîteva lecții de declamație. Cu vocea ta, cu inteligența și mijloacele tale, vei avea un viitor măreț. Și deodată, vrînd parcă s-o inițieze în bucuriile artei dramatice, zise: Dar probabil că n-ai mîncat?... Emoțiile îți fac foame; așază-te aici și ia farfuria asta. Sînt sigur că de mult n-ai mai mîncat supă cu brînză. Răscoli tot bufetul ca să-i găsească un tacîm și un șervet; iar ea se așeză în fața lui, ajutîndu-l și distrîndu-se nițel pe seama acestor preparative. Începuse să mai prindă culoare în obraz. Ba chiar ochii îi străluceau, datorită lacrimilor de mai înainte și veseliei de acum.

Cabotina!
Întreaga fericire a vieţii ei era pierdută pentru totdeauna: cinstea, familia, averea. Era izgonită din casă, despuiată de avere, dezonorată. Îndurase toate umilinţele, toate dezastrele. Asta însă nu o împiedica să mănînce cu o poftă grozavă şi să ţină veselă piept glumelor lui Delobelle pe seama vocaţiei şi succeselor ei viitoare. Se simţea uşoară, fericită, înclinată spre viaţa boemă, adevărata ei viaţă. Oare ce avea să i se mai întîmple? Din cîte suişuri şi coborîşuri se va împleti noua sa existenţă neprevăzută şi schimbătoare? Iată la ce se gîndea Sidonie în timp ce adormea în fotoliul micuţei Désirée; dar totodată se gîndea şi la răzbunare, la scumpa răzbunare pe care o avea în mînă, gata pregătită şi atît de sigură, atît de sălbatică!

IV

NOUL FUNCŢIONAR AL CASEI FROMONT

Soarele răsărise de mult cînd se trezi Fromont-junior. Dormise toată noaptea ca un prunc, între drama care se juca dedesubtul lui şi petrecerea zgomotoasă de deasupra, un somn adînc, aşa cum dorm criminalii în ajunul execuţiei, generalii învinşi în noaptea înfrîngerii; somn din care ai dori să nu te mai trezeşti niciodată, asemănător morţii, lipsit fiind de orice senzaţii.
Strecurîndu-se printre perdele, lumina zilei, sporită şi mai mult de albul strălucitor al zăpezii ce înveşmînta grădina şi acoperişurile din jur, îl aduse la realitate. Un fior îl străbătu din creştet pînă-n tălpi şi, chiar mai înainte de a se dezmetici de-a binelea, încercă un simţămînt nedefinit de tristeţe pe care-l lasă în urma lor nenorocirile uitate. Toate zgomotele cunoscute ale fabricii, respiraţia gîfîitoare şi înăbuşită a maşinilor, toate erau în plină activitate. Aşadar, lumea continua să existe! Şi, încet-încet, se trezi în el gîndul responsabilităţii.

— Azi trebuie... își zise, îndreptîndu-se fără voie spre pat, ca și cum ar fi dorit să se cufunde din nou în somnul lui adînc.
Se auzi clopotul fabricii, altele în apropiere, apoi clopotele bisericilor sunînd amiaza.
— S-a și făcut douăsprezece... Ce-am mai dormit!...
Simți o vagă remușcare, dar, mai ales, o ușurare nespusă la gîndul că drama scadenței se consumase fără el. Cum s-or fi descurcat cei de jos? De ce nu l-au chemat? Se sculă, dădu la o parte draperiile și-l zări pe Risler-senior și pe Sigismond discutînd în grădină. Ei care nu-și mai vorbeau de atîta vreme! Oare ce se întîmplase?...
Cînd fu gata să coboare, o găsi pe Claire la ușa camerei sale:
— Nu ieși — îi spuse ea.
— De ce?
— Stai aici... Am să-ți explic.
— Dar ce este?... Au venit de la Bancă?
— Da, au venit... poliţele sînt plătite.
— Plătite?
— Risler a făcut rost de bani... Aleargă cu Planus de azi-dimineață... Se pare că soția lui avea bijuterii superbe... Numai colierul de diamante a fost vîndut cu douăzeci de mii de franci. A vîndut și casa lor din Asnières cu tot ce se afla în ea, dar, deoarece era nevoie de timp pentru înregistrarea actului de vînzare, Planus și sora lui au avansat banii.
În timp ce-i vorbea, ea se uita în altă parte. El, la rîndul său, lăsă capul în jos, ca să-i ocolească privirea.
— Risler e un om cinstit — continuă ea — și cînd a aflat de unde provenea luxul soției sale...
— Cum? bîigui Georges, înspăimîntat. Știe?...
— Totul... — răspunse Claire, coborînd vocea.
Nenorocitul păli, bolborosind cîteva cuvinte:
— Păi atunci... tu?
— Eu știam totul înaintea lui Risler. Cînd m-am întors ieri, ți-amintești, ți-am spus că am aflat la Savigny lucruri sfîșietoare și că aș fi dat zece ani din viață numai să nu fi făcut călătoria aceea.
— Claire!

Într-o pornire spontană, plină de dragoste, făcu un pas spre soția lui; dar chipul ei era atît de rece, de hotărît, iar în această indiferență se citea atîta deznădejde, încît el nu îndrăzni să o strîngă la piept, așa cum ar fi dorit, și doar murmură cu glas stins:

— Iartă-mă! ... Iartă-mă! ...

— Trebuie că-ți par foarte liniștită — spuse curajoasa femeie. Asta pentru că am plîns ieri pînă mi-au secat lacrimile. Ai crezut poate că plîngeam din cauză că eram ruinați, dar te înșelai. Atîta vreme cît ești tînăr și puternic, cum sîntem noi, asemenea lașități nu ne sînt îngăduite. Sîntem înarmați împotriva sărăciei și putem lupta cu ea deschis ... Nu, plîngeam pe ruinele fericirii noastre distruse, te-am plîns pe tine, am plîns nesocotința care te-a făcut să-ți pierzi adevărata și singura prietenă ...

În timp ce vorbea astfel, învăluită în lumina curată ce părea că pogoară asupra ei de undeva de sus, din înaltul unui cer limpede și fără nori, era negrăit de frumoasă, mult mai frumoasă decît fusese vreodată Sidonie, cu trăsăturile-i boțite și părînd veșnic că-și datorează strălucirea, nurii șăgalnici și plini de obrăznicie, luminilor false ale rampei dintr-un teatru de mîna a doua. Dacă odinioară chipul Clairei era cam rece și imobil, acum se însufleți se de neliniște, de îndoieli, de toate chinurile dragostei, și la fel ca lingourile de aur care au valoare doar în clipa cînd sînt marcate de Monetărie, obrazul acesta frumos de femeie, marcat cu efigia durerii, dobîndise din ajun o expresie de neșters care-i întregea frumusețea.

Georges o privea cu admirație. Piedicile care-i despărțeau acum o făceau să-i pară cu atît mai vie, mai femeie, mai demnă de a fi iubită. Remușcările, disperarea, rușinea își croiră drum în inima lui o dată cu această nouă dragoste și vru să cadă în genunchi în fața ei.

— Nu, nu, ridică-te — îi spuse Claire. Dacă ai ști ce-mi amintește gestul tău, dacă ai ști ce chip mincinos și încărcat de ură am văzut la picioarele mele în noaptea asta!

— Ah, dar eu, eu nu mint... — răspunse Georges, fremătînd. Claire, te implor, în numele copilului nostru... În clipa aceea se auzi o bătaie în uşă:
— Ridică-te! După cum vezi, viaţa ne cere să fim prezenţi... — îi spuse ea, cu glas coborît, zîmbind amar, apoi întrebă cine e acolo.
I se răspunse că domnul Risler îl cheamă pe domnul jos, în birou.
— Bine — răspunse ea — spune-i c-o să coborîm.
Georges făcu un pas spre uşă, dar ea îl opri:
— Nu, lasă-mă pe mine. Încă nu trebuie să te vadă.
— Totuşi...
— Ba da, aşa vreau eu. Nu ştii în ce hal de indignare şi mînie este nenorocitul acesta pe care l-ai înşelat. Dacă l-ai fi văzut azi-noapte cum zdrobea încheieturile mîinilor soţiei sale...
Îi spunea toate acestea, privindu-l drept în ochi, cu o curiozitate care i se păru ei însăşi crudă; dar Georges nu se arătă impresionat şi se mulţumi să-i răspundă:
— Viaţa mea aparţine acestui om.
— Îmi aparţine şi mie; şi eu nu vreau ca tu să cobori. A fost destul scandal în casa tatălui meu. Gîndeşte-te că întreaga fabrică este la curent cu cele petrecute. Sîntem pîndiţi, spionaţi. A fost nevoie de toată autoritatea contra-maiştrilor pentru a porni astăzi treaba, pentru ca privirile acestea curioase să se aplece asupra lucrului.
— Dar altfel voi lăsa impresia că mă ascund.
— Şi dacă ar fi aşa?! Ăştia-s bărbaţii. Nu se dau înapoi de la cele mai mari crime: să-şi înşele soţia, prietenul, dar gîndul că s-ar putea spune că le-a fost frică îi supără mai mult decît orice... De altfel, ascultă: Sidonie a plecat, a plecat pentru totdeauna; şi dacă ieşi de aici, îmi voi închipui că te-ai dus după ea.
— Bine, atunci rămîn — spuse Georges. Voi face tot ce doreşti.
Claire coborî în biroul lui Planus.
Văzîndu-l pe Risler-senior plimbîndu-se în lung şi-n lat, cu mîinile la spate, liniştit ca de obicei, n-ai fi bănuit de loc cele ce se petrecuseră în viaţa lui din ajun. Cît despre Sigismond, el radia de mulţumire, nu vedea nimic

altceva decît scadența plătită la termen și onoarea firmei neatinsă.
Cînd intră doamna Fromont, Risler îi zîmbi trist și clătină din cap:
— Mă gîndeam eu c-o să coborîți dumneavoastră în locul lui; dar nu cu dumneavoastră am treabă. Trebuie negreșit să-l văd, să-i vorbesc. Am făcut față scadenței din dimineața asta; ce-a fost mai greu a trecut, dar trebuie să ne sfătuim asupra multor lucruri.
— Risler, prietene, te rog mai așteaptă puțin.
— De ce, doamnă Șorș? N-avem o clipă de pierdut... Ah, da, bănuiesc, vă temeți să nu mă las cuprins de mînie... Liniștiți-vă, liniștiți-l și pe el... Știți ce v-am spus: există o onoare care pentru mine e mai presus decît propria mea onoare: cea a casei Fromont. Din vina mea, onoarea ei a fost atinsă. Trebuie, în primul rînd, să îndrept răul pe care l-am făcut sau pe care nu l-am împiedicat să fie săvîrșit.
— Purtarea dumitale față de noi este admirabilă, dragul meu Risler, îmi dau foarte bine seama.
— O, doamnă!... Dacă l-ați fi văzut!... E un adevărat sfînt... — se amestecă bietul Sigismond, care, neîndrăznind să i se mai adreseze prietenului, vroia cel puțin să-i arate că se căiește.
Claire continuă:
— Așadar, nu ți-e teamă... Puterea omenească are o margine... Poate că în prezența celui care ți-a făcut atîta rău...
Risler o prinse de mîini și o privi cu admirație în adîncul ochilor:
— Scumpă ființă, care nu vorbești decît de răul ce mi s-a făcut mie... Nu știți deci că-l urăsc deopotrivă și pentru trădarea față de dumneavoastră... Dar în prezent pentru mine nu există nimic din toate astea. Sînt doar un comerciant care vrea să se înțeleagă cu asociatul său spre binele firmei. Să coboare deci fără nici o teamă, și dacă vă închipuiți că aș putea să-mi pierd cumpătul, rămîneți aici cu noi. Va fi de ajuns s-o privesc pe fiica fostului meu stăpîn, ca să-mi amintesc de cuvîntul dat și de datorie.

— Te cred, prietene — zise Claire şi urcă să-şi aducă bărbatul.
Prima clipă a întrevederii a fost cumplită. Georges era livid, tulburat, umilit. Ar fi preferat de o sută de ori să se afle în faţa pistolului acestui om, la douăzeci de paşi, aşteptînd glonţul, decît să stea dinaintea lui, ca un vinovat pedepsit şi să fie obligat să-şi adapteze sentimentele la calmul burghez al unei convorbiri de interese şi afaceri.
Risler se făcea că nu-l vede şi, în timp ce vorbea, se plimba de colo-colo cu paşi mari:
— Firma noastră trece printr-o criză înspăimîntătoare... Astăzi am înlăturat catastrofa; numai că aceasta nu e ultima scadenţă... Invenţia aceea blestemată m-a ţinut multă vreme departe de afaceri. Din fericire, iată-mă liber şi am să mă pot ocupa de ele. Dar va trebui să te ocupi şi dumneata. Lucrătorii şi funcţionarii au urmat întrucîtva pilda patronilor. Există o neglijenţă, o delăsare nemaipomenită. În dimineaţa asta, pentru prima oară de un an încoace s-au apucat de lucru la ora cuvenită. Socotesc că dumneata vei pune ordine în toate acestea. În ceea ce mă priveşte, mă voi apuca din nou să desenez. Modelele noastre s-au învechit. Trebuiesc altele noi pentru noile maşini. Am mare încredere în *imprimatoarele* noastre. Experienţele au dat rezultate care întrec aşteptările mele. Cu siguranţă că, datorită acestui lucru, vom putea să ne punem pe picioare negoţul. Nu ţi-am spus-o imediat fiindcă am vrut să-ţi fac o surpriză; dar de azi înainte noi nu mai avem ce surprize să ne facem, nu-i aşa, Georges?
În glasul lui răzbătea o ironie atît de sfîşietoare, încît Claire se înfioră, temîndu-se de o izbucnire; dar el reluă foarte liniştit:
— Da, cred că pot să vă asigur că, în şase luni, *imprimatorul Risler* va începe să dea rezultate măreţe. Numai că aceste şase luni vor fi grele. Va trebui să ne restrîngem, să micşorăm cheltuielile, să facem toate economiile cu putinţă. Avem cinci desenatori, nu vom mai avea decît doi. Mă oblig ca, lucrînd şi nopţile, să acopăr lipsa celorlalţi. De altfel, începînd din luna aceasta, renunţ la

partea mea de asociație. Voi încasa salariul de contramaistru, ca mai înainte, și nici un ban mai mult.
Fromont-junior vru să spună ceva, dar soția lui îl opri cu un semn, și Risler-senior continuă:
— Nu mai sînt asociatul tău, Georges. Voi fi din nou salariatul care n-ar fi trebuit să încetez a fi... Începînd de azi, actul nostru de asociație este anulat. E dorința mea, trebuie să mă înțelegi, dorința mea. Vom rămîne în aceste raporturi pînă cînd firma se va restabili, iar eu voi putea să... Dar ceea ce voi face în ziua aceea nu mă privește decît pe mine... Iată, Georges, ce-am vrut să-ți spun. Trebuie să te ocupi intens de fabrică, să fii văzut aici, să se simtă prezența stăpînului, și cred că astfel o parte din nenorocirile noastre vor putea fi reparate.
În liniștea care urmă, se auzi un zgomot de roți în grădină și două camioane mari, din cele folosite la mutat, se opriră dinaintea peronului.
— Vă cer iertare — spuse Risler — trebuie să vă părăsesc. Sînt camioanele Casei de vînzări care au venit să ia tot ce am acolo sus.
— Cum? Îți vinzi și mobilele?... întrebă doamna Fromont.
— Sigur că da... pînă la ultima... Le înapoiez firmei. Sînt ale ei.
— Nu se poate — spuse Georges. Mi-e cu neputință să îndur așa ceva.
Risler se întoarse, cu o pornire de revoltă:
— Ce spui? Ce n-ai putea să înduri?
Claire îl opri cu un gest rugător.
— Adevărat... adevărat... — murmură el și ieși repede ca să scape de ispita de a-și descărca, în sfîrșit, inima.
Etajul al doilea era gol. Servitorii, plătiți și concediați încă de dimineață, lăsaseră apartamentul în dezordine, așa cum rămăsese după bal; și totul păstrase înfățișarea aceea deosebită a locurilor unde s-a petrecut o dramă, suspendate parcă între faptele săvîrșite și cele care urmează să se săvîrșească. Ușile deschise, covoarele îngrămădite prin colțuri, tăvile încărcate cu pahare, cu gustări, masa așezată, dar neatinsă, praful stîrnit de

dansatori aşternut pe toate mobilele, mirosul de băutură, de flori ofilite, de pudră, toate aceste amănunte îl copleşiră pe Risler de îndată ce păşi pragul.
În salonul răvăşit, pianul rămăsese deschis, cu partitura *Orfeu în infern* aşezată pe pupitru; şi tapetul ţipător înconjurînd această dezordine, scaunele răsturnate, speriate parcă, îţi dădeau impresia că te afli în salonul unui pachebot naufragiat, într-o noapte înfricoşătoare de alarmă, cînd afli deodată, în toiul petrecerii de pe bord, că o izbitură a sfărîmat cala vasului şi că apa năvăleşte de pretutindeni.
Începură să coboare mobilele.
Risler privea cu un aer nepăsător, de parcă s-ar fi aflat într-o casă străină. Luxul acesta, care odinioară îl făcuse atît de fericit şi de mîndru, îi stîrnea acum un dezgust nemărginit. Totuşi, cînd intră în camera soţiei sale, simţi o uşoară emoţie.
Era o cameră mare, îmbrăcată în mătase albastră acoperită cu dantelă albă. Un adevărat cuib de femeie întreţinută. Peste tot zăceau împrăştiate volane de dantelă rupte şi mototolite, panglici, flori artificiale. Lumînările de la oglindă arseseră pînă la capăt şi plesniseră suporturile, iar patul, ascuns sub dantelăria şi faldurile-i albastre, cu perdelele trase, neatins în toată dezordinea aceea, părea patul unei moarte, un culcuş de paradă în care nimeni nu va mai dormi vreodată.
Intrînd acolo, Risler fu cuprins de o mînie înspăimîntătoare, vru să se arunce asupra acestor lucruri, să le sfîşie, să sfarme totul. Nimic nu seamănă mai mult unei femei decît propria-i cameră. Chiar cînd nu e de faţă, imaginea ei surîde în toate oglinzile care au reflectat-o. Ceva din ea, din parfumul ei preferat rămîne în toate lucrurile pe care le-a atins. Felul ei de a sta îl regăseşti pe pernele de pe canapele, iar acel du-te-vino de la oglindă la măsuţa de toaletă poate fi desluşit după urmele lăsate pe covor. Aici, ceea ce amintea îndeosebi de Sidonie era o etajeră încărcată cu bibelouri naive, mărunţişuri fără valoare, evantaie microscopice, vase de păpuşi, papuci auriţi, ciobănaşi şi ciobăniţe aşezaţi faţă în faţă, schimbînd priviri de porţelan, reci şi stră-

lucitoare. Etajera era parcă sufletul Sidoniei, iar gîndurile ei banale, neînsemnate, găunoase şi pline de vanitate se asemănau cu aceste nimicuri. Într-adevăr, dacă în noaptea aceea, în timp ce o avea în mînă, cuprins de furie, Risler ar fi spart capul acela fragil, pesemne că ar fi văzut rostogolindu-se din el, în loc de creieri, o mulţime de bibelouri pentru etajeră.
Bietul om se gîndea cu tristeţe la aceste lucruri, în zgomotul ciocanelor şi-n forfota hamalilor, cînd deodată auzi în spatele lui un pas apăsat şi se ivi domnul Chèbe, micuţul domn Chèbe, roşu, sufocat, arzînd tot. Ca totdeauna, îl luă de sus pe ginerele său:
— Ce se întîmplă? Ce-aud? Ah! Va să zică vă mutaţi.
— Nu mă mut, domnule Chèbe... vînd.
Omuleţul făcu un salt ca de peşte pus în frigare:
— Vinzi? Şi ce anume?
— Vînd tot — zise Risler, cu glas înăbuşit, fără măcar să-l privească.
— Stai niţel, fiule, puţină judecată. Dumnezeule, nu spun că purtarea Sidoniei... De altfel, eu nu ştiu nimic... N-am vrut să ştiu niciodată nimic... Numai că vreau să te aduc la realitate. Rufele murdare se spală în familie, ce naiba! Nu se cuvine să te dai în spectacol, cum faci dumneata de azi-dimineaţă. Poftim, toată lumea asta pe la ferestrele atelierelor! Şi să vezi la poartă!... Ai devenit subiectul de discuţie al cartierului, dragul meu!
— Cu atît mai bine, dezonorarea este publică, trebuie ca şi reparaţia să fie la fel.
Calmul acesta aparent, nepăsarea arătată faţă de toate observaţiile sale îl exasperară pe domnul Chèbe. Schimbă îndată tactica şi începu să-i vorbească ginerelui său cu tonul grav şi hotărît cu care li se vorbeşte copiilor sau nebunilor.
— Ei bine, nu, n-ai dreptul să ridici nimic de aici. Eu mă opun categoric, cu toată puterea mea de bărbat, cu toată autoritatea de părinte. Crezi că am să-ţi îngădui să-mi laşi fata în sapă de lemn? O, nu... asta nu! Destul cu asemenea nebunii! Nu va mai ieşi nimic din apartament.
Şi domnul Chèbe, închizînd uşa, se proţăpi, cu un gest eroic, în faţa ei. Vai, Doamne, de fapt îşi apăra şi

propriile-i interese. Căci fata lui odată ajunsă în sapă de lemn, așa precum o spunea, nici lui nu i-ar fi fost mai moale. Îl prindea grozav poza asta de tată ultragiat; dar o părăsi curînd. Două mîini, mai degrabă două menghine, îi prinseră încheieturile mîinii și omul nostru se trezi în mijlocul încăperii lăsînd hamalilor ușa liberă.
— Chèbe băiete, ascultă-mă bine — îi spunea Risler, aplecat deasupra lui... Sînt la capătul răbdării... De azi-dimineață mă străduiu din răsputeri să mă stăpînesc, dar nu mai lipsește mult ca să-mi vărs mînia, și atunci vai de cel asupra căruia se va revărsa! Sînt în stare să fac moarte de om... Hai! Șterge-o repede!...
Cuvintele acestea fuseseră rostite cu un asemenea glas, iar felul în care-l zgîlțîia ginerele său era atît de grăitor, încît domnul Chèbe fu convins pe dată. Bîigui chiar cîteva scuze. De bună seamă că Risler avea dreptate să procedeze astfel. Toți oamenii cinstiți vor fi alături de el... Și pe măsură ce vorbea, Chèbe se îndrepta de-a-ndaratelea spre ușă. Ajuns acolo, întrebă sfios dacă mica pensie a doamnei Chèbe va mai fi trimisă.
— Da — răspunse Risler — dar să nu cheltuiți mai mult decît atît, căci situația mea aici nu mai e aceeași. Nu mai sînt asociatul firmei.
Domnul Chèbe holbă ochii mirat, avînd înfățișarea aceea nătîngă care-i îndreptățea pe mulți să creadă că accidentul pe care-l suferise — știți, întocmai ca cel al ducelui de Orlèans — nu era doar o născocire a închipuirii lui; dar nu îndrăzni să facă nici cea mai mică observație. De bună seamă, ginere-su era de nerecunoscut. Oare pantera asta afurisită care se zburlea la orice cuvînt și, nici mai mult, nici mai puțin, pomenea de uciderea oamenilor, era într-adevăr Risler?
Se retrase și, luîndu-și din nou înfățișarea lui țanțoșă abia la capătul scării, traversă curtea, pășind cu un aer victorios.
După ce fură golite toate încăperile, Risler le mai străbătu o ultimă dată, apoi luă cheia și coborî la Planus ca să i-o înmîneze doamnei Georges.
— Veți putea închiria apartamentul — zise el. Ar fi un venit în plus pentru fabrică.

— Dar dumneata, prietene?
— O, eu n-am nevoie de mare lucru. Un pat de fier sus, la mansardă. E tot ce-i trebuie unui mic funcţionar. Căci, vă repet, de acum înainte nu sînt altceva decît un mic funcţionar... Un bun funcţionar, harnic şi credincios, de care, vă asigur, nu veţi avea a vă plînge.
Georges, care făcea socoteli cu Planus, fu atît de mişcat auzindu-l pe acest nefericit vorbind astfel, încît îşi părăsi în grabă locul. Hohotele de plîns îl înăbuşeau.
Claire era şi ea foarte emoţionată şi, apropiindu-se de noul angajat al casei Fromont, zise:
— Risler, îţi mulţumesc în numele tatălui meu.
— La dînsul mă gîndesc mereu, doamnă — răspunse el, foarte sincer.
În această clipă intră moş Achille, aducînd corespondenţa.
Risler luă teancul de scrisori, le deschise liniştit una cîte una, întinzîndu-i-le apoi lui Sigismond.
— Uite o comandă pentru Lyon... De ce nu s-a răspuns la Saint-Etienne?
Se adîncea din toate puterile în amănuntele afacerilor şi o făcea cu luciditate plină de inteligenţă, care-şi avea izvorul tocmai în această încordare permanentă a minţii către linişte şi uitare.
Deodată, printre plicurile mari, purtînd nume de firme, a căror hîrtie şi felul cum erau îndoite indicau că sînt expediate în grabă, din birouri, descoperi unul mai mic, lipit cu grijă, care se ascunsese hoţeşte printre celelalte, astfel că la început nici nu-l zărise. Recunoscu la iuţeală scrisul acela fin, alungit şi energic: *Domnului Risler — Personal.* Era scrisul Sidoniei. Cînd îl văzu, încercă aceeaşi senzaţie pe care o avusese şi sus, în camera ei.
Toată dragostea lui, toată mînia de soţ înşelat îi năpădiră sufletul, redeşteptîndu-i revolta cu o forţă care face din om un ucigaş. Oare ce-i scria? Ce minciună mai născocise? Tocmai se pregătea să deschidă scrisoarea, dar se opri. Înţelese că ar trebui să-şi adune tot curajul ca s-o citească; şi, aplecîndu-se spre casier, îi spuse încet:

— Sigismond, bătrîne, vrei să-mi faci un serviciu?
— Cred şi eu... zise bunul om, cu entuziasm.
Era atît de fericit să-şi audă prietenul vorbindu-i cu glasul lui blînd de altădată.
— Ţine, uite o scrisoare care mi-a fost trimisă, dar pe care nu vreau s-o citesc acum. Sînt sigur că m-ar împiedica să mai gîndesc şi să mai trăiesc. Păstrează-mi-o împreună cu asta... Scoase din buzunar un pachetel legat cu grijă pe care i-l întinse prin grilaj: E tot ce-mi rămîne de pe urma trecutului, tot ce-mi rămîne de la femeia asta... Sînt hotărît să n-o mai văd nici pe ea, nici pe altcineva care ar putea să-mi amintească de ea, înainte de a-mi duce la bun sfîrşit sarcina pe care o am aici... Trebuie să am mintea limpede, mă înţelegi... Tu vei plăti pensia lui Chèbe... Dacă ea însăşi va cere ceva, vei face tot ce trebuie... Dar să nu-mi pomeneşti de ea niciodată... Şi să păstrezi cu grijă cele ce ţi-am încredinţat pînă cînd ţi le voi cere eu.
Sigismond închise scrisoarea şi pachetul într-un sertar al biroului împreună cu alte hîrtii de valoare. Imediat, Risler se apucă să citească mai departe corespondenţa, dar tot timpul vedea în faţa ochilor alungindu-se literele fine, scrise de o mînuţă pe care adesea o strînsese cu drag la piept.

V

CABARETUL

Ce funcţionar muncitor şi conştiincios era noul angajat al casei Fromont!
În fiecare zi, lampa lui se aprindea prima la geamurile fabricii şi se stingea ultima. I se amenajase sus, la mansardă, o cameră întocmai ca aceea în care locuise odinioară cu Frantz, adevărată chilie de călugăr, mobilată cu un pat de fier şi cu o masă din lemn alb aşezată sub portretul fratelui său. Ducea aceeaşi viaţă activă ordonată şi retrasă ca pe vremuri.

Muncea fără răgaz, trimitea să i se aducă prînzul de la vechiul lui birt. Dar vai! tinerețea și speranța, dispărute pentru totdeauna, înlăturau farmecul acestor amintiri. Din fericire îi mai rămîneau Frantz și „doamna Șorș", singurele ființe la care se putea gîndi fără să se întristeze. „Doamna Șorș" se afla mereu alături de el, gata să-l îngrijească, să-i aline durerea; și Frantz îi scria adesea, dar, ciudat, nu-i pomenea niciodată de Sidonie. Risler își închipuia că cineva l-a vestit de nenorocirile petrecute, de aceea și el, la rîndul său, se ferea în scrisorile trimise să facă orice aluzie la acest subiect. „Ah, oare cînd am să pot să-l aduc înapoi?" Acesta era visul lui, singura lui ambiție: să reînvie prosperitatea fabricii și să-și aducă înapoi fratele.

În așteptare, zilele se scurgeau pentru el mereu aceleași, între zgomotul activ al producției și singurătatea sfîșietoare a durerii lui. Cobora în fiecare dimineață, trecea prin ateliere, unde respectul adînc pe care-l inspira, înfățișarea lui severă și tăcută restabiliseră ordinea tulburată pentru un timp. La început se bîrfise și se comentase în fel și chip plecarea Sidoniei. Ceea ce descumpănea orice presupuneri era atitudinea celor doi asociați, unul față de celălalt, la fel de naturală ca mai înainte. Totuși uneori, cînd se aflau numai ei în birou, Risler avea dintr-o dată o tresărire, ca o viziune a trădării din trecut. Se gîndea că ochii pe care îi avea în fața lui, gura aceasta, întreg chipul acesta îl mințise în toate felurile cu putință.

Atunci îl cuprindea dorința aprigă de a se năpusti asupra mizerabilului, de a-l apuca de gît și de a-l sugruma fără milă; dar cum gîndul la „doamna Șorș" nu-l părăsea o clipă, se stăpînea. Să fie el oare mai puțin curajos, mai puțin stăpîn pe sine decît această tînără femeie? Nici Claire, nici Fromont, nimeni nu bănuia ce se petrece în el. Abia dacă se putea deslușì în purtarea lui o rigiditate, o neclintire care nu-i erau în fire. Risler-senior impunea acum lucrătorilor; și cei care nu se simțeau cuprinși de respect în fața părului său albit într-o singură noapte, a chipului său tras și îmbătrînit, tremurau sub privirea-i ciudată, privire de un negru-al-

băstrui ca oţelul unei arme. El care era atît de bun, de blînd cu lucrătorii, devenise de temut pentru cea mai neînsemnată abatere de la regulament. S-ar fi zis că se răzbuna pentru nu ştiu ce îngăduinţă din trecut, oarbă şi vinovată, de care se mustra.
Într-adevăr, era un minunat funcţionar acest nou angajat al casei Fromont.
Datorită lui, clopotul fabricii îşi redobîndi foarte repede autoritatea, cu tot sunetul lui tremurător şi dogit; şi cel care ducea tot greul în spate îşi refuza lui însuşi cea mai mică îngăduinţă. Modest ca un ucenic, îi lăsa lui Planus trei sferturi din salariul său pentru pensia soţilor Chèbe, dar nu întreba niciodată de ei. În ultima zi a lunii, omuleţul sosea cu punctualitate să-şi încaseze veniturile, ţeapăn şi maiestuos faţă de Sigismond, cum îi stă bine unui rentier în toate drepturile. Doamna Chèbe încercase să ajungă la ginerele ei, pe care-l iubea şi-l compătimea; dar simpla apariţie a şalului ei cu frunze mari sub portalul fabricii îl punea pe fugă pe soţul Sidoniei.
Toate acestea pentru că tot curajul cu care se înarma el era mai degrabă aparent decît real. Amintirea soţiei sale nu-l părăsea niciodată. Oare ce se întîmplase cu ea? Ce făcea? Îi era parcă necaz pe Planus că nu-i povestea nimic. Îl tulbura, mai ales, scrisoarea, scrisoarea aceea pe care avusese tăria să n-o deschidă. Se gîndea necontenit la ea. Ah, dacă ar fi îndrăznit, cum i-ar fi cerut-o înapoi lui Sigismond.
Într-o zi, ispita fu prea mare. Se afla singur în birou. Bătrînul casier plecase la masă, lăsînd ca niciodată cheia în sertar. Risler nu putu să reziste. Deschise şi cotrobăi printre hîrtii. Scrisoarea nu mai era acolo. De bună seamă că Sigismond o ascunsese cu mai multă grijă, presimţind poate ce va dezlănţui ea. De fapt, Risler nu se necăji de acest răgaz; presimţea că, dacă ar fi găsit scrisoarea, aceasta ar fi pus capăt resemnării active pe care şi-o impunea cu atîta greutate.
În timpul săptămînii, lucrurile mergeau mai bine. Îndura mai uşor viaţa, plină de nenumăratele treburi ale fabricii şi într-atît de obositoare, încît, la venirea nopţii,

Risler cădea pe pat ca un bolovan. Dar duminica i se părea tare lungă și apăsătoare. Liniștea curții, atelierele pustii dădeau gîndurilor sale un orizont mai larg. Încerca să lucreze, dar îi lipsea imboldul pe care-l găsea de obicei în munca celorlalți. Era singurul care lucra în marea fabrică aflată în repaos, cu răsuflarea oprită. Zăvoarele trase, obloanele închise, vocea sonoră a lui moș Achille jucîndu-se cu cîinele în curtea părăsită, totul îi vorbea de singurătate. Cartierul îi dădea aceeași impresie. Peste străzi, acum mai largi, cu trecători liniștiți și rari, cădea trist dangătul de vecernie al clopotelor, și, uneori, un zvon al tumultului parizian, uruit de roți pe caldarîm, o flașnetă întîrziată, castanieta unei vînzătoare de dulciuri străbăteau această tăcere, făcînd-o să pară și mai deplină.

Risler căuta noi combinații de flori și de frunze, și-n timp ce mînuia creionul, gîndul lui, nu îndeajuns prins în acea îndeletnicire, zbura spre fericirea pierdută, spre catastrofa de neuitat, suferea toate chinurile cu putință; apoi, cînd se întorcea la realitate, îl întreba pe bietul somnambul, veșnic așezat la masa de lucru: „Ce-ai făcut în lipsa mea?" Vai, nu făcuse nimic!

O, nesfîrșite, triste și crude duminici! Mai puneți la socoteală că, la toate astea, se adăuga și credința oamenilor din popor în zilele de sărbătoare, în această binevenită odihnă de douăzeci și patru de ore, cînd ne regăsim curajul și puterile. Dacă ar fi ieșit în oraș, întîlnirea cu vreun lucrător însoțit de un copil și o femeie l-ar fi făcut să izbucnească în plîns; dar sihăstrirea lui de schimnic îi prilejuia alte suferințe, deznădejdea singuraticilor, revoltele lor cumplite atunci cînd dumnezeul pe care l-au slujit nu le răsplătește sacrificiile. Or, dumnezeul lui Risler era munca, și pentru că nu-și mai afla în muncă liniștea și seninătatea, nu mai credea în ea și o blestema.

Adesea, în asemenea ceasuri de luptă, ușa atelierului de desen se deschidea încet și se ivea Claire Fromont. Singurătatea bietului om în aceste după-amieze de duminică o umplea de milă, și ea venea împreună cu fetița să-i țină de urît, știind din experiență că drăgălă-

şenia copiilor este liniştitoare. Micuţa, care acum umbla singură, aluneca din braţele mamei şi dădea fuga spre prietenul ei. Risler îi auzea paşii mici şi grăbiţi. Simţea răsuflarea aceea uşoară în spatele lui şi numaidecît se simţea liniştit şi înviorat. Copiliţa îi încolăcea cu drag mînuţele-i dolofane de după gît, rîdea fără pricină şi-l săruta cu guriţa ei dulce, care nu minţise niciodată. Claire Fromont, stînd în picioare în faţa uşii, zîmbea privindu-i.

— Risler, prietene — îi spunea ea — trebuie să mai cobori în grădină... munceşti prea mult. Ai să te îmbolnăveşti.

— Nu, nu, doamnă... dimpotrivă, munca mă salvează... Mă împiedică să gîndesc...

Apoi, după o tăcere îndelungată, ea zicea iar:

— Trebuie să încerci să uiţi, bunul meu Risler.

Risler clătina din cap:

— Să uit... E cu putinţă? Sînt lucruri mai presus de voinţa noastră. Iertăm, dar nu uităm.

Aproape totdeauna copila izbutea să-l atragă în grădină; de voie-de nevoie, trebuiau să se joace amîndoi cu mingea sau în nisip; dar fetiţa băga repede de seamă stîngăcia, lipsa de însufleţire a tovarăşului ei. Atunci se potolea, se mulţumea să se plimbe gravă printre tufele de merişor, cu mîna în mîna prietenului său. După o clipă, Risler uita de prezenţa copilei, dar, fără să-şi dea seama, căldura acestei mînuţe într-a sa, avea un efect magnetic mîngîietor pentru sufletul lui rănit. Iertăm, dar nu uităm!...

Sărmana Claire ştia şi ea ceva în privinţa asta; căci nu uitase nimic, cu tot curajul ei şi cu toată convingerea pe care şi-o însuşise despre datoria ce-i revenea. Pentru ea, ca şi pentru Risler, locul în care trăia îi răscolea necontenit suferinţele. Lucrurile din jurul său îi redeschideau fără milă rănile aproape închise. Scara, grădina, curtea, toţi martorii, toţi complicii aceştia fără glas ai adulterului, aveau în anumite zile o înfăţişare neîndulplecată. Însăşi grija şi precauţiile pe care le lua soţul ei ca s-o ferească de aduceri aminte neplăcute, strădania lui de a-şi petrece serile acasă, amănun-

tele pe care i le dădea despre drumurile din cursul zilei nu făceau decît să-i amintească şi mai mult greşeala. Uneori se simţea ispitită să-i spună: „Nu te mai osteni atîta..." I se spulberase credinţa, iar în zîmbetul amar, în blîndeţea-i rece, lipsită de învinuiri, străbătea suferinţa nemărginită a preotului care se îndoieşte, dar care vrea cu orice preţ să rămînă credincios legămîntului făcut.

Georges era foarte nenorocit. Acum îşi iubea soţia. Măreţia sufletului ei îl cucerise. Această iubire cuprindea multă admiraţie, şi de ce să n-o spunem, tristeţea Clairei înlocuia într-un fel cochetăria pe care n-o avea în fire şi de care fusese lipsită totdeauna în ochii soţului său. El se număra printre acei bărbaţi cărora le place să cucerească. Sidonie, capricioasă şi nepăsătoare, corespundea acestei trăsături sufleteşti. După ce pleca de lîngă ea cu un bun rămas plin de mîngîieri, o regăsea a doua zi indiferentă, distrată, şi nevoia aceasta continuă de a şi-o apropia din nou îi ţinea loc de pasiune adevărată. Seninătatea în dragoste îl plictisea, cum îi plictiseşte pe marinari o călătorie fără furtună. De data aceasta el şi soţia lui fuseseră foarte aproape de naufragiu; şi nici acum primejdia nu era înlăturată. Ştia că între el şi Claire se căscase o prăpastie, că ea se dăruia în întregime fetiţei, singura legătură de acum înainte între ei. Această îndepărtare o făcea să pară mai frumoasă, mai dorită, şi el îşi punea în joc toată arta lui de seducţie ca s-o recucerească. Îşi dădea seama cît îi va fi de greu deoarece nu avea de-a face cu o fiinţă de rînd. Cu toate acestea nu-şi pierdea nădejdea. Cîteodată, în adîncul privirii atît de blînde şi, în aparenţă, atît de nepăsătoare, care îi contempla strădaniile, o licărire vagă îl îndemna să spere.

La Sidonie nu se mai gîndea de loc. Şi această ruptură morală nu trebuie să ne mire. Între aceste două fiinţe superficiale nu exista nimic care să-i poată lega temeinic unul de celălalt. Georges nu era în stare de impresii durabile, decît dacă ele ar fi fost neîncetat reînnoite; Sidonie, la rîndul ei, nu putea să inspire un simţămînt trainic şi măreţ. Dragostea lor era ca dragostea dintre

o femeie ușoară și un fante, alcătuită din vanitate, din răniri ale amorului-propriu, și nu putea să inspire nici devotament, nici credință, ci numai aventuri tragice, dueluri, sinucideri, din care scapi aproape întotdeauna și scapi vindecat. Poate că, dacă ar mai fi văzut-o, l-ar fi cuprins din nou rătăcirea; dar fuga ei, ca o pală de vînt, o dusese pe Sidonie prea repede și prea departe pentru a mai fi cu putință întoarcerea. În orice caz, era o ușurare pentru el că putea trăi fără să mai mintă; și existența lui nouă, plină de muncă și renunțări, cu un țel de reușită îndepărtată, din fericire nu-l descuraja; fiindcă voința și curajul celor doi asociați, adunate la un loc, nu erau de ajuns pentru punerea din nou pe picioare a fabricii.

Această biată casă Fromont trosnea din toate încheieturile. Așa că bătrînul Planus petrecu multe nopți grele, zbuciumate de coșmarul scadențelor și de viziunea omulețului albastru. Dar, grație economiilor, reușiră să plătească întotdeauna.

Curînd începură să funcționeze în fabrică patru *imprimatoare Risler*, definitiv instalate. În comerțul de hîrtie de tapetat se produse o vie mișcare. Lyon, Caen, Rixheim, marile centre industriale, se interesau de această minunată „rotativă dodecagonă". Apoi, într-o bună zi, frații Prochasson se prezentară oferind trei sute de mii de franci numai pentru a împărți dreptul la brevet.

— Ce trebuie să facem? ... îl întrebă Fromont-junior pe Risler-senior.

— Dumneata hotărăști ... Pe mine nu mă privește. Nu sînt decît un funcționar.

Rostite cu răceală, fără mînie, aceste vorbe căzură asupra bucuriei zăpăcite a lui Fromont și-l aduseră la realitate, la gravitatea situației pe care era mereu gata s-o uite.

Totuși, rămas singur cu scumpa lui „doamnă Șorș", Risler o sfătui să nu accepte oferta lui Prochasson.

— Mai așteptați ... nu vă grăbiți. Mai tîrziu o să obțineți un preț mai bun.

Nu se gîndea decît la ei în această afacere la care contribuţia lui era atît de însemnată. Se simţea că începe să se desprindă de ei pentru viitor.
Între timp, comenzile soseau, se îngrămădeau. Calitatea hîrtiei, preţul redus datorită uşurinţei fabricării făceau cu neputinţă orice concurenţă. Fără îndoială, pentru familia Fromont se puneau bazele unei averi uriaşe. Fabrica îşi recăpătase aspectul înfloritor de odinioară şi zumzetul puternic de stup. Se însufleţea în toate sectoarele ei, cu sutele de lucrători care o umpleau. Tata Planus nu-şi mai ridica nasul din hîrtii; putea fi văzut, din grădină, aplecat deasupra registrelor lui mari de încasări, aliniind în cifre măreţ rotunjite beneficiile *imprimatorului.*
Risler lucra şi el neîncetat, fără distracţii, nici odihnă. Reîntoarcerea prosperităţii nu-i schimba cu nimic singurătatea în care trăia; asculta de la fereastra ultimului etaj al palatului zgomotul harnic al maşinilor sale. Era la fel de întunecat la faţă, la fel de tăcut. Totuşi, într-o zi, la fabrică sosi vestea că *imprimatorul,* din care se trimisese un exemplar la expoziţia cea mare din Manchester, obţinuse medalia de aur, consacrare definitivă a succesului său. La ora prînzului, „doamna Şorş" îl chemă pe Risler în grădină şi vru să-i anunţe ea însăşi această veste bună.
O clipă, un zîmbet orgolios îi destinse obrazul îmbătrînit şi trist. Vanitatea lui de inventator, mîndria gloriei sale, mai ales gîndul că în felul acesta îndreaptă în mod strălucit răul pe care soţia sa îl făcuse casei îi dădură o clipă de adevărată fericire. Strînse mîinile Clairei şi murmură ca în zilele bune de altădată:
— Sînt mulţumit... Sînt mulţumit...
Dar cîtă deosebire de intonaţie! O spusese fără entuziasm, fără speranţă, cu mulţumirea datoriei împlinite, şi nimic mai mult.
Clopotul sună reînceperea lucrului şi Risler urcă, liniştit, ca-n fiecare zi. După puţin timp, coborî din nou. Oricum, această veste îl tulburase mai mult decît voia să arate. Rătăcea prin grădină, dădea tîrcoale casieriei, zîmbea trist lui tata Planus, pe fereastră.

„Ce s-o fi întîmplat? se întreba bătrînul. Oare ce-o vrea de la mine?"
În sfîrşit, la căderea serii, în clipa cînd să închidă biroul, celălalt se hotărî să intre şi să-i vorbească:
— Planus, bătrîne, aş vrea... Şovăi puţin: Aş vrea să-mi dai... scrisoarea, ştii, scrisoarea aceea mică şi pachetul.
Sigismond îl privi uimit. Era încredinţat că Risler nu se mai gîndea la Sidonie, că o uitase cu desăvîrşire.
— Cum... vrei să...?
— Ascultă-mă. Am cîştigat dreptul s-o capăt. Acum pot să mă gîndesc puţin şi la mine. M-am gîndit destul la alţii.
— Ai dreptate — spuse Planus. Ei bine, iată ce-o să facem. Scrisoarea şi pachetul sînt la mine, la Montrouge. Dacă vrei, vom merge să luăm masa împreună la *Palais-Royal*, îţi aminteşti, ca pe vremuri. Fac eu cinste... O să udăm medalia ta cu vin înfundat, ceva de calitate!... Pe urmă vom merge împreună acasă. Îţi vei lua bibelourile; şi dacă va fi prea tîrziu ca să te mai întorci, domnişoara Planus, sora mea, îţi va aşterne un pat şi ai să te culci la noi... E foarte plăcut acolo... te crezi la ţară... Mîine dimineaţă la şapte ne vom întoarce împreună la fabrică, cu primul omnibuz... Haide, concetăţene, fă-mi plăcerea asta. Dacă nu, am să cred că tot îi mai porţi pică bătrînului tău Sigismond...
Risler acceptă. Nu se gîndea cîtuşi de puţin să-şi sărbătorească medalia, ci să deschidă cu cîteva ceasuri mai devreme scrisoarea aceea mică pe care, în sfîrşit, îşi putea îngădui s-o citească.
Trebuia să se îmbrace. Era o adevărată problemă după ce trăise timp de şase luni numai în haine de lucru. Şi ce eveniment în fabrică! Doamna Fromont fu imediat înştiinţată:
— Doamnă, doamnă... uitaţi-vă, domnul Risler iese în oraş.
Claire îl privi de la fereastră; şi trupul lui mare, încovoiat de suferinţă, sprijinit de braţul lui Sigismond, îi

pricinui o adîncă emoţie, de care avea să-şi aducă mereu aminte.
În stradă, oamenii îl salutară pe Risler, cu vădit interes. Aceste simple saluturi îi încălzeau inima. Avea atîta nevoie de bunăvoinţă! Dar zgomotul trăsurilor îl cam ameţea:
— Mi se învîrteşte capul... — îi spuse lui Planus.
— Sprijină-te cu nădejde, bătrîne... nu-ţi fie teamă.
Şi bunul Planus se îndrepta de spate, plimbîndu-şi prietenul cu mîndria naivă şi fanatică a unui ţăran din Sud purtînd pe sfîntul patron al satului său.
Ajunseră, în sfîrşit, la *Palais-Royal*.
Grădina era plină de lume. Venise să asculte muzică; şi în praful şi zgomotul de scaune, fiecare îşi căuta un loc. Cei doi prieteni intrară repede în restaurant ca să scape de toată zarva. Se aşezară într-un salon mare la etajul întîi, de unde zăreşti verdeaţa copacilor, trecătorii şi coloana de apă a fîntînii arteziene între cele două pătrate ale straturilor melancolice. Pentru Sigismond, această sală de restaurant, aurită pretutindeni, de la ramele oglinzilor şi candelabru pînă la tapetul de hîrtie creponată, însemna culmea luxului. Şervetul alb, pîinea albă, lista unui dineu cu preţ fix îl umplea de bucurie.
— E bine aici, nu-i aşa?... îl întrebă el pe Risler.
Apoi, la fiecare fel de bucate al acestei mese împărăteşti de doi franci şi jumătate, exclama, umplînd cu de-a sila farfuria prietenului său:
— Mănîncă din asta... e tare bună!
Celălalt, cu toată dorinţa lui de a onora masa, părea preocupat şi privea mereu pe fereastră.
— Îţi aminteşti, Sigismond?... zise el, după un timp.
Bătrînul casier, întorcîndu-se cu gîndul înapoi, în trecut, cînd Risler abia venise în fabrică, răspunse:
— Cred şi eu că-mi amintesc... Uite! Prima dată cînd am luat masa împreună la *Palais-Royal* era în februarie '46, anul în care au fost instalate planşele de imprimat.
Risler clătină din cap:

— A, nu... eu vorbesc de-acum trei ani... Acolo, în față, am luat noi masa în seara aceea de pomină.
Și-i arăta ferestrele mari ale salonului Véfour, pe care soarele în asfințit îl lumina asemenea candelabrelor unui ospăț de nuntă.
— Ai dreptate! Așa e... — murmură Sigismond, nițel cam stînjenit.
Ce idee nefericită avusese să-și aducă prietenul într-un loc care-i amintea de lucruri atît de dureroase!
Risler, care nu dorea să întristeze atmosfera, își ridică brusc paharul.
— Să-i dăm drumul! În sănătatea ta, bătrînul meu tovarăș!
Încerca să schimbe conversația. Dar după un minut, o aducea el însuși la același subiect, și foarte încet, de parcă i-ar fi fost rușine, îl întrebă pe Sigismond:
— Ai mai văzut-o?
— Pe soția ta?... Nu, niciodată.
— N-a mai scris?
— Nu... absolut de loc.
— În sfîrșit, trebuie să ai vești de la ea. Ce-a făcut în timpul acestor șase luni? Locuiește cu părinții ei?
— Nu.
Risler păli.
Spera că Sidonie se întorsese lîngă mama ei, că muncea ca și el, ca să uite și să ispășească. Se gîndise adesea că, în funcție de ceea ce va afla despre ea atunci cînd va avea dreptul să discute despre asta, își va orîndui viitorul; și, într-un viitor atît de îndepărtat, încît i se părea mai degrabă un vis, se vedea uneori exilat împreună cu familia Chèbe într-o țară necunoscută, unde nimic nu-i va aminti de rușinea trecutului. Nu era propriu-zis un proiect; dar în adîncul sufletului său sălășluia un fel de speranță, izvorîtă din nevoia pe care o simte orice ființă de a-și redobîndi fericirea.
— Este la Paris?... întrebă el după cîteva minute de gîndire.
— Nu... a plecat acum trei luni. Nu se știe unde s-a dus.
Sigismond nu mai adăugă că plecase cu Cazaboni al ei, căruia îi purta acum numele, că umblau împreună prin

orașele de provincie, că maică-sa era mîhnită, că nu o mai vedea de loc și că nu avea știri despre ea decît prin Delobelle. Sigismond găsi de cuviință că nu trebuia să-i spună nimic din toate astea, și după ultimele cuvinte: „A plecat", tăcu.

La rîndul său, Risler nu mai îndrăzni să întrebe nimic. În timp ce stăteau acolo, față-n față, destul de stînjeniți de tăcerea aceea lungă, sub copacii din grădină izbucni muzica militară. Se cînta una din uverturile acelea de operă italiană, ce par înadins făcute pentru cerul liber al locurilor de promenadă și ale cărei numeroase note se amestecă, ridicîndu-se în aer o dată cu zborul rîndunelelor, cu avîntul perlat al stropilor din fîntîna arteziană. Bubuitul alămurilor scoate și mai mult în vileag blîndețea caldă a serilor de vară, atît de copleșitoare și de lungi la Paris; ți se pare că nu mai auzi altceva. Uruitul îndepărtat al roților, strigătele copiilor care se joacă, pașii celor ce se plimbă se contopesc cu aceste unde sonore, țîșnitoare și răcoroase, la fel de necesare parizienilor ca și stropitul zilnic al aleilor pe care se plimbă. Jur împrejur, florile ofilite, copacii albiți de praf, chipurile oamenilor, care din pricina zăpușelii sînt palide și lipsite de expresie, toate tristețile, toate mizeriile unui mare oraș, aduse de spate și cu fruntea umbrită de gînduri pe băncile din grădină, sînt parcă alinate, îmbărbătate de această muzică. Văzduhul se mișcă, se primenește datorită acordurilor ce-l străbat, umplîndu-l de armonie.

Bietul Risler simți o destindere în toată ființa lui.

— Puțină muzică face bine . . . — spuse el, cu ochi strălucitori; și adăugă coborînd vocea: Mi-e inima grea, prietene . . . Dac-ai ști . . .

Rămaseră tăcuți, cu coatele sprijinite pe pervazul ferestrei, în timp ce li se aducea cafeaua. Apoi muzica încetă, grădina rămase pustie. Lumina zilei întîrziată prin unghere se înălță spre acoperișuri, oglindindu-se în ferestrele ultimului etaj și urmată de păsările, de rîndunelele înghesuite una într-alta pe streașină și salutînd cu un ultim ciripit ziua ce se sfîrșea.

— Ia să vedem... Acum unde ne ducem? zise Planus, ieşind din restaurant.
— Unde vrei tu...
Foarte aproape, la etajul întîi al unei case de pe strada Montpensier, se afla un cabaret unde văzură intrînd lume multă.
— Dacă am urca şi noi?... întrebă Planus, care vroia să împrăştie cu orice preţ tristeţea prietenului său. Au o bere foarte bună.
Risler se lăsă convins; de şase luni nu mai băuse bere.
Era un fost restaurant transformat în sală de concert. Trei încăperi mari, ale căror ziduri despărţitoare fuseseră dărîmate, se înşirau una după alta, susţinute şi separate prin coloane aurite şi printr-un decor în stil maur, roşu-aprins, albastru-deschis, cu mici semilune şi turbane răsucite în chip de ornamente.
Deşi încă devreme, localul era ticsit şi simţeai că te sufoci chiar înainte de a intra, numai văzînd îmbulzeala oamenilor aşezaţi în jurul meselor, iar în fund, pe jumătate ascunse de şirul coloanelor, femeile acelea înghesuite pe o scenă, gătite în alb, totul învăluit în căldură şi-n strălucirea becurilor.
Prietenii noştri reuşiră cu greu să-şi găsească locuri în spatele unei coloane, de unde nu se vedea decît jumătate din scenă, ocupată în clipa aceea de un domn impunător, în haine negre de seară şi cu mănuşi galbene, frezat, lustruit, pomădat, care cînta cu o voce vibrantă:

Frumoşii mei leişori, cu aurite coame,
V-aţi tot hrănit cu sînge din cireadă,
Opriţi-vă!... Acum stau eu de gardă!...

Publicul — mici negustori din cartier, cu doamnele şi domnişoarele lor — părea entuziasmat, mai ales femeile. Căci nimic nu se potrivea mai bine idealului lor mărginit decît acest măreţ păstor al deşertului care le vorbea leilor atît de autoritar şi-şi păzea cireada în ţinută de seară. Astfel, cu toată înfăţişarea lor burgheză, toaletele

lor modeste și banalitatea zîmbetului lor de tejghea, aceste doamne, întinzîndu-și ciocurile spre momeala sentimentalismului, roteau priviri languroase în direcția cîntărețului. Avea haz să vezi cum privirea aruncată spre scenă se transforma dintr-o dată, devenea dispreţuitoare și sălbatică atunci cînd se îndrepta asupra soţului, bietul soţ, care bea liniștit o halbă alături de nevasta lui: „Tu n-ai fi în stare să stai de pază în fața leilor, și încă în haine negre, cu mănuși galbene..."
Și privirea bărbatului părea că răspunde:
— Ah, Doamne, într-adevăr, straşnic flăcău!
Destul de nepăsători la acest soi de eroism, Risler și Sigismond își savurau berea, fără să dea prea multă atenţie muzicii, cînd la sfîrșitul romanţei, în aplauzele, strigătele, învălmășeala care urmară, tata Planus scoase o exclamaţie:
— Uite ce ciudat! ... S-ar zice... ba nu, sigur, nu mă înșel... Chiar el este, Delobelle!
Într-adevăr, îl descoperise acolo, în rîndul întîi de lîngă scenă pe ilustrul actor. Capul lui cărunt se vedea pe trei sferturi. Se sprijinea neglijent de o coloană, cu pălăria în mînă, în ţinuta lui elegantă destinată premierelor — cămașă imaculată, părul ondulat cu fierul, redingotă neagră și o camelie la butonieră în chip de decoraţie. Privea din cînd în cînd mulţimea, cu un aer de vădită superioritate; dar cel mai adesea se întorcea către scenă, cu o expresie prietenoasă, zîmbind încurajator și simulînd aplauze, adresate cuiva pe care Planus nu putea să-l vadă din locul unde se afla așezat.
Prezenţa lui Delobelle într-un cabaret nu avea nimic neobișnuit, ţinînd seama că el își petrecea toate serile în oraș; totuși bătrînul casier încercă o oarecare emoţie, mai ales cînd zări în același rînd de spectatori o pălărie albastră și niște ochi de oţel. Era doamna Dobson, sentimentala maestră de canto. Prin fumul pipelor și-n învălmășeala mulţimii, aceste două chipuri, apropiate unul de celălalt, i se înfățișau lui Sigismond ca două apariţii ce-ţi amintesc de un vis urît. Se temu pentru prietenul său fără să știe de ce; și numaidecît îl fulgeră gîndul să-l scoată de-acolo:

— Să plecăm, Risler... Mori de cald aici.
În clipa cînd se ridicau — căci lui Risler îi era indiferent dacă pleacă sau dacă mai stă — orchestra alcătuită dintr-un pian şi cîteva viori începu o arie ciudată. În sală se produse o vie mişcare vădind curiozitatea. Se striga de pretutindeni: „Sst!... Sst!... Staţi jos!"
Se văzură nevoiţi să-şi reia locurile. De altfel, Risler se şi simţea tulburat:
— Melodia asta mi-e cunoscută — îşi spunea el. Unde am mai auzit-o?
Un tunet de aplauze şi o exclamaţie a lui Planus îl făcură să ridice ochii.
— Vino, vino... să plecăm... — zise casierul, încercînd să-l scoată afară.
Dar era prea tîrziu.
Risler o văzuse pe soţia lui păşind spre marginea rampei şi înclinîndu-se în faţa publicului, cu zîmbete de dansatoare.
Purta o rochie albă, ca în noaptea balului, dar mai puţin elegantă şi, din toată ţinuta ei, se desprindea o neglijenţă deocheată.
Rochia abia se ţinea pe umeri, părul îi zbura într-o ceaţă blondă deasupra ochilor, iar în jurul gîtului, colierul de perle, prea mari ca să fie veritabile, se înfăşura cu o strălucire de bijuterie falsă. Delobelle avea dreptate: viaţa boemă i se potrivea de minune. Frumuseţea ei cîştigase nu ştiu ce expresie nepăsătoare, care o caracteriza, făcînd din ea însăşi întruchiparea femeii desfrînate, prada întîmplării, coborînd din treaptă în treaptă pînă în cele mai adînci abisuri ale infernului parizian, fără ca nimic pe lume s-o mai poată înălţa spre lumină, la aer curat.
Şi cît de bine părea că se simte astfel!
Cu ce îndrăzneală păşea pe scenă! Ah, dacă ar fi putut să vadă privirea deznădăjduită şi fioroasă care o aţintea de-acolo, din sală, ascunsă în spatele unei coloane, zîmbetul ei n-ar mai fi avut acea indiferenţă neruşinată, glasul ei n-ar mai fi găsit inflexiunile acelea mîngîietoare şi languroase ca să gungurească singura romanţă pe care izbutise să o înveţe de la doamna Dobson:

Sărmana don'şoară Zizi,
Dragostea, dragostea i-a sucit capul, şi ...

Risler se sculase, cu toate încercările lui Planus de a-l opri!
— Stai jos... jos!... i se striga din toate părţile.
Nenorocitul nu auzea nimic.
Îşi privea soţia.

Dragostea, dragostea i-a sucit capul, şi ...

repeta Sidonie, sclifosindu-se.
O clipă, el se întrebă dacă nu se va năpusti pe scenă să-i ucidă pe toţi. Ochii lui aruncau fulgere roşii şi părea orbit de furie.
Apoi deodată se simţi năpădit de silă, de ruşine şi se repezi în goană spre uşă, răsturnînd în drumul lui scaunele, mesele, urmărit de spaima şi ocările burghezilor scandalizaţi.

VI

RĂZBUNAREA SIDONIEI

De mai bine de douăzeci de ani, de cînd locuia la Montrouge, Sigismond Planus nu se întorsese niciodată atît de tîrziu, fără să fi anunţat-o pe sora lui. De aceea, domnişoara Planus era foarte neliniştită. Trăind în comunitate de idei şi de bunuri cu fratele său, neavînd decît un singur suflet pentru amîndoi, bătrîna domnişoară împărtăşise vreme de mai multe luni toate neliniştile, toate indignările casierului; din care pricină era foarte uşor impresionabilă. La cea mai mică întîrziere a lui Sigismond, se gîndea: „Ah, Dumnezeule!... Numai să nu se fi întîmplat iar ceva pe la fabrică!"
Iată de ce, în seara aceea, după ce se culcaseră găinile, după ce strînsese masa de care nici nu se atinsese, dom-

nișoara Planus se așezase în salonaș, așteptînd plină de emoție.
În sfîrșit, către ora unsprezece sună cineva. O apăsare timidă și tristă ce se deosebea foarte mult de felul viguros în care suna Sigismond.
— Dumneata ești, domnule Planus? ... întrebă domnișoara, din pragul ușii.
El era, dar nu se întorcea singur. În urma lui venea un bătrîn înalt, adus de spate, care, cînd intră în casă, o salută cu o voce tărăgănată. Abia atunci îl recunoscu domnișoara Planus pe Risler-senior, pe care nu-l mai văzuse din ziua de Anul nou, adică cu cîteva luni înainte de evenimentele dramatice petrecute la fabrică. Își stăpîni cu greu o exclamație de milă, însă, în fața tăcerii solemne a celor doi bărbați, înțelese că nu trebuie să deschidă gura.
— Domnișoară Planus, sora mea, te rog să așterni cearșafuri curate pe patul meu. Prietenul nostru Risler ne face cinstea să doarmă la noi în noaptea asta.
Bătrîna domnișoară alergă să pregătească repede camera, cu o grijă aproape drăgăstoasă; căci se știe că, în afara domnului Planus, fratele meu, Risler era singurul bărbat cruțat de antipatia pe care ea le-o hărăzise tuturor celorlalți.
Ieșind din cabaret, soțul Sidoniei avusese cîteva clipe de exaltare înspăimîntătoare. Mergea la brațul lui Planus, tremurînd din tot trupul. La ceasul acela nu se mai gîndea să se ducă la Montrouge să ia scrisoarea și pachetul.
— Lasă-mă ... pleacă ... — îi spuse lui Sigismond — simt nevoia să fiu singur.
Dar celălalt se ferea să-l lase pradă disperării. Și fără ca Risler să-și dea seama, bătrînul casier îl trăgea departe de fabrică; cu delicatețea-i sufletească, el ghicise limpede ce anume trebuie să discute cu prietenul său, astfel că tot drumul nu-i vorbise decît de Frantz, micul lui Frantz, pe care-l iubea atît de mult.
Asta, da, se putea numi dragoste, și adevărată, și sigură ... Un suflet ca al lui ar fi fost cu neputință să trădeze! ...

Tot vorbind, părăsiseră centrul zgomotos al Parisului. Mergînd de-a lungul cheiului, trecură pe lîngă Grădina Botanică, se afundară în cartierul Saint-Marceau. Risler se lăsa dus. Vorbele lui Planus îi făceau atît de bine!

Ajunseră astfel foarte aproape de rîul Bièvre, în locul acela flancat de tăbăcării, ale căror uscătorii înalte păreau niște dungi zugrăvite pe cerul albastru; străbătură apoi cîmpia de la Montsouris, cu vastele ei întinderi sterpe și pîrjolite de suflarea de foc pe care Parisul o împrăștie în jurul muncii lui zilnice, ca un balaur uriaș, a cărui răsuflare de fum și aburi nu îngăduie nici o vegetație în calea ei.

De la Montsouris pînă la fortificațiile de la Montrouge nu mai era decît un pas. Odată ajunși acolo, lui Planus nu-i fu greu să-și ducă prietenul la el acasă. Se gîndea, pe bună dreptate, că locuința lui tihnită, privelișteа prieteniei dintre doi frați, o prietenie odihnitoare și devotată, îl vor ajuta pe acest nefericit să guste un strop din fericirea care-l aștepta alături de fratele său Frantz. Și, într-adevăr, abia intrară, că farmecul acelei căsuțe și începu să-și facă efectul.

— Da, da, ai dreptate, bătrîne — spuse Risler, plimbîndu-se cu pași mari prin odaie — nu trebuie să mă mai gîndesc la femeia asta. De azi, e ca și moartă pentru mine. Nu-l mai am decît pe micul meu Frantz pe lumea asta... Încă nu știu dacă o să-l chem aici sau o să mă duc eu la el; un lucru însă e sigur, că de acum înainte vom rămîne împreună... Doream atîta să am un fiu. Iată, mi-am găsit fiul. Nu mai îmi trebuie altul. Cînd mă gîndesc că a fost o clipă cînd am vrut să mor... Haida de! Prea s-ar bucura doamna Cutare!... Dimpotrivă, vreau să trăiesc, să trăiesc alături de Frantz al meu și numai pentru el.

— Bravo! zise Sigismond. Așa te vreau!

În clipa aceea, domnișoara Planus veni să-i anunțe că a pregătit odaia.

Risler își ceru iertare pentru deranjul făcut.

— Sînteți atît de fericiți aici ... Într-adevăr, e păcat să v-aduc tristețea mea.

— Eh, bătrîne, poţi să ai şi tu parte de o fericire ca a noastră — spuse bunul Sigismond, bucuros. Eu o am pe soră-mea, tu îl ai pe fratele tău. Ce ne mai lipseşte?
Risler zîmbi vag. Se şi vedea instalat cu Frantz într-o căsuţă liniştită şi modestă, ca cea de aici.
De bună seamă că tata Planus avusese o idee bună.
— Hai la culcare! îi spuse el, cu un aer triumfător. O să-ţi arătăm camera.
Camera lui Sigismond Planus era o încăpere la parter, simplă dar curată, cu perdele de creton la ferestre, la baldachinul patului, şi cu covoraşe pătrate aşezate în faţa scaunelor pe pardoseala lustruită. Nici chiar doamna Fromont n-ar fi găsit nimic de criticat cu privire la ordinea şi curăţenia locului. Pe rafturile care alcătuiau biblioteca se aflau cîteva cărţi: *Manualul pescarului cu undiţa, Gospodina perfectă de la ţară, Conturile stabile.* Aceasta era tot ce se adresa minţii din apartament.
Moş Planus privea în jurul său cu mîndrie. Paharul de apă se afla la locul lui pe masa de nuc, cutia cu maşina de ras pe toaletă.
— Vezi, Risler... ai tot ce-ţi trebuie... De altfel, dacă-ţi lipseşte ceva, cheile sînt la sertare... n-ai decît să le deschizi... Şi uite ce privelişte frumoasă ai de aici... E niţel cam întuneric acum, dar mîine dimineaţă cînd o să te scoli, să vezi ce minunat e.
Deschise fereastra. Picături mari de ploaie cădeau din cer, iar fulgerele brăzdînd întunericul dădeau la iveală linia lungă şi pustie a fortificaţiilor ce se întindeau în depărtare, cu stîlpi de telegraf din loc în loc, sau uşa întunecată a vreunei cazemate. În răstimpuri, pasul unei patrule care-şi făcea rondul, zăngănitul unei puşti sau al unei săbii îţi aminteau că te afli în zonă militară. Acesta era orizontul atît de lăudat de Planus, orizont cît se poate de melancolic.
— Şi acum, noapte bună... Somn uşor!
Dar în clipa cînd bătrînul casier tocmai vroia să iasă, prietenul său îl strigă:
— Sigismond?
— Prezent!... spuse omul şi aşteptă.

Risler se înroşi puţin, îşi mişcă buzele ca pentru a vorbi, pe urmă, făcînd un mare efort asupra lui însuşi, murmură:
— Nu, nu... nimic... Noapte bună, bătrîne!
În sufragerie, fratele şi sora stătură încă multă vreme de vorbă, cu glas coborît. Planus povestea înfricoşătorul eveniment al serii, întîlnirea cu Sidonie; şi vă închipuiţi de cîte ori s-au rostit exclamaţiile „Ah, femeile!" ... şi „Ah, bărbaţii!"... În sfîrşit, după ce închise cu cheia poarta grădinii, domnişoara Planus urcă în camera ei, şi Sigismond se instală, cum putu mai bine, într-o cămăruţă de alături.
Către miezul nopţii, casierul fu trezit brusc de sora lui, care-l striga încet, foarte înspăimîntată:
— Domnule Planus, fratele meu?
— Ce-i?
— Ai auzit?
— Nu... Ce s-aud?
— Oh, era îngrozitor!... Ceva ca un suspin adînc, dar atît de puternic, atît de trist... Venea din camera de jos.
Ascultară împreună. Afară turna cu găleata, şi ploua cu zgomotul acela de frunziş care dă cîmpului o înfăţişare de nesfîrşită întindere şi de covîrşitoare singurătate.
— E vîntul... — spuse Planus.
— Sînt sigură că nu... Sst!... Ascultă!
În vuietul furtunii se ridica un plînset, ca un hohot, în care desluşeai un nume rostit cu greutate:
— Frantz!... Frantz!...
Era sinistru şi jalnic.
Cînd Cristos, răstignit, trimise în spaţiu, către cerul nesfîrşit, strigătul lui disperat: „Eli, Eli, lamma sabacthani[1]", de bună seamă că cei care l-au auzit au încercat aceeaşi spaimă superstiţioasă care o cuprinse deodată pe domnişoara Planus.
— Mi-e frică — şopti ea... — dacă te-ai duce să vezi ce e!

---

[1] Doamne, Doamne, de ce m-ai părăsit? (în limba ebraică în text). (n.t.).

— Nu, nu, să-l lăsăm în pace. Se gîndeşte la fratele său... Bietul băiat! Gîndul acesta îi poate ajuta cel mai mult.
Şi bătrînul casier adormi din nou.
A doua zi se sculă ca de obicei, la ora cînd suna deşteptarea în fort; căci mica locuinţă, înconjurată de cazărmi, îşi rînduia întreaga viaţă după semnalele militare. Sora, care era în picioare, dădea grăunţe găinilor. Văzîndu-l pe Sigismond sculat, se apropie de el, puţin neliniştită.
— Ciudat — spuse ea — nu aud nici o mişcare la domnul Risler... Totuşi fereastra e larg deschisă.
Foarte mirat, Sigismond se duse să bată la uşa prietenului său:
— Risler!... Risler!... Îl striga cu o oarecare nerăbdare: Risler, eşti aici?... Spune-mi, dormi?
Nu-i răspunse nimeni. Deschise uşa.
În odaie era frig. Se simţea că umezeala de afară pătrunsese în timpul nopţii pe fereastra deschisă.
După ce-şi aruncă privirea spre pat, Planus se gîndi: „Nici nu s-a culcat"... Într-adevăr, cearşaful era neatins, iar odaia trăda o noapte agitată de nesomn, după lampa care fusese uitată aprinsă şi mai fumega încă, după sticla de apă golită în febra insomniei, dar ceea ce-l înspăimînta mai mult pe casier era sertarul deschis al scrinului în care aşezase cu grijă scrisoarea şi pachetul încredinţat de prietenul său.
Scrisoarea nu mai era acolo. Pachetul desfăcut, rămas pe masă, lăsa să se vadă o fotografie, portretul Sidoniei la cincisprezece ani. Cu rochia ei de pînză, cu părul răzvrătit, despărţit printr-o cărare la mijloc, cu înfăţişare de fetiţă încă stîngace, mica Chèbe de altădată, ucenica domnişoarei Le Mire, nu semăna cîtuşi de puţin cu Sidonie de acum. Şi tocmai de aceea păstrase Risler această fotografie, ca amintire nu a soţiei, ci a „micuţei".
Sigismond era consternat.
„Eu sînt vinovat — îşi spunea el. Ar fi trebuit să scot cheile, dar cine ar fi bănuit că se mai gîndea la asta?... Îmi declarase cu tărie că femeia aceasta nu mai există pentru el"...

În clipa aceea intră domnişoara Planus, cu chipul răvăşit:
— Domnul Risler a plecat... — zise ea.
— Plecat? Aşadar, uşa grădinii nu era încuiată?
— A sărit peste zid... Se văd urmele.
Se priviră îngroziţi.
Planus se gîndea: „Scrisoarea e pricina!"...
Cu siguranţă că scrisoarea soţiei sale îi împărtăşea lui Risler ceva neobişnuit; şi ca să nu-şi trezească gazdele, el fugise fără zgomot pe fereastră, ca un hoţ. Dar de ce? În ce scop?
— Ai să vezi, sora mea — spunea bietul Planus, punîndu-şi în grabă ultimele veşminte — ai să vezi că nemernica asta i-a mai jucat o festă. Şi în timp ce bătrîna domnişoară încerca să-l liniştească, sărmanul om repeta fraza lui preferată: *Eu nu ai ingrederi*...
Apoi, odată îmbrăcat, se repezi afară.
Pe pămîntul desfundat de ploaia din timpul nopţii, paşii lui Risler se zăreau pînă la poarta grădinii. Trebuie că plecase înainte de a se lumina, căci pe brazdele de legume şi pe straturile de flori se deslueau urme adînci de paşi mari la întîmplare; pe zidul din fund se zăreau zgîrieturi albe şi o uşoară surpătură pe creastă. Fratele şi sora ieşiră pe drumul de centură. Aici, urma paşilor era cu neputinţă de regăsit. Se vedea totuşi că Risler o luase pe drumul spre Orlèans.
— La urma urmei — îndrăzni domnişoara Planus — n-avem motive să ne alarmăm; poate că s-a întors la fabrică...
Sigismond clătină din cap. Ah, dacă ar fi rostit tot ce gîndea.
— Rămîi aici, sora mea... Mă duc să văd...
Şi bătrînul „eu nu ai ingrederi" plecă repede ca vîntul, cu coama lui albă mai zburlită ca de obicei.
La ora aceea, pe drumul de centură era un adevărat du-te-vino de soldaţi, zarzavagii, sergenţi, gărzi călare, caii ofiţerilor scoşi la plimbare, bucătării ambulante cu întregul lor echipaj, toată forfota ce se iscă dimineaţa

în jurul forturilor. Planus mergea cu paşi mari în mijlocul zarvei, cînd, deodată, se opri. Pe stînga, la temelia unei fortificaţii, dinaintea unei mici construcţii pătrate, unde se citea, cu litere negre pe varul proaspăt:

Oraşul Paris
Intrarea carierelor

zărise adunată lume, uniforme de soldaţi, de vameşi, printre care se amestecau cămăşile ponosite şi murdare ale vagabonzilor de la bariere. Instinctiv, bătrînul se apropie. Deasupra unei uşi rotunde, cu bare de fier, un vameş aşezat pe o treaptă de piatră vorbea cu gesturi largi, de parcă făcea o demonstraţie.

— Era aici unde sînt eu — spunea el. S-a spînzurat stînd jos, trăgînd din răsputeri de şireang... uite-aşa!... Şi se pare că într-adevăr avea de gînd să-şi pună capăt zilelor, căci în buzunarul lui s-a găsit un aparat de ras de care urma să se folosească în cazul cînd s-ar fi rupt şireangul.

În mulţime, o voce rosti: „Biet nenorocit!"... Pe urmă alta, de astă dată tremurătoare, gîtuită de emoţie, întrebă cu sfială:

— E sigur că a murit?

Toată lumea începu să rîdă privindu-l pe Planus.

— Prostănac bătrîn — zise vameşul. Dacă-ţi spun că era vînăt azi-dimineaţă cînd l-am scos de aici ca să-l ducem la cazarma vînătorilor.

Cazarma nu era departe; şi totuşi Sigismond Planus se tîrî anevoie pînă acolo. Oricît s-ar fi spus că sinuciderile nu sînt rare la Paris, mai ales prin locurile acelea, că nu trecea o zi fără să se găsească un cadavru pe linia fortificaţiilor, ca şi pe malul unei mări primejdioase, nimic nu putea să-i înlăture groaznica presimţire ce-i strîngea inima de cînd se trezise din somn.

— Ah, veniţi pentru cel care s-a spînzurat? îl întrebă sergentul de planton de la poarta cazărmii... Uite-l! E acolo.

Întinseseră trupul sinucigașului pe o masă așezată pe căpriori, într-un fel de magazie. O manta de cavalerie, aruncată deasupra, îl acoperea în întregime, căzînd cu faldurile acelea de giulgiu pe care rigiditatea morții le sapă peste tot în jurul ei. Un grup de ofițeri și cîțiva soldați în pantaloni de pînză priveau de la distanță, discutînd încet ca într-o biserică; și pe pervazul unei ferestre înalte, un sergent-major scria procesul-verbal de constatare a decesului. Sigismond i se adresă lui.
— Aș dori să-l văd — ceru el încet.
— Poftiți.
Se apropie de masă, șovăi o clipă, apoi, luîndu-și inima în dinți, descoperi obrazul umflat și un trup voinic, țeapăn în hainele lui muiate de ploaie...
— Pînă la urmă ea tot a izbutit să mi te omoare, vechiul meu prieten... — șopti Planus și căzu în genunchi hohotind.
Curioși, ofițerii se apropiaseră să privească mortul, rămas descoperit.
— Ia te uită, maiorule — spuse unul dintre ei. Are pumnul închis, de parcă strînge ceva în el.
— Într-adevăr — răspunse maiorul, apropiindu-se. Asta se întîmplă uneori în clipele ultimelor spasme... Vă mai amintiți la Solferino? La fel și comandantul Bordy ținea în mînă medalionul fetiței lui. Ne-am străduit mult pînă i l-am smuls. În timp ce vorbea, încerca să deschidă această biată mînă crispată și fără viață. Ia uite! zise. O scrisoare strîngea el cu atîta strășnicie.
Tocmai vroia s-o citească, dar unul dintre ofițeri i-o luă din mînă și i-o dădu lui Sigismond, rămas în genunchi:
— Poftiți, domnule! Poate este ultima dorință de îndeplinit.
Sigismond Planus se ridică. Și cum încăperea era întunecoasă, se apropie clătinîndu-se de fereastră și citi cu ochii încețoșați de lacrimi:
„... Ei bine, da, te iubesc, te iubesc... mai mult ca oricînd și pentru totdeauna... La ce bun să mai luptăm, să ne zbatem?... Păcatul nostru e mai tare decît noi..."

Era scrisoarea pe care Frantz i-o scrisese cumnatei sale cu un an în urmă şi pe care Sidonie i-o trimisese soţului a doua zi după ruptură, ca să se răzbune pe el şi, în acelaşi timp, pe fratele lui.
Risler ar fi putut supravieţui trădării soţiei sale, dar trădarea fratelui îl ucisese pe loc.
Cînd înţelese, Sigismond rămase trăsnit... Stătea cu scrisoarea în mînă, privind năuc înaintea lui pe fereastra deschisă.
Suna ora şase.
Acolo, deasupra Parisului, care se auzea vuind fără să fie văzut, se ridica o ceaţă grea, caldă, mişcîndu-se uşor, zdrenţuită pe margini şi mînjită cu roşu şi negru ca un nor de pulbere pe un cîmp de luptă... Încet-încet, clopote, faţade albe, auriul unei cupole se desprinseră din ceaţă şi se iviră în splendoarea răsăritului de soare. Apoi, miile de coşuri ale uzinelor înălţate deasupra acoperişurilor vălurite şi înghesuite, începură să arunce, toate odată, în direcţia vîntului, aburul lor gîfîit, ca un vapor ce se pregăteşte de plecare... Viaţa reîncepea... Daţi drumul la motor! Cu atît mai rău pentru cel care rămîne în drum!...
O clipă, bătrînul Planus se simţi năpădit de o furie cumplită.
— Ah, nemernica... nemernica!... — striga el, ridicînd pumnul, şi nu ştiai dacă se adresează femeii sau capitalei.

Cartea întîi

I O nuntă la Vélour 5
II Povestea micuței Chèbe — Trei gospodării pe un palier. 15
III Povestea micuței Chèbe — Perlele false 29
IV Povestea micuței Chèbe — Licuricii de la Savigny 42
V Cum a luat sfîrșit povestea micuței Chèbe 54

Cartea a doua

I Ziua de primire a soției mele 61
II Perla veritabilă și perla falsă 70
III Braseria din strada Blondel 77
IV La Savigny 91
V Sigismond Planus tremură pentru casieria lui 96
VI Bilanțul 106
VII O scrisoare 120

Cartea a treia

I Împărțitorul de dreptate 121
II Explicația 138
III Micuța don'șoară Zizi 150

IV Sala de așteptare 156
V Un fapt divers 167
VI A făgăduit că n-are să mai facă 181

Cartea a patra

I Legenda fantastică a spiriduşului albastru 195
II Descoperiri 205
III Scadența 220
IV Noul funcționar al casei Fromont 234
V Cabaretul 245
VI Răzbunarea Sidoniei 260

Lector: ALEXANDRINA ȚIMPĂU
Tehnoredactor: MARIANA PUȘCAȘU

Apărut: 1971. Comanda nr. 31. Coli de tipar: 17.

Tiparul executat sub comanda nr. 354 la Întreprinderea poligrafică „Crișana" Oradea,
Str. Moscovei nr. 5
Republica Socialistă România

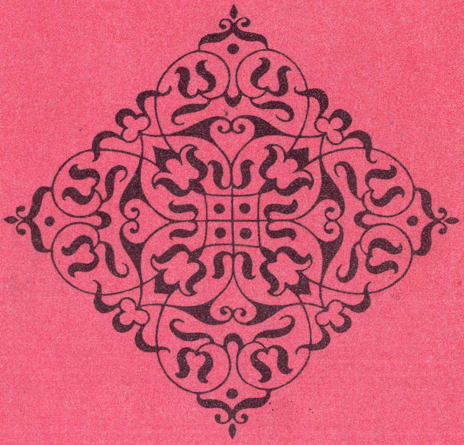

Lei 6,75